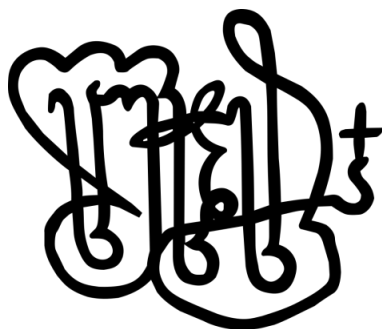

ორბელიანი

სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის აკადემიური ჟურნალი

№6, 2023

Orbeliani

Academic Journal of Sulkhan-Saba Orbeliani University

№6, 2023

მთავარი რედაქტორი: **ვაჟა ვარდიძე** (სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტი)

ალმასრულებელი რედაქტორი: **დimitry გეგენავა** (სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტი, საქართველო)

სარედაქციო საბჭო: **ბერნჰარდ უდე** (ალბერტ ლუდვიგის ფრაიბურგის უნივერსიტეტი), **გოჩა ბარნოვი** (სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტი), **ნუგზარ ბარდაველიძე** (საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი), **თამთა მიქაბერიძე** (სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტი), **გიგი ყუფარაძე** (გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტი), **შოთა შაბურშივილი** (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი), **თამარ ქობულაძე** (სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტი), **მაია მაჭავარიანი** (კავკასიის უნივერსიტეტი), **გია ნოდია** (ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი), **გიორგი გორაძე** (სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტი), **თეა სამჭკუაშვილი** (გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტი), **მარიამ ჯიქია** (საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი), **პაატა ჯავახიშვილი** (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი), **პეტროს ათ. პანაიოტოპულოსი** (თესალონიკის არისტოტელეს უნივერსიტეტი, საბერძნეთი), **პროტოპრესვიტერი ვასილიოს ა. გეორგოპულოსი** (თესალონიკის არისტოტელეს უნივერსიტეტი, საბერძნეთი), **იოანე ანტ. პანაიოტოპულოსი** (ათენის ეროვნული და კაპოდისტრიული უნივერსიტეტი, საბერძნეთი), **იოანა პიეჩოვიაკ-ლამპარსკა** (ტორუნის ნიკოლას კოპერნიკის სახელობის უნივერსიტეტი, პოლონეთი), **იაროსლავ კრაიკა** (მარია სკლოდოვსკა-კიურის უნივერსიტეტი, პოლონეთი)

EDITOR IN CHIEF: Vaja Vardidze (Sulkhan-Saba Orbeliani University)

EXECUTIVE EDITOR: Dimitry Gegenava (Sulkhan-Saba Orbeliani University, Georgia)

EDITORIAL BOARD: **Bernhard Uhde** (Albert Ludwig University of Freiburg), **Gocha Barnovi** (Sulkhan-Saba Orbeliani University), **Nugzar Bardavelidze** (Georgian Technical University), **Tamta Mikaberidze** (Sulkhan-Saba Orbeliani University), **Gigi Kuparadze** (Grigol Robakidze University), **Shota Shaburishvili** (Ivane Javakhishvili Tbilisi State University), **Tamar Kobuladze** (Sulkhan-Saba Orbeliani University), **Maia Machavariani** (Caucasus University), **Ghia Nodia** (Ilia State University), **George Goradze** (Sulkhan-Saba Orbeliani University), **Tea Samchkuashvili** (Grigol Robakidze University), **Mariam Jikia** (Georgian Technical University), **Paata Javakhishvili** (Ivane Javakhishvili Tbilisi State University) **Protopresbyter Vasileios A. Georgopoulos** (Aristotle University of Thessalonica, Greece) **Petros Ath. Panagiotopoulos** (Aristotle University of Thessalonica, Greece) **Ioannes Ant. Panagiotopoulos** (National and Kapodistrian University of Athens, Greece), **Joanna Piechowiak-Lamparska** (Nikolas Copernicus University in Torun (Poland), **Jaroslław Krajka** (Maria Curie-Skłodowska University, Poland)

ტექნიკური რედაქტირება ციციხო ხითარაშვილი

COPY EDITOR Tsitsino Khitarishvili

Content of this journal is licensed under a **Creative Commons Licence Attribution 4.0 International License** except where otherwise noted. For more information about the Creative Commons Licence, please visit: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

ISSN 2667-9124
9772667912002

სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2023
Sulkhan-Saba Orbeliani University Press, 2023

სარჩევი

ვლასიოს ფიდასი	1
<hr/>	
საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია <i>ბერძნულიდან თარგმნეს არქიმანდრიტმა ნიკოლოზ ღონლაძემ და დავით ნებერიძემ</i>	
Vlasios Fidas	47
<hr/>	
AUTOCEPHALY OF THE GEORGIAN CHURCH <i>Translated from Greek by Archimandrite Nikoloz Gongadze and Davit Nebieridze</i>	
ოლიკო კობახიძე	48
<hr/>	
მუსიკალური ნაწარმოების ლიცენზირება აუდიოვიზუალურ ნაწარმოებში ჩართვის მიზნით	
Oliko Kobakhidze	80
<hr/>	
LICENSING MUSICAL WORK FOR INCLUSION IN AUDIOVISUAL WORK	
მურმან გორგოშაძე, ლევან ჯაყელი	81
<hr/>	
სახელმწიფო ენის შესახებ კანონის შედარებითი ანალიზი სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში	
Murman Gorgoshadze, Levan Jackeli	101
<hr/>	
COMPARATIVE ANALYSIS OF THE LAWS ON THE STATE LANGUAGE IN THE COUNTRIES OF THE SOUTH CAUCASUS	
თორნიკე მერებაშვილი	102
<hr/>	
გეოინფორმაციული სისტემებისა და სივრცითი ანალიზის როლი სამართალში	
Tornike Merebashvili	114
<hr/>	
ROLE OF GEOGRAPHIC INFORMATION SYSTEMS AND SPATIAL ANALYSIS AND IN LAW	

გურამ ანანეიშვილი, მაია შამანაური	115
<hr/>	
მგვიდობის ჟურნალისტიკის პრინციპების რეალიზების შეადარებითი ანალიზი ადგილობრივი და საერთაშორისო კონფლიქტების გაშუქებაში (ქართულენოვანი მედიის კვლევის მაგალითზე)	
Guram Ananeishvili, Maia Shamanauri	136
<hr/>	
A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE REALIZATION OF THE PRINCIPLES OF PEACE JOURNALISM IN THE MEDIA COVERAGE OF LOCAL AND INTERNATIONAL CONFLICTS (ON THE EXAMPLE OF GEORGIAN-LANGUAGE MEDIA RESEARCH)	
თენგიზ ვერულავა, ინგა გოგუა	137
<hr/>	
ორსულთა ცოდნა, დამოკიდებულება და ქცევა რკინადეფიციტური ანემიის პრევენციაში	
Tengiz Verulava, Inga Gogua	156
<hr/>	
KNOWLEDGE, ATTITUDE AND BEHAVIOR OF PREGNANT WOMEN IN PREVENTING IRON DEFICIENCY ANEMIA	
ანა გოგილაშვილი	157
<hr/>	
გურამ გეგეშიძის რომანი „სტუმარი“: მხატვრული თავისებურებანი და არასიუჟეტური ელემენტების კონცეპტი	
Ana Gogilashvili	167
<hr/>	
STYLISTIC PECULIARITIES AND NON-STORY ELEMENTS CONCEPTS OF NOVEL "GUEST" BY GURAM GEGESHIDZE	
Shorena Gogiashvili, Teona Khachidze	168
<hr/>	
THE IMPACT OF ONLINE EDUCATION ON ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE (EFL) TEACHERS' PROFESSIONAL DEVELOPMENT IN GEORGIA	

ვლასიოს ფიდასი

საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია*

ბერძნულიდან თარგმნეს არქიმანდრიტმა ნიკოლოზ ლონლაძემ**

და დავით ნებერიძემ***

I. წინასიტყვაობა

საქართველოს (იბერიის) ეკლესიის ავტოკეფალურ ეკლესიად გამოცხადებას ანტიოქიის საყდრისაგან დამოუკიდებლობის მოპოვების გზით და ანტიოქიის საპატრიარქო საყდრის სინოდის შესაბამის პროცედურას, კანონიკური თვალსაზრისით, განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს თანამედროვე ეპოქაში, რამდენიმე მიზეზის გამო. პირველი, მართლმადიდებელ ეკლესიაში რომელიმე ეკლესიის ავტოკეფალურად ან ავტონომიურად გამოცხადების მეთოდთან დაკავშირებით არსებობს აზრთა სხვადასხვაობა და მეორე, წმიდა და დიდი კრების მოსამზადებელ პირველ კონფერენციაზე (1976), შამბეზიში, აღნიშნული საკითხი შეტანილ იქნა იმ საკითხთა სიაში, რომლებიც მომავალში უნდა იქნეს განხილული და კანონიკურად განისაზღვროს მართლმადიდებელი ეკლესიის წმიდა და დიდი კრების მიერ. აღნიშნული საკითხები განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რადგან საქართველოს (იბერიის) ეკლესიისთვის ავტოკეფალიის მინიჭებისას გამოყენებული კანონიკური მეთოდი პირდაპირ უკავშირდება წყაროებით დადასტურებულ იმ ექსკლუზიურ ხასიათს, რომლითაც გამოირჩეოდა ის სინოდური ორგანო და კანონიკური პროცესი. სწორედ ამ ორგანოს კანონიკური პროცესით საქართველოს (იბერიის) ეკლესიას მიენიჭა ავტოკეფალია. აღნიშნული კი სრულიად განსხვავდება მართლმადიდებელ ეკლესიაში რომელიმე ეკლესიის ავტოკეფალურად გამოცხადების დღემდე არსებული კანონიკური პროცედურისგან. დღემდე

* თარგმნილია შემდეგი გამოცემიდან: ΒΛΑΣΙΟΥ ΙΩ. ΦΕΙΔΑ, ΤΟ ΑΥΤΟΚΕΦΑΛΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ, ΑΘΗΝΑΙ, 1980.

** თეოლოგიის მაგისტრი, ათენის უნივერსიტეტის დოქტორანტი, nikoloz.gongadze@mal-tadiocese.org ORCID: 0000-0002-4869-5599.

*** თეოლოგიის მაგისტრი, nebodato@gmail.com ORCID: 0009-0005-9726-5252.

მსოფლიო საპატრიარქო, ექვმიუტანელი მართლმადიდებლური ტრადიციის და გამოცდილების მიხედვით, ავტოკეფალურად აცხადებს რომელიმე ეკლესიას მხოლოდ საერთო მართლმადიდებლური თანხმობის შემდეგ. დასტურდება, რომ საქართველოს (იბერიის) ეკლესიისთვის ავტოკეფალიის მინიჭება მოხდა მხოლოდ ანტიოქიის საყდრის საპატრიარქო სინოდის მიერ, ანუ მსოფლიო საპატრიარქოს კანონიკური ინიციატივის გარეშე.

ნათელია, ამ მოვლენის ისტორიული ჭეშმარიტების დამტკიცება არა მხოლოდ აფართოებს მრავალსაუკუნოვანი საეკლესიო გამოცდილების კანონიკური კაზუსტიკის პრინციპს, არამედ ცვლის მართლმადიდებელ ეკლესიაში ავტოკეფალიის მინიჭების სტატიკურ, გაყინულ და ურყევ წესს. კანონიკური მნიშვნელობის ამგვარი ისტორიული ფაქტი მართლმადიდებელი ეკლესიის კანონიკური სამართლის სისტემის გამომხატველია, რადგან თითოეული ისტორიული მოვლენა დროსა და სივრცეში ეკლესიის კანონიკური თვითშეგნების ანარეკლია. ამგვარად, არავის ძალუძს ეჭვქვეშ დააყენოს საეკლესიო გამოცდილების კანონიკური ავტორიტეტი, თუ იგი გამოხატავს ეკლესიის კანონიკურ თვითშეგნებას და საფუძველი აქვს საეკლესიო ტრადიციაში. ისტორიულ წარსულში ეკლესიის მიერ გამოცდილი თითოეული მოვლენა ჭეშმარიტად სულიწმიდაში საეკლესიო გამოცდილების ისტორიული გამოხატულებაა და ინარჩუნებს ისტორიული განვითარების გზაზე კანონიკური ტრადიციის ავთენტურ სულს, რომლის, როგორც აბსოლუტური კრიტერიუმის, მეშვეობით შესაძლებელია მართლმადიდებელი ეკლესიის თანამედროვე კანონიკური სისტემის მართებული შეფასება.

საეკლესიო ტრადიციის მართლმადიდებელი ეკლესიის თანამედროვე ცხოვრებასთან ამგვარად დაკავშირება ჩვეულებრივ შესაძლებელია კონკრეტული ფაქტების არა შერჩევითი ან ცალმხრივი გამოყენებით, არამედ არსებული ფაქტების ისტორიული რეკონსტრუქციით, რომელთა შეფასება შესაძლებელია მხოლოდ მრავალსაუკუნოვან საეკლესიო ტრადიციასთან კავშირში. საეკლესიო ტრადიციიდან ცალკეული მონაცემების მიზნობრივი შერჩევა და გამოყენება არ არის უცხო ხილი ეკლესიის ისტორიაში. საეკლესიო ტრადიციის თვითნებური გამოყენება ყოველთვის დაკავშირებული იყო ერესთან ან სქიზმასთან, რადგან საეკლესიო ტრადიციისადმი ამგვარი მიდგომა რყვნის, გარდაქმნის და სახეს უცვლის საეკლესიო ტრადიციის ნამდვილობას და მსოფლიოობას. ყველა ერეტიკოსი და სქიზმატი საკუთარ ერესს ან სქიზმას საეკლესიო ტრადიციაზე აფუძნებდა, მაგრამ ამას აკეთებდნენ ცალკეული ფაქტების შერჩევითი გამო-

ყენებით, რა დროსაც იკარგება ტრადიციის მთლიანი შინაარსი. აღნიშნული ფაქტი იმდენად უდავოა, რომ არ არის საჭირო, მის დასამტკიცებლად ისტორიიდან მაგალითების მოხმოვა.

საქართველოს (იბერიის) ეკლესიის ავტოკეფალიის გამოცხადება შესაძლებელია გამოყენებულ იქნეს როგორც დამატებითი კრიტერიუმი მართლმადიდებელი ეკლესიის თანამედროვე მონყობითი სისტემის შესაფასებლად, იმ შემთხვევაში, თუ ორგანულად იქნება დაკავშირებული მრავალსაუკუნოვან საეკლესიო ტრადიციასთან. ეს აუცილებელიცაა, რადგან რომელიმე ეკლესიისთვის ავტოკეფალიის მინიჭება მსოფლიო კრებების გადაწყვეტილებებთან შეუთანხმებლად და ზოგადად, ეკლესიაში დამკვიდრებული საყოველთაო კანონიკური კრიტერიუმების სანინააღმდეგოდ, ვერ იქნება საეკლესიო შეგნების ავთენტური გამოხატულება და შეუძლებელია გამოვიყენოთ მართლმადიდებელი ეკლესიის თანამედროვე კანონიკური სისტემის შესაფასებლად. ორგანულ სისავსეში მის მოსათავსებლად, აუცილებელია, ჭეშმარიტების ისტორიული რეკონსტრუქცია, რადგან სხვაგვარად აუცილებლად მივალთ მცდარ დასკვნებამდე. ამგვარად, საქართველოს (იბერიის) ეკლესიის ავტოკეფალიასთან დაკავშირებული ისტორიული ფაქტების რეკონსტრუქცია არა მხოლოდ სასარგებლოა, არამედ აუცილებელიცაა რომელიმე ეკლესიის ავტოკეფალიის ან ავტონომიის გამოცხადების დროს მართლმადიდებელი ეკლესიის კანონიკური ტრადიციის სწორად შესაფასებლად.

II. იბერიის ეკლესიის მონყობა IV საუკუნეში

იბერია ადრევე ეზიარა ქრისტიანობას. ქართულ მატრიანეებში აპოკრიფული გარდამოცემა ანდრია პირველწოდებულის სამოციქულო მოგზაურობის შესახებ შავი ზღვის ჩრდილო (ბარბაროსულ) ქვეყნებში იბერიას უკავშირდება. მიუხედავად ამისა, აღნიშნული მატრიანეები ყურადღებას უფრო მეტად ამხსვილებენ წმიდა ნინოს როლზე მეოთხე საუკუნის დასაწყისში, როდესაც მოხდა ქართველთა გაქრისტიანება¹. მეოთხე საუკუნეში, ქრისტიანობის გაძლიერება-

¹ პლატონ იოსელიანი, საქართველოს ეკლესიის მოკლე ისტორია. სანქტ-პეტერბურგი, 1843 (რუსულად). M. BROSSET, *Historie de la Géorgie*, S. Peterburg. 1849-1858. მოსე ჯანაშვილი, საქართველოს საეკლესიო ისტორია, თბილისი 1866. M. TAMARATI, *L' Église Georgienne*, Rome 1910. R. JANIN, *Origines Chrétiennes de la Géorgie*, E. O. 1912, 289, W. E. ALLEN-ის ნაშრომიდან: *A History of the Georgian People*, London 1932. A. MANVELISCHVILI, *Historie de Georgie*, 1951. ΜΑΞΙΜΟΥ, μητροπολίτου Σάργεων, Η Εκκλησία Γεωργίας (Ιβηρίας) και το αυτοκέφαλον αυτής, Αθήναι 1966. წინამდებარე კვლე-

სთან ერთად, აუცილებელი გახდა ანდრია მოციქულსა და წმიდა ნინოს შესახებ გარდამოცემების წარმოჩენა იბერიის ეკლესიის სამოციქულო წარმომავლობის დასამტკიცებლად². ქრისტიანული ცხოვრების განმტკიცებას, მოსაზღვრე სომხეთის და სირიის ეკლესიების სულიერი მხარდაჭერით, მოჰყვა თანმიმდევრული პროცესი, რომლის დადებითი შედეგები უკვე საგრძნობი იყო მეოთხე საუკუნის მეორე ნახევარში.

იბერიაში სარწმუნოების მქადაგებელი ეპისკოპოსისადმი განსაკუთრებული კანონიკური ძალაუფლების მინიჭების გზით ხდებოდა მეოთხე საუკუნეში იბერიის ეკლესიის მონყობის საკითხის მოგვარება. ეს იმას ნიშნავს, რომ იგი სრულიად დამოუკიდებლად ახორციელებდა სამქადაგებლო და სამოდვრო საქმიანობას. აღსანიშნავია, რომ იბერიის ეკლესია იყო სამქადაგებლო ზონა და შეუძლებელი იქნებოდა მეოთხე საუკუნეში შემოტანილ კანონიკურ-მმართველობით ფორმაში, ანუ ეპარქიებად მონყობილ სამიტროპოლიტო სისტემაში მისი არსებობა. სომეხი ისტორიკოსების აზრით, მეხუთე საუკუნის პირველ ნახევრამდე იბერიის ეკლესია ემორჩილებოდა სომხეთის კათოლიკოსს. ქართველი ისტორიკოსები მკაცრად აკრიტიკებენ ამ მოსაზრებას და თავიანთი ეთნოფილეტური მიზნების მისაღწევად წამოაყენეს იბერიის ეკლესიის ანტიოქიის ან კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში ყოფნის თეორია³.

ვაში არ არის განხილული დასავლეთ იბერიის ეკლესიის (კოლხეთი, ლაზიკა, აფხაზეთი) მონყობის საკითხი, რომელიც ქრისტიანობის გაძლიერებიდან (VI საუკუნე), აღმოსავლეთ იბერიასთან შეერთებამდე, შედიოდა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში (R. JANIN, Géorgie, DThC, VI, 1260-1262). ამ აზრით განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს აღმოსავლეთ იბერიის ეკლესიის მონყობა და ავტოკეფალიის გამოცხადება.

² ეს გარდამოცემები, რომლებზე დაყრდნობითაც გვიანდელ ქართულ ქრონიკებში მოხდა ქრისტიანობის გავრცელებასთან დაკავშირებული ცნობების ფართოდ განვითარება, შემოგვინახეს IV და V საუკუნის საეკლესიო ისტორიკოსებმა. ΠΟΥΦΙΝΟΥ, His. Eccles., I, 10. PL 21, 480-482. ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ, Εκκλ. Ιστορία I, 20. PG 67, 129-133. ΣΩΖΟΜΕΝΟΥ, Εκκλ. Ιστορία II, 7. PG 67, 949-953. ΘΕΟΔΩΡΙΟΥ, Εκκλ. Ιστορία I, 24. PG 82, 972-973. პლატონ იოსელიანი, ზემოთ ნახს. M. TARCHNISHVILI-ის ნაშრომიდან: Die Entstehung und Entwicklung der kirchlichen Autokephalie Georgiens, Kyrios 3/4 1940-1941, 177.

³ სომეხი ისტორიკოსები ცდილობენ დაასაბუთონ ეს მოსაზრება შემდეგი არგუმენტებით: ა) სომხური გადმოცემის მიხედვით, აღმოსავლეთ იბერიაში ქრისტიანობის გამავრცელებელი წმიდა ნინო სომხური წარმომავლობის იყო და იბერიაში გაგზავნილ იქნა წმიდა გრიგოლ განმანათლებლის მიერ, მირიან მეფის მოთხოვნის შესაბამისად; ბ) სომეხი კათოლიკოსების – ვართანისა და ნერსე დიდის იბერიის ეკლესიაში ჩარევით; გ) სომხური ანბანის შემქნელი, მესროპ მაშტოცის მიერ ქართული ანბანის შექმნით; დ) ქართველი ეპისკოპოსების დასწრებით 491 წელს სომხურ კრებაზე ვალარშაპატი, სადაც სომხეთის ეკლესიამ დაგმო მეოთხე მსოფლიო კრება, მიიღო ზენონის ენოტიკონი და მისი მონოფიზიტური სწავლება. ქართველი ისტორიკოსები უარყოფენ ან სხვაგვარად განმარტავენ სომეხი ისტორიკოსების ამ არგუმენტებს და აღიარებენ

როგორც სომეხი, ასევე ქართველი ისტორიკოსების პოზიციები სხვადასხვა მიზანს ემსახურება და მეოთხე საუკუნეში ეკლესიაში არსებულ მონყობით სისტემაში დასაყრდენს ვერ პოულობს, რადგან, ჩვენი აზრით, იბერიის ეკლესიას არ ჰქონდა არავითარი იურისდიქციული, მართვა-გამგეობითი კავშირი არც კონსტანტინოპოლის, არც ანტიოქიის და არც სომხეთის ეკლესიასთან, მეორე მსოფლიო კრებამდე (381) მაინც. ამგვარი დასკვნა გამომდინარეობს მეოთხე საუკუნეში პირველი მსოფლიო კრების (325) მიერ ეკლესიაში დადგენილი მმართველობითი სისტემიდან. მეორე მსოფლიო კრების (381) წარუმატებელ მცდელობამდე, საეკლესიო მართვა-გამგეობაში შემოეტანა ე.წ. საეგზარქოსო სისტემა (მე-4 და მე-6 კანონები), ეკლესიაში მოქმედებდა პირველი მსოფლიო კრების (325) მე-

უბრალოდ ორ მოსაზღვრე ეკლესიას შორის საეკლესიო ურთიერთობების არსებობას. ზოგიერთის მოსაზრებით იბერიის ეკლესია ემორჩილებოდა ანტიოქიის საყდარს იბერიაში ქრისტიანობის გავრცელების დროიდან. ხოლო სხვანი ემზრობიან იმ აზრს, რომ იბერიის ეკლესია პირველი და მეორე მსოფლიო კრებების პერიოდში ემორჩილებოდა კონსტანტინოპოლის საყდარს. თავიანთ მოსაზრებას იმის თაობაზე, რომ იბერიის ეკლესია ემორჩილებოდა ანტიოქიის საყდარს, ქართველი ისტორიკოსები აფუძნებენ იბერიელი ბერი ნიკონის (XI საუკუნე) მიერ დაცულ მითითებაზე, რომლის მიხედვითაც, კონსტანტინე დიდის ბრძანებით, ანტიოქიის პატრიარქი ევსტათიოსი ჩავიდა იბერიაში და ხელი დაასხა იბერიის პირველ ეპისკოპოსს 325-330 წლებს შორის (უფრო ვრცლად იხ. პლატონ იოსელიანის ზემოთ ნახსენებ ნაშრომში). რუსმა ისტორიკოსმა და მკვლევარმა, ნიკო მარმა, ათონის მთის ივერონის მონასტერში მიაგნო პირველი საუკუნის წმინდანთა ცხოვრებას, საიდანაც ჩანს, რომ ქართველები და სომხები დღესასწაულობდნენ ერთმანეთის დიდი წმიდანების ხსენებას (სამეცნიერო-კვლევითი მოგზაურობა წმიდა მთაზე, სანქტ-პეტერბურგი 1899, 16), ხოლო სინას მთის მონასტრის ძველ ხელნაწერში აღმოაჩინა, რომ ქართველებს და სომხებს ჰქონდათ მსხვერპლის შეწირვის (madaghs) და მარხვის (Αρταβούλ) საერთო ტრადიცია, რომლებსაც ბიზანტიელები არ იღებდნენ (ნიკო მარი, მოხსენებითი ანგარიში სინას და იერუსალიმთან დაკავშირებულ შრომებზე, სანქტ-პეტერბურგი 1913, 12). სინას მონასტერში აღმოჩენილ ორ საგალობლიდან ერთ-ერთში, რომელიც ეძღვნება გრიგოლ განმანათლებელს, ქართველები ინოებებიან „სამწყსო წმიდისა გრიგოლისანი“, ხოლო წმიდა ნინოსადმი მიძღვნილ საგალობელში საქართველო მიიჩნევა სომხების მოციქულის, ბართლომეს, გამგებლობაში მყოფ ტერიტორიად (ნიკო მარი, იქვე, 41. უფრო ვრცლად იხ. R. JANIN, Géorgie, DThC., VI, 1249-1251). ის ფაქტები, რომლებიც მიუთითებენ ქართველების და სომხების მჭიდრო ურთიერთობებზე, ვერ ასაბუთებენ სომეხი ისტორიკოსების პრეტენზიას სომხეთის ეკლესიისადმი საქართველოს ეკლესიის მორჩილებასთან დაკავშირებით, რადგან ამგვარი გავლენები ჩვეულია მოსაზღვრე ეკლესიებს შორის. ქართველებისა და სომხების საბოლოო გაყოფა მოხდა სომხეთის ეკლესიის მიერ დევნილი ჩატარებულ კრებაზე (608-609), რომელმაც ანათემას გადასცა ქართველები იმის გამო, რომ მიიღეს მეოთხე მსოფლიო კრება და სომხებს აეკრძალათ მცხეთაში დაცული წმიდა ჯვრის მოსალოცად ჩასვლა. თავის მხრივ, იბერიის კათოლიკოსმა აკრძალა პილიგრიმობის მიზნით ქართველთა ვალარშაპატში ჩასვლა. ეკლესიებს შორის განსხვავება უკვე არსებობდა აკაკიანელთა სქიზმის გაუქმების პერიოდიდან (519), რადგან ქართველები მართლმადიდებლობას გაყვენი, ხოლო სომხები დარჩნენ ენოტიკონის ერთგულნი და დვინის კრების შემდეგ (555) საბოლოოდ მიიდრიკნენ მონოფიზიტობისკენ.

4, მე-5 და მე-6 კანონები, რომლებიც არეგულირებს სამიტროპოლიტო სისტემას და მოქმედებდა აღმოსავლეთში⁴.

სამიტროპოლიტო სისტემის კანონიკურ საფუძველზე დაყრდნობით, სომხეთის ეკლესია იყო საეპარქიო მმართველობითი ერთეული და კანონიკურად შეუძლებელი იყო მისი იურისდიქცია გავრცელებულიყო ეპარქიის საზღვრებს გარეთ. ამგვარად, კანონიკურად შეუძლებელი იყო იბერიის ეკლესია შესულიყო სომხეთის კათოლიკოსის იურისდიქციაში. სომეხი ისტორიკოსების მიერ მოტანილ საბუთებს მეოთხე საუკუნიდან, არავითარი კავშირი არ გააჩნია იმდროინდელ მმართველობით სისტემასთან. ამასთან, მონოფიზიტურ პერიოდად სომხეთის კათოლიკოსები იმყოფებოდნენ კესარი-კაბადოკიის საყდრის მიერ გამორჩეული ეპისკოპოსის სულიერი ზედამხედველობის ქვეშ. სომხეთის ეკლესიის ურთიერთობა იბერიის ეკლესიასთან შემოიფარგლებოდა მხოლოდ ორ მოსაზღვრე ეთნიკურ ეკლესიებს შორის სულიერი კავშირით. აღნიშნული სულიერი კავშირი ვერ ასაბუთებს მმართველობით დამოკიდებულებას ან მმართველობით პრეტენზიებს, რადგან ასეთ გადაჭარბებულ პრეტენზიებს არანაირი კავშირი არ აქვთ სამიტროპოლიტო სისტემის მოქმედების კანონიკურ საფუძველთან.

მსგავსადვე შეიძლება შეფასდეს ქართველი ისტორიკოსების პოზიციებიც, რომლებიც ეფუძნება გვიანდელ ტრადიციას და გამოცდილებას, და ამტკიცებს ქრისტიანობის გავრცელებიდანვე იბერიის ეკლესიის ანტიოქიის საყდრისადმი მორჩილების იდეას. ეჭვმიუტანელი ფაქტია, რომ მეოთხე საუკუნეში ანტიოქიის საყდრის იურისდიქცია შემოიფარგლებოდა მხოლოდ სირიის ორი ეპარქიით, რადგან ამ ეპარქიებზე მისი იურისდიქცია განისაზღვრა პირველი მსოფლიო კრების (325) მე-6 კანონით და მხოლოდ მეორე მსოფლიო კრების (381) გადაწყვეტილებების საფუძველზე ანტიოქიის საყდრის იურისდიქცია განივრცო მთელ აღმოსავლეთზე⁵. ანტიოქიის ეკლესიაში მეხუთე საუკუნის დასაწყისიდან გაჩენილი მმართველობითი იურისდიქციის გაფართოების ტენდენციები უკავშირდება პატივის უპირატესობის მქონე ეკლესიების, რომის, კონსტანტინოპოლის,

⁴ სამიტროპოლიტო სისტემის კანონიკური პრინციპების შესახებ სრულად იხ. B. ΦΕΙΔΑ. Ο Θεσμός της Πενταρχίας των Πατριαρχών. I. Προϋπόθεσεις διαμορφώσεως του Θεσμού, Αθήναι 1969, 146.

⁵ B. ΦΕΙΔΑ, Ο Θεσμός της Πενταρχίας των Πατριαρχών. I, 205, IV საუკუნეში ანტიოქიის საყდართან იბერიის ეკლესიის მართვა-გამგეობითი ურთიერთობების შესახებ ცნობები ეფუძნება გვიანდელ (XI საუკუნის) გადმოცემას, რომლის მიხედვითაც, კონსტანტინე დიდი, გამოეხმაურა რა იბერიის მეფის მირიანის თხოვნას, მისიონერული ღვაწლის განევა დაავალა ანტიოქიის მთავარეპისკოპოს ევსტათიოს, რომელიც ჩავიდა იბერიაში, იქადაგა ქრისტიანული სარწმუნოება და ხელი დაასხა იბერიის ეკლესიის პირველ ეპისკოპოსს.

ალექსანდრიის, ანტიოქიის და იერუსალიმის საყდრების ზოგად მცდელობასთან, გაეფართოებინათ თავიანთი იურისდიქციული საზღვრები, რაც მრავალჯერ გახდა მიტროპოლიტების ავტონომიური დამოუკიდებლობის მომხრეებთან დაპირისპირების მიზეზი. ანტიოქიის საყდარს ამგვარ დაპირისპირებაში შესვლა მოუწია კვიპროსის ეკლესიასთან და ასევე იერუსალიმის საყდართან, რომელიც არ ეთანხმებოდა ფინიკიისა და არაბეთის ეპარქიის მის დაქვემდებარებაში შესვლას. მეოთხე მსოფლიო კრების (451) მე-8 სხდომა, რომელზეც განხილულ იქნა ანტიოქიისა და იერუსალიმის საყდრების იურისდიქციის საკითხი, არ იცნობს ანტიოქიის საყდრის იურისდიქციას იბერიის ეკლესიაზე. ჩვენი აზრით, მეოთხე მსოფლიო კრებამდე (451) შეუძლებელია ვისაუბროთ ანტიოქიის საყდრის იურისდიქციაზე იბერიის ეკლესიის მიმართ. არც გვიანდელი ტრადიცია არ მიუთითებს ამგვარ ურთიერთობაზე⁶. მმართველობითი დამოკიდებულების უარყოფა არ გამორიცხავს ანტიოქიის საყდარსა და იბერიის ეკლესიას შორის სულიერი კავშირის განვითარებას, ძირითადად გეოგრაფიული სიახლოვის გამო, რამაც საბოლოოდ გავლენა მოახდინა იბერიის ეკლესიის ანტიოქიის საყდრის იურისდიქციაში შესვლაზე.

ზუსტად ამგვარადვე შეიძლება შეფასდეს ქართველი ისტორიკოსების შეხედულებანი, რომელთა მიხედვითაც, იბერიის ეკლესია პირველ და მეორე მსოფლიო კრებებს (325-381) შორის დროის მონაკვეთში შედიოდა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში. კონსტანტინოპოლი იყო არა სამიტროპოლიტო საყდარი, არამედ ერთი უბრალო ეპარქია სამიტროპოლიტო სისტემაში და ამ პერიოდში მისი იურისდიქცია არ ვრცელდებოდა რომელიმე სხვა ადგილობრივ ეკლესიაზე⁷. მეორე მსოფლიო კრების (381) მე-3 კანონით, როდესაც აღმოსავლეთ იმპერიის დედაქალაქს მიენიჭა პატივის უპირატესობა, ახალი რომის საყდარი ჩაერთო

⁶ B. ΦΕΙΔΑ, Ο θεσμός της πενταρχίας των πατριαρχών. I, 200-204.

⁷ B. ΦΕΙΔΑ, Ενδημύσσα Σύνοδος, Αθήναι 1971, 21. რუფინუსი წერს, რომ წმიდა ნინოს მითითებით, იბერიელთა მეფე მირიანმა კონსტანტინე დიდს ელჩი გაუგზავნა და ითხოვა განათლებული სასულიერო პირების გაგზავნა საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელების საქმეში დასახმარებლად. კონსტანტინე დიდი მყისვე გამოეხმაურა თხოვნას და გაგზავნა ეპისკოპოსი სხვა სასულიერო პირებთან ერთად იბერიაში სამისიონერო საქმის ორგანიზებისთვის. რუფინუსის ცნობებს იმეორებენ აღმოსავლეთში ეკლესიის ისტორიკოსები: სოკრატე, სოზომენი, თეოდორიტე კვირელი და ასევე გვიანდელი ქართული ქრონიკები. ეს ცნობები შემდეგში გახდა ქართველ ისტორიკოსთა მოსაზრების საფუძველი, რომლის მიხედვითაც, იბერიის ეკლესია IV საუკუნეში ემორჩილებოდა კონსტანტინოპოლის საყდარს. უცნობია პირველად გაგზავნილი ეპისკოპოსის ვინაობა. მხოლოდ გელასი კიზიკელი ახსენებს, რომ მას ერქვა იოანე და გაიგზავნა კონსტანტინოპოლის ეპისკოპოსი ალექსანდრეს მიერ (CERIANI, Monumenta sacra et profana, I, Milano 1886, 139).

აზიაში, პონტოს, თრაკიასა და აღმოსავლეთ ილირიაში, იურისდიქციის გავრცელების საერთო ბრძოლაში. მეოთხე მსოფლიო კრებაზე მის იურისდიქციაში შევიდნენ აზია, პონტო და თრაკია⁸. ამგვარად, მეორე მსოფლიო კრებამდე (381), კონსტანტინოპოლის საყდარსა და იბერიის ეკლესიას შორის ურთიერთობებს შეუძლებელია ჰქონოდათ მმართველობითი ხასიათი, მაგრამ სავსებით დასაშვებია მათ შორის სულიერი კავშირის არსებობა.

იბერიის ეკლესიის ურთიერთობები კონსტანტინოპოლის, ანტიოქიისა და სომხეთის ეკლესიებთან, ჩვენი აზრით, სწორედ იმგვარი იყო, როგორც ეს ზემოთ აღვნიშნეთ, რაც ეფუძნება ეკლესიაში მოქმედ სამიტროპოლიტო სისტემას მეორე მსოფლიო კრებამდე (381), რადგან ამ კრების შემდეგ იბერიის ეკლესიის კანონიკური იურისდიქციის საკითხს არეგულირებს მეორე მსოფლიო კრების მე-2 კანონი. ამ კანონის შესაბამისად, წინასწარ განსაზღვრული იურისდიქციის წესის საფუძველზე დადგინდა: „ხოლო წარმართთა შორის არსებული ღვთის ეკლესიების მართვა უნდა მოხდეს მამათაგან შემორჩენილი ჩვეულების მიხედვით“⁹. აღნიშნული კანონიკური საფუძველი, რომელიც ეხება „წარმართებში“ არსებული ეკლესიების „მამათაგან შემორჩენილი ჩვეულების მიხედვით“ მმართველობით მონყობას, ამკვიდრებს ამ კანონით განსაზღვრული ეკლესიების მმართველობითი იურისდიქციის ფარგლებს გარეთ საეკლესიო ტრადიციაზე დაფუძნებულ სამართალს. *De facto* ეს კანონიკური პრინციპია როგორც იბერიის, ასევე „წარმართთა შორის“ არსებული ეკლესიებისთვის. მეორე მსოფლიო კრების მე-2 კანონის კანონიკური ღირსება განმარტებულია ამ კანონზე იოანე ზონარას¹⁰ და თეოდორე ბალსამონის შესაბამის კომენტარებში. თეოდორე ბალსამონი ხაზგასმით აღნიშნავს: „წარმართთა შორის არსებულ ეკლესიებშიც იყვნენ მორწმუნენი და არ ხდებოდა იმდენი ეპისკოპოსის ხელდასხმა, რომ საკმარისი ყოფილიყო კრების მოსაწვევად, ასევე მათ უწევდათ სხვა ეპარქიებშიც მოგზაურობა მორწმუნეთა განსამტკიცებლად. წმიდა კრებამ დაადგინა და დღემდე მოქმედებს ეს წესი, რაც კანონს არ ეწინააღმდეგება, რადგან ამას ვითარება მოითხოვდა“¹¹. ნათელია, რომ მეორე მსოფლიო კრებამდე წარმართული ტომები მიიჩნეოდნენ სამისიონერო ტერიტორიად, რადგან ისინი არ აწარმოებდნენ მუდმივ მართვა-გამგეობით უფლებამოსილებას. მეოთხე მსოფლიო კრების პერიოდისთვის იბერიის ეკლესიას მოპოვებული ჰქონდა შინაგანი ავტონომია, რა თქმა უნდა, ეს არ გამოორიცხა-

⁸ Β. ΦΕΙΔΑ, Ο θεσμός της πενταρχίας των πατριαρχών. Ι, 242.

⁹ ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, Σύναγμα των θείων και ιερών κανόνων, Αθήνησιον 1852, ΙΙ, 170.

¹⁰ ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, Σύναγμα, ΙΙ 170-171.

¹¹ ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, Σύναγμα ΙΙ, 171.

ეს საკმაოდ დაწინაურებულ მეზობელ ეკლესიებთან მჭიდრო ურთიერთობებს. საეკლესიო საკითხებზე პასუხისმგებელ ეპისკოპოსს, რომელიც პირდაპირ არ ემორჩილებოდა მიტროპოლიტს ან საეპარქიო კრებას, კანონიკური სამართლის თანახმად, შეეძლო ეტარებინა მთავარეპისკოპოსის ტიტული, რომელსაც ასევე ატარებდნენ ჩვეულებრივი ეპისკოპოსებიც, რომლებიც საკუთარი მიტროპოლიტებისაგან დამოუკიდებელი იყვნენ სამეფო კეთილგანწყობის გამო¹².

იმ პერიოდში ამგვარი გამონაკლისი ეკლესიების და ერების მართვის სისტემიდან, სადაც ჯერ არ განვითარებულყო ქრისტიანული მისიონერობა, იყო უმნიშვნელოვანესი საეკლესიო პრინციპი, რადგან ამგვარად იოლდებოდა ყველა საეკლესიო ძალის გამოყენება სამისიონერო საქმეში, კანონიკურ-მმართველობითი საფუძვლების შესაძლო შეზღუდვის გარეშე. ამგვარად, სამისიონერო საქმის წამომწყები და შემდეგში მისი წარმმართველი ეკლესია „დედა ეკლესიაა“ და აქვს კანონიკურად განსაზღვრული უფლებები შვილობილი ეკლესიის მოწყობაზე, თუ, რა თქმა უნდა, შვილობილი ეკლესიის საჭიროება არ მოითხოვს მის მიერთებას რომელიმე სხვა საპატრიარქო საყდართან ან ადგილობრივ ეკლესიასთან. სწორედ ამ მიზეზით, ჩამოყალიბებული კანონიკური წესისაგან გამონაკლისის სახით, მოხდა „მამათა ჩვეულების“ მორგება იბერიის ეკლესიაზე, რომელიც სამისიონერო ტერიტორია იყო.

III. იბერიის ეკლესიის მოწყობა V საუკუნეში

იბერიის ეკლესიასა და ანტიოქიის საყდარს შორის კავშირი უნდა გაღრმავებულიყო მეორე მსოფლიო კრების (381) შემდეგ, განსაკუთრებით კი მეხუთე საუკუნის პირველ ნახევარში. ანტიოქიასა და იბერიას შორის ურთიერთობების გაღრმავება შესაძლოა უკავშირდებოდეს იბერიაზე სპარსეთის გავლენის გაძლიერებას, რის შედეგადაც მოხდა დაახლოება ანტიოქიის გავლენის ქვეშ მყოფ ნესტორიანულ სირიის ეკლესიასთან. აღსანიშნავია, რომ სპარსეთში, სელევკიის

¹² წოდება „მთავარეპისკოპოსი“ ჰქონდათ როგორც საპატრიარქო საყდრების ეპისკოპოსებს (B. ΦΕΙΔΑ, Ο Θεσμός της πενταρχίας των πατριαρχών, II, 27), ასევე უბრალო საეპისკოპოსოების ეპისკოპოსებს, რომლებიც იყვნენ სამეფო ხელისუფლებისაგან დაჯილდოებულნი განსაკუთრებული უფლებებით, თავისუფლდებოდნენ თავიანთი მიტროპოლიტებისაგან და ემორჩილებოდნენ პირდაპირ პატრიარქს. წოდება „მთავარეპისკოპოსს“ ყოველთვის ჰქონდა პირდაპირი (პატრიარქები, ავტოკეფალური ეკლესიების მეთაურნი) და ირიბი მნიშვნელობა, როდესაც ეპისკოპოსი დამოუკიდებელი იყო ადგილობრივი სამიტროპოლიტო მმართველობისაგან (ავტოკეფალური და სხვა უბრალო საეპისკოპოსოების მთავარეპისკოპოსები).

კრებაზე (419), რომელსაც თავმჯდომარეობდა სირიის ეკლესიის კათოლიკოსი მარ ლიალზულახა, მონაწილეობას იბერიელი ეპისკოპოსებიც იღებდნენ, რამაც ქართველ მკვლევარს, მიხეილ თარხნიშვილს, აფიქრებინა, რომ იბერიის ეკლესია ამ პერიოდში ანტიოქიის საყდრისაგან ავტონომიური იყო და შედიოდა სირიის ეკლესიის იურისდიქციაში¹³. თარხნიშვილის მოსაზრებას, რომ სირიის ეკლესიის კათოლიკოსი არ ემორჩილებოდა ანტიოქიის საყდარს 423-424 წლებში და რომ იბერიის ეკლესია დარჩა სირიის ეკლესიის კათოლიკოსის დაქვემდებარებაში მეხუთე საუკუნის ბოლომდე, საფუძველი არ გააჩნია, რადგან ანტიოქიის პატრიარქი იოანე (648) გვაცნობებს, რომ სპარსეთის, სომხეთის, იბერიის და არანის კათოლიკოსები ემორჩილებოდნენ ანტიოქიის საყდარს მეხუთე საუკუნის ბოლომდე. უნდა ვივარაუდოთ, რომ ანტიოქიის საყდარმა გააღრმავა სულიერი კავშირი იბერიის ეკლესიასთან მეხუთე საუკუნის პირველ ნახევარში, მასზე დაქვემდებარებული სირიის ეკლესიის მეშვეობით. იბერიის მოსაზღვრე სომხეთის ეკლესიის მონოფიზიტობისკენ გადახრამ მეხუთე საუკუნის ბოლოს ვერ ჩაითრია ანტიოქიურ თეოლოგიასთან მჭიდრო კავშირში მყოფი იბერიის ეკლესია. ნათელია, რომ **de facto** იბერიის ეკლესიის სიახლოვემ ანტიოქიის საყდართან, ხელი შეუწყო მათ შორის მჭიდრო კავშირის არსებობას, რაც არ ნიშნავს მის ანტიოქიის საყდრის იურისდიქციაში ყოფნას. მცხეთაში მჯდომი იბერიის მთავარეპისკოპოსი ფლობდა მმართველობით ავტონომიას, მაგრამ განიცდიდა ანტიოქიის საყდრისაგან სულიერ მეთვალყურეობას მეოთხე მსოფლიო კრებამდე (451) მაინც, რადგან ანტიოქიის საყდრისათვის კრებაზე განსაზღვრულ მართვა-გამგეობაში იბერიის ეკლესია არ მოიხსენიება.

მეოთხე მსოფლიო კრებამ (451) იმდროინდელ პრინციპებზე დაყრდნობით შემოიტანა კანონიკური ნორმები, რომლებსაც გამონაკლისების მიუხედავად, უნდა დაერეგულირებინათ „წარმართებში არსებული“ ეკლესიების ადმინისტრაციული მოწყობა. 28-ე კანონის თანახმად გადაწყდა, რომ აზიაზე, პონტოსა და თრაკიაზე იურისდიქციის მქონე კონსტანტინოპოლის საყდარი ამიერიდან ხელს დაასხამდა „ეპისკოპოსებს წარმართებშიც“¹⁴. მეორე მსოფლიო კრების მე-2 კანონი წარმართულ ტომებში ეპისკოპოსების ხელდასხმის უფლებას აძლევს, „მამათაგან შემორჩენილი ჩვეულების მიხედვით“, ეკლესიის სულიერ და საეკლესიო ინსტიტუტებს, ხოლო მეოთხე მსოფლიო კრების 28-ე კანონი ამ უფლებას ანიჭებს მხოლოდ კონსტანტინოპოლის საყდარს. ცხადია, რომ ამ კანონიკური განწესებით მკვიდრდება კონსტანტინოპოლის საყდრის კანონიკური უფლებები „წარმართი“

¹³ TARCHNISHVILI, Die Entstehung, 177.

¹⁴ ΠΑΛΗ-ΠΟΤΛΗ, Σύναγμα, II, 281.

ტომების ეკლესიებზეც, რომლებზეც „მამათაგან გადმოცემული ჩვეულება“ მეოთხე მსოფლიო კრებამდე განსხვავებული იყო. ანტიოქიის საყდართან სულიერი კავშირის არსებობის მიუხედავად, იბერიის ეკლესიის ადმინისტრაციული დაქვემდებარების საკითხი თავიდან უნდა იქნეს განხილული.

„წარმართ ტომებში“ ეკლესიათა მართვის შესახებ მეოთხე მსოფლიო კრების შემდეგ ჩამოყალიბებული ახალი კანონიკური წყობილების ფონზე გასაგები ხდება იბერიის მეფის, ვახტანგის (440-522), საეკლესიო პოლიტიკის შესახებ გვიანდელი ცნობები. ვახტანგმა სცადა იბერიას და კონსტანტინოპოლს შორის ურთიერთობების გაღრმავება. მეხუთე საუკუნის მეორე ნახევარში იბერიის მეფის ამ სურვილის შესახებ დაცულია ცნობები ანტიოქიურ გარდამოცემაზე დამყარებულ მეთოთხმეტე საუკუნის ქართულ დოკუმენტში, რომლის მიხედვითაც, ვახტანგმა იბერია გაყო 12 ეპარქიად, ბიზანტიური მოდელის მიხედვით და მოკრძალებით ითხოვა კონსტანტინოპოლის პატრიარქისგან მთავარეპისკოპოსის და 12 ეპისკოპოსის გაგზავნა ქრისტიანობის განსამტკიცებლად. ქართული წყაროების მიხედვით, კონსტანტინოპოლის პატრიარქმა ვახტანგის თხოვნის დაკმაყოფილებაზე უარი თქვა იმ არგუმენტით, რომ კონსტანტინე დიდმა იბერიაში ეპისკოპოსი იოანეს გაგზავნის შემდეგ იბერია დაუქვემდებარა ანტიოქიის საყდარს, რადგან თითქოს ბიზანტიის (კონსტანტინოპოლის) ეპისკოპოსი მაშინ ემორჩილებოდა ირაკლიის სამიტროპოლიტო საყდარს. მეოთხე მსოფლიო კრების 28-ე კანონის მიხედვით, კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში შევიდა პონტო, რაც ავტომატურად ნიშნავდა იბერიის ეკლესიის მორჩილებასაც ამ საყდრისადმი, მაგრამ კონსტანტინოპოლის პატრიარქმა წარმოგზავნილნი გაუშვა ანტიოქიის პატრიარქთან, რომელსაც ეთხოვა იბერიის მეფის თხოვნის დაკმაყოფილება. ეს გარდამოცემა, ეჭვგარეშეა, რომ შეიცავს ისტორიული მოვლენების შესახებ გარკვეულ ქვეყმარტებას და განმარტავს, თუ როგორ დაუკავშირდა იბერიის ეკლესია მმართველობითად ანტიოქიის საყდარს. ანტიოქიის მაშინდელმა პატრიარქმა წარგზავნილთაგან ერთ-ერთს, იბერიელ პრესვიტერ პეტრეს და თერთმეტ სასულიერო პირს ხელი დაასხა იბერიის თორმეტი ეპარქიის ეპისკოპოსებად, რამაც ფრიად გაახარა მეფე ვახტანგი¹⁵.

ამგვარად, 471 წლის შემდეგ იბერიის ეკლესია მსოფლიო საპატრიარქოს მიერ მმართველობაში გადაეცა ანტიოქიის საყდარს, ერთი მხრივ, მეხუთე საუ-

¹⁵ ამ მოსაზრებას, აღნიშნულ ტექსტზე დაყრდნობით, მხარს უჭერს ქართველი ისტორიკოსი TARCHNISHVILI, *Die Entstehung.*, 182, იზიარებს, რომ იბერიის ეკლესია ანტიოქიის საყდარს დავემორჩილა 472-484 წლებს შორის, ხოლო მანამდე იხრებოდა ხან სომხური და ხანაც სირო-სპარსული ეკლესიისკენ (იქვე, გვ. 179, 185, 187). ვახტანგ მეფის ინიციატივის შესახებ სრულად იხ. BROSSET, *Historie de la Géorgie*, I, 195.

კუნის პირველ ნახევარში მათ შორის განვითარებული ურთიერთობების, ხოლო, მეორე მხრივ, ანტიოქიისა და იბერიის გეოგრაფიული სიახლოვის გამო. ამასთან, ანტიოქიის საყდრის იურისდიქციაში შედიოდა მხოლოდ აღმოსავლეთ იბერიის სამეფოს ეკლესია, ხოლო დასავლეთ იბერია (კოლხეთი, ლაზიკა და აფხაზეთი), დაყოფილი მცირე სამეფოებად, დარჩა მსოფლიო საპატრიარქოს გამგებლობაში და ინარჩუნებდა ბიზანტიის იმპერიასთან მჭიდრო ურთიერთობებს¹⁶.

აღმოსავლეთ იბერიის ანტიოქიის საყდრის შემადგენლობაში შესვლას მოჰყვა გარკვეული კანონიკური შედეგები: ა) იბერიის ეკლესიის ეპისკოპოსების მიერ გამორჩეული კათოლიკოსის ხელდასახმა და განსჯა უნდა მომხდარიყო

¹⁶ R. JANIN, Géorgie, DThC., VI, 1260-1262. იბერიის მეფე ვახტანგმა (დაახლოებით, 440-522), ზოროასტრიზმის მიმართ იბერიის არისტოკრატის მხარდაჭერის მიუხედავად, ლაზეთში სპარსელების შემოჭრის შემდეგ (498) აირჩია ბიზანტიური ორიენტაცია და მხარი დაუჭირა ქრისტიანობას. ვახტანგის მიმართ ზენონის (474-475, 476-491) სამხედრო მხარდაჭერამ ხელი შეუწყო იბერიის ეკლესიის რეორგანიზაციას და იბერიის კათოლიკოსის ანტიოქიის საყდრის მორჩილებაში შესვლას (485-488 წლებს შორის). იბერიის დასაკავებლად სპარსელების პირველი წარუმატებელი მცდელობის მიუხედავად, 518 წელს იბერია მაინც დაიპყრეს, სპარსელები გაბატონდნენ ქვეყნის ტერიტორიის უდიდეს ნაწილზე. ვახტანგმა სამხედრო დახმარება სთხოვა ბიზანტიელ იმპერატორ იუსტინე პირველს (518-527), მაგრამ გაგზავნილი დახმარება საკმარისი არ აღმოჩნდა მდგომარეობის შესაცვლელად. ვახტანგს სახელმწიფოს ძალიან მცირე ნაწილი დარჩა გამგებლობაში და საბოლოოდ, იძულებული გახდა გადასულიყო დასავლეთ იბერიაში. ამ მოვლენებმა გამოიწვია სპარსულ-ბიზანტიური ომი, რაც 532 წლის ზავით დამთავრდა. აღმოსავლეთ იბერია დარჩა სპარსელების, ხოლო ლაზეთი ბიზანტიელების ბატონობის ქვეშ 541 წლამდე. 545 წელს ლაზეთიც სპარსელებმა დაიკავეს. სპარსელების მცდელობამ, იბერიაში დაემკვიდრებინათ ზოროასტრიზმი, გააძლიერა იბერიელი ქრისტიანების კავშირი ბიზანტიასთან, ხოლო ლაზიკაში მომზადდა აჯანყება სპარსელების წინააღმდეგ (549-557), რაც ლაზეთის გათავისუფლებით დამთავრდა (561). აღმოსავლეთ იბერიაში ვახტანგის შთამომავლები იყვნენ სპარსელების მორჩილებაში და იქ სპარსელების ბატონობა გაგრძელდა VI საუკუნის ბოლომდე (591). ბიზანტიის იმპერატორ მავრიკიოსის (582-602) გამარჯვებებმა სპარსელების წინააღმდეგ იბერია გაათავისუფლა სპარსელების ბატონობისაგან. ფოკას (602-610) მიერ მავრიკიოსის დამხობამ გამოიწვია ომი (604-629) და სპარსელების ბატონობის აღდგენა იბერიაზე. ბიზანტიასა და სპარსეთს შორის 629 წლის ზავით ბიზანტიის იმპერატორმა ჰერაკლემ (610-641) აღადგინა იბერიის დამოუკიდებლობა და მასზე ბიზანტიის გავლენა, რაც VII საუკუნის შუა წლებიდან შეცვალა არაბულმა ბატონობამ. ამის შემდეგ იბერია ხდება ბიზანტიასა და არაბებს შორის დაპირისპირების არეალი IX საუკუნის მეორე ნახევრამდე, რა დროსაც მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ რეგიონში ბიზანტიის მოკავშირე ხაზარები. VIII საუკუნეში არაბულ სახალიფოში აბასიდების (744-750) მიერ წამოწყებულმა სამოქალაქო ომმა ბიზანტიის იმპერატორ კონსტანტინე მეხუთეს (741-775) გაუადვილა შეჭრა იბერიაში, სადაც აღადგინა ბიზანტიის გავლენა, ადარნასე მესამე ხელისუფლებაში მოიყვანა და მისცა მას კურაპალატის წოდება. ამ პერიოდში იბერიის ეკლესიამ განახორციელა შიდა გარდაქმნები, ელჩობა გაუგზავნა ანტიოქიის პატრიარქს და ითხოვა იბერიის ადგილობრივი სინოდის მიერ კათოლიკოსის არჩევისა და ხელდასახმის უფლება.

ანტიოქიის საყდრისაგან, ბ) ანტიოქიის საყდრის სინოდი მეორე ინსტანციით განსჯიდა იბერიის ეკლესიის, ადგილობრივი კრების, პირველი ინსტანციით განსჯილ იბერიელ ეპისკოპოსებს, გ) უნდა მოეხსენიებინათ ანტიოქიის პატრიარქი, დ) წმიდა მირონი იგზავნებოდა ანტიოქიიდან, ე) ყოველწლიური ეკონომიკური შესანიშნავი ანტიოქიის საყდრისათვის, ვ) ანტიოქიის საყდარს უფლება ეძლეოდა დაეფუძნებინა იბერიაში საპატრიარქო მონასტრები და ზ) ანტიოქიის საყდარს უფლება ჰქონდა ჩარეულიყო იბერიის საეკლესიო საქმეებში იმ შემთხვევაში, თუ იბერიის ეკლესიაში ჭეშმარიტ სარწმუნოებას და კანონიკურ წესრიგს რაიმე საფრთხე დაემუქრებოდა.

IV. იბერიის ეკლესიის მონყობა VII საუკუნიდან XI საუკუნემდე

ვახტანგ მეფის (440-522) დროს ჩამოყალიბებული იბერიის ეკლესიის საეკლესიო მონყობის სისტემა მეათე საუკუნის ბოლომდე იყო საქართველოს (იბერიის) ეკლესიის მონყობის საფუძველი. მოგვიანებით ეპისკოპოსთა რიცხოვნობა ზრდას არ გამოუწვევია შინაგანი წესრიგის შეცვლა. ეკლესიის ამგვარმა მონყობამ დიდი როლი ითამაშა ქრისტიანობის გადარჩენაში იმ რეგიონში, სადაც ხშირად ხდებოდა სპარსელების და არაბების შემოსევები, რადგან ანტიოქიის საყდართან კავშირი აძლიერებდა იბერიაში მონასტრული ცხოვრებისაკენ სწრაფვას. აღმოსავლეთ იბერიაში სპარსეთის სურვილი იყო არა მხოლოდ სპარსეთის ძალაუფლების გავრცელება, არამედ ზოროასტრიზმის გავრცელებით ამ რეგიონში გავლენის შენარჩუნება. სომხები უარს ამბობდნენ მიეღოთ ზოროასტრიზმი, სწორედ ამის გამო აღმოსავლეთ იბერია ხდებოდა უმნიშვნელოვანესი რეგიონი სპარსელებისთვის ზოროასტრიზმის გასავრცელებლად. სპარსელები არ იშურებდნენ ენერგიას, იბერებს ზოროასტრიზმი მიეღოთ. მხოლოდ ამგვარად იყო შესაძლებელი იბერიაში ბიზანტიის გავლენის სრული განეიტრალება. სპარსეთის მიზნებს მხარს უჭერდნენ ბიზანტიის წინააღმდეგ განწყობილი გარკვეული ძალები იბერიის არისტოკრატიაში. სპარსეთისადმი მეგობრულად განწყობილი ეს ძალები, რომლებიც სერიოზულ პრობლემებს ქმნიდნენ იბერიის ეკლესიის სამწყემსთავრო საქმეში, განეიტრალებულ იქნენ, ერთი მხრივ, ეპისკოპოსთა კარგად ორგანიზებული სტრუქტურული დაყოფით და მეორე მხრივ, მონასტრული ცხოვრების განვითარებით. სწორედ ამის გამო ზოროასტრიზმმა ვერ პოვა დასარყდენი იბერიელებში.

VI საუკუნის შუა პერიოდში მესოპოტამიელი იოანე ზედაზნელი, სხვა თორმეტ სირიელ ბერთან ერთად, მეფისა და იბერიის კათოლიკოსის ნებართვით აფუძნებს თბილისთან ახლოს, ზედაზნის მთაზე მნიშვნელოვან მონასტერს, რომელსაც XI საუკუნემდე დიდი გავლენა ჰქონდა იბერიის რელიგიურ და სოციალურ ცხოვრებაზე. სპარსეთის 518 წლის ლაშქრობის შემდეგ აღმოსავლეთ იბერიაში მკვიდრდება სპარსეთის ბატონობა, სწორედ ამის გამო ვახტანგ მეფის შთამომავლებს ჰქონდათ შეზღუდული ძალაუფლება. სპარსეთის ბატონობას VI საუკუნის ბოლოს მოჰყვა ბაგრატიონთა დინასტიის გაბატონება, რომელმაც შეძლო ძალაუფლების შენარჩუნება XIX საუკუნის დასაწყისამდე, როდესაც, საბოლოოდ, იბერია რუსეთის შემადგენლობაში შევიდა. VI საუკუნეში ბიზანტიის იმპერიის მიერ დასავლეთ იბერიასთან (კოლხეთი, ლაზიკა, აფხაზეთი) ურთიერთობების გაღრმავებამ და სპარსელთა წინააღმდეგ ბიზანტიელების მრავალწლიანმა ომებმა გამოიწვია ბიზანტიის დაახლოება აღმოსავლეთ იბერიის მეფეებთან.

ბიზანტიის იმპერატორმა მავრიკიოსმა (582-602) იბერიის მეფე გუარამს (574-600) მიანიჭა ბიზანტიური ტიტული, კურაპალატის წოდება, რადგან გუარამი აღიარებდა ბიზანტიის იმპერატორის პირველობას ქრისტიან მმართველებს შორის. მრავალწლიანმა ბიზანტიურ-სპარსულმა ომებმა გააღრმავა იბერიის მეფეების მეგობრობა ბიზანტიასთან. ბიზანტია მცდელობას არ აკლებდა, იბერიაში შეექმნა ფორტიფიკაციული ნაგებობები სპარსული საფრთხის განსარიდებლად¹⁷. 642 წლის არაბი ამირა მურვან ყრუს ლაშქრობას მოჰყვა უზარმაზარი ზიანი, მაგრამ არაბების გაბატონება აღმოსავლეთ იბერიაში დაკავშირებულია 717 წლის არაბი ამირა იზიდის ლაშქრობასთან, რის შემდეგაც საგრძნობლად შეიკვეცა იბერიის მეფეების დამოუკიდებლობა. IX საუკუნის შუა რიცხვებში არაბული ბატონობის შესუსტებას მოჰყვა იბერიის ეროვნული დამოუკიდებლობის აღდგენა, ხოლო მისი მეფეები ცდილობდნენ ბიზანტიასთან მეგობრული ურთიერთობების გაძლიერებას. XI საუკუნის მეორე ნახევარში თურქ-სელჩუკთა გამანადგურებელი ლაშქრობის შედეგები დიდ ხანს არ გაგრძელებულა, რადგან იბერიის მეფე დავით მეოთხემ (1089-1125) მოახერხა იბერიის სამეფოს სწრაფი რეორგანიზება. იბერიელი ერის მთელი ამ რთული პერიოდის განმავლობაში ეკ-

¹⁷ ბიზანტიის ყურადღება აღმოსავლეთ და დასავლეთ იბერიის მიმართ განსაკუთრებით გაძლიერდა V საუკუნის ბოლოდან, რადგან იგი შავი ზღვის აღმოსავლეთ რეგიონში სპარსეთის გაფართოების წინააღმდეგ წარმოებულ ბრძოლაში ბასტიონი იყო. სწორედ ამის გამო შექმნეს საფორტიფიკაციო ქსელი (თეოდოსიოპოლის საგუშაგო, მარტიროპოლის საგუშაგო და სხვ.). იბერიის ეკლესიის მიერ ღვთისმსახურებაში ბერძნული ენის შენარჩუნება და მართლმადიდებელი რწმენის ერთგულება აძლიერებდა ბიზანტიისა და იბერიის ურთიერთობებს და ხელს უშლიდა აღმოსავლეთში მონოფიზიტობის გავრცელებას.

ლესია შეუფასებელ როლს თამაშობდა იბერიელთა ეროვნული თვითშეგნების დაცვის საქმეში.

იბერიაში მიმდინარე პოლიტიკური მოვლენები გავლენას ახდენდნენ რთულ მდგომარეობაში მყოფ ანტიოქიის საყდართან კანონიკურ ურთიერთობებზე. სწორედ ამის გამო რთული ხდებოდა, ანტიოქიის საყდარს ეწარმოებინა მართვა-გამგეობითი უფლებამოსილება იბერიაში¹⁸.

აღნიშნული პრობლემების სწორად გაგება შესაძლებელი იქნება, თუ XI საუკუნის ქართული წყაროები მართებულად შეფასდება. ამ წყაროების მიხედვით, ანტიოქიის პატრიარქ ანასტასიოსის (599-610) ეპოქიდან პატრიარქ თეოფილაქტემდე (744-751), იმპერატორ კონსტანტინე V-ის (741-775) დროს ანტიოქიაში წარგზავნილი დელეგაციის განცხადების თანახმად, შეუძლებელი იყო ანტიოქიის პატრიარქს ხელი დაესხა იბერიის კათოლიკოსისთვის იბერიაში არაბებისა და სპარსელების ხშირი ლაშქრობების გამო¹⁹. იბერიის ეკლესიაში მძიმე შედეგები გამოწვია იმ ფაქტმა, რომ ანტიოქიის საყდარი ველარ ახერხებდა, მართვა-გამგეობითი უფლებამოსილება ეწარმოებინა იბერიაში. ეს პრობლემები ნათლად წარმოაჩინა კონსტანტინე V-ის დროს ანტიოქიის პატრიარქთან გაგზავნილმა დელეგაციამ. დელეგაცია შედგებოდა ორი იბერიელი ბერისაგან, რომლებმაც წარმოადგინეს იბერიის ეკლესიის შიდა პრობლემები. ანტიოქიის პატრიარქისაგან ითხოვეს, კანონიკური გზით მომხდარიყო იბერიის კათოლიკოსის ხელდასხმა. ნება მიეცა იბერიელი ეპისკოპოსისთვის, თავადვე აერჩიათ და ხელი დაესხათ იბერიის ეკლესიის კათოლიკოსისათვის. იბერიის დელეგაციის ორივე წევრი გამოჩნეულნი იყვნენ იბერიის ეპისკოპოსთა მიერ და შესაფერისად მიიჩნეოდნენ, ეტვირთათ კათოლიკოსის მოვალეობა. ანტიოქიის პატრიარქს უნდა აერჩია და ხელი დაესხა მათგან ერთ-ერთისთვის იბერიის ეკლესიის კათოლიკოსად. ანტიო-

¹⁸ გვიანდელი ქართული წყაროების თანახმად, ბიზანტიის იმპერატორმა იუსტინიანემ საკუთარი ეპისტოლით მისცა იბერიის ეპისკოპოსებს იბერიის კათოლიკოსის არჩევის უფლება, მაგრამ ეს ცნობა ბიზანტიური წყაროებისთვის უცნობია (M. BROSSET, *Histoire de la Géorgie*, I, 202. M. TAMARATI-ის შრომიდან: *L' Englise Géorgienne*, 351). როგორც არ უნდა ვივარაუდოთ, იუსტინიანეს ეს არაკანონიკური ინიციატივა ვერ ამცრობს ანტიოქიის საყდრის იურისდიქციას, რადგან არჩეული კათოლიკოსისთვის ხელი უნდა დაესხა ანტიოქიის პატრიარქს. თუ იბერიის ეპისკოპოსებს მართლა გადაეცათ ამგვარი უფლება, მაშინ VIII საუკუნის შუა წლებში არ წარმოიქმნებოდა შესაბამისი პრობლემა, როგორც ამას შემდეგში ვიხილავთ. ამგვარადვე უნდა იქნეს გაგებული XI საუკუნის ქართული წყაროების უსაფუძვლო ცნობა, რომლის მიხედვითაც, VI მსოფლიო კრებამ (680) აღიარა იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალია და გაუთანაბრა ის სხვა საპატრიარქო საყდრებს. ამგვარი რამ კრების ოქმებში ნახსენები საერთოდ არ არის (M. BROSSET, *Histoire de la Géorgie*, I, 329).

¹⁹ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΧΡ, *Ιστορία της Εκκλησίας Αντιοχείας*, Αλεξάνδρια 1951, 775.

ქიის პატრიარქის უფლებამოსილების აღიარება, აერჩია და ხელი დაესხა იბერიის კათოლიკოსისთვის და კათოლიკოსის არჩევის კანონიკური უფლების გადაცემის თხოვნა იბერიის ეპისკოპოსებისთვის, გამორიცხავს რაიმე სახით ამ თხოვნის დაკავშირებას იბერიის ეკლესიის ავტონომისტურ ტენდენციებთან. ანტიოქიის პატრიარქმა კარგად უწყოდა იბერიის ეკლესიის მდგომარეობა. მოიწვია საპატრიარქო კრება, რომელმაც იკონომიის საფუძველზე გადაწყვიტა დაეკმაყოფილებინა აღნიშნული თხოვნა.

საპატრიარქო კრების გადაწყვეტილების თანახმად, იბერიის ეკლესიის ეპისკოპოსების კრებას უფლება მიეცა, აერჩია და ხელი დაესხა საკუთარი კათოლიკოსისთვის. ამ კანონიკური უფლების მიცემის მიუხედავად, ანტიოქიის საყდარმა შეინარჩუნა სულიერი ძალაუფლება იბერიის ეკლესიაზე. ამგვარად, არჩეულ კათოლიკოსს უნდა მოეხსენებინა ღვთისმსახურებაში ანტიოქიის პატრიარქის სახელი (კანონიკური მოხსენება), მიეღო წმიდა მირონი ანტიოქიის საყდრისაგან, ნება მიეცა საპატრიარქო ეგზარქოსისთვის, შეემონებინა იბერიაში საპატრიარქო მამულები და ზოგადად, იბერიის ეკლესიის მდგომარეობა, უნდა გაეგზავნა ყოველწლიურად ათასი თეთრი ანტიოქიის საყდრისთვის და მიემართა ანტიოქიის პატრიარქისთვის ყველა იმ პრობლემის შესახებ, რაც შეეხებოდა მართლმადიდებლურ რწმენას და კანონიკურ წესრიგს. ანტიოქიის პატრიარქმა თეოფილაქტემ გამოგზავნილი ორი ბერიდან გამოირჩია იოანე და ხელი დაასხა იბერიის ეკლესიის კათოლიკოსად, რითაც საფუძველი ჩაუყარა ახალ ეპოქას ანტიოქიის საყდარსა და იბერიის ეკლესიას შორის ურთიერთობებში²⁰.

²⁰ NIKONOS μοναχού, Λόγος AZ', V. BENESEVIC-ის ნაშრომიდან: *Catalogus Codicum manuscriptorum Graecorum qui in Santae Catherinae... asservantur*, I, Petrupoli 1911, 598-ე გვერდიდან. M. BROSSET, *Historie de la Géorgienne*, 355-ე გვერდიდან. M. TARCHNISHVILI, *Die Entstehung*, 186-ე გვერდიდან. ხუთი ეკლესიისაგან შემდგარ კატალოგში, რომელიც სავარაუდოდ შეიქმნა ხატმებრძოლების შემდეგ X საუკუნის დასრულებამდე, ვკითხულობთ: „რიგით მეოთხე, ანტიოქიის უწმიდესი და სამოციქულო საყდარი, თავი მოციქული პეტრეს საპატრიარქო და უპირველესი საყდარი, ვრცელდება მზის აღმოსავლეთით 87 დღის სავალზე, იბერიაში, აფხაზეთში და სომხეთში, ხორასანის უდაბნოში, სპარსეთი, მიდია და ქალდეა, არაბული სამეფოს საზღვრებამდე“. (G. PARTHEY, *Hieroclis Synecdemus et Notitia Graecae Episcopatum*, Brelin 1866, 141). ამ ტექსტთან ახლოს დგას აღნიშნული „კატალოგი“ რომელიც ატარებს ანტიოქიის პატრიარქის ანასტასიოსის სახელს (VI საუკ.), მაგრამ X საუკუნეში მოხდა მისი განახლება. (S. VALHÉ, *une "Notitia Episcopatum" d' Antioche du Xe siècle Echos d' Orient*, 10, 1907, 90-101. იმავე ავტორის: *La "Notitia Episcopatum" d' Antioche du patriarche Anastase, Vie siècle, Echos d' Orient*, 10, 1907, 139-145. მისევე: *Les recensions de la "Notitia Episcopatum" d' Antioche du patriarche Anastase, Echos d' Oriente*, 10, 1907, 363-368. E. HONIGMANN, *Studien zur Notitia Antiochena*, B.Z., 25, 1925, 60-ე გვერდიდან. Χρ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Ιστορία της Εκκλησίας Αντιοχείας*, 873-ე გვერდიდან.

XI საუკუნის ამ ცნობების შეფასებისას ქართველი და რუსი ისტორიკოსები ანტიოქიის საპატრიარქო კრების გადაწყვეტილებას უკავშირებენ იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიის გამოცხადებას. თარხნიშვილის მიხედვით, იბერიის ეკლესიამ ანტიოქიის პატრიარქ თეოფილაქტეს დროს მიიღო სრული (*endültige*) ავტოკეფალია, მიუხედავად ამისა, აღიარებს ანტიოქიის პატრიარქის მიერ საეკლესიო მოხსენიების კანონიკური უფლების შენარჩუნებას, ყოველწლიური ეკონომიკური შესანიშნავი გაღებას და არეულობის შემთხვევაში ეგზარქოსის ჩარევის შესაძლებლობას²¹. ანტიოქიის საყდრის საპატრიარქო კრების გადაწყვეტილების კანონიკური მნიშვნელობის მართებული შეფასება მოითხოვს, ერთი მხრივ, იმ სირთულეების გათვალისწინებას, რომლებიც შეუძლებელს ხდიდნენ ანტიოქიის საყდრისთვის მართვა-გამგეობითი უფლებამოსილების წარმოებას (და შესაბამისად, აუცილებელი იყო, იბერიის ეკლესიას ჰქონოდა კათოლიკოსის პირდაპირი გამორჩევის უფლება), ხოლო, მეორე მხრივ, იმის გაცნობიერებას, რომ ანტიოქიის საყდარმა შეინარჩუნა იბერიის ეკლესიაზე კანონიკური იურისდიქცია, მიუხედავად იმისა, რომ (იმ პერიოდში შექმნილი პრობლემების გამო), იკონომიით მისცა უფლება იბერიის ეკლესიის ეპისკოპოსებს, ეკურთხებიანთ კათოლიკოსი. ამ ფაქტების არასწორი შეფასება გამოიწვევს მცდარი შეხედულების მიზანმიმართულ მხარდაჭერას, რომ ანტიოქიის საპატრიარქო კრების მიერ გამოცხადდა იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალია. ეს მოსაზრება სწორი რომ იყოს, მოხდებოდა კანონიკური ავტოკეფალიის ახალი მოდელის შემოტანა, რომლის მიხედვითაც: 1. ავტოკეფალური ეკლესიები ვალდებული იქნებოდნენ მოეხსენებინათ მათთვის ავტოკეფალიის მიმნიჭებელი ეკლესიის მეთაური, 2. უბრალო სამიტროპოლიტოების მსგავსად, ვალდებული იქნებოდნენ ზემდგომი ეკლესიისთვის გაეღოთ წლიური ეკონომიური შენატანი; 3. სავალდებულო იქნებოდა წამოეღოთ წმიდა მირონი სხვა ეკლესიისგან, 4. მიეღოთ სხვა საყდრის ეგზარქოსი რწმენასა და კანონიკურ წესრიგთან დაკავშირებული პრობლემების გადასაწყვეტად. საეკლესიო ავტოკეფალიის ამგვარი სახე უცხოა მართლმადიდებელი ეკლესიის კანონიკური ტრადიციისთვის, სწორედ ამის გამო ანტიოქიის

²¹ M. TARCHNISHVILI, *Die Entstehung*, 187. საქართველოში ამ გადაწყვეტილების მოქმედების მეთოდი წყაროებში არ შემოგვრჩა, მაგრამ შეგვიძლია ვივარაუდოთ რომ სინოდალური გადაწყვეტილების ძალაში მოყვანას პრობლემა არ შეჰქმნია, იბერიაში საეკლესიო ცხოვრების სრულყოფილად მოწყობის გამო. იბერიის კათოლიკოსი არსენი (855-882) არჩეულ იქნა არა იბერიის ეპისკოპოსების, არამედ სამღვდელოების და ერის მიერ და შემდეგ უბრალოდ ხელი დაასხეს იბერიის ეპისკოპოსებმა. (TARCHNISHVILI, იქვე). ცხადია რომ ანტიოქიის საყდრის სინოდალური გადაწყვეტილება ზუსტად არ განაზღვრავდა კათოლიკოსის არჩევის წესს, რადგან ყურადღება გამახვილდა მხოლოდ იბერიის კათოლიკოსის ხელდასხმაზე.

საყდრის სინოდური დადგენილების სწორ შეფასებას მივყავართ დასკვნამდე, რომ იბერიის ეკლესიას არათუ სრული ავტოკეფალია, არამედ სრული ავტონომიაც კი არ მიუღია, დარჩა ანტიოქიის საყდრის კანონიკური ზედამხედველობის ქვეშ XI საუკუნის შუა პერიოდამდე მაინც.

V. Grumel-ის აზრით, ანტიოქიის საყდრის კანონიკური იურისდიქცია იბერიაზე ვრცელდებოდა XI საუკუნის შუა რიცხვებამდე, მიუხედავად საპირისპირო ცნობებისა, რომლის მიხედვითაც, იბერიის ეკლესიას მოპოვებული ჰქონდა ნაწილობრივი ავტონომია²². ნიშანდობლივია, რომ ანტიოქიის ყველა პატრიარქი ითხოვდა იბერიის ეკლესიისაგან კათოლიკოსის კურთხევის უფლების გადაცემის დროს დადგენილი პირობების დაცვას, რაზეც მიუთითებს ის ფაქტი, რომ იბერიის ყველა კათოლიკოსი ვალდებული იყო, სხვა კანონიკურ ვალდებულებებთან ერთად, გაეგზავნა ანტიოქიის საყდრისთვის ათასი თეთრი. ამგვარად, ალ-ჰაკიმმა (996-1020), რომელმაც გამოიყენა იერუსალიმის პატრიარქი ორესტი (983-1005) შუამავლად ბიზანტიურ-არაბული მშვიდობის ხელშეკრულების დასადავებად, სანაცვლოდ უფლება გადასცა, შემდეგში მიეღო იბერიის ეკლესიისაგან ანტიოქიის საყდრისათვის შესანიშნავი წლიური ეკონომიკური შენატანი. აღნიშნული უკავშირდება პალესტინაში ქართველი ბერების მიერ იერუსალიმის საყდარსა და იბერიის ეკლესიას შორის მჭიდრო ურთიერთობების ჩამოყალიბებას, რაც მოგვიანებით დამტკიცებულ იქნა ანტიოქიის საყდრისაგანაც²³. ცხადია, იერუსალიმის საყდრისადმი ამგვარ წყალობას არ წარმოუქმნია იურისდიქციის პრობლემა, რადგან იბერიის ეკლესიაზე ანტიოქიის საყდრის ყველა სხვა კანონიკური უფლება შეუცვლელი დარჩა.

²² V. GRUMEL, *Les patriarches grecs d'Antioche de nom de Jean*, E. O., 37 (1934) 139.

²³ ქართველი ბერები უკვე V საუკუნიდან დაუკავშირდნენ წმიდა მიწას და შექმნეს იერუსალიმში საკუთარი სამონასტრო ცენტრი ჯვრის მონასტრის მახლობლად, VI საუკუნიდან კი თარგმნიან მამათა ნაშრომებს ქართულ ენაზე. მოგვიანებით, ქართველმა ბერებმა, სარგებლობდნენ რა მამლუქების მფარველობით, მოიპოვეს უდიდესი ძალა და დიდი მოშურნეობით ეხმარებოდნენ იერუსალიმის საყდარს, რათა მართლმადიდებლების საფარველ ქვეშ ყოფილიყო დაცული სინმიდეები. ისტორიულად სწორი იქნება, მოხდეს იბერიელი ბერების უშურველი და გულწრფელი მსახურების აღიარება მართლმადიდებლობის წინაშე, რომელ მსახურებსაც XVI საუკუნის დასაწყისამდე სამართლიანად გამოარჩევს იერუსალიმის ცნობილი პატრიარქი დოსითეოსი, რომელიც აღნიშნავს: „მას შემდეგ, რაც კონსტანტინოპოლი დაიპყრეს ოტომანებმა, მიატოვეს რომაელებმა იერუსალიმი და დარჩა მხოლოდ იბერების იმედი, რადგან ეგვიპტის სულთნები იყვენენ: ჩერქეზები, აბაზგები და იბერები, სწორედ ამიტომ იბერებს შეეძლოთ დაეცვათ სინმიდეები და მონასტრები“ (იერუსალიმის პატრიარქების შესახებ, 1160). თუ გამოვრიცხავთ იბერების ეთნოფილეთურ პრეტენზიებს, შესაძლებელია იბერიის მაგალითი გამოყენებულ იქნეს მართლმადიდებელ ავტოკეფალურ ეკლესიებს შორის კანონიკურ ურთიერთობებში კრიტერიუმად.

აღსანიშნავია, რომ ანტიოქიის პატრიარქმა თეოდორე ლასკარმა (1034-1042), როდესაც ბერი ნიკონისაგან შეიტყო, რომ იბერიელი ეპისკოპოსი მონოფიზიტობისკენ იხრებოდა, წარგზავნა საპატრიარქო ეგზარქოსი, რომელმაც იბერიელ ეპისკოპოსებს გადასცა საპატრიარქო წერილები მონოფიზიტობისაკენ გადახრილი გარკვეული საეკლესიო წრეების აქტიურობის აღმოსაფხვრელად. ამ მოვლენებს ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვთ XI საუკუნეში იბერიის ეკლესიასთან დაკავშირებით ანტიოქიის საყდრის მართვაგამგეობითი ურთიერთობების კანონიკური ჩარჩოს განსაზღვრისთვის. იბერიელი ბერი ნიკონის ჩასვლა ანტიოქიის პატრიარქთან და ანტიოქიის პატრიარქის მიერ ეგზარქოსის მეშვეობით საპატრიარქო წერილების მყისიერი გაგზავნა იბერიის ეპისკოპოსებისადმი იბერიის ეკლესიის ანტიოქიის საყდრისადმი მართვაგამგეობით მორჩილებაზე მიუთითებს. აღნიშნულ ცნობას აგრეთვე შეიცავს ქართული წყარო, სადაც ხაზი ესმება: „პატრიარქი თეოდორე წერილობით აძლევს ნებართვას და დავალებას, იმ ხანად იბერიის კათოლიკოსად მოვლენილ იოანეს“²⁴. ამ მოწმო-

²⁴ NIKONOS μοναχός, Λόγος AZ' BENESEVIC-ის ზემოთ დასახელებული ნაშრომიდან, 599-600. იბერიის ავტონომისტური მიდრეკილებები იბერიის მეფეებისაგან იმართებოდა, რომლებიც მიზნად ისახავდნენ იბერიის ეკლესიის საპატრიარქო მოწყობას. ქართველი ისტორიკოსები ამტკიცებენ, რომ აღნიშნულმა მიდრეკილებებმა განსაკუთრებით იჩინეს თავი ბაგრატ III-ის დროს (980-1014), რომელიც გაიზარდა კონსტანტინოპოლში და მხარს უჭერდა ავტონომისტურ ტენდენციებს XI საუკუნის დასაწყისში. როგორც ცნობილია, IX საუკუნეში არაბების წინააღმდეგ ბიზანტიელი იმპერატორი მიქაელ III-ისა და მისი შთამომავლების (842-867) ბრძოლის შედეგად აღდგა ბიზანტიის გავლენა იბერიასა და სომხეთზე. იბერიის მმართველი დავით I, მიუხედავად იმისა, რომ არმენოფილი იყო, კურაპალატის წოდებით იქნა დაჯილდოებული. დავით I-ის მკვლელობამ მისი ბიძაშვილი გურგენისაგან (881), ბიზანტიის პოლიტიკაში დაბნეულობა გამოიწვია, ბიზანტიელებმა მხარი დაუჭირეს მკვლელს და მიანიჭეს მას კურაპალატის წოდება, ხოლო მოკლულის შვილი, ადარნასე IV, უგულვებლყოვეს. საბოლოოდ, ადარნასე IV ავიდა ტახტზე და მიიღო კიდეც კურაპალატის წოდება (811). აფხაზეთის მეფე კონსტანტინე III-მა წაართვა ძალაუფლების ნაწილი ადარნასე IV-ს და განავრცო თავისი ბატონობა იბერიის სამეფოში (904-975). 975 წელს დავით დიდი გახდა იბერიის მეფე, რომელმაც იბერების და აფხაზების ხანგრძლივი ბრძოლის შემდეგ მოახერხა მოეპოვებინა კურაპალატის წოდება იმპერატორ ბასილი II-ისაგან (976-1025), რომელსაც შეჰპირდა, რომ ბიზანტიის იმპერატორს აღიარებდა იბერიის სამეფოს მემკვიდრედ. დავითის სიკვდილის შემდეგ (1000), მისი სამეფო შეუერთდა ბიზანტიის იმპერიას, ხოლო მისი კანონიერი მემკვიდრეებს – ბაგრატს და გურგენს მიენიჭათ კურაპალატისა და მაგისტროსის ტიტულები. ბაგრატ III-მა შეცვალა მამამისი სამეფო ტახტზე და გააერთიანა აღმოსავლეთ და დასავლეთ იბერია (1008), რომელსაც შეუერთა კახეთი და კლარჯეთი. როდესაც ბაგრატ III გარდაიცვალა (1014) საქართველოს სამეფო (იბერია და აფხაზეთი) უკვე იყო ამ ძალზედ მგრძობიარე რეჟიმში ანგარიშგასაწევი ძალა. ბაგრატის შვილი და მემკვიდრე, გიორგი I (1014-1027) ორჯერ დამარცხდა ბასილი II ბულგართმმუსრველთან ბრძოლაში (1021 და 1022 წწ.) და იძულებული გახდა, ბიზანტიისთვის მიენდობინა მნიშვნელოვანი სამხედრო ძალა და მძე-

ბაში მოხსენიებული კანონიკური ტერმინები – „ნებართვა“ და „დავალება“ – იმაზე მიუთითებენ, რომ ანტიოქიის საყდარი XI საუკუნის შუა პერიოდამდე მაინც ფლობდა იურისდიქციას იბერიის ეკლესიაზე. ისტორიული რთული პირობების გამო, იმის ნაცვლად, რომ ანტიოქიის ეკლესიას ეწარმოებინა მართვაგამგეობითი საქმიანობა, იბერიის ეპისკოპოსებს იკონომიით გადასცა კანონიკური უფლება, ეკურთხებინათ იბერიაში კათოლიკოსი. იკონომიითა და დაშვებით ამ უფლების გადაცემა არ ნიშნავდა იბერიის ეკლესიაზე ანტიოქიის საყდრის კანონიკური უფლებების გაუქმებას. ამ უფლების გამოყენება არ იყო თავისთავადი, არამედ დროებითი, სწორედ ამის გამო არ გამოუწვევია იბერიის ეკლესიაში კანონიკური მონყობის გარდაქმნა.

მართლმადიდებელი ეკლესიის კანონიკური ტრადიციის თანახმად, შეუძლებელია ვისაუბროთ ანტიოქიის პატრიარქ თეოფილაქტეს მიერ იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიის გამოცხადების შესახებ VIII საუკუნის შუა რიცხვებში, რადგან იკონომიითა და დაშვებით გადაცემული დროებითი უფლება ადგილობრივი ეპისკოპოსებისთვის, ეკურთხებინათ იბერიის ეკლესიის კათოლიკოსი, არ ნიშნავს ანტიოქიის საყდრის მიერ იურისდიქციის დაკარგვას, ხოლო გადაცემული კანონიკური უფლება შეუძლებელია გაიგივდეს მართლმადიდებელ ეკლესიაში კანონიკურ ავტოკეფალიასთან. ანტიოქიის პატრიარქ თეოდორე

ვლად გაეგზავნა თავისი მცირეწლოვანი ძე ბაგრატე. ურთიერთობები გაუმჯობესდა იმპერატორ რომანოს III არლიროსის (1028-1034) დროს, რომელიც მოინახულეს დედა-დედოფალმა მარიაშა და იბერიის კათოლიკოსმა მელქისედეკმა (1031-1032). იმპერატორმა ზავის ხელშეკრულებას მოაწერა ხელი, ბაგრატს გადასცა კურაპალატის ტიტული და ცოლად მისცა თავისი ძმისშვილი ელენე. კახეთისა და თბილისის სამთავროების საქართველოსთვის ხელახლა შემოერთების წარუმატებელმა მცდელობებმა გამოიწვიეს ბაგრატსა და არისტოკრატის შორის დაპირისპირება. 1051 წელს ბაგრატ IV ჩადის კონსტანტინოპოლში, რათა ხელი ააღებინოს იმპერატორ კონსტანტინე IX-ს (1044-1055) არისტოკრატის დახმარებაზე. მიუხედავად იმისა, რომ დაჯილდოვდა ნობელისიმის ტიტულით, იძულებული გახდა მხოლოდ სამი წლის შემდეგ დაბრუნებულიყო საქართველოში. ამასობაში არისტოკრატის ლიდერმა ლიპარიტმა დრო იხელთა და ტახტზე აიყვანა ბაგრატის ძე გიორგი. ჰორიზონტზე თურქ-სელჩუკების საფრთხის გამოჩენის მიუხედავად, შიდა დაპირისპირებები გრძელდებოდა. მათი ლიდერი ალფ-არსლანი ორჯერ შეიჭრა და ააოხრა იბერიის სამხრეთი რეგიონები (1064-1068). გიორგი II-მა, რომელსაც ბიზანტიის იმპერატორმა ნიკიფორე III-მა (1078-1081) უბოძა კეისრის ტიტული, საქართველოში აღადგინა ბიზანტიური ნაგებობები. გიორგი II-ს ძალაუფლება ჩამოართვა ბიზანტიის მიერ მხარდაჭერილმა დავით IV აღმაშენებელმა (1089-1125). XI საუკუნის მეორე ნახევარში, როდესაც განსაკუთრებით ძლიერი იყო ბიზანტიის გავლენა შიდა დაპირისპირებებით დაღლილ საქართველოზე, არ ჩანს იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიის თემის ოფიციალურად წინ წამოწევის მცდელობა. ამგვარი რამ კიდევ უფრო რთული იქნებოდა 1051-1059 წლებში, როდესაც ბიზანტიის მხარდაჭერის მქონე ლიპარიტ ბაღვაშის მეთაურობით ქართული არისტოკრატია იბრძოდა ძალაუფლების მოსაპოვებლად და სურდა ბაგრატ IV-ის გაქცევა.

ბალსამონის ცნობის შემდეგ აღნიშნულის ჭეშმარიტებაში ეჭვის შეტანა შეუძლებელი ხდება. ამ ცნობის მიხედვით, როგორც მოგვიანებით ვნახავთ, იბერიის ეკლესია XI საუკუნის შუა რიცხვებამდე შედიოდა ანტიოქიის საყდრის იურისდიქციაში.

V. საქართველოს (იბერიის) ეკლესიის მონყობა და მისი „ავტოკეფალია“ XI საუკუნეში

1. თეოდორე ბალსამონის მოწმობა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ

ქართულ და ბერძნულ წყაროებში დაცული ცნობები ნათელ სურათს გვაძლევენ, იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიის და მისი მონყობის შესახებ XI საუკუნის მეორე ნახევარში. XII საუკუნის ბოლოს, ანტიოქიის პატრიარქი და შესანიშნავი კანონოლოგი, თეოდორე ბალსამონი, მეორე მსოფლიო კრების (381) 2-ე კანონის კომენტარებისას, იძლევა ძალიან მნიშვნელოვან ცნობას იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ: „წინამდებარე კანონში აღნიშნულია, რომ ძველად ეპარქიების მიტროპოლიტები ავტოკეფალურები იყვნენ და ადგილობრივ კრებაზე ხდებოდა მათი ხელდასხმა. ქალკედონის კრების 28-ე კანონით შეიცვალა პონტოს, აზიის და თრაკიის მიტროპოლიტების მმართველობა, ასევე ამ კანონში შემავალი ზოგიერთი სხვისაც, რათა მორჩილებდნენ კონსტანტინოპოლის პატრიარქს და იღებდნენ მისგან ხელდასხმას. თუ რომელიმე ეკლესიას ავტოკეფალურს ნახავ, როგორც ბულგარეთის, კვიპროსის და იბერიის, ნუ გაგიკვირდება, რადგან ბულგარეთის არქიეპისკოპოსი იუსტინიანემ აღამაღლა პატივით, კვიპროსის არქიეპისკოპოსი მესამე მსოფლიო კრებამ, ხოლო იბერიის – ანტიოქიის კრებამ. ამბობენ რომ საღმრთო და დიდი ქალაქის, ანტიოქიის, უწმიდესი პატრიარქის, პეტრეს დროს კრებაზე იკონომიით გადაწყდა, თავისუფალი და ავტოკეფალური ყოფილიყო იბერიის ეკლესია, რომელიც მაშინ ანტიოქიის პატრიარქს ემორჩილებოდა“²⁵.

²⁵ ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, Σύνταγμα, II, 172. ამგვარადვე, თეოდორე ბალსამონის ცნობაზე დაყრდნობით ეხება ამ საკითხს მათე ვლასტარი თავის ნაშრომში – „კანონთა კრებული“ ავტოკეფალურ ეკლესიებს შორის, ბულგარეთისა და კვიპროსის შემდეგ მოიხსენიებს იბერიის ეკლესიას, „იბერიის ეკლესია განადიდა ანტიოქიის კრებამ, რომელსაც ემორჩილებოდა მანამდე. მათი (ავტოკეფალური ეკლესიების) მღვდელთმთავრები ადგილობრივი ეპისკოპოსებისაგან იკურთხებიან. (ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, Σύνταγμα, VI,258).

ცნობილი კანონოლოგისა და ანტიოქიის პატრიარქის ეს მოწმობა იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ კანონიკურად ნათელია, მაგრამ საჭიროებს ფრთხილ ისტორიულ შეფასებას. ამასთან, აღნიშნული მოწმობა არ ეყრდნობა ანტიოქიის საყდრის ავთენტურ დოკუმენტებს, არამედ ამ საკითხის შესახებ ზეპირ ცნობებს, როდესაც იყენებს ფრაზას – „ამბობენ, რომ“. ანტიოქიის პატრიარქი ვალდებული იყო ამ მოვლენების შესახებ ცნობები მოეპოვებინა შესაბამისი სინოდური დოკუმენტებიდან. მის მიერ ამგვარი წყაროს გამოყენება, ეჭვგარეშეა, განპირობებულია XII საუკუნეში ანტიოქიის საყდრის მძიმე მდგომარეობით, რაც, როგორც ცნობილია, გამოიწვია ჯვაროსნების მიერ ლათინი პატრიარქის დასმამ ანტიოქიაში, რამაც აიძულა მართლმადიდებელი პატრიარქები, კონსტანტინოპოლისთვის შეეფარებინათ თავი. ამგვარად აიხსნება, მაგალითად, ის ფაქტი, რომ თეოდორე ბალსამონი საკუთარ კომენტარში უშვებს შეცდომას, როდესაც ამბობს, რომ სინოდური გადაწყვეტილება მიღებულ იქნა „სალმრთო და დიდი ქალაქის, ანტიოქიის, უწმიდესი პატრიარქის, პეტრეს, დროს“. თუ არ გავითვალისწინებთ მცდარ შეხედულებას, რომ აღნიშნულ კომენტარში ნახსენები ანტიოქიის პატრიარქი არის მონოფიზიტი პეტრე კნაფეა (471, 475-477, 485-488)²⁶, (რადგან ამგვარი შეხედულება გამოირიცხება, ერთი მხრივ, იბერიის ეკლესიის ისტორიიდან და მეორე მხრივ, იმიტომ, რომ შეუძლებელია კომენტარში „უწმიდესის“ ტიტული მიემართებოდეს მონოფიზიტ პატრიარქს), მაშინ სინოდური გადაწყვეტილება უნდა დაფუძვნიროთ XI საუკუნეში პეტრე III-ს (1052-1056) ან პეტრე IV-ს (1056-1057). ამგვარი კავშირი წყაროებში არ დასტურდება, როგორც ამას მოგვიანებით ვნახავთ.

ანტიოქიის პატრიარქი პეტრე III პასუხობს პატივმოყვარე აკილიის ეპისკოპოს დომენიკეს, რომელსაც სურდა „ვენეციის პატრიარქად წოდება“ და აცხადებს, რომ პატრიარქის ტიტული, ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით, შეუძლიათ ატარონ მხოლოდ რომის, კონსტანტინოპოლის, ალექსანდრიის, ანტიოქიის, და იერუსალიმის მთავარეპისკოპოსებმა, არავითარ შემთხვევაში აკილიის ეპისკოპოსმა, რადგან არსებობენ აკილიის ეპისკოპოსზე აღმატებული ეპისკოპოსები, როგორც ბულგარეთის, დიდი ბაბილონის, რომაგირიის და აღმოსავლეთის სხვა ეპისკოპოსები, „სადაც მთავარეპისკოპოსნი ჩვენს მიერ იგზავნებიან და კათოლიკოსებს ხელს ვასხამთ. იმ მხარეებში დამოუკიდებელი მიტროპოლიტები ჰყავთ

²⁶ R. JANIN, *Géorgie, DThC, VI, 1213*. ქართველი მკვლევარი, თარხნიშვილი (ზემ. დას. 189), განიხილავს R. JANIN-ის დაუსაბუთებელ მოსაზრებას, რომელსაც ასევე მხარს უჭერს M. TAMARATI-ი (*L'Église Géorgienne, 205*), სწორად აღნიშნავს, რომ სურვილი რომც ჰქონოდა, ვერ შეძლებდა მის მხარდაჭერას, რადგან ბალსამონი ერეტიკოსს „უწმიდეს“ პატრიარქს არ დაუძახებდა.

და მრავალი ეპისკოპოსი“²⁷. ამ მოწმობაში ჩანს, რომ პეტრე III არის ბიზანტიურ პერიოდში არსებული კანონიკური პრინციპის დამცველი, რომლის მიხედვითაც, ნამდვილი კანონიკური ავტოკეფალია ჰქონდა მხოლოდ ხუთ საპატრიარქო საყდარს, ამავდროულად, საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ იბერიის ეკლესია არ იხსენიება აღმოსავლეთის დიდ ეკლესიებს შორის, რომლებსაც აკილიის მთავარეპისკოპოსზე მეტად შეეძლოთ მოეთხოვათ ავტოკეფალიის საპატრიარქო ძალაუფლება²⁸. ამასთან, პეტრე III-ის ზოგადი განცხადება, რომ აღმოსავლეთის მთავარეპისკოპოსები და კათოლიკოსები „იგზავნებიან“ და „იღებენ ხელდასხმას“ აღმოსავლეთის ოთხი საპატრიარქოს მიერ, გამოხატავს იმ კრიტიკიუმების კანონიკურ შინაარსს, რომლებზე დაყრდნობითაც მისი პატრიარქობის დროს იბერიის ეკლესიის შესახებ წამოჭრილი ნებისმიერი საკითხი გადაწყდებოდა.

იბერიელი ბერის, წმიდა გიორგი ათონელის ცხოვრებაში დაწვრილებითაა აღწერილი სინოდურ გადაწყვეტილებასთან დაკავშირებული მოვლენები, სადაც არათუ ნახსენები არ არიან ანტიოქიის პატრიარქები პეტრე III და პეტრე IV, არამედ ამ მოვლენებს პირდაპირ უკავშირებს ანტიოქიის პატრიარქ თეოდოსი III-ს (1057-1079).²⁹ სწორედ ამიტომ თეოდორე ბალსამონის სქოლიოში მოცემული ცნობა „საღმრთო და დიდი ქალაქის, ანტიოქიის, უწმიდესი პატრიარქი, პეტრეს მიერ“ (III-ს ან IV-ს) იბერიის ეკლესიისათვის ავტოკეფალიის მიცემის შესახებ ისტორიულად დაუსაბუთებელი ჩანს. კანონიკურად ნეიტრალური, უგულისყურო

²⁷ PG 120, 756-ე სვეტიდან.

²⁸ რომაგირიის კათოლიკოსის მოხსენებას არანაირი კავშირი არა აქვს იბერიის ეკლესიასთან, რადგან მისი იურდიქცია XIII საუკუნემდე არ იგივდებოდა იბერიის კათოლიკოსის იურისდიქციასთან. რომაგირიის კათოლიკოსს კათედრა ჰქონდა ხორასნის დედაქალაქ ნიშაბურში, ხოლო იბერიის კათოლიკოსი აღნიშნულ პერიოდში იჯდა თეოდოსიოპოლში (ერზუმი) ან დარაში. XIII საუკუნის დასაწყისში, როდესაც აღებულ იქნა ხორასანი, შეუერთდა იბერიის სამეფოს და ანტიოქიის საყდრის ეს ორი ეპარქია გაერთიანდა, რაც გაგრძელდა იბერიის სამეფოს საბოლოოდ გაუქმებამდე (1811).

²⁹ *Analecta Bollandiana*, XXXVI-XXXII, 113-დან. “*Post quem eius cathedram (ანტიოქიის) obtinuit Theodosius Constantinopolitanus, vir summus, philosophiae peritus et in utraque vita probatus*” თუ სინოდურ გადაწყვეტილებას დავათარილებთ პეტრე III-ის ან პეტრე IV-ის პატრიარქობის დროით, მაშინ „ცხოვრებაში“ აღწერილი მოვლენები, რომლებიც დაკავშირებული არიან ანტიოქიის საპატრიარქოსა და იბერიის ეკლესიას შორის არსებულ ურთიერთობებთან, თეოდოსი III ხრისოვერგის პატრიარქობის პერიოდში (1057-1079), გამორიცხავენ სინოდური გადაწყვეტილების ნებისმიერ კავშირს იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიასთან. პატრიარქ თეოდოსი III-ის ენერგიული ჩარევა იბერიის ეკლესიის საქმეებში ნათლად მიუთითებს მმართველობითად დამოკიდებულ კანონიკურ ურთიერთობებზე, სწორედ ამის გამო სინოდური გადაწყვეტილება არ მიუღიათ ანტიოქიის პატრიარქ პეტრეს დროს და თუ მიიღეს, არანაირი კავშირი არ გააჩნია იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიასთან, რასაც ასევე ადასტურებს მოგვიანებით პატრიარქ თეოდორე III-ის ჩარევა.

და მცდარი მოწმობის ფონზე, ნათელი ხდება, რომ ბალსამონის ცნობა არ ეფუძნებოდა უშუალოდ სინოდურ დოკუმენტებს, არამედ ამ საკითხის შესახებ ირიბ ინფორმაციას. სწორედ ამიტომ გთავაზობთ მის ცნობაში გამოყენებული კანონიკური ტერმინების კრიტიკულ შეფასებას.

ამგვარი შეფასება გულისხმობს იმ წყაროს აღმოჩენას, საიდანაც იღებს ანტიოქიის პატრიარქი მოცემულ ცნობას. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ეს ცნობა ბალსამონმა მიიღო ქართული წარმომავლობის რომელიმე წყაროდან, რადგან, ერთი მხრივ, შეცდომას უშვებს ანტიოქიის პატრიარქის სახელის ხსენებისას, ხოლო, მეორე მხრივ, კომენტარში იბერიის ეკლესიისთვის ავტოკეფალიის გადაცემას მიიჩნევს აბსოლუტურ ჭეშმარიტებად („თავისუფალი და ავტოკეფალური ყოფილიყო“), ნმიდა გიორგი ათონელის ცხოვრებაში დაცული ცნობებისაგან განსხვავებით, რომლებიც საკითხის შესახებ სრულ ინფორმაციას გვანვდიან. როგორც მოგვიანებით ვნახავთ, ანტიოქიის პატრიარქ თეოდორე ბალსამონს ადვილად შეეძლო შეხვედროდა იბერიელ მღვდლებს და ბერებს, სავარაუდოდ, სწორედ მათ მიანოდეს მას ეს ინფორმაცია. თუ თეოდორე ბალსამონს ამ მოვლენის შესახებ არაოფიციალურად მიეწოდა ინფორმაცია ქართული წარმომავლობის წყაროდან, მაშინ ადვილად აიხსნება კომენტარის შესავალში გამოსატყული სიფრთხილე („ამბობენ, რომ...“) აღნიშნული ინფორმაციის მიმართ, რომლის შემომწმობაც ადვილად შეეძლო, თუ მოიძიებდა სინოდურ დადგენილებას. ეს მოსაზრება საკმაოდ დამაჯერებელი ჩანს, თუ გავიხსენებთ იმას, რომ რთულია იბერიის ეკლესიისადმი გადაცემული კანონიკური უფლებები ანტიოქიურ წყაროში გაიგივდეს აბსოლუტურ ავტოკეფალიასთან. ნებისმიერი წინაპირობის შემთხვევაში, თეოდორე ბალსამონის მოწმობა შეიცავს ისტორიულად უდავო ფაქტებს:

1. ქართველი და რუსი ისტორიკოსების საპირისპირო მოსაზრებების მიუხედავად, XI საუკუნის შუა რიცხვებამდე იბერიის ეკლესია შედიოდა ანტიოქიის საყდრის იურისდიქციაში („რომელიც მაშინ ანტიოქიის პატრიარქს ემორჩილებოდა“).
2. ანტიოქიის საყდრის სინოდური დადგენილებით, იბერიის ეკლესიას გადაეცა ბალსამონის კომენტარში ავტოკეფალიასთან გაიგივებული კანონიკური უფლებები.
3. ანტიოქიის საყდრის სინოდური დადგენილებით, იბერიის ეკლესიას კანონიკური უფლებები გადაეცა იკონომიით („კრებაზე იკონომიით გადაწყდა“).

ამ ისტორიული ფაქტების შეფასება შეუძლებელია მათი ობიექტური გაანალიზების გარეშე. ბუნებრივია, ეს ისტორიული ფაქტები უნდა ეყრდნობოდნენ

კანონიკურ და ისტორიულ წყაროებს. არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება ტერმინ „ავტოკეფალიის“ სწორ გაგებას. თეოდორე ბალსამონი ამ ტერმინს ანიჭებს კანონიკურ შინაარსს, რომელიც ზუსტად არ ემთხვევა ამ ტერმინის თანამედროვე გაგებას. მეორე მსოფლიო კრების მეორე კანონის განმარტებისას ბალსამონი იყენებს ტერმინ „ავტოკეფალიას“, რათა აღნიშნოს სამიტროპოლიტო მმართველობის დამოუკიდებლობა (მეოთხე საუკუნეში), რადგან: „ძველად, ყველა ეპარქიის მიტროპოლიტი იყო ავტოკეფალი (დამოუკიდებელი) და ადგილობრივი სინოდისგან იკურთხებოდა“. ბალსამონის კომენტარში ამ ტერმინის (ავტოკეფალია) გამოყენება იბერიის ეკლესიის მმართველობითი მოწყობასა და მიტროპოლიტთა განსაკუთრებულ უფლებებთან მიმართებით, ზემიტროპოლიტური მმართველობის შემოღებამდე, აუცილებელს ხდის ამ ტერმინის მნიშვნელობის ძიებას. თეოდორე ბალსამონი ტერმინ „ავტოკეფალიას“ იყენებს საზოგადოდ მიტროპოლიტების მიმართ და იძლევა ამ ტერმინის კანონიკური შინაარსის განმარტებას, რომ მიტროპოლიტები „ადგილობრივი სინოდისგან იკურთხებოდნენ“. ეს პრივილეგია, რომელიც მოპოვებული ჰქონდა თითქმის ყველა სამიტროპოლიტო ეკლესიას საპატრიარქო სისტემის შემოღებამდე საკმარისია თეოდორე ბალსამონისთვის, რომ დაახასიათოს მიტროპოლიტები როგორც ავტოკეფალურნი. ეს კანონიკური პრივილეგია ანტიოქიის ეკლესიისგან მინიჭებული ჰქონდა იბერიის ეკლესიას უკვე მერვე საუკუნის შუა პერიოდიდან, რადგან, როგორც ვნახეთ, იბერიის კათოლიკოსი ადგილობრივი სინოდისგან იკურთხებოდა. ეს კანონიკური პრივილეგია ბალსამონისთვის საკმარისია (კომენტარში მოცემული კანონიკური კრიტერიუმების შესაბამისად), ავტოკეფალურად დაახასიათოს სამიტროპოლიტოები და იბერიის ეკლესია. კომენტარში არსებული მონაცემების კანონიკური შეფასების მეშვეობით შეგვიძლია მივიდეთ დასკვნამდე, რომ მასში გამოყენებული ტერმინი „ავტოკეფალია“ სრულიად არ ემთხვევა საეკლესიო ავტოკეფალიის მმართველობითი სისტემის თანამედროვე გაგებას.

ამგვარად, ეს კანონიკური პრივილეგია, ანუ საკუთარი კათოლიკოსის კურთხევა ადგილობრივი სინოდისგან იბერიის ეკლესიას, როგორც ვნახეთ, მოპოვებული ჰქონდა მერვე საუკუნის შუა ხანებში. სხვაგვარად, რთულად გასაგები იქნებოდა კომენტარში ჩართული მოწმობა, რომლის მიხედვითაც, იბერიის ეკლესია მეთერთმეტე საუკუნის სინოდურ გადაწყვეტილებამდე იყო „დაქვემდებარებული... ანტიოქიის საპატრიარქოს“, მიუხედავად ამ კანონიკური პრივილეგიის ქონისა. ეს მოწმობა კიდევ უფრო მეტად ამყარებს ჩვენს მოსაზრებას, რომ ანტიოქიის პატრიარქი თეოდორე ბალსამონი, რომელიც იმ პერიოდში იმყოფებოდა კონსტანტინოპოლში და არ შეეძლო დაბრუნებოდა საკუთარ საპატრიარქო

კათედრას, არ ფლობდა სრულ ინფორმაციას იბერიის ეკლესიის მმართველობითი მოწყობის შესახებ. მისი ცოდნა უდავოდ შემოიფარგლებოდა კონსტანტინოპოლში მკვიდრი ქართველი ბერების ზეპირი გარდამოცემით. ამასთან, ბულგარეთისა და კვიპროსის ეკლესიებთან ერთად იბერიის ეკლესიის კომენტარში მოხსენიებას არ გააჩნია არავითარი კანონიკური შინაარსი, რისი მიზეზიც არის ბალსამონის მიერ ანტიოქიის კრებაზე იბერიის ეკლესიის შესახებ მიღებული გადაწყვეტილების არცოდნა.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ცხადად დგინდება, რომ თეოდორე ბალსამონის ქართული წარმომავლობის ცნობებს და მტკიცებულებებს იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ არ გააჩნიათ სამეცნიერო ღირებულება, რადგან ისინი ჩამოყალიბდა ოფიციალური დოკუმენტებისა და მეთერთმეტე საუკუნეში ანტიოქიის კრების მიერ მიღებული გადაწყვეტილებების გათვალისწინების გარეშე. ამიტომაც, შეუძლებელია, ეს ცნობები გამოყენებულ იქნეს იბერიის ეკლესიის მმართველობითი მოწყობის ისტორიული ანალიზისთვის.

ანტიოქიის პატრიარქმა თეოდორე ბალსამონმა არ უწყობდა ანტიოქიის სინოდის მიერ მიღებული სინოდური „გადაწყვეტილებების“ შესახებ. სწორედ ამიტომ ბალსამონი იბერიის ეკლესიის უფლებას, ხელი დაესხა საკუთარი კათოლიკოსისთვის, აიგივებდა ავტოკეფალიასთან. კონსტანტინოპოლში მყოფი ქართველებისგან მიღებული ცნობები ბალსამონმა განმარტა აღნიშნული კომენტარის შინაარსის შესაბამისად, მიუხედავად იმისა, რომ სიფრთხილეს იჩენდა ამ აღნიშნული ცნობების ავთენტურობასთან დაკავშირებით. ის ფაქტი, რომ ამ ცნობების გადამონმება შეუძლებელი იყო კონსტანტინოპოლის არქივში დაცული დოკუმენტების მეშვეობით, კიდევ უფრო აძლიერებს იმ მოსაზრებას, რომ ანტიოქიის კრების მიერ იბერიის ეკლესიისთვის გადაცემულ კანონიკურ უფლებებს არანაირი კავშირი არ გააჩნიათ ავტოკეფალიის მმართველობით სისტემასთან. იმ პერიოდში აღარ მოქმედებდა რომელიმე ეკლესიის ავტოკეფალიის აღიარების საეკლესიო პროცედურა, რადგან სრული ავტოკეფალიის მქონე ეკლესიებად მიიჩნეოდა მხოლოდ ხუთი საპატრიარქო საყდარი. შედეგად, ოხრიდის სამთავარეპისკოპოსოს (1018 წ.) ავტოკეფალიის აღიარება არ შეიძლება მიჩნეულ იქნეს სრულ ავტოკეფალიად, რადგან საბოლოოდ ირკვევა, რომ ამგვარად ბულგარეთის ეკლესიაში მოხდა ცრუ მმართველობითი სისტემის შეტანა. სწორედ ამის გამო ბალსამონის მიერ საკუთარ კომენტარში ბულგარეთის ეკლესიის ავტოკეფალიის ხსენება არ შეიძლება იყოს სარწმუნო კანონიკური მითითება.³⁰

³⁰ ოხრიდის ავტოკეფალური სამთავარეპისკოპოსო წარმოიშვა ბასილი II ბულგარეთში-

2. საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია ქართული წყაროების მიხედვით

თეოდორე ბალსამონის ცნობების მიხედვით, იბერიის ეკლესიის შესახებ ანტიოქიის საპატრიარქო კრების „გადაწყვეტილებების“ ავთენტური შინაარსის აღდგენა შეუძლებელია. მიუხედავად ამისა, ქართული წყაროებისა და ცნობების ობიექტური და ისტორიულ-კანონიკური შეფასების გზით გარკვეულწილად შესაძლებელია ამ მიზნის მიღწევა. უდავოდ, ანტიოქიის საპატრიარქო კრების მიერ მიღებულ დოკუმენტს უკავშირდება ათონელი ბერის, წმინდა გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრებაში დაცული ცნობები. მის ცხოვრებაში საუბარია, რომ შავი მთის წმინდა სვიმეონის მონასტრის ქართველ ბერებს მონასტრის სხვა ბერებმა ბრალი დასდეს მონოფიზიტობაში და დაასმინეს ანტიოქიის პატრიარქ თეოდოსი მესამესთან. ამ ბრალდებით (რაც ამყარებს თეოდორე ბალსამონის კომენტარში მოტანილ მტკიცებას, რომ იბერიის ეკლესია მეთერთმეტე საუკუნის შუა ხანებამდე „ექვემდებარებოდა... ანტიოქიის საპატრიარქოს“), მიმართეს პატრიარქ თეოდოსი მესამე ხრისოვერგს (1057-1079), თუმცა არ შეიძლება გამოვრიცხოთ მიმართვის დათარიღება პატრიარქ პეტრე მეოთხის დროითაც (1056-1057). აღსანიშნავია, რომ პატრიარქ პეტრესათვის შეუძლებელი იქნებოდა ხელი მოეკიდა ხსენებული თემისთვის მისი მცირე ხნიანი პატრიარქობის

მუსვრელის მიერ გამოცემული სამი ბრძანებულებით, მაგრამ ამ ავტოკეფალიას არ ჰქონდა სრული კანონიკური ღირსება, რადგან იურისდიქციულად ძალაუფლებას მასზე, მსოფლიო პატრიარქის ნაცვლად, ფლობდა ბიზანტიის იმპერატორი, რომელსაც ჰქონდა სუვერენული უფლება, აერჩია და განესაზღვრა ოხრიდის მთავარეპისკოპოსი. ამ მოსაზრებას მხარი დაუჭირა G. OSTROGORSKY-მა (*Jugosl. Istor. Casopis*, I, 1935, გვ. 516) და კიდევ უფრო განავითარა B. GRANIC, *Kiirchengeschichtliche Glossen zu den vom Kaiser Basileios II dem autokephalen Erzbistum von Achrida verliehenen Privilegien, Byzantion* 12, 1937, გვ. 215. ბიზანტიის იმპერატორის ეს უფლება, რომელიც ზღუდავს ოხრიდის მთავარეპისკოპოსის ავტოკეფალიის სისრულეს, შენარჩუნდა საეკლესიო ცნობიერებაში, რასაც ამტკიცებს აგრეთვე ნილოს დოქსაპატრის მომწიბა: „და ბულგარეთიც, რომელიც თავდაპირველად ბულგარეთად არ იწოდებოდა, კვიპროსის მსგავსად, არის ავტოკეფალური, არ ემორჩილება რომელიმე დიდ საყდარს, არამედ დამოუკიდებლად მოქმედებს და თვითუფლებრივად ახდენს ხელდასხმას. ბულგარელთა დაპყრობის შემდეგ იწოდება ბულგარეთად. როდესაც ბასილი პორფიროგენეტმა ბულგარელებს წაართვა ძალაუფლება, ბულგარეთის ეკლესია ავტოკეფალურად გამოაცხადა და არასოდეს მორჩილება კონსტანტინოპოლის ეკლესიას. სწორედ ამის გამო დღემდე, კვიპროსსა და ბულგარეთში იმპერატორი აგზავნის ეპისკოპოსებს (ანუ მთავარეპისკოპოსებს), რომლებიც იკურთხებიან ადგილობრივი ეპისკოპოსებისგან და რომელთაც ეწოდებოდათ ავტოკეფალური მთავარეპისკოპოსები. ბულგარეთის ეკლესიას ჰყავს 30 ეპისკოპოსი, მათ შორის მაღლამდგომია ქალაქ ოხრიდის ეპისკოპოსი...“ (G. PARTHEY, *Hieroclis Synecdemus et Notitiae Graecae episcopatum*, Berlin 1866, გვ. 285-286).

გამო. ანტიოქიის პატრიარქმა თეოდოსი მესამემ თავისსამართლებლად მოიწვია მასთან დასმენილი ბერები, მათი წარმომადგენელი კი იყო ათონის მთის მონაზონი წმინდა გიორგი იბერიელი.

ქართველი მონაზვნის ცხოვრება, მიუხედავად ტექსტის ნაცნობი სვინაქსარული პათოსისა, წარმოგვიდგენს ზუსტ ისტორიულ ცნობებს და ავტორის ობიექტურ ისტორიულ თვალთახედვას. აგრეთვე, გვთავაზობს ჩვენი თემისთვის სასარგებლო ცნობებს. ბერებმა, რომლებმაც მიმართეს ანტიოქიის პატრიარქს, შეეხნენ აგრეთვე იბერიის ეკლესიის მმართველობითი მოწყობის კანონიკურობის საკითხს. ამგვარად, მათ (ბერებმა) წამოჭრეს საკითხი იბერიის ეკლესიასა და ანტიოქიის საპატრიარქოს შორის მმართველობითი კავშირის შესახებ. „ასე რატომ ხდება, მეუფეო, რომ ქართლის ეკლესიები და მღვდელთმოდღვარნი არცერთ პატრიარქს არ ემორჩილებიან და ყოველივე საეკლესიო წესი თავად მათ მიერ განეგება, და თავადვე დაისვამენ კათოლიკოსებსა და ეპისკოპოსებს? ეს მართებული არაა, რადგან თორმეტ მოციქულთაგანი არავინ მისულა მათ ქვეყანაში, და სამართალი მოითხოვს, რათა ამ ღმრთის ქალაქს (ანტიოქიას) და მოციქულთა თავის, პეტრეს, ტახტს დაემორჩილონ და მისი ხელქვეითნი იყვნენ. მით უფრო, რომ უცოდინარი ხალხია და მცირე სამწყსო ჰყავთ. ჩვენთან ტერიტორიულად ახლოს ცხოვრობენ და უმჯობესია, ანტიოქიის პატრიარქის სამწყსოში შემოვიდნენ და აქ იკურთხებოდეს მათი კათოლიკოსი, და ამრიგად, ქრისტეს მითითებისამებრ, ვიყოთ ერთი სამწყსო და ერთი მწყემსი“³¹.

შავი მთის სიმონწმინდის მონასტრის ბერების რწმენის საკითხის პარალელურად, აგრეთვე განიხილეს იბერიის ეკლესიისა და ანტიოქიის საყდრის ურთიერთობის საკითხი. საკითხის განხილვის მიზეზი არ ყოფილა იბერთა სურვილი, სრული დამოუკიდებლობა მოეპოვებინათ ანტიოქიის საყდრისგან. მსჯელობის მთავარი თემა იყო ანტიოქიის საყდრის მიერ იბერიის ეკლესიისთვის მერვე საუკუნეში გადაცემული უფლებების წართმევა, რომლის მიხედვითაც, იბერიის ეკლესიას უფლება ჰქონდა, თვითონ აერჩია და ხელი დაესხა საკუთარი კათო-

³¹ პროფესორი ვლ. ფიდასი იყენებს წმინდა გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრების ლათინურ თარგმანს, იხ. *Analecta Bollandiana*, XXXVI-XXXVII, 115: „Quid est, domine, quod Hiberorum ecclesiae et antistites nullius patriarchae auctoritati subiacent, omnes ecclesiastici risut ab illis solis ordinantur, catholicos et episcopos ipsi suos inaugurant? Haec tamen legitima non sunt, cum et duodecim apostolicus nullus ad illorum terram pervenerit. Huic igitur divinae urbi et sedi principis apostolorum oboediant necesse est eius que subiaceant potestati. Ignarum quippe hoc genus est, grex pusillus nobisque finitimus: oportet eos Antiochensis patriarchae pastoralis ditione subesse, et istis illorum catholicos consecrari, ut simus unum ovile et unus pastor“, ხოლო, ქართული ტექსტი იხ., „ქართული ჰაგიოგრაფიული ძეგლები“ ტომი III, გვ. 539.

ლიკოსისთვის. ამგვარი რამ ადვილად გასაგებია, თუ გავიხსენებთ, რომ პენტარქიის კანონიკური ინსტიტუტი ბიზანტიაში, მართლმადიდებლურ აღმოსავლეთში, არ მიესალმებოდა დროდადრო გაჩენილ სურვილს, ადგილობრივ ეკლესიებს მოეპოვებინათ ავტოკეფალია. ამგვარი კანონიკური მიდგომა განსაკუთრებული სიცხადით ჩანს ანტიოქიის პატრიარქ პეტრე მესამის (1052-1056) ეპისტოლეში დომენიკე აკილიელის მიმართ, რომელიც პრეტენზიას გამოთქვამდა პატრიარქობის პატივზე.³² ამგვარად, ადვილი გასაგები ხდება არა მხოლოდ წარმოქმნილი საჩივრის შინაარსი, არამედ ანტიოქიის პატრიარქის პოზიცია, რომლის შესახებაც ცნობებს გვანდის წმინდა გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრება.

წმინდა გიორგი მთაწმინდელს, მას შემდეგ, რაც მან უკუაგდო ბრალდება შავი მთის სიმონწმინდის ქართველი ბერების მონოფიზიტობის შესახებ, მიმართა ანტიოქიის პატრიარქმა და ითხოვა ანტიოქიის საყდრის იურისდიქციის სრული აღდგენა იბერიის ეკლესიაზე და დროებით მინიჭებული კანონიკური პრივილეგიის გაუქმება (ანუ საკუთარი კათოლიკოსის კურთხევის უფლება): „შენ, ნეტარო მამაო, თუმცა ეროვნებით ქართველი ხარ, დამეთანხმები, რომ თქვენი ეკლესიები და მღვდელთმოდვარნი ამ სამოციქულო ტახტის (ანტიოქიის) ხელქვეით უნდა იმწყემსებოდნენ (განეგებოდნენ). დაქვემდებარება მათ ჰმართებთ ჩვენთან სიახლოვის გამოც. ამ საქმის მოგვარება შენ შეგიძლია, თუ თქვენ მეფეს მისწერ და აუწყებ, თუ რა არის უმჯობესი, რადგან, როგორც ვიცი, თქვენი მეფე შენს რჩევებს ყურად იღებს. ხოლო თუ არ შეისმენს, მივწერ ოთხივე პატრიარქს, ჩვენს საყდრის-მოდგამთ, და ვაუწყებ თქვენი ერის თვითრწეულობასა და თავხედობას, აგრეთვე იმას, რომ სამოციქულო კანონების გარეშე თავის თავს თვითონვე მწყემსავენ რადგან მოციქულთაგანი არც ერთი მათ ქვეყანაში არ მისულა; და ამრიგად, მრავალ უსიამოვნებას შეგამთხვევთ, სანამ თვით თქვენი მეფე ჩვენს წინაშე არ გამოცხადდება და ჩვენს ძალაუფლებას არ დაემორჩილება“³³.

³² PG. 120, 756.

³³ *Analecta Bollandiana, XXXVI-XXXVII, 115-116.* „ Tu quidem, beate pater, quamvis genere Hiberus sis, erudition tamen et doctrina te nobis adaequasti. (Age vero) ecclesiae antistesque vestry huius apostolicae cathedrae dicione regantur necesse est; ad quod accedite ipsa vicinitatis ratio. Atqui per te id perfici potest. Novi enim regem vestrum tibi oboediturum esse, si litteras ad eum scripseris quibus el meliora suadeas. Quod si tibi non oboedierit, ad quattuor patriarchas collegas nostros litteras scribemus, quibus eos de gentis vestrae arrogantia et pervicacia certiores faciamus: eamque citra canonem apostolicum proprio uti regimine, cum tamen ad eius terram nemo apostolorum adierit. Sic igitur multis laboribus implicabere, quamdiu rex vester ad nos ipse adiens dicioni nostrae non se subiecerit.“ ქართული ტექსტი იხ. „ქართული ჰაგიოგრაფიული ძეგლები“ ტომი III, გვ. 541.

წმინდა გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრებაში ჩანს, რომ ანტიოქიის პატრიარქს სურდა ანტიოქიის საპატრიარქო საყდრის იურისდიქციის სრული გამოყენება იბერიის ეკლესიის თითოეული კათოლიკოსის კურთხევისას. ამ მიზნის მისაღწევად მან მოინადინა, გაეუქმებინა მერვე საუკუნეში იბერიის ეპისკოპოსთა კრებისთვის მიცემული კანონიკური უფლება. ანტიოქიის პატრიარქმა ეჭვგეშ დააყენა იბერიის ეკლესიის კრების კანონიკური ძალაუფლება, რადგან, ერთი მხრივ, იგი (იბერიის ეკლესია) არ იყო სამოციქულო საყდარი, ხოლო, მეორე მხრივ, იმ დროისთვის ეკლესიაში სამართლიანი ხელდასხმისა და ეპისკოპოსების განსჯის კანონიკური უფლება მოპოვებული ჰქონდა მხოლოდ ხუთ საპატრიარქო ტახტს. აღნიშნული, სრულ თანხმობაშია ბიზანტიაში მოქმედ პენტარქიის სისტემასთან. ანტიოქიის პატრიარქმა ითხოვა ამ საკითხში ქართველი ბერის მხარდაჭერა, რათა სრულად აღედგინა ანტიოქიის საყდრის იურისდიქცია იბერიის ეკლესიაზე. ანტიოქიის პატრიარქი ასევე მიუთითებდა ანტიოქიის საყდრის იბერიასთან გეოგრაფიულ სიახლოვეს.

ამ თემასთან დაკავშირებით ანტიოქიის პატრიარქის პოზიცია ეფუძნება მეთერთმეტე საუკუნეში გაბატონებულ მოსაზრებებს. შეუძლებელია ამ მოსაზრებების საიმედოობასა და ავთენტურობაში ეჭვის შეტანა, რადგან მსგავს შეხედულებას უჭერდა მხარს ანტიოქიის პატრიარქი პეტრე მესამეც (1052-1056) აკილიის მთავარეპისკოპოს დომენიკესადმი გაგზავნილ ეპისტოლეში. ანტიოქიის საპატრიარქოს პოზიციიდან ნათლად ჩანს რომ:

1. საკითხი (ავტოკეფალია), რომელიც განიხილა ანტიოქიის საპატრიარქო კრებამ, წამოაყენა ანტიოქიის საპატრიარქომ და არა იბერიის ეკლესიამ.
2. განხილვის მიზანი არ ყოფილა იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალურად გამოცხადება, არამედ სინოდის გადაწყვეტილების მეშვეობით იბერიის ეკლესიის კრების მიერ საკუთარი კათოლიკოსის არჩევისა და ხელდასხმის უფლების გაუქმება.
3. იბერიის ეკლესიაზე ანტიოქიის საყდრის სრული იურისდიქციის აღდგენას ეწინააღმდეგებოდა იბერიის მეფე (ამგვარი შეხედულებისა იყო ანტიოქიის პატრიარქი) და არა საეკლესიო წრეები. სწორედ ამ პრობლემის დაძლევაში დახმარებას სთხოვს ანტიოქიის პატრიარქი იბერიელ ბერს.
4. თუ იბერიის მეფე შეეწინააღმდეგებოდა ანტიოქიის პატრიარქს, აერჩია და ხელი დაესხა იბერიის კათოლიკოსისათვის, ანტიოქიის პატრიარქი აუცილებლად მიმართავდა დანარჩენ ოთხ საპატრიარქოს რომელთაც,

როგორც პენტარქიის სისტემის წარმომადგენლებს, უნდა მიეღოთ საბოლოო გადაწყვეტილება ამ სადავო საკითხთან დაკავშირებით.³⁴

ანტიოქიის პატრიარქის და საპატრიარქო სინოდის მიმართ წმინდა გიორგი მთაწმინდელის პოზიცია მიუთითებს, რომ იბერიის ეკლესიაში უკვე არსებობდა ტრადიცია იბერიის ეკლესიის სამოციქულო წარმომავლობის შესახებ და ასევე იბერიის საეკლესიო წრეებში ძლიერდებოდა ანტიოქიის საყდრისაგან ავტონომიის მოპოვების სურვილი. წმინდა გიორგი მთაწმინდელის სიტყვები ნათლად მიუთითებენ ამ სურვილზე: „ჰოი, წმინდაო მეუფეო, ასე ადვილად რად შედგომიხარ ასეთი მაღალი საქმის მოფიქრებასა და აღსრულებას? ვინ არიან მრჩეველნი, ვინც ეს საქმე გირჩიეს? ანდა ასე უმეცრად რა შეგირაცხავს წრფელი და უმანკო ქართველი ერი? აი, მე ყველაზე მდაბალი და უკანასკნელი ვარ ჩემს ძმათა შორის, და მათ ნაცვლად მე გაგცემ პასუხს. მოატანიე ნიგნი „ანდრეა მოციქულის მიმოსვლისა“, და იქიდან შეიტყობთ თქვენ საძიებელ საქმეს“³⁵. ანტიოქიის პატრიარქმა, მართლაც, უბრძანა წარმომავლობით ქართველ ტარსუს ეპისკოპოს თეოფილეს, რომ მოეტანა ნიგნი „ანდრეა მოციქულის მიმოსვლისა“, რომლის საფუძველზეც იბერიელმა ბერმა გიორგიმ განავითარა იბერიის ეკლესიის სამოციქულო წარმომავლობის იდეა: „წმინდაო მეუფეო, შენ ამბობ, მოციქულთა თავის, პეტრეს ტახტზე ვზივარო. ჩვენ კი ქრისტეს მიერ პირველად დამონაფებულისა და თავისი ძმის, პეტრეს მომწოდებელის (ანდრეას) სამწყსო ვართ, მის მიერ მოქცეულნი და განათლებულნი. ასევე, ერთი თორმეტ მოციქულთაგანი, სიმონ კანანელი, ჩვენს ქვეყანაშია დამარბული, აფხაზეთში, ქალაქში რომელსაც ნიკოფსი ეწოდება. ამ წმინდა მოციქულების მიერ ვართ განათლებულნი, და მას შემდეგ, რაც ერთი ღმერთი ვცანით, იგი აღარასდროს უარგვიყვია, და არც მწვალებლობისკენ გადახრილა ჩვენი ერი. ყოველ უარისმყოფელსა და მწვალებელს ვგმობთ და ვწყევლით, მართლმადიდებლობის საფუძველზე. მო-

³⁴ ანტიოქიის პატრიარქ თეოდოსი III-გან თემის დასარეგულირებლად მიმართვა დანარჩენი ოთხი საპატრიარქოსადმი, რომელთა შორის შედიოდა რომის პაპიც, იყო პენტარქიის კანონიკური ინსტიტუტის ჩვეულება, ამ უცილობელი ფაქტიდან იხსნება ის, რომ ჯერ კიდევ არ ჰქონდათ გათვითცნობიერებული დიდი სქიზმის (1054) შედეგები. (B. ΦΕΙΔΑ, ეკლესიის ისტორია, ტომი II, ათენი, 1977, გვ.98.)

³⁵ *Analecta Bollandiana, XXXVI-XXXVII, 116.* „Quorsum tandem, sancta domine, tam leviter moliris rem cogitate et factu gravem et arduam? Qui insipientes tibi auctores consilii fuerunt, aut unde tibi tam imprudens opinio de Hiberorum gente, prora et incorrupta? Eia vero, egomet, qui ex omnibus fratribus (meis) sum postremus et minimus, eorum omnium loco responsum dabo. Fac mihi afferatur liber Itinerum Andreae apostolic: ex eo vobis ostendam quod quaeritis“. ქართული ტექსტი იხ. „ქართული პაგიოგრაფიული ძეგლები“, ტომი III, გვ. 541.

ციქულთა ქადაგებასა და მცნებებს ურყევად ვადგავართ. ყოველივე ამის შემდეგაც, უნდა დაგემორჩილოთ? და თითქოსდა ხუმრობით, უთხრა პატრიარქს: „წმიდაო მეუფეო, ვისაც მოუწოდებენ, ის უნდა დაემორჩილოს მომწოდებელს, ამიტომ პეტრეს ევალეზობდა, დამორჩილებოდა თავის მომწოდებელსა და ძმას, ანდრეას, და დაემორჩილა კიდეც“³⁶.

წმინდა გიორგი მთაწმინდელის პოზიცია, საპირისპიროდ ანტიოქიის პატრიარქის სურვილისა, გაეუქმებინა იბერიის ეკლესიის უფლება, აერჩია და ეკურთხებინა საკუთარი კათოლიკოსი, მიუთითებს იბერიაში დამკვიდრებულ ტრადიციებზე, რომლებიც, შესაძლოა, გამოყენებულ იქნეს იბერიის ეკლესიისა და ანტიოქიის საყდარს შორის კანონიკური ურთიერთობების შესაფასებლად. წმინდა გიორგი მთაწმინდელის მიხედვით:

1. იბერიაში იმოგზაურეს და იქადაგეს წმინდა ანდრია მოციქულმა და სიმონ კანანელმა. აღნიშნულის საფუძველზე იგი მიუთითებს იბერიის ეკლესიის სამოციქულო წარმომავლობაზე, რასაც იყენებს არგუმენტად ანტიოქიის პატრიარქის საპირისპიროდ.
2. იბერიის ეკლესია, მტკიცედ იცავდა სამოციქულო ტრადიციას და მართლმადიდებლურ რწმენას. იბერიის ეკლესიას არასოდეს მიუღია ეკლესიის ცხოვრებაში წარმოჩენილი არცერთი ერესი და განდგომილება.
3. წმინდა გიორგი მთაწმინდელი იბერიის ეკლესიას ანტიოქიის საყდარზე უპირატესად მიიჩნევს, რასაც წმინდა ანდრია პირველწოდებულის პეტრე მოციქულზე უპირატესობით ამართლებს. აღსანიშნავია ისიც, რომ ანდრია პირველწოდებული მიიჩნევა სხვადასხვა ეკლესიათა დამაარსებლად, რაც ეყრდნობოდა მეშვიდე საუკუნეში ბიზანტიის იმპერიაში ჩამოყალიბებულ ტრადიციას.³⁷

³⁶ Analecta Bollandiana, XXXVI-XXXVII, 116-117. „ Sancte domine, tu dixisti: In cathedra sedeo Petri, apostolorum principis. Atqui nose um contingimus qui prior vocatus fratrem suum vocavit; grex (sumus) quem ad fidem convertit et illuminavit. Atque unus ex duodecim sanctis apostolic, Simonem dico Chansanaeum, in terra nostra sepultus est, in Abasgiae (loco), qui Nicopsis appellatur. A sanctis illis apostolis nos illuminati fuimus. Ex quo (autem) Deum unicum cognovimus, ab eo numquam defecimus; neque ullo umquam tempore ad haeresim aberravit genus nostrum, sed omnes apostatas et haereticos execrati sumus atque anathemate perstrinximus. In hoc fundamento rectae fidei, in mandatis et praeconiis sanctorum apostolorum firmi consistimus. Nunc vero, si oportebit, vobis subditi erimus. Et quasi animo elatus, dixit patriarchae: Sancte domine, id ratio postulat ut ille qui vocatus est ei subiectus sit qui eum vocavit. Petrum quippe oportet subiectum esse Andreae fratri suo, a quo vocatus est nobis esse subiectos“. ქართული ტექსტი იხ.

„ქართული ჰაგიოგრაფიული ძეგლები“ ტომი III, გვ. 543

³⁷ ბიზანტიაში განვითარებული სწავლება ანდრია პირველწოდებულის მიერ ეკლესიის

4. წმინდა გიორგი მთაწმინდელი, ასევე, მიიჩნევა, რომ იბერიის ეკლესიას შეეძლო უარი ეთქვა ანტიოქიის საყდრისგან მინიჭებულ პრივილეგიაზე (ანუ საკუთარი კათოლიკოსის არჩევაზე და ხელდასხმაზე), თუ ეს საჭირო და აუცილებელი იქნებოდა ეკლესიისთვის.

პატრიარქ თეოდოსი ხრისოვერგის (1056-1079) დროს ანტიოქიის კრებაზე მიმდინარე დავა ცხადად უკავშირდება ანტიოქიის პატრიარქ თეოდორე ბალსამონის მიერ მოტანილ მოწმობას იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ XI საუკუნეში. მიზეზი, რის გამოც ეს თემა წინ წამოინია, ქართულ ტექსტებში უკავშირდება ანტიოქიის მაშინდელ პატრიარქისადმი მიმართულ საჩივარს იბერიის ეკლესიის ანტიკანონიკური მოწყობის შესახებ, ანუ იბერიის კათოლიკოსები არ იღებდნენ ხელდასხმას ანტიოქიის ან სხვა პატრიარქის მიერ. ამგვარად, როგორც აღნიშნული საჩივარი, ისე ანტიოქიის პატრიარქის მოქმედებანი შეუძლებელია მართებულად შეფასდეს, იბერიის ეკლესიის იმდროინდელი მდგომარეობის გათვალისწინების გარეშე. ეკლესია, იბერიის მეფის ძალისხმევით, ცდილობდა მეტი თავისუფლების მოპოვებას ანტიოქიისგან და ამასთანავე, ქართულ შიდა საეკლესიო წრეებში ჩამოყალიბებული იყო ავტონომისტური ტენდენციები. ანტიოქიის პატრიარქის სიყვები მიემართება პირველს, ხოლო იბერიელი ბერი ხაზს უსვამს მეორეს. სწორად შესაფასებლად საჭიროა ორივე მათგანის გათვალისწინება. XI საუკუნის დასაწყისიდან ანტიოქიის საპატრიარქოსათვის იბერიის ეკლესიის ყოველწლიურ შესაწირს – ათას თეთრს, როგორც ვნახეთ, იღებს იერუსალიმის საპატრიარქო, ანტიოქიის ნაცვლად, რამაც მნიშვნელოვნად შეასუსტა იბერიის ეკლესიის დაქვემდებარება ანტიოქიის საპატრიარქოზე.³⁸

ქართული წყაროების მიხედვით, უდავოა, რომ თემის წინ წამოწევა უკავშირდება ანტიოქიის საპატრიარქოს, შესაძლოა ეს კავშირში იყოს ანტიოქიის ეგ-

დაფუძნების თაობაზე იხ., FR. DVORNIK, *The Idea of Apostolicity in Byzantium and the Legend of the Apostle Andrew*, Cambridge Mass., 1958, გვ. 138.

³⁸ ქართული წყაროების მიხედვით, ეკლესიაში დამოუკიდებელი წრეების წარმოშობა უკავშირდება ქართული სახელმწიფოს გაძლიერებას მეთათე საუკუნის მეორე ნახევრისთვის, მეფე ბაგრატის (980-1014) დროს, ბიზანტიური გავლენის მეშვეობით, რომელსაც უნდოდა, შეექმნა საპატრიარქო მმართველობა იბერიის ეკლესიისთვის. მეფის ამ ამბიციურ იდეებს მხარი დაუჭირა, ქართული წყაროების მიხედვით, კათოლიკოსმა მელქისედეკ I, რომელიც ისწრაფოდა, მიეღო იმპერატორისგან და კონსტანტინოპოლის საყდრისგან საპატრიარქო ტიტული. მეფისა და კათოლიკოსის ეს მისწრაფებები არ გამოორჩენიათ ანტიოქიის საპატრიარქოში, რადგან იმ დროისთვის იბერიაში საპატრიარქო მმართველი, ანუ ანტიოქიის საპატრიარქოს წარმომადგენელი, ბასილი, ყოველთვის აწვდიდა ინფორმაციას ანტიოქიის პატრიარქს და ანტიოქიის სინოდს. ამ კანონიკური კავშირების დაძაბვის გამო, მოხდა ანტიოქიის საპატრიარქოსგან კანონიკური იურისდიქციის გაზრდა იბერიის ეკლესიაზე.

ზარქოსთან, რომელსაც ანტიოქიის საპატრიარქო დროდადრო აგზავნიდა იბერიში საეკლესიო ცხოვრების სამეთვალყურეოდ. იბერიის ეკლესიას არასდროს ჰქონია ამ თემის წამოწევის მცდელობა, ამ თემაზე პასუხის გასაცემად მოწვეულ წმინდა გიორგი მთაწმინდელის პასუხს ჰქონდა პიროვნული ხასიათი. მიუხედავად იმისა, რომ გიორგი მთაწმინდელის ამ შეხედულებებს იზიარებდნენ საეკლესიო წრეები, ოფიციალურად იბერიის ეკლესია არ ჩარეულა საკითხის განხილვაში. იბერიის ეკლესიას ოფიციალურად არ მოუთხოვია ანტიოქიის საყდრისგან სრული დამოუკიდებლობა, მიუხედავად ამისა, ანტიოქიის პატრიარქს სურდა გამოეყენებინა იბერიელი ბერი იბერიის ეკლესიაზე ანტიოქიის საყდრის სრული მმართველობის განსამტკიცებლად, რაც გულისხმობდა ძველად მინიჭებული კანონიკური უფლების გაუქმებას. როგორც ვიცით, ეს უფლება ითვალისწინებდა კათოლიკოსის კურთხევას ადგილობრივ ეკლესიაში. ანტიოქიის საპატრიარქო კრების წინაშე იბერიელმა ბერმა მტკიცედ დაიცვა იბერიის ეკლესიის სამოციქულო წარმომავლობის იდეა და ხაზი გაუსვა, რომ იბერიის ეკლესია მტკიცედ ინარჩუნებდა სამოციქულო ტრადიციებს, რაც მნიშვნელოვნად უშლიდა ხელს ანტიოქიის ეკლესიის მისწრაფებას, სრულ მორჩილებაში ჰყოლოდა იბერიის ეკლესია და მისთვის გაუქმებინა კათოლიკოსის არჩევის და კურთხევის უფლება. ამ ყველაფერს კიდევ უფრო ნათელს ჰფენს პატრიარქის სიტყვები, რომელმაც სინოდის სხვა წევრებთან ერთად სწორად შეაფასა იბერიელი ბერის სიტყვის ძალა და გადაწყვიტა, თავი აერიდებინა ამ საკითხზე დავისთვის, რათა იგი (გიორგი) არ გამხდარიყო ანტიოქიის საყდრის მოწინააღმდეგე და არ დაპირისპირებოდა ანტიოქიის საყდრის უფლებებს იბერიის ეკლესიაში³⁹.

ამ მოვლენებმა გავლენა იქონიეს კრების გადაწყვეტილებაზე, რომლის მიხედვითაც, ანტიოქიის საყდარი იძულებული გახდა უბრალოდ განეხილებინა ანტიოქიის პატრიარქ თეოფილაქტეს მიერ (VIII ს.) იბერიის ეკლესიის ეპისკოპოსებისთვის გადაცემული უფლება, აერჩიათ და ეკურთხებინათ საკუთარი კათოლიკოსი. ანტიოქიის პატრიარქმა შეინარჩუნა ანტიოქიის საყდრის კანონიკური უფლებები იბერიის ეკლესიაზე. ამგვარი განახლება სრულ თანხმობაშია სინოდურ „გადაწყვეტილებასთან“, რომლის შესახებაც საუბრობს ანტიოქიის პატრიარქი ბალსამონი მეორე მსოფლიო კრების მეორე კანონის კომენტარში. სინოდურ „გადაწყვეტილებას“ და ბალსამონის მოწმობას: „ავტოკეფალური და თავისუფალი ყოფილიყო იბერიის ეკლესია“, არანაირი კავშირი არ გააჩნიათ XI

³⁹ Analecta Bollandiana, XXXVI-XXXVII, 117. „Videtur hunc senem, quomodo nos tanto numero solus vicerit? Caveamus ne umquam hic adversarius nobiscum, nosque iam non verbis tantum sed factis manus ei dare cogat atque profliget.“

საუკუნის მოვლენებთან. სინოდური „გადაწყვეტილების“ და თეოდორე ბალსამონის მოწმობის ერთმანეთთან დაკავშირების ახსნა შესაძლებელია, თუ გავითვალისწინებთ იმას, თუ როგორ ესმოდათ იბერიის საეკლესიო წრეებში მათთვის გადაცემული კანონიკური უფლებების მნიშვნელობა (ვინც აწვდიდნენ ბალსამონს შესაბამის ინფორმაციას). ამ კავშირს ასევე ხსნის ის ფაქტი, რომ თეოდორე ბალსამონი მმართველი ეპისკოპოსის ხელდასხმის უფლებას უიგივებს საეკლესიო ავტოკეფალიას, როგორც ეს ჩანს სამიტროპოლიტო ავტოკეფალიის შესახებ სქოლიოში: „ეპარქიების მიტროპოლიტები ავტოკეფალურები იყვნენ და ადგილობრივი კრებისგან იღებდნენ ხელდასხმას“. ანტიოქიის პატრიარქმა თეოდორე ბალსამონმა კონსტანტინოპოლში იმხანად მყოფი ქართველი ბერებისგან შეიტყო, რომ იბერიაში კათოლიკოსის კურთხევა ხდებოდა ადგილობრივი ეპისკოპოსების მიერ და ამიტომ უყოყმანოდ დაახასიათა იბერიის ეკლესია „ავტოკეფალურად და თავისუფალად“, მიუხედავად იმისა, რომ ანტიოქიის საყდრის კრების გადაწყვეტილებას არასოდეს გამოუცხადებია იბერიის ეკლესია ავტოკეფალურად.

ყოველივე ზემოთ აღნიშნულის შემდეგ ნათელია, რომ მეთერთმეტე საუკუნეში ანტიოქიის საყდარს სინოდურად არ მიუღია რაიმე ოფიციალური გადაწყვეტილება, რომელიც იბერიის ეკლესიას მიანიჭებდა ავტოკეფალიას. ამგვარი შეხედულება ეფუძნება ამ თემასთან დაკავშირებულ ქართულ წყაროებს, რომლებიც საერთოდ არ მიანიშნებენ ანტიოქიის სინოდის გადაწყვეტილებაზე. ამგვარად, თეოდორე ბალსამონის შესაბამისი მითითება სინოდური „გადაწყვეტილების“ შესახებ, რომლის მიხედვითაც, იბერიის ეკლესიას ავტოკეფალია მიანიჭა ანტიოქიის საყდარმა, არ შეიძლება მიჩნეულ იქნეს ისტორიულ მოწმობად და კანონიკური ღირსების მქონედ, რადგან, ერთი მხრივ, მომდინარებს ქართული სამონასტრო წრეებიდან და მეორე მხრივ, ეყრდნობა მხოლოდ ზეპირ შეფასებებს, ანტიოქიის საყდრის საპატრიარქო კრების ოფიციალური დოკუმენტების ცოდნის გარეშე. იმის მტკიცება, რომ ანტიოქიის საყდარმა, ოფიციალურად აღიარა სინოდური „გადაწყვეტილებით“ იბერიის ეკლესია, როგორც „ავტოკეფალური“ და „თავისუფალი“, მოკლებულია ყოველგვარ არგუმენტირებას და შესაძლოა დახასიათდეს, როგორც სუბიექტური მოსაზრება.

ამგვარად, ანტიოქიის საყდრის სინოდურმა „გადაწყვეტილებამ“ იბერიის ეკლესიის შესახებ უბრალოდ დაამტკიცა კანონიკური წესრიგი, რომელიც დაკანონდა საეკლესიო იკონომიით ანტიოქიის საპატრიარქო სინოდისგან პატრიარქ თეოფილაქტეს დროს (744-751). ანუ განაახლა იბერიის ეპისკოპოსებისთვის კა-

ნონიკური უფლება, აერჩიათ და ეკურთხებინათ იბერიის კათოლიკოსი, მაგრამ, ამავდროულად, უცვლელი დატოვა ანტიოქიის საყდრის კანონიკური უფლებები, ანუ: იბერიის ეკლესიისგან ანტიოქიის პატრიარქის კანონიკური „მოხსენება“, წმინდა მირონის მიღება ანტიოქიის ეკლესიისგან, იბერიაში სტავროპეგიული მონასტრების მშენებლობა, საპატრიარქო მმართველის გაგზავნა იბერიაში საეკლესიო საკითხების შესასწავლად, ანტიოქიის საყდრის ზრუნვა რწმენისა და კანონიკური საკითხების დასარეგულირებლად და სხვ. სინოდური „გადაწყვეტილებების“ ამგვარი შინაარსის ნამდვილობაზე მიუთითებს ის ფაქტიც, რომ იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალურად ოფიციალურად აღიარების შემთხვევაში, ამ ცნობას ანტიოქიის საყდარი აუცილებლად მიაწვდიდა კონსტანტინოპოლის საყდარს და შესაბამისად, თეოდორე ბალსამონს ხელთ ექნებოდა ავთენტური ცნობა ამ საკითხთან დაკავშირებით. ის ფაქტი, რომ ნილოს დოქსაპატრის მონუმობის მიხედვით, იბერიის ეკლესია XII საუკუნის პირველი ნახევრისთვის შედიოდა ანტიოქიის საყდრის შემადგენლობაში⁴⁰, ცხადად მიუთითებს სინოდური „გადაწყვეტილებების“ შინაარსის ავთენტურობაზე, რომელიც უბრალოდ იყო ანტიოქიის პატრიარქ თეოფილაქტეს მიერ (744-751) იბერიის კათოლიკოსის არჩევისა და ხელდასმის კანონიკური უფლების განახლება. ამასთან, კანონიკური ტერმინი „გადაწყვეტილება“ ნათელს ხდის ანტიოქიის საპატრიარქო კრების გადაწყვეტილებას, რომელიც უფლებრივად არეგულირებდა იბერიის ეკლესიის შიდა პრობლემებს, მაგრამ არ აღიარებდა მის ავტოკეფალიას, რადგან ამ შემთხვევაში საჭირო გახდებოდა „ტომოსის“ გამოცემა, მართლმადიდებელი ეკლესიის კანონიკური ტრადიციის თანახმად.

⁴⁰ ნილოს დოქსაპატრისი საპატრიარქო „წყობილების“ შესახებ აღნიშნავს: „ანტიოქიის პატრიარქის იურისდიქციაში შედიოდა მთელი აზია და აღმოსავლეთი, ინდოეთი, სადაც დღევანდელ დღემდე ასხამდა ხელს კათოლიკოსს და რომოგირისის ტიტულით განამწესებდა; ისევე, როგორც სპარსეთში, ბაბილონში, რომელიც იწოდებოდა ბალდადად, იქ ანტიოქიის პატრიარქი გზავნიდა კათოლიკოსს ირინუპოლისში, რომელსაც ირინუპოლისის კათოლიკოსი ეწოდებოდა, ასევე, გზავნიდა კათოლიკოსებს სომხეთში და აფხაზეთში, იბერიაში, მიდიაში, ქალდეაში, პართიაში, ელიმიტსა და მესოპოტამიაში“. (G. PARTHEY, *Hieroclis Synecdemus et Notitiae Graecae episcopatum*, Berlin 1866, გვ. 271-272). საპირისპიროდ, დასავლეთ იბერია აღნიშნულია რომ ემორჩილებოდა კონსტანტინოპოლის საყდარს. „ხოლო, დღეს ღვთივ დაცული კონსტანტინეპოლის საყდარი, რომელიც დააფუძნა ანდრია მოციქულმა და დასვა პირველი ეპისკოპოსი, ბიზანტიის პერიოდში გახდა ევროპის და აზიის ტერიტორიის მფლობელი, ადრიატიკის ზღვიდან და ილირიიდან მარმარილოს ზღვამდე – სადაც მდებარეობს კონსტანტინოპოლი, ხერსონისამდე, ხაზარეთამდე და გოთებამდე და ქალდეამდე, აფხაზეთამდე და იბერიათამდე და ალანიათამდე და მიტროპოლიტები მათთან პატრიარქისაგან იგზავნებიან. (G. PARTHEY, იქვე, 296-297).

VI. იბერიის ეკლესიის მონყობა და მისი ავტოკეფალია XI საუკუნის შემდეგ

ყველა ის ქართველი და რუსი ისტორიკოსი, რომელიც აღნიშნული საკითხით დაინტერესდა, ამტკიცებს, რომ ანტიოქიის კრებამ აღიარა იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალია, უბრალოდ ისინი სხვადასხვაგვარად განმარტავენ თეოდორე ბალსამონის ბუნდოვან მონშობას (ამიტომაც არ არსებობს შეთანხმება ამ მკვლევართა შორის ამ მონშობასთან დაკავშირებით – მთარგ.).⁴¹ აღსანიშნავია, რომ ყველა მათგანისთვის უდავო ისტორიული ფაქტია, კრების გადაწყვეტილების გამოქვეყნების შემდეგ პერიოდში იბერიის ეკლესიასა და ანტიოქიის საყდარს შორის არსებული ის კანონიკური ჩარჩო, რომელიც ზემოთ აღვნიშნეთ; იბერიის ეკლესიის კათოლიკოსის და ეპისკოპოსების მიერ ანტიოქიის პატრიარქის კანონიკური მოხსენიება, ანტიოქიის პატრიარქის კანონიკური უფლება, გაეგზავნა ეგზარქოსი იბერიაში, რწმენის და კანონიკურ წესრიგთან დაკავშირებული საეკლესიო საქმეების გამოსაკვლევადა და დასარეგულირებლად. რუსი ისტორიკოსი სოკოლოვი, ეთანხმება რა ზემოთ აღნიშნულს, ცდილობს დააკნინოს ანტიოქიის პატრიარქის საეკლესიო მოხსენიების კანონიკური ღირსება. ამიტომაც, ამტკიცებს, რომ ეს არ მიუთითებდა იბერიის ეკლესიის ანტიოქიის საყდრისადმი კანონიკურ დამოკიდებულებაზე, არამედ უბრალოდ ეს იყო „მითითება რწმენაში ერთობასა და კათოლიკოსსა და პატრიარქს შორის ძმურ კავშირზე, როგორც ეს ჩვენთან აღესრულება, აღმოსავლეთის პატრიარქებს შორის“. ამასთან, სოკოლოვის მიხედვით, „მართლმადიდებლურ სამყაროში, კონსტანტინოპოლის პატრიარქი უდიდესი პატივისცემით სარგებლობდა, იგი ხშირად იღებდა მონაწილეობას აღმოსავლეთის, აღექსანდრიის, ანტიოქიის, და იერუსალიმის, პატრიარქების არჩევაში, თუმცა ეს არ ნიშნავდა, რომ აღმოსავლეთის პატრიარქები დამოკიდებული იყვნენ კონსტანტინოპოლის საყდარზე, რადგან აღნიშნული რთულ ეპოქებში ძმური დახმარებისა და გვერდში დგომის გამოხატულებაა. შესაბამისად, XI საუკუნის შუა პერიოდიდან იბერიის ეკლესიის კავშირი ანტიოქიის საყდართან იყო მხოლოდ ეთიკური ხასიათის და მას არ ჰქონია რაიმე მართვადამგებორივი მორჩილების მსგავსი დატვირთვა“⁴².

⁴¹ M. TAMATRATI, L' Église Géorgienne, 389 გვერდიდან წარმოდგენილია, ქართველი და რუსი ისტორიკოსების მოსაზრებები იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ.

⁴² Tserkovnja Vedomosti, 1906, 251. სოკოლოვის მოსაზრებას მხარი დაუჭირეს სხვა რუსმა ისტორიკოსებმა და კანონისტებმაც (პალმოვი, ლოტოცკი და სხვ.) აღნიშნულ არგუმენტებზე დაყრდნობით, მათ არ ესმოდათ საეკლესიო „მოხსენების“ კანონიკური შინაარსი.

იბერიის კათოლიკოსის მიერ ანტიოქიის პატრიარქის სახელის მოხსენიება სოკოლოვმა შეცდომით დაუკავშირა მართლმადიდებელი ეკლესიის პატრიარქების სახელის მოხსენიებას, რაც, მართლაც, მართლმადიდებელი ეკლესიის პატრიარქებს შორის რწმენის ერთობისა და ძმური კავშირის გამოხატულებაა. დიპტიქში პატრიარქების კანონიკური მოხსენიება გამოხატავს სწორ რწმენასა და სიყვარულში კავშირსა და ერთობას და ამიტომაც დიპტიქში მოხსენიება ყველა პატრიარქის ორმხრივი კანონიკური ვალდებულებაა, ხოლო იბერიის ეკლესიის შემთხვევაში ანტიოქიის პატრიარქის მოხსენიება იბერიის კათოლიკოსის ცალმხრივი კანონიკური ვალდებულება იყო. იბერიის ეკლესია საღმრთო ექვარისტიკაში იხსენიებდა ანტიოქიის პატრიარქის სახელს, ანტიოქიის საყდრის საპატრიარქო ავთენტურობასთან მისი მმართველობითი ერთობის გამოსახატავად. სწორედ ამგვარად მოქმედებდა ყველა მიტროპოლიტი მათი მმართველი თავის (პირველის) მიმართ. შესაბამისად, ანტიოქიის პატრიარქი არ იხსენიებდა იბერიის კათოლიკოსს დიპტიქში ისე, როგორც იხსენიებდა დანარჩენი მართლმადიდებელი პატრიარქების სახელებს. სოკოლოვის მიერ მართლმადიდებელი პატრიარქების მოხსენიების გაიგივება იბერიის ეკლესიის მიერ ანტიოქიის პატრიარქის სახელის მოხსენიებასთან, არის უსაფუძვლო და მცდარი. ანტიოქიის პატრიარქის კანონიკური მოთხოვნა იბერიის კათოლიკოსის მიერ მისი სახელის მოხსენიების შესახებ, მიტროპოლიტების კანონიკური ვალდებულების ანალოგიურად მოეხსენებინათ თავიანთი პატრიარქი საღმრთო ექვარისტიკაში, უდავოდ მიუთითებს ანტიოქიის საყდრის მიმართ იბერიის ეკლესიის მმართველობით დამოკიდებულებაზე. სწორედ ამის გამო „მოხსენიება“ არ იყო ანტიოქიის საყდარსა და იბერიის ეკლესიას შორის ორმხრივი კანონიკური ვალდებულება. თუ გავიხსენებთ იმას, რომ „მოხსენიების“ გარდა ანტიოქიის საყდარმა იბერიის ეკლესიაზე უკლებლივ შეინარჩუნა სხვა კანონიკური უფლებებიც (საპატრიარქო ეგზარქოსის გაგზავნის უფლება, ეკონომიკური შესანიერი, წმ. მირონი), კანონიკური თვალსაზრისით, რთული იქნებოდა ანტიოქიის საყდრის სინოდური „გადაწყვეტილება“ გავაიგივოთ სინოდურ ტომოსთან, რომელიც გამოაცხადებდა იბერიის ეკლესიის დამოუკიდებლობას და ავტოკეფალიას ანტიოქიის საყდრისაგან.

ზემოთ აღნიშნული უცვლელი კანონიკური წესი (პრინციპი) ბიზანტიაში, რომლის მიხედვითაც, მხოლოდ ხუთი პატრიარქი იყო ეკლესიის მართვა-გამგეობით სისტემაში „ხუთი მთავარი ეკლესიისაგან შემდგარი ხელისუფლება“, ზღუდავდა (გამორიცხავდა) რომელიმე ადგილობრივი ეკლესიისთვის სრული საეკლესიო ავტოკეფალიის გადაცემის ყველა საშუალებას. დროდადრო, დაჟი-

ნებული პოლიტიკური მოთხოვნის შემდეგ, რომელიმე ეთნიკური ეკლესიის მიტროპოლიტისთვის მთავარეპისკოპოსის ტიტულის ან ეკლესიის ავტოკეფალიის პრივილეგიის გადაცემა (იკონომიის საფუძველზე – მთარგ.) იყო ერისადმი პატივისცემითი გამორჩევა, რაიმე არსებითი კანონიკური შინაარსის გარეშე. რადგან ავტოკეფალიის კანონიკური პრივილეგიის უფლების გადაცემისათვის (აკრიბით) დადგენილი განსაზღვრებები, არსებითად, აუქმებენ გადაცემულ პრივილეგიას (იკონომიით გადაცემულ პრივილეგიას – მთარგ.). სწორედ ამის გამო, კვიპროსის ეკლესიის გარდა, ძნელია, ვამტკიცოთ რომელიმე ეკლესიის სრული ავტოკეფალია ბიზანტიაში. სწორედ ამ ტრადიციას მიჰყვება კონსტანტინოპოლის პატრიარქი გერმანე II (1222-1240), რომელიც ეხება ბულგარეთში ტირნოვიის სამთავარეპისკოპოსოს ავტოკეფალიის აღიარების საკითხს, „კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო კრებას ტირნოვიის მთავარეპისკოპოსისთვის სრული ავტოკეფალია არ მიუნიჭებია, რადგან იგი გადასახადის გადახდას შემდგომშიც განაგრძობდა, ამასთანავე, [ტირნოვიის მთავარეპისკოპოსი მსოფლიო] პატრიარქს პატივს მიაგებდა და მოიხსენიებდა მას ეკლესიაში, ასევე შეეწეოდა როგორც კონსტანტინოპოლის ერთ-ერთი მიტროპოლიტი შეჭირვებასა და პასუხიმგებლობაში, მაგალითად, განსჯიდა იმ შემთხვევაში, თუ ვინმე გადასახადის ვალდებულებაში ცვლილების შეტანას განიზრახავდა“⁴³.

იბერიის ეკლესიისთვის ავტოკეფალიის მინიჭება არ მომხდარა შესაბამისი, სრული სინოდური პროცესის გავლით, მისი განხორციელება საეკლესიო სინამდვილეში მოხდა დროის გასვლასთან ერთად, რისი მიზეზიც, ერთი მხრივ, იყო ის, რომ რთული ისტორიული პირობებიდან გამომდინარე, ანტიოქიის საყდარს არ შესწევდა უნარი, ემართა იბერიის ეკლესია, ხოლო, მეორე მხრივ, იბერიაში საეკლესიო ცხოვრება ზენიტში იყო და ამავდროულად, თანდათან ძლიერდებოდა ანტიოქიის საყდრისაგან დამოუკიდებლობის სურვილი. აღნიშნული ნათლად დასტურდება იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ ანტიოქიის პატრიარქ ბალსამონის (1185-1199) კომენტარში და ასევე ზოგადად საეკლესიო პრაქტიკით. გიორგი კოდინოს კურაპალატის (XIV ს.) ნაშრომის – „თხზულება მეთოდოლოგიის შესახებ“ – თანახმად, კონსტანტინოპოლის პატრიარქს უნდა მიემართა დანარჩენი პატრიარქებისა და მთავარეპისკოპოსებისათვის და ეცნობებინა საყოველთაო საეკლესიო სისავსისთვის იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალია და მისი მმართველობითი მოწყობის ფორმა, რადგან იბერიის ეკლესია მოიხსენიებოდა ტირნოვიისა და სრულიად ბულგარეთის ავტოკეფალურ მთა-

⁴³ F. MIKLOSICH-I. MÜLLER, Acta... Patriarchatus Constantinopolitani, I, 436.

ვარეპისკოპოსსა და პეკიისა და სრულიად სერბეთის ავტოკეფალურ მთავარეპისკოპოსს შორის.⁴⁴

იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ ამგვარი საეკლესიო ტრადიცია, რომელიც ჩამოყალიბდა ცნობილი კანონოლოგის, თეოდორე ბალსამონის, მოწმობის საფუძველზე, განზოგადდა მართლმადიდებელ ეკლესიაში. თეოდორე ბალსამონის ბუნდოვან ცნობაზე დაყრდნობით, რომელიც იმის გამო, რომ მომდინარეობდა ანტიოქიის პატრიარქისაგან, მიიჩნეის *a priori* ავთენტურად. ამგვარად, საეკლესიო ცნობიერებაში ანტიოქიის საპატრიარქო კრების გადაწყვეტილების მიერ იკონომიით გადაცემული უფლება იბერიის ეკლესიის ადგილობრივი სინოდისთვის მოგვიანებით განიმარტა, როგორც მისი ავტოკეფალურ ეკლესიად გამოცხადება. იბერიის ეკლესიის ეს მდგომარეობა შენარჩუნდა, მიუხედავად იმისა, რომ საეკლესიო პრაქტიკის საწინააღმდეგო იყო. ეს ორმა ფაქტორმა განაპირობა, პირველი, ჯვაროსნების დროს ანტიოქიის საყდარი მძიმე მდგომარეობაში იყო, ხოლო მეორე, ანტიოქიის პატრიარქები დიდ ხნის განმავლობაში იძულებულნი იყვნენ, ეცხოვრათ ანტიოქიისგან შორს. იბერიის ეკლესიაში ძალზე განვითარებულმა საეკლესიო ცხოვრებამ და მთელ საქრისტიანოში მისმა გავლენამ *de facto* დაამკვიდრა განცდა იბერიის ეკლესიის დამოუკიდებლობის შესახებ იმ დონეზე, რომ ავტოკეფალიასთან დაკავშირებით არსებით შინაარსს მოკლებული ანტიოქიის საყდრის სინოდური გადაწვეტილება და თეოდორე ბალსამონის ბუნდოვანი მოწმობა, გახდა იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიისთვის საერთო მართლმადიდებლური კანონიკური დასაყდენი. გარდა ამისა, ხსენებულ ეპოქაში, ავტოკეფალიის კანონიკური გაგების თავისებური ხასიათი, რომლის მიხედვითაც, უცვლელად ნარჩუნდებოდა ავტოკეფალურად აღიარებული ეკლესიების საპატრიარქო უფლებები, უდავოდ ემსახურებოდა ავტოკეფალიის შესახებ საეკლესიო პრაქსისის უცვლელ განმარტებას, განსაკუთრებით XIII საუკუნეში და შემდეგ.

ამგვარად, აღმოსავლეთ იბერიის ეკლესია XI საუკუნემდე მრავალი ასწლეულის მანძილზე იყენებდა უფლებას, აერჩია და ხელი დაესხა საკუთარი კათოლიკოსისთვის, რისი უფლებაც XI საუკუნეში იკონომიით განაახლა ანტიოქიის საყდრის კრებამ. მიუხედავად იმისა, რომ იბერიის ეკლესია ავტოკეფალურად არ გამოცხადებულა რომელიმე კრების მიერ კანონიკური პროცესის გავლით,

⁴⁴ ΠΑΛΛΗ-ΠΟΤΛΗ, Σύσταγμα, V, 497. აღსანიშნავია იბერიის კათოლიკოსისადმი მსოფლიო პატრიარქის მიმართვა: „უნეტარესო მთავარეპისკოპოსო და კათოლოკოსო სრულიად იბერიისა, სულიწმიდის მიერ საყვარელო ძმაო, ღმერთს შევთხოვ შენს ჯანმრთელობას და სინმიდეს ქრისტესმოსახელე სისავსის სასარგებლოდ და მის განსამკტიცებლად...“

იგი საერთო მართლმადიდებლურ საეკლესიო ცნობიერებაში **de facto** მაინც მიიჩნეოდა ავტოკეფალურად. საპირისპიროდ, დასავლეთ იბერიის ეკლესია XI საუკუნემდე ემორჩილებოდა ფაზისის მიტროპოლიტს, ხოლო XI საუკუნის შემდეგ – მსოფლიო საპატრიარქოს ტრაპიზონის მიტროპოლიტს. დასავლეთ იბერიის ეკლესია კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს დაქვემდებარებაში დარჩა დედაქალაქის დაცემამდე (1453), ამის შემდეგ კი ჩამოყალიბდა დამოუკიდებელ საკათოლიკოსოდ, საპატრიარქო კრების პროცედურის გავლის გარეშე.⁴⁵

ამგვარად, კონსტანტინოპოლის დაცემის შემდეგ (1453) საქართველოს ეკლესიას ჰქონდა ორი ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი საკათოლიკოსო, რომლებიც აღიარებულნი იყვნენ საეკლესიო პრაქტიკაში, როგორც დამოუკიდებელი სამთავარეპისკოპოსოები, რომლებიც XV საუკუნეში ემსახურებოდნენ იბერიის დაშლილი სამეფოს საეკლესიო მოთხოვნილებებს. იერუსალიმის პატრიარქი დოსითე (1669-1707), რომელიც გადმოგვცემს იერუსალიმში მყოფი იბერი ბერების მიერ მისთვის მიწოდებულ ცნობებს იბერიის ეკლესიის შესახებ, აღნიშნავს რომ: „იბერიაში ორი მთავარეპისკოპოსი ზის, რომლებსაც იბერები კათოლიკოსებს უწოდებენ. ქვემო იბერიაში, რომელიც ძველად იწოდებოდა კოლხეთად ან ლაზეთად, არსებობენ ეპარქიები: იმერეთი, გურია, სამეგრელო, აფხაზეთი, სვანეთი და მესხეთის ნაწილი. ეს ეპარქიები ემორჩილებოდნენ კონსტანტინოპოლის საყდარს და ჰყავდათ ფაზისის მიტროპოლიტი, როგორც ეს ჩანს მიტროპოლიტების მიმდევრობითი სიიდან..., იმპერატორ ჰერაკლეს შემდეგ, ისავრიელების პერიოდში, ქვემო იბერიის სამთავარეპისკოპოსო ავტოკეფალური (sic) გახდა, მაგრამ არ ვიცით რომელი იმპერატორის დროს ან რომელი კრების მიერ... ზემო იბერია კი ავტოკეფალური გახდა იმპერატორ კონსტანტინე მონომახისა და ანტიოქიის პატრიარქ პეტრეს დროს. მისი ეპარქიებია: ქართლი, რაც იბერიის ზოგადი სახელია, ალბანეთი და კავკასიის მთიანეთი, ვიდრე ლეზგებამდე და კერავნიის მთებამდე, სადაც არის კასპიის ჭიშკრები. მასში შედის ასევე მესხეთის ნაწილი, ხოლო მისი საყდარია მცხეთა, სადაც ერთმანეთს უერთდებიან მტკვარი და არაგვი, უწინ ისინი ანტიოქიის ეპარქიები იყვნენ. ქვემო და ზემო იბერიას შორის საზღვარი გადის მთაზე, რომელიც იწყება კავკასიონიდან და მესხეთამდე გრძელდება...“⁴⁶

⁴⁵ ΜΑΞΙΜΟΥ, μητρ. Σάρδων, Η Εκκλησία Γεωργίας, 57-ე გვერდიდან. 1243 წელს ოქროს ურდოს მიერ დამყარებულ მონღოლური ბატონობას საქართველოში, მისი შიდა ავტონომიისთვის ზიანი არ მიუყენებია, იბერიელ ბერებს დაეკისრათ მხოლოდ ხარკის რეგულარული გადახდა, მაგრამ გამოიწვია საქართველოს სამ მცირე სამეფოდ დაშლა (1454-1459).

⁴⁶ ΔΟΣΙΘΕΟΥ Ιεροσολύμων, Περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων, V, გვ. 510. ამ ცნობებს გვანვდის იერუსალიმის პატრიარქი ქრიზანთიც (Συνταγματίον, 96), რომე-

საქართველოს სამეფოში XVI საუკუნიდან დაწყებულმა დაღმასვლამ მისი მეფეები აიძულა, შეეუბოდიხნენ ხან სპარსელების და ხანაც ოტომანი თურქების ბატონობას, სწორედ ამიტომ XIX საუკუნის დასაწყისში იბერია შეუერთდა რუსეთს (1801). გაუქმდა მისი საეკლესიო დამოუკიდებლობა კათოლიკოსის ინსტიტუტთან ერთად და იმპერატორის ბრძანებით დაინიშნა ეგზარქოსი (1811 წლიდან) იბერიის ეკლესიაში 1917 წლამდე, ვიდრე იერარქიამ, სამღვდელთა და მრევლმა ერთად არ გადაწყვიტა აღედგინა საერო ხელისუფლების მიერ გაუქმებული ავტოკეფალია იბერიის ეკლესიაში. ეს გადაწყვეტილება საბოლოოდ აღიარა რუსეთის ეკლესიის სინოდმა (1927), რომელიც თავიდან სხვა მართლმადიდებელ საპატრიარქო საყდრებთან და ავტოკეფალურ ეკლესიებთან ერთად სასტიკად ეწინააღმდეგებოდა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენას.

ეპილოგი

იმ ყველაფრის შემდეგ, რაც ზემოთ ითქვა, საქართველოს (იბერიის) ეკლესიის მმართველობითი მოწყობისა და ავტოკეფალიის ისტორიული განვითარების საკვანძო მოვლენების შესახებ, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ:

1. იბერიის ეკლესიაში IV მსოფლიო კრებამდე (451 წ.) ყალიბდება და ფეხს იკიდებს ქრისტიანული რწმენა. მიუხედავად იმისა, რომ იბერია განიცდიდა კონსტანტინოპოლის, ანტიოქიის, სომხეთის და სირო-ფინიკიური

ლიც, მისი წინამორბედი დოსითეოსის მგავსად, ეყრდნობა იერუსალიმში მყოფი იბერი ბერებისაგან მომდინარე, გადაუმონებელ ცნობებს იბერიის ეკლესიის ისტორიული წარსულის შესახებ: „საქართველოში, რომელსაც სხვაგვარად უწოდებენ იბერიას, იყო ორი ავტოკეფალური მთავარეპისკოპოსი, რომელთაც ტრადიციაში ეწოდებათ კათოლიკოსები და არა მთავარეპისკოპოსები, რადგან ასე მხოლოდ ისინი მოიხსენიებენ საკუთარ თავს ზეპირად და წერილობითაც, ამ კათოლიკოსებს უწეწარესაც უწოდებენ. მათგან ერთი არის ქვემო იბერიის კათოლიკოსი და იწოდება უწეწარესი კათოლიკოსი იმერეთისა, ოსეთისა, გურიისა და სრულიად ქვემო იბერიისა, ან უბრალოდ უწეწარესი კათოლიკოსი სრულიად იბერიისა, როგორც ზემო იბერიის კათოლიკოსზე ამაღლებული. მეორე, ანუ ზემო იბერიის კათოლიკოსს ეწოდება უწეწარესი კათოლიკოსი ქართლისა, კახეთისა, ალბანეთისა და სრულიად ზემო იბერიისა... ქვემო იბერია ემორჩილებოდა კონსტანტინოპოლის საყდარს და მისი მიტროპოლიტი იყო ფაზისის... ეს სამთავარეპისკოპოსო რომელი კრების მიერ ან რომელი იმპერატორის დროს გახდა, ზუსტად არ ვიცით... ზემო იბერია კი ემორჩილებოდა ანტიოქიის საყდარს, ხოლო ავტოკეფალური სამთავარეპისკოპოსო გახდა კონსტანტინე მონომაქის და ანტიოქიის პატრიარქის პეტრეს დროს, რის შესახებაც წერს ბალსამონი კონსტანტოპოლის II მსოფლიო კრების მეორე კანონზე“. იერუსალიმის საყდრის ამ ორი ცნობილი პატრიარქის ცნობები, მიუხედავად იმისა, რომ არაფერ მნიშვნელოვანს არ გვატყობინებენ იბერიის ეკლესიის ისტორიის შესახებ XVII საუკუნემდე, ცხადად აღწერენ, თუ როგორ იყო იგი მოწყობილი XVII საუკუნისთვის.

ეკლესიების გავლენას, იგი არ ყოფილა რომელიმე მათგანის დაქვემდებარებაში. იბერიის მიწა იყო სამისიონერო რეგიონი, როგორც მიწა, რომელიც მდებარეობდა კანონიკური მმართველობითი წესრიგის ფარგლებს გარეთ და თავისუფლად შეეძლოთ ემოქმედათ იქ სხვადასხვა საეკლესიო ავტორიტეტებს.

2. მეოთხე მსოფლიო კრების შემდეგ (451) 28-ე კანონის შესაბამისად, იბერიის ეკლესია უნდა შესულიყო კონსტანტინოპოლის საყდრის მორჩილებაში, მაგრამ ანტიოქიის საყდართან აღმოსავლეთ იბერიის გეოგრაფიული სიახლოვის გამო, კონსტანტინოპოლის საყდრის თანხმობით, თანდათან იგი ანტიოქიის საყდარს დაუკავშირდა. სომხების მიერ ეტაპობრივად მონოფიზიტობაზე გადასვლამ კავშირი ანტიოქიასა და აღმოსავლეთ იბერიას შორის უფრო გააღრმავა და V საუკუნის ბოლოს ჩამოყალიბდა ანტიოქიის საყდრის იურისდიქცია იბერიის ეკლესიაზე. საპირისპიროდ, დასავლეთ იბერია კონსტანტინოპოლის დაცემამდე (1453) დარჩა კონსტანტინოპოლის საყდრის მორჩილებაში.
3. იბერიის ეკლესიის კანონიკური კავშირი ანტიოქიის საყდართან რთული შესანარჩუნებელი გახდა სპარსული და არაბული საომარი მოქმედებების გამო ანტიოქიასა და იბერიას შორის არსებულ ტერიტორიაზე, სწორედ ამიტომ VIII საუკუნის შუა წლებში, ანტიოქიის პატრიარქ თეოფილაქტეს (744-751) დროს, ანტიოქიის საპატრიარქო სინოდმა იკონომიით დროებით გადასცა აღმოსავლეთ იბერიის ეპისკოპოსების ადგილობრივ კრებას იბერიის კათოლიკოსის არჩევისა და ხელდასხმის კანონიკური უფლება. კანონიკური უფლების ამგვარი გადაცემა არავითარ შემთხვევაში არ ნიშნავს იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიის ან ავტონომიის გამოცხადებას, როგორც ამას ამტკიცებენ ქართველი და რუსი ისტორიკოსები და კანონისტები, რადგან ანტიოქიის საყდარმა უცვლელად და უკლებლივ შეინარჩუნა კანონიკური უფლებები იბერიის ეკლესიაზე: იბერიის ეკლესიის ვალდებულება, მოეხსენიებინა ანტიოქიის პატრიარქი საღმრთო ევქარისტიაში, მიეღო ანტიოქიის საყდრისაგან წმიდა მირონი, გაეგზავნა წლიური შესანიერი ანტიოქიის საპატრიარქოსთვის, მიემართა ანტიოქიის პატრიარქისთვის რწმენისა და კანონიკურ წესრიგთან დაკავშირებული საკითხების შესახებ და მიეღო ანტიოქიის საყდრის ეგზარქოსი, როდესაც ეს საჭიროდ ჩაითვლებოდა.
4. IX საუკუნის შუა რიცხვებიდან იბერიის სამეფოს რეორგანიზაციამ და XI-XII საუკუნეებში მისმა თანდათანობითმა აღმავლამ, იბერიაში საეკლესიო და მონასტრული ცხოვრების განვითარებასთან ერთად, იბერიის მეფეების დახმარებით, განაპირობა ანტიოქიის საყდრის იურისდიქციი-

დან გათავისუფლებისა და ავტონომიის მოპოვებისკენ სწრაფვა. აღნიშნულმა საეკლესიო და პოლიტიკურმა დინებებმა მიიპყრეს ანტიოქიის საყდრის ყურადღება, ხოლო ანტიოქიის პატრიარქმა თეოდოსი III ხროსოვერგმა (1057-1079) ისარგებლა იბერიაში მონაზონთა შორის წარმოქმნილი დაპირისპირებით და ანტიოქიის ეგზარქოსის ან იბერიის საეკლესიო წრეების რჩევით წინ წამოსწია იბერიის ეკლესიის მმართველობითი ნყობილების საკითხი, რადგან განზრახული ჰქონდა პატრიარქ თეოფილაქტეს (744-751) დროს სინოდური გადაწყვეტილებით იბერიის ეკლესიის ადგილობრივი კრებისთვის პატრიარქის არჩევისა და ხელდასმის იკონომიით გადაცემული უფლების გაუქმება. წმიდა გიორგი მთაწმინდელის მიერ სამოციქულო წარმომავლობის და მართლმადიდებლურ რწმენაში იბერების სიმტკიცის გაბედულმა დაცვამ აჩვენა, თუ როგორი მგრძნობიარე იყო იბერიის ეკლესია მისი კანონიკური უფლებების შეკვეცის ნებისმიერი მცდელობის მიმართ. იბერიის ეკლესიას, რომელსაც არანაირი კავშირი არ ჰქონდა ზემოთ აღნიშნული საკითხის წინ წამოწევის მცდელობასთან, არ შეეძლო უპასუხოდ მიეღო საუკუნეების წინ მისთვის გადაცემული კანონიკური უფლებების სინოდური გადაწყვეტილების შეკვეცა. ეს კარგად გაიგო ანტიოქიის პატრიარქმა თეოდოსი III-მა და საპატრიარქო კრებამ, სწორედ ამიტომ სინოდური გადაწყვეტილებით განაახლა როგორც ანტიოქიის პატრიარქ თეოფილაქტეს დროს გადაცემული უფლებების მოქმედების ძალა, ასევე იბერიის ეკლესიის კანონიკური ვალდებულებები ანტიოქიის საყდრის მიმართ.

5. ისარგებლა რა საკითხის აქტუალობით საპატრიარქო კრებამ გამოსცა „გადაწყვეტილება“, რომლითაც განამტკიცა იბერიის ეკლესიის მმართველობითი მონყობის განსაკუთრებული სისტემა, რომელიც დარჩა ანტიოქიის საყდრის დაქვემდებარებაში.
6. ანტიოქიის პატრიარქ თეოდორე ბალსამონის მოწმობა, რომლის მიხედვითაც: „იბერიის ეპისკოპოსი აღამალა ანტიოქიის კრების გადაწყვეტილებამ. ამბობენ, რომ საღმრთო და დიდი ქალაქის, ანტიოქიის, უწმიდესი პატრიარქის, პეტრეს, დროს კრებაზე იკონომიით გადაწყდა, თავისუფალი და ავტოკეფალური ყოფილიყო იბერიის ეკლესია, რომელიც მაშინ ანტიოქიის პატრიარქს ემორჩილებოდა“, შეუძლებელია მეცნიერულად სარწმუნოდ ჩაითვალოს. ბალსამონი, ერთი მხრივ, არ იცნობს კრების გადაწყვეტილების დოკუმენტს, და იმავდროულად, მის ხელთ არსებული ცნობების წყარო კონსტანტინოპოლში მყოფი იბერიელი ბერებია.

ბალსამონის მონუმობის საეჭვოობას კიდევ უფრო აძლიერებს სიტყვები – „ამბობენ, რომ“. ასევე, მცდარია სინოდური გადაწყვეტილების დაკავშირება ანტიოქიის პატრიარქის პეტრე III-ეს (1052-1056) ან პეტრე IV-თან (1056-1059). ამგვარი დაკავშირება არ არის სწორი, რადგან თუ სინოდური „გადაწყვეტილება“ გამოიცა თეოდოსი III ხრისოვერგის პატრიარქობამდე (1057-1079), მაშინ იგი ვერ შეძლებდა „თავისუფალად“ და „ავტოკეფალურად“ გამოცხადებინა იბერიის ეკლესია, რადგან უკვე ავტოკეფალურ ეკლესიად გამოცხადებულ ეკლესიაში მისი ჩარევა არ იქნებოდა კანონიკური. მაგრამ თუ სინოდური გადაწყვეტილება გამოიცა თეოდოსი III ხრისოვერგის დროს, რაზეც ცხადად და დაბეჯითებით მიუთითებს ქართული წყაროები, მაშინ, ერთი მხრივ, თეოდორე ბალსამონის მონუმობაა მცდარი, ხოლო, მეორე მხრივ, სინოდური გადაწყვეტილების შინაარსში შეუძლებელია საუბარი ყოფილიყო იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიაზე. რადგან ანტიოქიის პატრიარქის მიზანი იბერიის ეკლესიისთვის დამოუკიდებლობის მიცემა კი არ იყო, არამედ სურდა, გავლენა ისევე ჰქონოდა იბერიის ეკლესიაზე.

7. თეოდოსი III-ის მიერ სინოდური „გადაწყვეტილებით“ განახლდა თეოფილაქტეს პატრიარქობის (744-751) დროს, იბერიის ეკლესიისთვის გადაცემული კანონიკური უფლებები, რაც იბერიის საეკლესიო წრეებში მიიჩნიეს ანტიოქიის საყდრისაგან საეკლესიო დამოუკიდებლობის და თავისუფლების აღიარებად. ანტიოქიის საყდრის რთული პოლიტიკური მდგომარეობის (ჯვაროსნული ლაშქრობები) გამო და იმის გამო, რომ ანტიოქიის პატრიარქები ხანგრძლივად იძულებით ცხოვრობდნენ კონსტანტინოპოლში (მაგ., თეოდორე ბალსამონი), ამ მიზეზთა გამო მათ არ შესწევდათ ძალა საკუთარი იურისდიქცია გაეგრძელებინათ იბერიის ეკლესიაზე. საეკლესიო პრაქტიკაში იბერიის ეკლესიის თავისუფლებამ, სინოდურ გადაწყვეტილებასთან ერთად, ჩამოაყალიბა საერთო მართლმადიდებლური შეხედულება იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ, მიუხედავად იმისა, რომ არასოდეს დაწყებულა კანონიკური სინოდური პროცესი მის ავტოკეფალურ ეკლესიად გამოსაცხადებლად. ამასთან, ბიზანტიაში, წარმოუდგენელი იყო რომელიმე ადგილობრივი ეკლესიისთვის გადაეცათ სრული ავტოკეფალია. ავტოკეფალია, აკრიზიით ეკუთვნოდა მხოლოდ ხუთ საპატრიარქო საყდარს, სწორედ ამიტომ ბიზანტიაში პატივით ავტოკეფალურად აღიარებული ყველა მთავარეპისკოპოსი მმართველობითად ემორჩილებოდა შესაბამის საპა-

ტრიარქო საყდარს. მთავარეპისკოპოსის ტიტული და საეკლესიო ავტოკეფალია განეკუთვნებოდა ერს და არა ადგილობრივ ეკლესიას. სწორედ ამიტომ მოცემული საეკლესიო პირობები ადგილობრივი ეკლესიისთვის მმართველობითად მძიმე იყო.

8. საერთო მართლმადიდებლური საეკლესიო ცნობიერების მიერ აღმოსავლეთ იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალიის აღიარება გახდა დასავლეთ იბერიის ეკლესიის მონყობის ერთგვარი მოდელი, როდესაც კონსტანტინოპოლის დაცემის (1453) შემდეგ მონყდა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციას. სწორედ ამის გამო XV საუკუნის ბოლოდან იბერიაში აღიარებული იყო ორი ავტოკეფალური საკათოლიკოსო.
9. რუსეთის მიერ საქართველოს მიერთებას მოჰყვა ავტოკეფალიის გაუქმება (1811), რაც ქართველი ხალხის და სამღვდელოების მიერ მიჩნეულ იქნა არაკანონიკურად. ამიტომაც საეკლესიო კრებამ (1917) აღადგინა იბერიის ეკლესიის ავტოკეფალური მმართველობა (1917). საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა, რუსეთის ეკლესიის წინააღმდეგობის მიუხედავად, მყისიერად მიიღო ყველა მართლმადიდებლურმა ეკლესიამ, ამიტომაც საქართველოს ეკლესია უცვლელად ირიცხება ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიათა შორის.

Vlasios Fidas

AUTOCEPHALY OF THE GEORGIAN CHURCH*

Translated from Greek by Archimandrite Nikoloz Gongadze**
and Davit Nebieridze***

Abstract

Vlasios Fidas, in his work “Autocephaly of the Georgian Church”, explores the history of the administrative structure of the Georgian (Iberian) Church and elucidates the process through which it attained autocephaly. The author comprehensively examines and explains significant historical events, which are crucial to understanding the journey of the Georgian Church towards autocephalous status. According to Fidas, the autocephaly of the Georgian Church holds particular relevance even now.

Keywords: Iberia, Georgian Orthodox Church, Autocephaly, Patriarch.

* Translated from ΒΛΑΣΙΟΥ ΙΩ. ΦΕΙΔΑ, ΤΟ ΑΥΤΟΚΕΦΑΛΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ, ΑΘΗΝΑΙ, 1980.

** Ph.D. Candidate at the University of Athens, nikoloz.gongadze@maltadiocese.org ORCID: 0000-0002-4869-5599.

*** Master of Theology, nebodato@gmail.com ORCID: 0009-0005-9726-5252.

ოლიკო კობახიძე*

მუსიკალური ნაწარმოების ლიცენზირება აუდიოვიზუალურ ნაწარმოებში ჩართვის მიზნით

I. შესავალი

ადამიანის შემოქმედებითა და ინტელექტუალურმა განვითარებამ აუცილებელი გახადა ისეთი ინსტიტუტის შექმნა, რომელიც შემოქმედების ნაყოფს დაცავდა მიტაცებისა თუ არასასურველი გამოყენებისაგან. ადამიანის შემოქმედებითი საქმიანობა საკუთარი თავის რეალიზაციის ერთ-ერთი საშუალებაა. შემოქმედებითი საქმიანობის ფარგლებში ადამიანი ქმნიდა და ქმნის სხვადასხვა სახის სახელოვნებო, ლიტერატურულ თუ სამეცნიერო პროდუქტს, რომელიც ინტელექტუალური შრომის შედეგია და მრავალმხრივი სარგებლის მომტანი შეიძლება იყოს სხვა ადამიანებისათვის, რაც ასეთი პროდუქტის გამოყენებისა თუ მისით სარგებლობის ინტერესსაც წარმოშობს. ასეთ დროს კი აუცილებელი ხდება ავტორის ინტერესებისა და მისი უფლებების დაცვა. საავტორო უფლებების დაცვის იდეა სწორედ ადამიანის ინტელექტუალური შრომის შედეგთან არის დაკავშირებული. ერთ-ერთ პირველ შემთხვევად, როდესაც მსგავსი დაცვის სტანდარტების შემუშავების აუცილებლობა დადგა დღის წესრიგში, მიიჩნევა მე-15 საუკუნეში იოჰანეს გუტენბერგის მიერ საბეჭდი მონოტიპობის გამოგონება, რომელმაც შექმნა ეფექტიანი მექანიზმი იმისათვის, რომ ადამიანის შემოქმედებითობისა და მისი ინტელექტუალური შრომის შედეგი ბეჭდური სახით გამხდარიყო ხელმისაწვდომი ფართო მასებისათვის.¹

ინტელექტუალური საკუთრების სამართალი, ანგლოამერიკული და კონტინენტური ევროპის სამართლის სისტემების ფარგლებში, საუკუნეების მანძილზე ყალიბდებოდა და ქმნიდა ადამიანის გონებრივი თუ შემოქმედებითი საქმიანო-

* ადვოკატი, სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის დოქტორანტი, აფილირებული ასისტენტი, ინტელექტუალური საკუთრების სამართლის კომიტეტის წევრი საქართველოს ადვოკატთა ასოციაციაში, o.kobakhidze@sabauni.edu.ge ORCID: 0000-0003-2012-2286

¹ გაბუნია დ., თაქთაქიშვილი გ., საერთაშორისო საავტორო სამართალი, ნ. 1, საქართველოს ინტელექტუალური საკუთრების ეროვნული ცენტრი საქპატენტი, 2016, 10.

ბის დაცვის სტანდარტს.² აღნიშნულის შედეგად დროთა განმავლობაში ჩამოყალიბდა ინტელექტუალურ საკუთრებაზე უფლებათა წარმოშობისა თუ განხორციელების მექანიზმები. არსებული საკანონმდებლო მონესრიგების პირობებში, ინტელექტუალური საკუთრება მიიჩნევა სამართლებრივ სიკეთედ, სამართლით დაცულ უფლებად, რომლის საგანია ინტელექტუალური შემოქმედების შედეგად შექმნილი ან ეკონომიკურ ურთიერთობებში ჩართული ობიექტები.³ უზოგადესი კლასიფიკაციით ინტელექტუალური საკუთრების სამართალში ერთმანეთისაგან განასხვავებენ სამრეწველო საკუთრებაზე უფლებებსა და საავტორო შემოქმედებითი საქმიანობის შედეგად წარმოშობილ უფლებებს.⁴

მუსიკალური ინდუსტრიის კიდეც უფრო განვითარებამ მუსიკის კომერციული დანიშნულება საგრძნობლად გაზარდა.⁵ ლოგიკურია, რომ აღნიშნულმა ფაქტორმა საკანონმდებლო ცვლილებებსაც გაუხსნა გზა. ინტელექტუალური საკუთრების შესახებ კანონმდებლობა საზოგადოების კულტურულ-სოციალური განვითარების კვალდაკვალ იცვლება⁶ და კომუნიკაციებისა თუ ტექნოლოგიური წინსვლის შესაბამისად, მუსიკის გამომცემლებიც ახალი გამოწვევების წინაშე აღმოჩნდნენ. საავტორო უფლებების შინაარსი და ინტერპრეტაციაც მუდმივად ახალ ფორმებს იძენს და ტექნოლოგიურ განვითარებას უწყობს ფეხს.

სტატია სწორედ საავტორო შემოქმედებითი საქმიანობის შედეგად მუსიკალური და აუდიოვიზუალური ნაწარმოების სახით შექმნილ სიკეთეებს ეთმობა. იგი მიზნად ისახავს აუდიოვიზუალურ ნაწარმოებში მუსიკალური ნაწარმოების ჩართვასთან დაკავშირებული იმ სამართლებრივი პრობლემების ანალიზს, რაც პრაქტიკაში განსაკუთრებული აქტუალობით გამოირჩევა. ამ კუთხით აღსანიშნავია მუსიკალური ნაწარმოების ლიცენზირებასთან დაკავშირებული საკითხები, რომლებიც ამ ნაშრომის ძირითად ქვაკუთხედს ქმნის და მას მნიშვნელოვან სამეცნიერო ღირებულებას ანიჭებს.

² Patterson L.R., Copyright and the Exclusive Right of Authors, Journal of Intellectual Property Law, Vol. 1, No. 1, 1993, 42.

³ Stim R., Patent, Copyright & Trademark, 9th Ed., Nolo, 2007, 6.

⁴ ძამუკაშვილი დ., ინტელექტუალური საკუთრების სამართალი, მე-2 გამოცემა, თბილისი, 2006, 11.

⁵ Imfeld C., Ekstrand V.S., The Music Industry and the Legislative Development of the Digital Millennium Copyright Act's Online Service Provide Provision, Communication Law and Policy, Vol. 10, No. 3, 2005, 291.

⁶ სინრაიქი ა., ინტელექტუალური საკუთრება პოპულარული გზამკვლევი, რ. ხატიაშვილისა და ნ. მანჩხაშვილის თარგმანი, მ. ბაქრაძის რედაქტორობით, თბილისი, 2022, 73.

II. მუსიკალური ნაწარმოები, როგორც ინტელექტუალური შემოქმედების ნაყოფი

1. მუსიკალური ნაწარმოების განმარტების პრობლემა

„საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონი მუსიკალურ ნაწარმოებს მიიჩნევს ხელოვნების ნაწარმოების ერთ-ერთ სახედ.⁷ მიუხედავად ამისა, ქართველი კანონმდებელი არ განმარტავს, თუ რა შეიძლება იქნეს მიჩნეული მუსიკალურ ნაწარმოებად. სხვაგვარად რომ ითქვას, ქართულ სინამდვილეში არ არსებობს მუსიკალური ნაწარმოების საკანონმდებლო დეფინიცია. აღსანიშნავია, რომ განსახილველი საკითხისადმი მსგავსი დამოკიდებულება არ არის ქართველი კანონმდებლის ორიგინალური მიდგომა. მუსიკალური ნაწარმოების განმარტება ასევე არ არის მოცემული სხვადასხვა განვითარებულ სახელმწიფოთა მართლწესრიგსა თუ ამ სფეროში მოქმედ საერთაშორისო აქტებში. მაგალითად, მუსიკალური ნაწარმოების განმარტება არ არის განსაზღვრული ისეთი სახელმწიფოების საავტორო სამართლით, როგორცაა, ამერიკის შეერთებული შტატები,⁸ გერმანია⁹, საფრანგეთი¹⁰, ჩეხეთი¹¹ და ა.შ. მიუხედავად ამისა, არსებული მრავალფეროვანი პრაქტიკის გათვალისწინებით, მაინც არის შესაძლებელი მუსიკალური ნაწარმოების არსის, მისი მახასიათებლებისა და ძირითადი შინაარსობრივი ასპექტების იდენტიფიცირება. საყურადღებოა ის გარემოება, რომ კანონის მიზნებისათვის ქართული კანონმდებლობა ერთმანეთისაგან მიჯნავს მუსიკალური ნაწარმოების ორ სახეს, – ტექსტით ან ტექსტის გარეშე.¹² შესაბამისად, მუსიკალური ნაწარმოების არსის უკეთ იდენტიფიცირების მიზნით, აუცილებელია, ინდივიდუალურად გაანალიზდეს ისეთი მუსიკალური ნაწარმოები, რომელიც არის ტექსტით და მუსიკალური ნაწარმოები, რომელსაც ტექსტი არ გააჩნია. ტექსტის გარეშე მუსიკალური ნაწარმოების ცნების

⁷ „საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-6 მუხლის პირველი პუნქტის „გ“ ქვეპუნქტი.

⁸ Kushnir V., *Legal and Practical Aspects of Music Licensing for Motion Pictures*, *Vanderbilt Journal of Entertainment and Technology Law*, Vol. 8, No. 1, 2005, 72.

⁹ *Act on Copyright and Related Rights of the Federal Republic of Germany*, 2021, Division 2, Section 2(2).

¹⁰ *Code de la propriété intellectuelle*, France, Art. L112-2.

¹¹ *Act No. 121/2000 of the Czech Republic on Copyright and Related Rights and on Amendments to Certain Acts*, 2000, Section 1.

¹² „საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-6 მუხლის პირველი პუნქტის „გ“ ქვეპუნქტი.

ქვეშ უნდა მოიაზრებოდეს მუსიკალური ბგერების გარკვეული ერთიანობა. სხვაგვარად რომ ითქვას, მუსიკალური ნაწარმოების მხოლოდ მუსიკალური ნაწილი, ტექსტის გარეშე, ანუ მუსიკა.

ერთ-ერთი პირველი ნიშანი, რომელიც ახასიათებს მუსიკას, არის სხვადასხვა ინსტრუმენტების შედეგად წარმოშობილ ხმათა ერთიანობა.¹³ ამასთან, ხმათა ნებისმიერი ერთიანობა არ უნდა იქნეს მიჩნეული მუსიკად. ამისათვის აუცილებელია, ეს ერთიანობა გარკვეულ კანონზომიერებას ექვემდებარებოდეს, რამდენადაც მუსიკას ქმნის მხოლოდ განსაზღვრული წესით ორგანიზებული მუსიკალური ბგერების ერთობლიობა.¹⁴ მას უნდა ჰქონდეს და ახასიათებდეს რიტმი, რომელიც მთლიანობაში უნდა ქმნიდეს გარკვეულ მუსიკალურ მელოდიას¹⁵, კომპოზიციას¹⁶. მუსიკას ასევე განმარტავენ, როგორც რიტმისა და მელოდიების საშუალებით იდეებისა და ემოციების გამოხატულებას.¹⁷ ამასთან, განასხვავებენ მუსიკის შემდეგ ძირითად ელემენტებსა თუ გამოხატვის საშუალებებს: რიტმი, მეტრი, ტემპი, დინამიკა, ტემბრი, მელოდია, ჰარმონია, პოლიფონია.¹⁸ შესრულების საშუალებების შესაბამისად მუსიკის კლასიფიცირება შესაძლებელია ვოკალურ, ინსტრუმენტულ და ვოკალურ-ინსტრუმენტულ სახეებად.¹⁹ ამის გათვალისწინებით, მუსიკალური ნაწარმოები არის ინტელექტუალური შრომის შედეგი, რომელიც გულისხმობს ხმის თანამიმდევრობას და რომელსაც ახასიათებს რიტმი და გარკვეული მელოდია და რომლის გადანერაც შესაძლებელია მატერიალურ ობიექტზე²⁰.

იმ შემთხვევაში, როდესაც საქმე ეხება მუსიკალურ ნაწარმოებს, რომელიც მხოლოდ მუსიკისაგან შედგება და არ გააჩნია ტექსტი, კანონის შესაბამისად,

¹³ Nicolas P., *Harmonizing Music Theory and Music Law*, Iowa Law Review, Vol. 108, No. 3, 2023, 1259.

¹⁴ Livingston M.; Urbinato J., *Copyright Infringement of Music: Determining Whether What Sounds Alike Is Alike*, Vanderbilt Journal of Entertainment and Technology Law, Vol. 15, No. 2, 2013, 242.

¹⁵ გაბუნია დ., თაქთაქიშვილი გ., საერთაშორისო საავტორო სამართალი, ნ. I, საქართველოს ინტელექტუალური საკუთრების ეროვნული ცენტრი საქპატენტი, 2016, 23.

¹⁶ Kushnir V., *Legal and Practical Aspects of Music Licensing for Motion Pictures*, Vanderbilt Journal of Entertainment and Technology Law, Vol. 8, No. 1, 2005, 72.

¹⁷ Nicolas P., *Harmonizing Music Theory and Music Law*, Iowa Law Review, Vol. 108, No. 3, 2023, 1260.

¹⁸ იქვე.

¹⁹ Islam A.; Leshkova Zelenkovka S., *Music as a Vital Factor for the Continuity of the Cultural Identity*, Review of European Studies, Vol. 7, No. 12, 2015, 92.

²⁰ Huber J., Yeh B.T., *Copyright Licensing in Music Distribution, Reproduction, and Public Performance*, CRS Report for Congress, 2006, 2.

ამგვარი ნაწარმოები მიჩნეულ უნდა იქნეს მუსიკალურ ნაწარმოებად ტექსტის გარეშე.²¹ თუ მუსიკას თან ერთვის ტექსტი, მაშინ საქმე ეხება მუსიკალურ ნაწარმოებს ტექსტით.

2. მუსიკალური ნაწარმოების საავტოროსამართლებრივი დაცვა

2.1. ზოგადი მიმოხილვა

მუსიკალური ნაწარმოები, ისევე, როგორც ადამიანის ინტელექტუალური შედეგების შედეგად შექმნილი ნებისმიერი პროდუქტი, საჭიროებს მისი დაცვის ეფექტიან სამართლებრივ მექანიზმებს. ამ ფუნქციას საავტორო სამართალი ასრულებს, რომლის უმთავრესი საკანონმდებლო წყარო „საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონია. მუსიკალური ნაწარმოები ექცევა ლიტერატურის, მეცნიერებისა და ხელოვნების ნაწარმოებების ცნების ფარგლებში და შესაბამისად, მასზე ვრცელდება კანონით გათვალისწინებული საავტორო უფლების დაცვის სტანდარტები და მექანიზმები.²² იგივე მიდგომაა საავტორო სამართალში მოქმედ ისეთ მნიშვნელოვან საერთაშორისო აქტში, როგორც არის „ლიტერატურისა და ხელოვნების ნაწარმოებების დაცვის შესახებ“ ბერნის 1886 წლის კონვენცია, რომლის მე-2 მუხლის მიხედვით, მუსიკალური ნაწარმოები ტექსტით ან ტექსტის გარეშე „ლიტერატურისა და ხელოვნების ნაწარმოებია“ და იგი ექცევა ამავე კონვენციით გათვალისწინებული საავტორო უფლებების დამცავი მექანიზმების მოქმედების ფარგლებში.

საყურადღებოა ის გარემოება, რომ საავტორო სამართლით გათვალისწინებული საავტორო უფლებათა დაცვის მექანიზმების ასამოქმედებლად თუ გამოსაყენებლად აუცილებელია კონკრეტულ შემთხვევაში დაკმაყოფილდეს გარკვეული წინაპირობები თუ მოთხოვნები. აღნიშნული მოთხოვნების თუ წინაპირობების იდენტიფიცირება შესაძლებელია კანონით გათვალისწინებულ ნორმათა სისტემური განმარტების შედეგად.

საავტორო უფლებათა დამცავი მექანიზმების ამოქმედების უმთავრესი და აუცილებელი წინაპირობაა საკუთრივ ნაწარმოების არსებობა, რამდენადაც სწორედ ნაწარმოებია საავტორო სამართლით დაცული ობიექტი. ნაწარმოების

²¹ „საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-6 მუხლის პირველი პუნქტის „გ“ ქვეპუნქტი.

²² იქვე.

უმთავრესი მახასიათებელია ის ფაქტი, რომ იგი არის ადამიანის ინტელექტუალურ-შემოქმედებითი საქმიანობის შედეგი.²³ ამ შემთხვევაში საავტორო სამართლით გათვალისწინებული დამცავი მექანიზმების ასამოქმედებლად არარელევანტურია ისეთი სუბიექტური კატეგორიები, როგორცაა, ნაწარმოების დონე, ხარისხი, მხატვრული ღირებულება და სხვ. იგივე მიდგომაა განვითარებული კანონის მე-5 მუხლში, რომლის პირველი პუნქტის მიხედვით, საავტორო უფლებების მოქმედება ვრცელდება „მეცნიერების, ლიტერატურისა და ხელოვნების ნაწარმოებებზე, რომლებიც წარმოადგენს ინტელექტუალურ-შემოქმედებითი საქმიანობის შედეგს, განურჩევლად ნაწარმოების დანიშნულებისა, აკარგაინობისა, ჟანრისა, მოცულობისა, გამოხატვის ფორმისა და საშუალებისა“. გარდა ამისა, კანონი ცალკეულ ნაწარმოებზე საავტორო უფლების გავრცელებას უკავშირებს ობიექტური ფორმით მის არსებობას, მიუხედავად იმისა, მოხდა თუ არა მისი გამოცემა ან საჯარო გაცნობა.²⁴ ამასთან, საავტორო უფლება არ იცავს იდეებს, მეთოდებს, პროცესებს, სისტემებს და ა.შ.²⁵

აღნიშნულისაგან განსხვავებით, საავტორო სამართალი იცავს მხოლოდ იდეების ან ფაქტების გამოხატვის უნიკალურ გზას. ერთ-ერთი ასეთი უნიკალური გზაა მუსიკალური ნაწარმოები, რომელიც შესაძლოა შექმნილი იყოს სიყვარულზე, სამშობლოზე, მეგობრობაზე, გატეხილ გულზე და ა.შ. ასეთ შემთხვევაში საავტორო სამართალი დაიცავს მუსიკალურ ნაწარმოებს, როგორც ავტორის ინტელექტუალური შემოქმედების ნაყოფს. მაგრამ ავტორი ვერ აუკრძალავს სხვებს ამ მუსიკალური ნაწარმოების საფუძლად არსებული იმ ძირეული იდეის გამოყენებას, რომლის შესახებაცაა კონკრეტული მუსიკალური ნაწარმოები დანერგილი.

აღსანიშნავია, რომ ანგლოამერიკული სამართლის სისტემის მიხედვით, საავტორო სამართალი იცავს ორიგინალურ გამოხატულებას, რომელიც შექმნილია ფიზიკური პირის მიერ, იქნება ეს მუსიკა, ნახატი, ლიტერატურული ნაწარმოები თუ სხვ.²⁶ აშშ-ის საავტორო უფლებების კანონის თანახმად, საავტორო სამართლის დაცვის ობიექტად მიჩნევისთვის შემოქმედებითი ნამუშევარი კუმულაციურად უნდა აკმაყოფილებდეს შემდეგ სამ კრიტერიუმს: 1. უნდა იყოს ორიგინალი, ანუ პირადად ავტორის ინტელექტუალური შემოქმედების ნაყოფი და არ უნდა იყოს სხვა პირის მიერ შექმნილი ნაწარმოების კოპირება; 2. უნდა იყოს ფიქსირებული,

²³ იქვე, მე-4 მუხლის პირველი პუნქტის „ა“ ქვეპუნქტი.

²⁴ იქვე, მე-5 მუხლის მე-2 პუნქტი.

²⁵ იქვე, მე-5 მუხლის მე-3 პუნქტი.

²⁶ Dreier T., Karnell G.W.G., Originality of the Copyrighted Work: A European Perspective, *Journal of the Copyright Society of the U.S.A.*, Vol. 39, No. 4, 1992, 289.

ანუ მატერიალური საშუალებით გამოსატყუი (მაგალითად, მუსიკალური ნაწარმოები ჩანერილი სანოტო სისტემაში); 3. უნდა აკმაყოფილებდეს კრეატიულობის მინიმალურ სტანდარტს.²⁷ ამასთან, არ არსებობს მკაცრად დადგენილი წესი იმის შესახებ, თუ რა მასშტაბების კრეატიულობით უნდა გამოირჩეოდეს ამა თუ იმ ავტორის ინტელექტუალური შემოქმედების ცალკეული ნაყოფი იმისათვის, რათა მასზე საავტორო უფლებები გავრცელდეს. მაგალითად, კრეატიულობის სტანდარტს ვერ დააკმაყოფილებს სატელეფონო ცნობარი, რომელიც მოიცავს ტელეფონის ნომრების ანბანურ ჩამონათვალს.²⁸ ანგლოამერიკული სამართლის სისტემის ქვეყნების მსგავსად, არც ქართულ სამართალში არსებობს კანონმდებლობით დადგენილი სტანდარტი, თუ როდის და რა წინაპირობების არსებობისას არის შესაძლებელი ინტელექტუალური შემოქმედების ცალკეული ნაყოფის მიერ კრეატიულობის სტანდარტის დაკმაყოფილება. აღნიშნული საკითხის შეფასება ქართველმა კანონმდებელმა სასამართლოს მიხედულობას მიანდო²⁹.

კანონში არსებული ჩანაწერი – „მუსიკალური ნაწარმოები ტექსტით ან ტექსტის გარეშე“³⁰ – მიუთითებს იმაზე, რომ ტექსტი, რომელიც თან ერთვის მუსიკას და მელოდია, რომლისთვისაც შექმნილია ტექსტი, ცალ-ცალკე დაცვის ობიექტებია. მუსიკალური ნაწარმოების სახეებია, მათ შორის და არა ამომწურავად: სიმღერა, პოლიფონია, ერთი ან რამოდენიმე საკრავისათვის დაწერილი მუსიკა, ოპერა, ოპერეტა, მიუზიკლი და ა.შ.³¹ მუსიკალური ნაწარმოების თანაავტორებს უფლება აქვთ, თანაბარი კონტროლი ჰქონდეთ საერთო ნაწარმოებზე, რაც გულისხმობს იმას, რომ თუკი მესამე პირს სურვილი აქვს, მუსიკალური ნაწარმოები ტექსტის თანხლებით გამოიყენოს თავის სარეკლამო ვიდეო რგოლში, ნებართვა უნდა მიიღოს როგორც ტექსტის, ასევე მუსიკის ავტორისაგან³².

მნიშვნელოვანია იმის გარკვევა, თუ ვინ მიიჩნევა მუსიკალური ნაწარმოების ავტორად. ზოგადად, ქართული კანონმდებლობის მიხედვით, ავტორი არის ფიზიკური პირი, რომლის ინტელექტუალურ-შემოქმედებითი საქმიანობის შედეგად

²⁷ Stim R., Patent, Copyright & Trademark, An Intellectual Property Desk Reference, 15th Ed., NOLO, 2018, 175.

²⁸ Feist Publications, Inc., v. Rural Telephone Service Co., 499 U.S. 340 (1991).

²⁹ ძამუკაშვილი დ., ინტელექტუალური საკუთრების სამართალი, მე-2 გამოცემა, თბილისი, 2006, 40.

³⁰ „საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-6 მუხლის პირველი პუნქტის „გ“ ქვეპუნქტი.

³¹ ძამუკაშვილი დ., ინტელექტუალური საკუთრების სამართალი, მე-2 გამოცემა, თბილისი, 2006, 37.

³² Peter M., What They'll Never Tell You about the Music Business, 3rd Ed., Watson-Guptill, 2016, 568.

შეიქმნა ნაწარმოები. მუსიკალური ნაწარმოების ავტორად კი შეიძლება მოიაზრებოდეს ტექსტისა და მუსიკის ავტორი ერთდროულად, როგორც თანაავტორები და ცალ-ცალკე. მაგალითად, მუსიკალური ნაწარმოების, „თბილისოს“, მუსიკის ავტორია რევაზ ლალიძე, ხოლო ტექსტის ავტორი – პეტრე ბაგრატიონ-გრუზინსკი.³³ აღნიშნულ ნაწარმოებზე ორივე ავტორის უფლება ვრცელდება თანაბრად, როგორც ერთ მთლიანობაზე, ისე ცალ-ცალკე ტექსტსა და მელოდიაზე.

2.2. განსაკუთრებული საავტორო ქონებრივი უფლებები

უზოგადესი კლასიფიკაციით, ერთმანეთისაგან განასხვავებენ ქონებრივსა და არაქონებრივ საავტორო უფლებებს. საავტორო უფლებათა მსგავსი დაყოფა გათვალისწინებულია როგორც საქართველოს ეროვნული კანონმდებლობით, ასევე ბერნის კონვენციით³⁴.

საავტორო უფლების, როგორც ქონებრივი უფლების, კატეგორიის არსებობას აღიარებს საქართველოს კონსტიტუცია.³⁵ ინტელექტუალური საკუთრების უფლება დაცულია და იგი, როგორც ქონებრივი უფლება იმას გულისხმობს, რომ მესამე პირები ვალდებული არიან, აღნიშნული ქონება უნებართვით არ გამოიყენონ.³⁶ მარტივად რომ ითქვას, როგორც სხვისი ავტომობილის ან მატერიალური ქონების მოპარვაა სამართალდარღვევა, ანალოგიურად, მუსიკალური თუ აუდიოვიზუალური ნაწარმოების უნებართვო გამოყენება არის კანონდარღვევა და ექვემდებარება კანონით გათვალისწინებულ პასუხისმგებლობას (რა თქმა უნდა, განსხვავებულია პასუხისმგებლობის სახე, მასშტაბი და სამართლებრივი შედეგები).

საავტორო უფლებების ქონებრივ უფლებათა ხარისხში აყვანა შესაძლებლობას აძლევს ავტორს, საკუთარი ინტელექტუალური შრომის შედეგი გარდასახოს პირად მატერიალურ სარგებელსა თუ კეთილდღეობაში. სხვაგვარად რომ ითქვას, ქონებრივი უფლებები ავტორს/უფლებისმფლობელს საშუალებას აძლევს, თავისი შემოქმედების ნაყოფისაგან მიიღოს ეკონომიკური სარგებელი.³⁷

³³ Beridze I., *Georgian VIAs Between Submission and Subversion, Apparatus. Film, Media and Digital Cultures of Central and Eastern Europe*, No. 13. 2021, 26.

³⁴ „ლიტერატურისა და ხელოვნების ნაწარმოების დაცვის შესახებ“ ბერნის კონვენციის 6bis მუხლი.

³⁵ საქართველოს კონსტიტუციის მე-20 მუხლი.

³⁶ ძამუკაშვილი დ., *ინტელექტუალური საკუთრების სამართალი*, მე-2 გამოცემა, თბილისი, 2006, 56.

³⁷ *Understanding Copyright and Related Rights*, World Intellectual Property Organization Publication, 2016, 9.

აღნიშნული ასევე აჩენს დამატებით მოტივაციას ავტორებისათვის, შექმნან ახალი ნაწარმოებები.

აღსანიშნავია, რომ ქართული საავტორო კანონმდებლობა ქონებრივ უფლებათა ამომწურავ ჩამონათვალს იძლევა: რეპროდუცირების უფლება, გავრცელების უფლება, იმპორტის უფლება, საჯარო ჩვენების უფლება, საჯარო შესრულების უფლება, საჯარო გადაცემის უფლება, კაბელით გადაცემის უფლება, თარგმნის უფლება, გადამუშავების უფლება, ნაწარმოების გაქირავების უფლება ან სხვაგვარი გამოყენება.³⁸ ამასთან, სხვა სახის ქონებრივი უფლებების მსგავსად, საავტორო ქონებრივი უფლებებიც ჩვეულებრივად მონაწილეობენ ეკონომიკურ ბრუნვაში და შესაძლებელია მათი სხვა პირისთვის გადაცემა.³⁹

საავტორო ქონებრივი უფლების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან სახეს ქმნის რეპროდუცირების უფლება, რომელიც წინამდებარე კვლევის მიზნებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობის მატარებელია. რეპროდუცირების უფლების საკანონმდებლო დეფინიცია მოცემულია კანონში, რომელიც რეპროდუცირების უფლებას შემდეგნაირად განმარტავს: „ნაწარმოების, მომიჯნავე უფლების ობიექტის ან მონაცემთა ბაზის პირდაპირ ან არაპირდაპირ, მთლიანად ან მისი ნაწილის ერთი ან ერთზე მეტი ასლის დამზადება ნებისმიერი საშუალებითა და ფორმით, მათ შორის, ხმისა და ვიდეოჩანაწერის ფორმით. რეპროდუცირებად ასევე ჩაითვლება ჩანერა დროებითი ან მუდმივი შენახვისათვის, ელექტრონული (ციფრულის ჩათვლით), ოპტიკური ან მანქანით ნაკითხვადი სხვა ფორმით“⁴⁰. აღნიშნული განმარტების საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ რეპროდუცირების უფლებაში მოიაზრება სინქრონიზაცია, რომელიც გულისხმობს ხმოვანი ნაწარმოების გამოყენებას ვიზუალურ მედიაში.⁴¹ სხვაგვარად რომ ითქვას, იგი ხმოვანი ნაწარმოების რეპროდუცირება (კვლავნარმოება) აუდიოვიზუალურ ნაწარმოებში გამოსახულებასთან სინქრონიზაციის მიზნით.⁴² შესაბამისად, მუსიკალური ნაწარმოების აუდიოვიზუალურ ნაწარმოებში ჩართვა ექვემდებარება საავტორო კანონმდებლობის საფუძველზე საავტორო ქონებრივი უფლებებით დაცვას.

ყოველივე აღნიშნულიდან გამომდინარე, როდესაც მუსიკალური ნაწარმოები გამოიყენება აუდიოვიზუალურ ნაწარმოებში (იქნება ეს სარეკლამო რგოლი,

³⁸ „საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-18 მუხლი.

³⁹ იქვე, 36-ე მუხლი.

⁴⁰ იქვე, მე-4 მუხლის „ო“ ქვეპუნქტი.

⁴¹ Wipo Guide on the Licensing of Copyright and Related Rights, World Intellectual Property Organization, 2004, 129.

⁴² ძამუკაშვილი დ., ინტელექტუალური საკუთრების სამართალი, მე-2 გამოცემა, თბილისი, 2006, 59.

ფილმი, სატელევიზიო რეპორტაჟი და ა.შ), საქმე ეხება საავტორო ქონებრივ უფლებებს. მსგავსი საქმიანობა არის ავტორის/უფლებისმფლობელის ქონებრივი უფლება, კერძოდ, რეპროდუცირების უფლება. შესაბამისად, ამ უფლების სხვა პირის მიერ გამოყენება ყოველთვის საჭიროებს სათანადო ნებართვის მიღებას. მსგავსი ნებართვის მიღება კი საკანონმდებლო ენაზე გულისხმობს შესაბამის ლიცენზირებას.

2.3. აუდიოვიზუალური ნაწარმოების დამამზადებელი

აუდიოვიზუალური ნაწარმოების განმარტებას ქართველი კანონმდებელი შემდეგნაირად აკეთებს: ნაწარმოები, რომელიც შედგება თანამიმდევრული გამოსახულებებისაგან ხმის თანხლებით ან/და უამისოდ, ქმნის მოძრაობის შთაბეჭდილებას და შეიძლება აღქმულ იქნეს მხედველობით ან/და სმენით. აუდიოვიზუალურ ნაწარმოებს მიეკუთვნება კინემატოგრაფიული და სხვა ნაწარმოებები, რომლებიც გამოსახულია კინემატოგრაფიის ანალოგიური საშუალებებით (ტელე-, ვიდეო-, დიაფილმები და სხვა)⁴³.

ქართული კანონმდებლობით, აუდიოვიზუალური ნაწარმოების დამამზადებლად მიიჩნევა ფიზიკური ან იურიდიული პირი, რომელმაც თავის თავზე აიღო ინიციატივა და იკისრა პასუხისმგებლობა ასეთი ნაწარმოების დამზადებისათვის.⁴⁴ სხვაგვარად რომ ითქვას, ამ შემთხვევაში იგულისხმება პირი, რომელმაც საკუთრი ფინანსური რისკის ხარჯზე აიღო პასუხისმგებლობა ნაწარმოების შექმნისათვის.

აუდიოვიზუალურ ნაწარმოებებზე საავტორო უფლების ფლობა სხვადასხვა ქვეყნების ეროვნულ კანონმდებლობაში შეიძლება დაიყოს ორ კატეგორიად: ქვეყნები, სადაც აუდიოვიზუალური ნაწარმოების შექმნისთანავე საავტორო უფლება ეკუთვნის პირს, რომელმაც ფინანსური პასუხისმგებლობა აიღო ნაწარმოების შექმნისათვის და ქვეყნები, სადაც უპირატესობა ენიჭებათ ნაწარმოების უშუალოდ შემქმნელებს.⁴⁵

მნიშვნელოვანია, ერთმანეთისაგან უფლებრივად გაიმიჯნოს აუდიოვიზუალური ნაწარმოების ავტორი და დამამზადებელი. ქართული კანონმდებლობის

⁴³ საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ საქართველოს კანონის მე-4 მუხლის „ბ“ ქვეპუნქტი.

⁴⁴ იქვე, მე-4 მუხლის „გ“ ქვეპუნქტი.

⁴⁵ Schwab J.L., *Audiovisual Works and the Work for Hire Doctrine in the Internet Age*, Columbia Journal of Law & the Arts, Vol. 35, No. 1, 2011, 164.

მიხედვით, ავტორებად მიიჩნევიან: დამდგმელი რეჟისორი, სცენარის ავტორი, დიალოგების ავტორი, ავტორი ტექსტიანი ან უტექსტო მუსიკალური ნაწარმოებისა, რომელიც შექმნილია სპეციალურად ამ აუდიოვიზუალური ნაწარმოებისათვის⁴⁶. მუსიკალური ნაწარმოების ავტორი მხოლოდ იმ შემთხვევაში მიიჩნევა აუდიოვიზუალური ნაწარმოების თანავტორად, როდესაც ექსკლუზიურად იმ კონკრეტულისათვის შექმნა თავისი ნაწარმოები. წინააღმდეგ შემთხვევაში, თუკი უკვე არსებული მუსიკალური ნაწარმოების ჩართვა ხდება აუდიოვიზუალურ ნაწარმოებში, საჭიროა შესაბამისი ლიცენზია.

აუდიოვიზუალური ნაწარმოების ავტორობის საკითხი კონტინენტური ევროპის ქვეყნებში, განსხვავებით ანგლოამერიკული სამართლისგან, სხვადასხვაგვარად წესრიგდება. მაგალითად, ბელგიაში, საფრანგეთში, იტალიაში, პორტუგალიაში, სლოვაკეთსა და ესპანეთში აუდიოვიზუალური ნაწარმოების ავტორებად მიჩნეულნი არიან: რეჟისორი, სცენარის ავტორი და კომპოზიტორი.⁴⁷ გაერთიანებულ სამეფოში ავტორებად მიჩნეულნი არიან რეჟისორი და პროდიუსერი, ხოლო სცენარის ავტორი და კომპოზიტორი – დამოუკიდებელი ნაწარმოებების ავტორებად და აღნიშნულ ნაწარმოებებზე დაცვა დამოუკიდებლად ხდება⁴⁸.

სტატიის მიზნებისათვის ასევე აუცილებელია დადგინდეს, თუ ვინ არის აუდიოვიზუალურ ნაწარმოებზე განსაკუთრებული უფლების მფლობელი. ამ მხრივ, მნიშვნელოვანია „საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონის ჩანაწერი, რომლის მიხედვითაც, აუდიოვიზუალური ნაწარმოების დამამზადებელთან ავტორების მიერ ხელშეკრულების დადებით ხდება განსაკუთრებული საავტორო უფლების გადაცემა დამამზადებლისათვის,⁴⁹ რაც იმთავითვე გულისხმობს, რომ ნაწარმოების შექმნისთანავე, განსაკუთრებული უფლება ეკუთვნით ავტორებს⁵⁰.

⁴⁶ საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ საქართველოს კანონის მე-15 მუხლის პირველი პუნქტი.

⁴⁷ Despringre C., Dormer S., *Audiovisual Authors' Rights and Remuneration in Europe*, SAA White Paper, 2011, 11.

⁴⁸ Despringre C., Dormer S., *Audiovisual Authors' Rights and Remuneration in Europe*, SAA White Paper, 2011. 11.

⁴⁹ „საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-15 მუხლის მე-2 პუნქტი.

⁵⁰ ძამუკაშვილი დ., ინტელექტუალური საკუთრების სამართალი, მე-2 გამოცემა, თბილისი, 2006, 73.

2.4. მუსიკის გამომცემლები (Music Publishers)

მუსიკალური ინდუსტრია დამყარებულია საავტორო და მომიჯნავე უფლებათა ორ ძირითად სახეობაზე. ამ შემთხვევაში ერთმანეთისაგან განასხვავებენ „გამოქვეყნების უფლებას“, იგივე „გამოცემის უფლებას“ (Publishing rights)⁵¹ და „Master Recording“-ის სახელით ცნობილ უფლებას, რომელიც დაკავშირებულია კონკრეტული შესრულების ჟღერადობასა და ფონოგრამასთან.⁵² ქართული კანონმდებლობის მიხედვით, „გამოცემა“ გულისხმობს ავტორის, საავტორო ან მომიჯნავე უფლებების სხვა მფლობელის ან მონაცემთა ბაზის დამამზადებლის თანხმობით ნაწარმოების, ფონოგრამის, ვიდეოგრამის ან მონაცემთა ბაზის ასლების სამოქალაქო ბრუნვაში გაშვებას გაყიდვის, გაქირავების ან ასლებზე საკუთრების ან მფლობელობის სხვა ფორმით გადაცემის გზით.⁵³ აღნიშნულის შესაბამისად, მუსიკალური ნაწარმოების გამომცემლების ქვეშ მოიაზრებიან ის პირები, რომლებიც უზრუნველყოფენ ფაქტობრივი მუსიკალური კომპოზიციის გამოცემას იმ სახით, როგორც ის ავტორმა შექმნა და როგორც არის იგი სანოტო ჩანაწერში.⁵⁴

მუსიკის გამომცემლები მუსიკალური შემოქმედებისა და მუსიკალური ბაზრის გზაჯვარედინზე დგანან, – ისინი ქმნიან ცალკეული ავტორის მიერ შექმნილი ნაწარმოების ბაზარზე გასატანად გარკვეულ შუალედურ რგოლს, რომელიც უზრუნველყოფს ამ ნაწარმოების ბაზარზე მიწოდებას.⁵⁵ ამ ფუნქციის შესრულების მთავარ მექანიზმს მუსიკის გამომცემლების მიერ ავტორთან დადებული სალიცენზიო ხელშეკრულება ქმნის.⁵⁶ კერძოდ, ნაწარმოების ბაზარზე გატანისა თუ მიწოდების მიზნით, მუსიკალური ნაწარმოების ავტორი გამომცემელთან დებს სალიცენზიო ხელშეკრულებას. ამ ხელშეკრულების საფუძველზე ავტორი მუსიკის გამომცემელს გადასცემს მის ნაწარმოებთან დაკავშირებულ ყველა ქონებ-

⁵¹ Thorne R., *The Internationalization of Music Publishing*, *Whittier Law Review*, Vol. 17, No. 2, 1995, 242.

⁵² სინრაიქი ა., ინტელექტუალური საკუთრება პოპულარული გზამკვლევი, რ. ხატიაშვილისა და ნ. მანჩხაშვილის თარგმანი, მ. ბაქრაძის რედაქტორობით, თბილისი, 2022, 123.

⁵³ „საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-4 მუხლის „ე“ ქვეპუნქტი.

⁵⁴ სინრაიქი ა., ინტელექტუალური საკუთრება პოპულარული გზამკვლევი, რ. ხატიაშვილისა და ნ. მანჩხაშვილის თარგმანი, მ. ბაქრაძის რედაქტორობით, თბილისი, 2022, 123.

⁵⁵ Thorne R., *The Internationalization of Music Publishing*, *Whittier Law Review*, Vol. 17, No. 2, 1995, 243.

⁵⁶ Gemmel R.J., *New Use and the Music Licensing Agreement*, *Thomas Jefferson Law Review*, Vol. 22, No. 2, 2000, 245.

რივ უფლებას (გარდა იმ უფლებებისა, რომელიც კოლექტიური მართვის ორგანიზაციას არ აქვს გადაცემული, მაგ., საჯარო ჩვენების, საჯარო შესრულებისა და საჯარო გადაცემის უფლება).

მუსიკის გამომცემელი, ცალკეული ნაწარმოების ბაზარზე მინოდებასთან ერთად, ასევე ხელს უწყობს ავტორის ნაწარმოებების ლიცენზირებას და შესაბამისი ჰონორარების შეგროვებას.⁵⁷ სანაცვლოდ კი სიმღერის ავტორი და გამომცემელი ჰონორარებს იყოფენ (**Split Sheet**) და მხარეთა შორის მოლაპარაკების საფუძველზე ნაწარმოების საშუალებით მიღებული შემოსავლებს ინაწილებენ.⁵⁸ ამჟამად მსოფლიოში ყველაზე დიდი მუსიკის გამომცემლები არიან “**Sony Music Publishing**”, “**Warner Chappell**” და “**Universal Music Publishing Group**”.⁵⁹ დამოუკიდებელი გამომცემლები არიან, მაგალითად, საშუალო ზომის კომპანიები: “**Kobalt**”, “**Carlin**”, “**Chrysalis**”, “**Famous**” და “**Peermusic**”.⁶⁰

ქართულ მუსიკალურ ბაზარზე ოპერირებს მუსიკის გამომცემელი და ფონოგრამებზე/ხმის ჩანაწერებზე უფლების მმართველი ორგანიზაცია შპს „ჯი ემ აი“ – **GMI Rights Management**, რომელსაც განსაკუთრებული ლიცენზიის საფუძველზე გადაცემული აქვს სხვადასხვა ავტორის/შემსრულებლის ქონებრივი უფლებები გარკვეული ვადით. იგი ერთადერთი უფლებამოსილი პირია, თავად გამოიყენოს, ნება დართოს ან აუკრძალოს კონკრეტული მუსიკალური ნაწარმოების გამოყენება მესამე პირებს.⁶¹

2.5. მუსიკალური ნაწარმოების ფონოგრამის დამამზადებლის უფლებები (**record labels**)

ქართული კანონმდებლობა ფონოგრამას განმარტავს როგორც შესრულების ხმის, სხვა ხმის ან ხმის გამომხატველი სიგნალის ჩანაწერს.⁶² ფონოგრამის დამამზადებლად მიიჩნევა ფიზიკური ან იურიდიული პირი, რომელმაც თავის

⁵⁷ იქვე, 250.

⁵⁸ Copyright and the Music Marketplace, A Report of the Register of Copyrights, United States Copyright Office, 2015.

⁵⁹ Top 10 Best Music Publishing Companies in 2022, <<https://twostorymelody.com/best-music-publishing-companies/>> [09.07.2023]

⁶⁰ Wipo Guide on the Licensing of Copyright and Related Rights, World Intellectual Property Organization, 2004, 126.

⁶¹ იხ., <<https://gmi.ge/about-us/>> [09.07.2023]

⁶² „საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-4 მუხლის „ფ“ ქვეპუნქტი.

თავზე აიღო ინიციატივა და იკისრა პასუხისმგებლობა შესრულების ან სხვა ხმების პირველი ხმოვანი ჩანაწერის განხორციელებისათვის.⁶³ ფონოგრამაზე საავტორო უფლებათა მომიჯნავე უფლებების დაცვა საავტორო სამართლით გათვალისწინებული დაცვის კიდეც ერთი მიმართულებაა, რომელიც არ აბრკოლებს საავტორო უფლების დაცვას მასთან ერთად.⁶⁴ ქართული კანონმდებლობის მიხედვით, ფონოგრამის დამამზადებელს ეკუთვნის ცალკეული ნაწარმოების საავტორო უფლების მომიჯნავე უფლება⁶⁵. ამ კუთხით განსაკუთრებით საინტერესოა, თუ კონკრეტულ შემთხვევაში ვინ შეიძლება იქნეს ფონოგრამის დამამზადებლად მიჩნეული. როგორც წესი, ფონოგრამის დამამზადებლის განსაზღვრის პროცესში მომეტებული მნიშვნელობის მატარებელია შესაბამისი ფინანსური ინიციატივისა და პასუხისმგებლობის საკუთარ თავზე აღება. ფონოგრამის დამამზადებელი შეიძლება იყოს როგორც არტისტი, ვისი შესრულებაც ჩაინერა ფონოგრამაზე, ასევე ცალკეული კომპანია, რომელმაც უზრუნველყო აღნიშნული ჩანაწერის განხორციელება. კონკრეტულ შემთხვევაში ამ საკითხის გადაწყვეტა პრაქტიკაში დამკვიდრებული გამოცდილების მიხედვით, მხარეთა შორის შეთანხმების საგანია.

აშშ-ში დამკვიდრებული პრაქტიკით, კომერციულად გაცილებით უფრო მომგებიანია, როდესაც შემსრულებელი სალიცენზიო ხელშეკრულებას დებს კომპანიასთან, ე.წ. „რეკორდ ლეიბლთან“ (Record Label) და სწორედ ისაა პასუხისმგებელი, ადმინისტრირება გაუწიოს აღნიშნული ხმის ჩანაწერებს. ლეიბლის როლი ხშირ შემთხვევაში არის ფონოგრამის დამზადების დაფინანსება, კონკრეტული შემსრულებლის პოპულარიზება და მათ შორის სახელშეკრულებო ურთიერთობიდან გამომდინარე ჰონორარების წილების განაწილება.⁶⁶ თანამედროვე მუსიკალურ ინდუსტრიაში რეკორდ ლეიბლების ორი კლასი არსებობს, ესენია „ძირითადი“ (Majors) და „დამოუკიდებელი“ (Independent) ლეიბლები. მაგალითად: „Universal Music Group“ („UMG“), „Sony Music Entertainment, Inc.“ („SME“) და „Warner Music Group“ („WMG“) – სამი უმსხვილესი ძირითადი ლეიბლია, ხოლო დამოუკიდებელი ლეიბლები არიან სუბიექტები, რომლებიც დაკავშირებულები არ არიან აღნიშნულ სამ ლეიბლთან და მათი ქოლგის ქვეშ არ მოიაზრებიან.⁶⁷

⁶³ იქვე, კანონის მე-4 მუხლის „ქ“ ქვეპუნქტი.

⁶⁴ იქვე, 45-ე მუხლი.

⁶⁵ იხ., „სავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონის 48-ე მუხლი.

⁶⁶ Copyright and the Music Marketplace, A Report of the Register of Copyrights, United States Copyright Office, 2015, 22.

⁶⁷ How Indie Record Labels Work, <<https://www.liveabout.com/signing-with-an-indie-label-2460744>> [09.07.2023]

III. ლიცენზირება, როგორც ავტორის ინტერესების დაცვის ინსტრუმენტი

1. ლიცენზირების არსი

ზოგადად, ლიცენზია არის სამართლებრივი მექანიზმი ავტორის/უფლების მფლობელისათვის, სხვა პირებს მისი კონკრეტული ნაწარმოების გამოყენების ნებართვა მისცეს.⁶⁸ ლიცენზირება მოიაზრებს მხოლოდ ნებართვის გაცემას და არა საკუთრების გადაცემას. მაგალითად, ნებართვა მუსიკალური ნაწარმოების გამოყენებაზე არ გულისხმობს საავტორო უფლების საკუთრებაში გადასვლას, არამედ იგი მხოლოდ გამოყენების უფლებას მოიაზრებს.⁶⁹ „ლიცენზია არის ნებართვა ან პრივილეგია, გააკეთოთ ისეთი რაღაც სხვის საკუთრებასთან მიმართებით, რისი გაკეთების უფლებაც ლიცენზირების გარეშე არ გექნებოდათ.“⁷⁰

მუსიკალური ნაწარმოების ლიცენზირება არის მთელი მუსიკალური ინდუსტრიის ხერხემალი, რადგან მუსიკა ლიცენზირებულია ფილმებში, სატელევიზიო გადაცემებში, სარეკლამო რგოლებში, ვიდეო თამაშებში და ა.შ.⁷¹ პროცესს, როდესაც ნებართვა მოიპოვება ავტორებისაგან/უფლებისმფლობელებისაგან, ზოგადად, უწოდებენ „უფლებათა განმენდას“ (Clearing the Rights).⁷² აღნიშნული მექანიზმი აუცილებელია იმ თვალსაზრისით, რომ თავიდან იქნეს არიდებული როგორც მუსიკისა და ტექსტის ავტორის, ასევე ფონოგრამის დამამზადებლის საავტორო და მომიჯნავე უფლებების დარღვევა.

მუსიკალური ნაწარმოების საავტორო უფლებებთან და ლიცენზირებასთან დაკავშირებული სამართლებრივი დაცვა სათავეს იღებს 1908 წელს აშშ-ის უმაღლესი სასამართლოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილებით. საქმეში „უაით სმიტი აპოლო მიუზიკის წინააღმდეგ“ კომპოზიტორმა უაით სმიტმა გაასაჩივრა ფორტეპიანოს რეპროდუქციის ტექნოლოგია⁷³, როგორც მუსიკალური ნაწარმოების სა-

⁶⁸ Kushnir V., *Legal and Practical Aspects of Music Licensing for Motion Pictures*, *Vanderbilt Journal of Entertainment and Technology Law*, Vol. 8, No. 1, 2005, 75.

⁶⁹ იქვე, 76.

⁷⁰ Clark C.E., *Licenses in Real Property Law*, *Columbia Law Review*, Vol. 21, No. 8, 1921, 759.

⁷¹ Goncalves L.R., *Mechanical Licenses for Video Games*, *American University Intellectual Property Brief*, Vol. 14, No. 1, 2022, 10.

⁷² Richard D.M., *Music Licensing 101: A Nuts and Bolts Guide for Filmmakers, Television Producers, Music Publishers, and Songwriters*, *Entertainment and Sports Lawyer*, Vol. 29, No. 4, 2012, 12.

⁷³ ფორტეპიანოს რეპროდუქციის არის ცილინდრიანი რეპროდუქციის პერფორაციებით, რომლებიც მექანიკურად უკრავს ნოტებს თვითმმართველ ფორტეპიანოზე. იხ., Phillips P., *Piano*

ავტორი უფლებების მფლობელის უფლება, შექმნას ნაწარმოების ასლები. სასამართლომ დაადგინა, რომ რულონები იყო არა მუსიკალური კომპოზიციების ასლები, არამედ – დამკვეთი ფორტეპიანოს აპარატის შემადგენელი ნაწილები. შესაბამისად, კომპოზიტორის საავტორო უფლებები არ დარღვეულა.⁷⁴

აშშ-ის კონგრესმა აღნიშნული გადაწყვეტილება საკანონმდებლო გზით დაძლია 1909 წელს, როცა მუსიკალური ნაწარმოებების საავტორო უფლებების მფლობელებს მიანიჭა უფლება, გააკონტროლონ თავიანთი ნამუშევრების „მექანიკური რეპროდუცირება“⁷⁵. მსგავს მოწესრიგებას რამდენიმე წლით ადრე რომ ეარსება, ფორტეპიანოს რულონების უნებართვო გამოყენება მუსიკალური ნაწარმოების ავტორის უფლებების დარღვევა იქნებოდა. თუმცა ფორტეპიანოს რულონების კომპანიებს მაინც შეეძლოთ შეეძინათ რულონების დამზადების უფლება მუსიკალური ნაწარმოებების საავტორო მფლობელებისგან. ფორტეპიანოს რულონების მსხვილი მწარმოებლის მიერ მონოპოლიზაციის თავიდან ასაცილებლად, კონგრესმა მექანიკური რეპროდუცირების უფლება სავალდებულო ლიცენზიას დაუქვემდებარა, რაც საშუალებას აძლევდა ფორტეპიანოს რულონების ნებისმიერ მწარმოებელს, ჰონორარის გადახდის სანაცვლოდ, მექანიკურად გაემრავლებინა მუსიკალური ნაწარმოები. ამრიგად, მუსიკალური ნაწარმოების რეპროდუცირების სავალდებულო ლიცენზიას ჩვეულებრივ უწოდებენ „მექანიკურ ლიცენზიას“.⁷⁶

უპირველეს ყოვლისა, ყველა მუსიკალურ ნაწარმოებს ჰყავს რამდენიმე უფლებისმფლობელი: (ა) „ავტორები“ (კომპოზიტორები და ტექსტის ავტორები, რომლებიც, შესაბამისად, წერენ მელოდიასა და ტექსტს); (ბ) „შემსრულებლები“ (მომღერლები და მუსიკოსები, რომლებიც ინტერპრეტაციას უკეთებენ აღნიშნულ მუსიკალურ ნაწარმოებს); (გ) ფონოგრამის დამამზადებელი, რომელიც გაიღებს ფინანსურ ინვესტიციას შესრულების ჩასაწერად/ფონოგრამის დასამზადებლად; (დ) მუსიკის გამომცემელი, რომელიც მოქმედებს როგორც ავტორის „მენეჯერი“, მას გადაცემული აქვს საავტორო ქონებრივი უფლებები და პასუხისმგებელია მუსიკალური ნაწარმოების გამოყენებისათვის ლიცენზიების გაცემაზე.⁷⁷

Rolls and Contemporary Player Pianos: The Catalogues, Technologies, Archiving and Accessibility, The University of Sidney, 2017, 144.

⁷⁴ White-Smith Music Publishing Company v. Apollo Company, 209 U.S. 1 (1908)

⁷⁵ იქვე.

⁷⁶ Huber J., Yeh B.T., Copyright Licensing in Music Distribution, Reproduction, and Public Performance, CRS Report for Congress, 2006, 6.

⁷⁷ Ranaivoson H., Iglesias M., Vondracek A., The Costs of Licensing for Online Music Services: An Explanatory Analysis for European Services, Michigan State University College of Law International Law Review, Vol. 21, No. 3, 2013, 671.

მუსიკის ლიცენზირება მოითხოვს სათანადო გააზრებას, თუ ვის ეკუთვნის უფლებები და კონკრეტულად ვისგან უნდა აიღოს ნებართვა/ლიცენზია აუდიოვიზუალური ნაწარმოების დამამზადებელმა. თუკი მუსიკალური ნაწარმოების კონკრეტული ფონოგრამა უნდა ჩართოს აუდიოვიზუალური ნაწარმოების დამამზადებელმა, საჭიროა როგორც ფონოგრამის დამამზადებლის, ასევე ავტორის/უფლებისმფლობელის ნებართვა. მაგალითად, პეტრე გრუზინსკისა და რევაზ ლალიძის თანაავტორობით შექმნილ მუსიკალურ ნაწარმოებს – „თბილისო“ – მრავალი შემსრულებელი ჰყავს და შესაბამისად, მრავალი განსხვავებული ფონოგრამაა დამამზადებული. თუკი აუდიოვიზუალური ნაწარმოების დამამზადებელს უნდა, გამოიყენოს მომლერალ ნანი ბრეგვაძის მიერ შესრულებული „თბილისო“, ამ შემთხვევაში ნებართვა უნდა აიღოს როგორც ფონოგრამაზე უფლებისმფლობელისაგან, ასევე საავტორო ქონებრივი უფლებების მფლობელისაგან.⁷⁸ აღნიშნული ნებართვა მოიხსენიება როგორც „სინქრონიზაციის ლიცენზია“⁷⁹.

ანგლოამერიკული სამართლის სისტემის მსგავსად⁸⁰, ქართული კანონმდებლობა ტერმინ „სინქრონიზაციას“ არ იცნობს. აღნიშნული არ გულისხმობს, რომ ანალოგიური შინაარსის მატარებელი ინსტიტუტი უცხოა ქართული ინტელექტუალური საკუთრების სამართლისათვის. ამ კუთხით ქართველი კანონმდებელი იყენებს ტერმინ „რეპროდუცირებას“⁸¹, რაც ნებისმიერი საშუალებითა და ფორმით ნაწარმოების მთლიანად ან მისი ნაწილის ერთი ან ერთზე მეტი ასლის დამამზადებას გულისხმობს. სინქრონიზაციის ნებართვა აუდიოვიზუალური ნაწარმოების დამამზადებლებს უფლებას აძლევს, მუსიკალური ნაწარმოები ჩართონ თავიანთ აუდიოვიზუალურ ნაწარმოებში, ანუ მოხდეს მუსიკალური ნაწარმოების გადამუშავება აუდიოვიზუალური ფორმით.⁸²

⁷⁸ Richard D.M., Music Licensing 101: A Nuts and Bolts Guide for Filmmakers, Television Producers, Music Publishers, and Songwriters, Entertainment and Sports Lawyer, Vol. 29, No. 4, 2012, 12.

⁷⁹ Baloyi J.J., The Role of Technology in the Historical Development of the Reproduction Right in Musical Works, Fundamina, Vol. 26, No. 2, 2020, 259.

⁸⁰ Goodyear M.P., Synchronizing Copyright and Technology: A New Paradigm for Sync Rights, Missouri Law Review, Vol. 87, No. 1, 2022, 113.

⁸¹ „საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-4 მუხლის „ო“ ქვეპუნქტი.

⁸² *ძამუკაშვილი დ.*, ინტელექტუალური საკუთრების სამართალი, მე-2 გამოცემა, თბილისი, 2006, 61.

2. ლიცენზიათა სახეები

2.1. ჩვეულებრივი ლიცენზია

ქართული კანონმდებლობა, საავტორო უფლებათა ქონებრივი ხასიათიდან გამომდინარე, ითვალისწინებს საავტორო უფლებების სხვისთვის გადაცემის სხვადასხვა საფუძველსა თუ მექანიზმს.⁸³ ერთ-ერთი ასეთი მექანიზმია საავტორო ქონებრივი უფლებების ხელშეკრულების საფუძველზე გადაცემა. კერძოდ, ავტორს/უფლებისმფლობელს შეუძლია ყველა ქონებრივი უფლება ან მათი ნაწილი ლიცენზირების ხელშეკრულების საშუალებით გადასცეს უფლებამონაცვლეს. ასეთ შემთხვევაში ლიცენზირების ხელშეკრულება საავტორო უფლებების სხვა პირისათვის გადაცემის სამართლებრივი საფუძველია.

იმის მიხედვით, თუ რა მასშტაბისა და მოცულობის უფლებების გადაცემა ხდება სხვა პირისათვის ცალკეული სალიცენზიო ხელშეკრულების საფუძველზე, ქართული სამართალი ერთმანეთისაგან განასხვავებს ჩვეულებრივ, განსაკუთრებულ და სინქრონიზაციის ლიცენზიებს.⁸⁴ შინაარსობრივად ანალოგიურ მიდგომაა ანგლოამერიკულ სამართალში, სადაც ერთმანეთისაგან განასხვავებენ ექსკლუზიურ (განსაკუთრებულ) და არაექსკლუზიურ (ჩვეულებრივ) ლიცენზიებს.⁸⁵ არაექსკლუზიური (ჩვეულებრივი) ლიცენზიის ბუნების მიუხედავად, შესაძლებელია, რომ მხარეები შეთანხმდნენ ლიცენზირებული მუსიკის გამოყენებასთან დაკავშირებით შეზღუდვების შესახებ. ხშირად არაექსკლუზიურ ლიცენზიაში შეიძლება იყოს დათქმა ფილმის „საუნდტრეკის“ გამოყენებასთან დაკავშირებით, რომელიც შეიძლება უკრძალავდეს მუსიკის გამომცემელს სიმღერის ლიცენზირებას სხვა კინოსტუდიისათვის გარკვეული დროის განმავლობაში (მაგ., იმ პირობით, რომ სიმღერის ლიცენზირება დაუშვებელია ფილმის გამოსვლიდან ორი წლის განმავლობაში).⁸⁶

ქართული კანონმდებლობით, ჩვეულებრივი ლიცენზიის ხელშეკრულებით ავტორი, ან საავტორო უფლების სხვა მფლობელი, ლიცენზიატს აძლევს უფლებას, გამოიყენოს ნაწარმოები იმ პირობითა თანაბრად, რომლებმაც მიიღეს ასეთი ნაწარმოების იმავე სახით გამოყენების უფლება.⁸⁷ შესაბამისად, ნაწარმოებთან

⁸³ „საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონის 35-ე მუხლი.

⁸⁴ იხ., „საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონის 37-ე და 38-ე მუხლები.

⁸⁵ Kushnir V., *Legal and Practical Aspects of Music Licensing for Motion Pictures*, *Vanderbilt Journal of Entertainment and Technology Law*, Vol. 8, No. 1, 2005, 74.

⁸⁶ იქვე, 75.

⁸⁷ „საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონის 38-ე მუხლი.

დაკავშირებული ჩვეულებრივი ლიცენზია შეიძლება გაიცეს ერთდროულად რამდენიმე პირზე, რომელთაც ექნებათ უფლება, თანაბრად გამოიყენონ აღნიშნული ნაწარმოები. შესაბამისად, თუ აუდიოვიზუალური ნაწარმოების დამამზადებელსა და მუსიკალური ნაწარმოების ავტორს/უფლებისმფლობელს შორის შეთანხმდება ჩვეულებრივი სახის ლიცენზია, მუსიკალური ნაწარმოების დამამზადებელს არ ექნება ექსკლუზიური უფლება, სხვას აუკრძალოს აღნიშნული მუსიკალური ნაწარმოების გამოყენება.

2.2. განსაკუთრებული ლიცენზია

ჩვეულებრივი სახის ლიცენზიისაგან განსხვავებით, განსაკუთრებული ლიცენზიის ხელშეკრულებით ავტორი ან საავტორო უფლების სხვა მფლობელი მხოლოდ ლიცენზიატს აძლევს განსაკუთრებულ უფლებას, ექსკლუზიურად გამოიყენოს ნაწარმოები სალიცენზიო ხელშეკრულებით განსაზღვრული სახითა და ამავე ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ ფარგლებში.⁸⁸ ამასთან, აღნიშნული ლიცენზია ლიცენზიის მფლობელს ასევე ანიჭებს უფლებას, აკრძალოს ნაწარმოების ამგვარი გამოყენება სხვა პირთა (მათ შორის, ავტორის) მიერ.⁸⁹ აღნიშნული ჩანაწერი გულისხმობს იმას, რომ ლიცენზიის გამცემი მხოლოდ ერთ პირს ანიჭებს ნაწარმოების გამოყენების უფლებამოსილებას და ჩვეულებრივი სახის ლიცენზიისაგან განსხვავებით, ლიცენზიის მიმღებს (ლიცენზიატს) ენიჭება უფლებამოსილება, მესამე პირებს აუკრძალოს ნაწარმოების გამოყენება.

ანგლოამერიკული სამართლის სისტემის მიხედვით, განსაკუთრებული სახის ლიცენზია, ანუ ექსკლუზიური ლიცენზია, ქართული კანონმდებლობის მსგავსად, გულისხმობს ქონებრივი უფლების ექსკლუზიურ გამოყენებას. მაგალითად, მუსიკალური ნაწარმოების ლიცენზირება კონკრეტულად ერთ ფილმში ჩასართავად ისე, რომ დამოუკიდებლად მისი გამოყენების უფლება სხვას არ ჰქონდეს. თუმცა აღნიშნული ნაწარმოების ექსკლუზიურად გამოყენების უფლებაც შესაძლოა შეიზღუდოს ტერიტორიის გათვალისწინებით და დადგინდეს ტერიტორიული საზღვრები, სადაც ლიცენზიატს ენიჭება უფლებამოსილება, განახორციელოს, ნება დართოს, ან აკრძალოს მუსიკალური ნაწარმოების რეპროდუცირება.⁹⁰

სალიცენზიო ხელშეკრულების ექსკლუზიურობის მთავარი დანიშნულება მისი ეკონომიკური სარგებელია, რამდენადაც საავტორო ქონებრივი უფლების

⁸⁸ იქვე, 37-ე მუხლი.

⁸⁹ იქვე.

⁹⁰ *ძამუკაშვილი დ.*, ინტელექტუალური საკუთრების სამართალი, მე-2 გამოცემა, თბილისი, 2006, 100.

მფლობელობა შეიძლება ჩაითვალოს ლეგალურ მონოპოლიად, რადგან მისი მფლობელი სარგებლობს ამ უფლებით სხვა ლიცენზიატებთან ყოველგვარი კონკურენციის გარეშე.⁹¹

2.3. სინქრონიზაციის ლიცენზია

ქართული საავტორო სამართალი ცალკე სინქრონიზაციის ლიცენზიას არ ითვალისწინებს. აღნიშნული შინაარსი ქართულ სინამდვილეში ტერმინ „რეპროდუცირების“ ქვეშ მოიაზრება⁹², მაგრამ საერთაშორისო პრაქტიკის გათვალისწინებით, როდესაც მუსიკალური ნაწარმოები ჩაერთვება აუდიოვიზუალურ ნაწარმოებში, გაიცემა სინქრონიზაციის ლიცენზია.⁹³ ამ შემთხვევაში უფლების მიღება აუცილებელია როგორც მუსიკალურ ნაწარმოებზე საავტორო უფლების მფლობელისაგან, ასევე ხმის ჩანაწერზე/ფონოგრამაზე უფლების მფლობელისაგან.⁹⁴

მუსიკალური ნაწარმოების აუდიოვიზუალურ ნაწარმოებში ჩართვას საერთაშორისო დონეზე სინქრონიზაციის უფლება ეწოდება.⁹⁵ აშშ-ის სასამართლოები შემდეგნაირად განმარტავენ: სინქრონიზაციის ლიცენზიის მიღება სავალდებულოა იმ შემთხვევაში, თუ საავტორო უფლებით დაცული ნაწარმოები გამოყენებულია გარკვეული დროით აუდიოვიზუალურ ნაწარმოებში⁹⁶. სასამართლო იშველიებს ციტატას სხვა გადანყვებილებიდან და ამბობს, რომ სინქრონიზაციის უფლება არის საავტორო უფლების მფლობელის ექსკლუზიური უფლება⁹⁷. საქმეზე – „ბუფალო ბროდ კორპორაცია ასკაპის წინააღმდეგ“ – სასამართლომ დაადგინა, რომ სინქრონიზაციის უფლება გულისხმობს უფლებას, რეპროდუცირებულ იქნეს მუსიკა მოძრაობის გამომხატველ ნაწარმოებში მისი

⁹¹ Wipo Guide on the Licensing of Copyright and Related Rights, World Intellectual Property Organization, 2004, 9.

⁹² Pitt I.L., *Direct Licensing and the Music Industry How Technology, Innovation and Competition Reshaped Copyright Licensing*, Springer, 2015, 93.

⁹³ *Copyright and the Music Marketplace, A Report of the Register of Copyrights*, United States Copyright Office, 2015, 55.

⁹⁴ Gammons H., *The Art of Music Publishing, An Entrepreneurial Guide to Publishing and Copyright for the Music, Film and Media Industries*, Oxford University Press, 2011, 105.

⁹⁵ *ABKCO Music, Inc. v. Stellar Records, Inc.*, 96 F.3d 60, 64 (2d Cir. 1996).

⁹⁶ *Bourne v. Walt Disney Co.*, 68 F.3d 621 (2d Cir. 1995)

⁹⁷ *ib.*, *gee v. Paramount Communications, Inc.*, 59 F.3d 317, 1995 WL 377379 (2d Cir. 1995); *Angel Music, Inc. v. ABC Sports, Inc.*, 631 F. Supp. 429 (S.D.N.Y. 1986); *Buffalo Broad. Co. v. ASCAP*, 744 F.2d 917, 920 (2d Cir. 1984); *Freeplay Music, Inc. v. Cox Radio, Inc.*, 04 Civ. 5238 (GEL) (S.D.N.Y. Jun. 22, 2005).

დასინქრონიზებული/ჩართვით.⁹⁸ მსგავსადვე განმარტავს იტალიის უმაღლესი სასამართლო, რომლის თანახმადაც, „სინქრონიზაცია, რომელიც არის მუსიკალური ნაწარმოების რეპროდუცირებული გამოყენება, იტალიის „საავტორო სამართლის აქტის“ მე-12 და 61-ე პარაგრაფების მიხედვით, ავტორის ექსკლუზიური პრეროგატივაა, მიუხედავად აუდიოვიზუალური ნაწარმოების შინაარსისა და ტიპისა, რომელთანაც იგი სინქრონიზებულია“⁹⁹.

სინქრონიზაციის ლიცენზია უფლებას აძლევს აუდიოვიზუალური ნაწარმოების დამამზადებელს, მოახდინოს მუსიკალური ნაწარმოების მექანიკური რეპროდუცირება. მექანიკური უფლება, როგორც უკვე აღინიშნა, რეპროდუცირების ერთ-ერთი სახეა¹⁰⁰ და გულისხმობს მუსიკალური ნაწარმოების დისკებსა თუ სხვა ფიზიკურ მასალაზე ჩანერა-გამოშვებას. გარდა ამისა, იგი ასევე მოიაზრებს ინტერნეტით ელექტრონული ვერსიის დისტრიბუციას, რინგტონების, სატელეფონო ზუმერის, ნოტების, კარაოკეს სახით დამზადებას და სხვ.¹⁰¹ აღნიშნულ უფლებებს ითვალისწინებს ევროკავშირის დირექტივა 2001/29/EC, რომელიც ავალდებულებს ევროკავშირის წევრ სახელმწიფოებს, სათანადოდ დაიცვან საავტორო და მომიჯნავე უფლებები მაშინაც, როდესაც ხდება ნაწარმოების ნებისმიერი სახით რეპროდუცირება.¹⁰²

აუდიოვიზუალურ ნაწარმოებში სიმღერის ლიცენზირება არის პროცესი, რომელიც მოითხოვს ავტორის/უფლებისმფლობელის კანონიერი უფლებების მართებულად გააზრებას. ამავდროულად, აღნიშნული პროცესი შეიძლება იყოს დამაბნეველი, რამდენადაც ერთ ნაწარმოებზე საავტორო თუ მომიჯნავე უფლებათა მფლობელები შესაძლოა იყვნენ სხვადასხვა პირები.¹⁰³ გარდა ამისა, ერთ კონკრეტულ კომპოზიციას/მუსიკალურ ნაწარმოებს შესაძლოა ჰყავდეს რამდენიმე თანაავტორი, რომლებიც სხვადასხვა „მუსიკის გამომცემელთან“ თანამ-

⁹⁸ Buffalo Broadcasting Co., Inc. v. American Soc. of Composers, Authors and Publishers, s. 7, 18 September 1984.

⁹⁹ Decision No. 29811 of 12 December 2017 of the Supreme Court of Italy.

¹⁰⁰ *დამუკაშვილი დ.*, ინტელექტუალური საკუთრების სამართალი, მე-2 გამოცემა, თბილისი, 2006, 61.

¹⁰¹ Kushnir V., Legal and Practical Aspects of Music Licensing for Motion Pictures, Vanderbilt Journal of Entertainment and Technology Law, Vol. 8, No. 1, 200, 82.

¹⁰² Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the Harmonisation of Certain Aspects of Copyright and Related Rights in the Information Society, Art. 2.

¹⁰³ Reed M., Harmonizing the Linear Notes: How the USCO's Adoption of Metadata Standards Will Improve the Efficiency of Licensing Agreements for Audiovisual Works, Chicago-Kent Journal of Intellectual Property, Vol. 18, No. 1, 2019, 36.

შრომლობენ.¹⁰⁴ აშშ-ში, როდესაც ხდება კონკრეტული შესრულების/ფონოგრამის სინქრონიზება აუდიოვიზუალურ ნაწარმოებში, გამოიყენება “Master License”, ანუ კონკრეტული ჩანაწერის სინქრონიზაციისათვის უფლება და მოლაპარაკებები, როგორც წესი, მიმდინარეობს არტისტის ჩამწერ სტუდიასთან – “Record Label”-თან, რომელიც კონკრეტულ ფონოგრამაზე ფლობს შესაბამის უფლებებს.¹⁰⁵ ზოგადად, აშშ-ში მუსიკალური ნაწარმოების სინქრონიზაციის ლიცენზირების პროცესი მიმდინარეობს შემდეგნაირად: „მუსიკის ზედამხედველი“, რომელიც დანიშნულია კონკრეტულად იმისათვის, რომ შეარჩიოს მუსიკა აუდიოვიზუალური ნაწარმოებისათვის, ადგენს პოტენციურად გამოსაყენებელი მუსიკების სიას იმ მუსიკალური ბიბლიოთეკიდან, სადაც მოცემულია ინფორმაცია მუსიკის გამომცემლების, ხმის ჩამწერი სტუდიების, ავტორების, შემსრულებლების და აღნიშნულ ნაწარმოებზე უფლებათა წილების განაწილების შესახებ; აღნიშნულ ინფორმაციას აწვდის აუდიოვიზუალური ნაწარმოების დამამზადებელს (ან იმ პირს რომელიც უფლებამოსილია გადაწყვეტილება მიიღოს).¹⁰⁶ მუსიკალური ნაწარმოების შერჩევის შემდეგ, „მუსიკის ზედამხედველი“ აწარმოებს მოლაპარაკებას როგორც საავტორო უფლებისმფლობელთან, ასევე კონკრეტულ ჩანაწერზე/ფონოგრამაზე უფლებისმფლობელთან, ანუ ამ შემთხვევაში საჭიროა ორი დამოუკიდებელი ლიცენზიის მოპოვება.¹⁰⁷

3. სალიცენზიო ჰონორარის განსაზღვრის სტანდარტები

რამდენადაც ადამიანის ინტელექტუალური შემოქმედება მისი საკუთრებაა, ამ ინტელექტუალური შემოქმედების გამოყენების საფასურიც ავტორის მიერ განისაზღვრება. აღნიშნული ასევე ვრცელდება მუსიკალური ნაწარმოების გამოყენებაზე, რომლის საფასურსაც შესაბამისი უფლებისმფლობელი განსაზღვრავს. ამდენად, ნაწარმოების გამოყენების ფასისა და სალიცენზიო ჰონორარის

¹⁰⁴ Goncalves L.R., Mechanical Licenses for Video Games, American University Intellectual Property Brief, Vol. 14, No. 1, 2022, 10.

¹⁰⁵ Reed M., Harmonizing the Linear Notes: How the USCO’s Adoption of Metadata Standards Will Improve the Efficiency of Licensing Agreements for Audiovisual Works, Chicago-Kent Journal of Intellectual Property, Vol. 18, No. 1, 2019, 37.

¹⁰⁶ იქვე, 38.

¹⁰⁷ Brabec J., Brabec T., Music, Money and Success the insider’s Guide to Making Money in the Music Business, 7th Ed., New Yourk, 2011, 32.

განსაზღვრა ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში ცალკეული გარემოებების გათვალისწინებით ხდება. თუმცა დროთა განმავლობაში პრაქტიკაში ჩამოყალიბდა გარკვეული ერთგვაროვანი მიდგომები, რომელთა გამოყენებითაც ცალკეულ შემთხვევებში განისაზღვრება სალიცენზიო ჰონორარი. აშშ-ში ფასი, რომელიც შესაძლოა კონკრეტული კომპოზიციის/მუსიკალური ნაწარმოების გამოყენებისათვის დადგინდეს, დაკავშირებულია მუსიკალური ნაწარმოების პოპულარობასთან.¹⁰⁸ მუსიკალური ნაწარმოების პოპულარობა მისი გამოყენების ფასის განსაზღვრის ერთ-ერთი ძირითადი კრიტერიუმია.¹⁰⁹ საკუთრივ მუსიკალური ნაწარმოების პოპულარობასთან ერთად, არანაკლებ მნიშვნელოვანია მუსიკის ავტორისა და შემსრულებლის პოპულარობაც.¹¹⁰

პოპულარობასთან ერთად არსებობს ასევე სხვა ფაქტორები, რომლებიც მნიშვნელოვან როლს ასრულებს სალიცენზიო ჰონორარის განსაზღვრის პროცესში. კერძოდ, ამ კუთხით ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პარამეტრი არის დროის ის ხანგრძლივობა, რომლის განმავლობაშიც უნდა გამოიყენონ კონკრეტული კომპოზიცია. ასევე მნიშვნელოვანია გამოყენების კონტექსტი, ხასიათი, გავრცელების ტერიტორია, პროექტის ბიუჯეტი და სხვ.¹¹¹

სალიცენზიო ჰონორარის განსაზღვრისათვის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პარამეტრად ასევე მიიჩნევა ის, თუ ცალკეულ აუდიოვიზუალურ ნაწარმოებში სად უნდა მოხდეს მისი განთავსება.¹¹² ამ კუთხით მნიშვნელოვანი დატვირთვის მატარებელია ასევე საკითხი იმასთან დაკავშირებით, აღნიშნული მუსიკალური ნაწარმოების კონკრეტული შესრულებაა გამოსაყენებელი თუ ცოცხლად უნდა შესრულდეს¹¹³.

საქართველოშიც ანალოგიური პრაქტიკაა დამკვიდრებული. არ არსებობს მუსიკალური ნაწარმოების ლიცენზირების სტანდარტული ფასები, რომლებიც კანონით ან დებულებით შეიძლება იყოს განსაზღვრული. აღნიშნული განპირობებულია იმ ფაქტით, რომ, მუსიკალური ბაზრის ცვალებადი ბუნებიდან და მრავალფეროვნებიდან გამომდინარე, ფასებიც ხშირად იცვლება.

¹⁰⁸ იქვე. 33.

¹⁰⁹ Robley C., Sync Licensing and Placements, 2021, იხ. <<https://diymusician.cdbaby.com/music-career/sync-licensing/>> [10.07.2023]

¹¹⁰ იქვე.

¹¹¹ იქვე.

¹¹² იხ., <<https://www.indiemusicacademy.com/blog/music-licensing-overview>> [12.07.2023]

¹¹³ Reed M., Harmonizing the Linear Notes: How the USCO's Adoption of Metadata Standards Will Improve the Efficiency of Licensing Agreements for Audiovisual Works, Chicago-Kent Journal of Intellectual Property, Vol. 18, No. 1, 2019, 38.

მაგალითად, საახალწლო თემატიკაზე შექმნილი მუსიკა, რომელიც აუდიოვიზუალური ნაწარმოების დამამზადებელს სურს, ჩართოს წინასახალწლო სარეკლამო ვიდეორგოლში, საბაზრო მოთხოვნიდან გამომდინარე, წინასახალწლო პერიოდში შესაძლოა ლიცენზირდეს გაცილებით უფრო მაღალ ფასად, ვიდრე წელიწადის სხვა დროს.

ცალკეული მუსიკალური ნაწარმოების ლიცენზირების პროცესს, როგორც წესი, წარმართავს მუსიკის გამომცემლის ლიცენზირების მენეჯერი. იგი, უპირველეს ყოვლისა, ატარებს მოკვლევას მოთხოვნილი მუსიკალური ნაწარმოების შემდეგ საკითხებთან დაკავშირებით: აუდიოვიზუალური ნაწარმოების სახე (რეკლამა, ფილმი და ა.შ.), გამოსაყენებელი მუსიკალური ნაწარმოების ავტორი (თანაავტორობის შემთხვევაში ავტორები) და პოპულარობის ხარისხი, გამოყენების ხანგრძლივობა, გავრცელების ადგილი/არეალი (მედია საშუალებები, სოციალური ქსელები, კინოთეატრი, ფესტივალი და ა.შ.), აუდიოვიზუალური ნაწარმოების სიუჟეტი, სადაც სინქრონიზდება მუსიკალური ნაწარმოები, გავრცელების ტერიტორია, მუსიკალური ნაწარმოებისათვის განსაზღვრული ბიუჯეტი, კონკრეტული ფონოგრამის გამოყენება ხდება თუ სხვა შემსრულებლების მიერ მოხდება შესრულება, მოხდება თუ არა მუსიკალური ნაწარმოების გადაღება და სხვ.¹¹⁴ აღნიშნული ინფორმაციის ამომწურავად მოკვლევას შემდეგ მუსიკის გამომცემლის წარმომადგენელი უკავშირდება ავტორს (გარდაცვალების შემთხვევაში – მის სამართალმემკვიდრეს), რომელსაც საავტორო არაქონებრივი უფლებები ეკუთვნის და, უპირველეს ყოვლისა, სწორედ მისგან იღებს ნებართვას, სურს თუ არა მისი ავტორობით შექმნილი მუსიკალური ნაწარმოები გამოყენებულ იქნეს კონკრეტული შინაარსის ვიდეოში¹¹⁵. მაგალითად, შემთხვევა, როდესაც მზადდება პოლიტიკური რეკლამა და ავტორს არ სურს, რეკლამაში მისი მუსიკალური ნაწარმოების გამოყენებით ასოცირდებოდეს იმ კონკრეტულ პოლიტიკურ იდეოლოგიასთან. ავტორის თანხმობის შემდეგ ლიცენზირების მენეჯერი ადგენს სალიცენზიო საფასურს, რომელიც ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში ზემოთ მოცემული ინდიკატორებისა თუ გარემოებების ანალიზის შედეგად დგინდება.

აღსანიშნავია ევროკავშირის 2014 წლის 26 თებერვლის დირექტივა 2014/26/EU „მუსიკალურ ნაწარმოებზე საავტორო და მომიჯნავე უფლებების კოლექტიური მართვისა და ონლაინ, შიდა ბაზარზე მულტიტერიტორიუ-

¹¹⁴ იქვე.

¹¹⁵ 2022 წლის 1 დეკემბრის ინტერვიუ GMI Rights Manager-ის ლიცენზირების მენეჯერთან, ლიზა ცნობილაძესთან.

ლი ლიცენზირების პირობების შესახებ”,¹¹⁶ რომლის კონკრეტული მუხლები¹¹⁷ ვრცელდება დამოუკიდებლად მმართველ ორგანიზაციებზეც – “independent management entity”, რომელიც აღნიშნული დირექტივის მე-3 მუხლით განმარტებულია როგორც: ნებისმიერი ორგანიზაცია, რომელიც კანონით ან მინიჭებული უფლებამოსილებით, ლიცენზიით ან სხვა ხელშეკრულებით, უფლებამოსილია მართოს საავტორო ან/და მომიჯნავე უფლებები ერთზე მეტი უფლების მფლობელის სახელით, ამ უფლებების კოლექტიური სარგებლობისთვის. ეს ორგანიზაციები მოგების მიღების მიზნით იქმნება და ასეთი ორგანიზაციებია მუსიკის გამომცემლები (Music Publishers) და ხმის ჩამწერი სტუდიები (Record Labels), რომელთაც ხელშეკრულების საფუძველზე აქვთ გადაცემული საავტორო ქონებრივი უფლებები.

ლიცენზირების საკითხებს ეხება 2014/26/EU დირექტივის მე-16 მუხლი, რომელიც ადგენს ზოგადი კეთილსინდისიერების სტანდარტს: ნევრმა სახელმწიფოებმა უნდა უზრუნველყონ, რომ კოლექტიური მართვის ორგანიზაციებმა (და ეს დანაწესი ვრცელდება დამოუკიდებლად მმართველ ორგანიზაციებზეც) და მომხმარებლებმა კეთილსინდისიერად წარმართონ მოლაპარაკებები უფლებათა ლიცენზირების საკითხებზე. დირექტივა ასევე განამტკიცებს ზოგად სტანდარტს სალიცენზიო ტარიფებთან დაკავშირებით, რაც გულისხმობს იმას, რომ სალიცენზიო საფასური უნდა იყოს გონივრული, ობიექტური, არადისკრიმინაციული და კონკრეტულ კონტექსტში, უფლებების გამოყენების ეკონომიკური ღირებულების შესაბამისი.

აღსანიშნავია აგრეთვე ევროკავშირის 2019 წლის 17 აპრილის 2019/790 დირექტივა „საცალო ციფრულ ბაზარზე საავტორო და მომიჯნავე უფლებებისა და 96/9/EC და 2001/29/EC დირექტივებში ცვლილებების შეტანის შესახებ”,¹¹⁸ რომლის მე-18 მუხლი განამტკიცებს სათანადო და პროპორციული ანაზღაურების პრინციპს, რომელიც გულისხმობს, რომ საავტორო და მომიჯნავე უფლებათა ობიექტების ექსპლუატაციის შემთხვევაში, უფლების მფლობელებმა უნდა მიიღონ შესაბამისი და პროპორციული ანაზღაურება. აღნიშნული ჩანაწერის ეროვნულ კანონმდებლობაში იმპლემენტაციისას ნევრ სახელმწიფოებს შეუძლიათ

¹¹⁶ Directive 2014/26/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on Collective Management of Copyright and Related Rights and Multi-territorial Licensing of Rights in Musical Works for Online Use in the Internal Market.

¹¹⁷ იქვე, Arts. 16(1), 18, 20, 21(1) a, b, c, e, f, g, 36, 42.

¹¹⁸ Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on Copyright and Related Rights in the Digital Single Market and Amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC.

თავისუფლად გამოიყენონ სხვადასხვა მექანიზმი და გაითვალისწინონ სახელშეკრულებო თავისუფლების პრინციპი და სამართლიანი ბალანსი უფლებებსა და ინტერესებს შორის. აღნიშნული მუხლი, უშუალო ფორმულირებას იმის შესახებ თუ როგორ უნდა დადგინდეს „სათნადო და პროპორციული ანაზღაურება“, არ იძლევა და ეს საკითხი ეროვნული კანონმდებლობისთვისაა დატოვებული. მაგალითად, გერმანიის საავტორო სამართლის მიხედვით, ანაზღაურება „სათნადოდ“ მიიჩნევა, თუ შეესაბამება იმას, რაც მიჩნეულია ჩვეულებრივად და სამართლიანად საქმიან ურთიერთობებში, საავტორო და მომიჯნავე უფლებების გამოყენების ხასიათისა და ფარგლების გათვალისწინებით (კერძოდ, ამ შემთხვევაში მნიშვნელოვანია ნაწარმოების გამოყენების ხანგრძლივობა (Dauer), სიხშირე (Häufigkeit), მოცულობა (Ausmaß) და მომენტი (Zeitpunkt)).¹¹⁹ თუკი მინიჭებული უფლებები დროითა და მოცულობით შეუზღუდავია, ერთჯერადად გადახდა, როგორც წესი, საკმარისი არ იქნება¹²⁰.

V. სალიცენზიო ხელშეკრულება

1. სალიცენზიო ხელშეკრულების საგანი და საბაზისო ელემენტები

„საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონი ითვალისწინებს იმ აუცილებელ, არსებით პირობებს, რაც სალიცენზიო ხელშეკრულებით უნდა იყოს გათვალისწინებული¹²¹. ამავდროულად, სალიცენზიო ხელშეკრულება ფორმალურად უნდა იყოს დადგენილი და იგი წერილობითი სახით უნდა დაიდოს მხარეებს შორის¹²². ხელშეკრულება უნდა ითვალისწინებდეს გამოსაყენებელი ნაწარმოების დასახელებას, ზუსტ აღწერას (ავტორთა/შემსრულებელთა ვინაობას, მოცულობა, ჟანრი და ა.შ.), ნაწარმოების გამოყენების კონკრეტულ სახეს, მაგალითად, სად უნდა მოხდეს მისი სინქრონიზება, რომელ აუდიოვიზუალურ ნაწარმოებში და რა მოცულობით, რა ვადით იდება ლიცენზირების ხელშეკრულება და რა ტერიტორიაზე, ნაწარმოების გამოყენებისათვის განსაზღვრული ჰონორარი და ამ ჰონორარის გადახდის წესი.

¹¹⁹ Xalabarder R., The Principle of Appropriate and Proportionate Remuneration for Authors and Performers in Art. 18 Copyright in the Digital Single Market Directive Statutory Residual Remuneration Rights for Its Effective National Implementation, InDret Privado, Vol. 4, 2020, 14.

¹²⁰ იქვე.

¹²¹ „საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-40 მუხლი.

¹²² იქვე, 41-ე მუხლი.

აუდიოვიზუალურ ნაწარმოებში მუსიკალური ნაწარმოების ჩართვის, ანუ სინქრონიზაციის ლიცენზიის შემთხვევაში, ხელშეკრულების საგანი იქნება კონკრეტული მუსიკალური ნაწარმოების გამოყენების ნებართვის გაცემა აუდიოვიზუალ ნაწარმოებში ჩართვის/სინქრონიზების მიზნით, მხარეთა მიერ ხელშეკრულებით გათვალისწინებული პირობების შესაბამისად. სახელშეკრულებო თავისუფლების პრინციპიდან გამომდინარე, აუცილებელია ყველა იმ არსებით პირობაზე შეთანხმება, რომელიც წინაპირობაა იმისა, რომ ხელშეკრულება დადებულად ჩაითვალოს.

ხელშეკრულების მხარეები არიან, უპირველეს ყოვლისა, უფლებისმფლობელი, რომელიც არის ლიცენზიის გამცემი და „საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონის საფუძველზე აქვს განსაკუთრებული უფლება, გასცეს ლიცენზიები. უფლებისმფლობელი შეიძლება იყოს როგორც თავად ავტორი, ასევე მისი სამართალმემკვიდრე ან პირი, რომელსაც განსაკუთრებული სალიცენზიო ხელშეკრულების საფუძველზე გადაცემული აქვს ავტორის ქონებრივი უფლებები და იგია ერთადერთი უფლებამოსილი პირი, გასცეს ლიცენზია.¹²³ მეორე მხრივ, ლიცენზიატია პირი, რომელიც იღებს ნებართვას, გამოიყენოს მუსიკალური ნაწარმოები იმ ფორმითა და ფარგლებში, რასაც მხარეთა შორის დადებული ხელშეკრულება ითვალისწინებს. მნიშვნელოვანია ასევე განისაზღვროს, სალიცენზიო ხელშეკრულების სახე განსაკუთრებულია თუ ჩვეულებრივი, რადგან სწორედ ამის საფუძველზე დგინდება, თუ რა მოცულობით ეძლევა ლიცენზიატს ნაწარმოების გამოყენების უფლება.

მუსიკის გამომცემლების მიერ საერთაშორისოდ დადგენილი პრაქტიკა ითვალისწინებს ლიცენზიატსა და უფლებისმფლობელს შორის ე.წ. გონიერი ხელშეკრულების (Smart Contracts) დადების შესაძლებლობას ონლაინ. მაგალითად, ბრიტანული მუსიკის გამომცემლობა „კობალტი“, მომხმარებლებს შესაძლებლობას აძლევს, გამომცემლობის საიტის დახმარებით, სწრაფად მოხდეს კონკრეტული მუსიკალური ნაწარმოების ლიცენზირება. ამისათვის საჭიროა მომხმარებელმა ონლაინ შეავსოს ყველა ის საჭირო ინფორმაცია, რაც მუსიკის გამომცემლის მიერაა მოთხოვნილი და აუცილებელია სალიცენზიო ჰონორარის განსაზღვრისათვის. მაგ: მუს. ნაწარმოების დასახელება, ავტორები, ნაწარმოების ვერსია (ქავერი, ინსტრუმენტული, ორიგინალი ჩანანერი), პროექტის დასახელება სადაც ხდება მუს. ნაწარმოების ჩართვა, გავრცელების ტიპი, გამოყენების ხანგრძლივობა, გათვალისწინებული ბიუჯეტი და ა.შ.¹²⁴

¹²³ იქვე, 35-ე მუხლი.

¹²⁴ იხ., <<https://eu.jotform.com/form/91726236609361?hsCtaTracking=4033e8fe-5107-4ca1-adcc-ce3e1fe9839d%7Cd2c25c82-cef6-4ad0-9b0e-1ec16d884ae9>> [09.07.2023]

2. სალიცენზიო ხელშეკრულების გავრცელების ტერიტორია, გეოგრაფიული არეალი

ტრადიციულად, ტერიტორია აღნიშნავს ნაწარმოების გამოყენების არეალს, თუ რა გეოგრაფიულ ფარგლებშია შესაძლებელი მისი გამოყენება. როგორც უკვე აღინიშნა, ტერიტორია არის ერთ-ერთი განმსაზღვრელი ფაქტორი, რათა დადგინდეს სალიცენზიო ჰონორარის მოცულობა. აღნიშნული ჩანაწერი ხელშეკრულებაში მხარეთა მოლაპარაკების საგანია. მაგალითად, კინემატოგრაფიული ნაწარმოების შემთხვევაში, ფილმის პროდიუსერის ინტერესებშია, რომ ლიცენზირება მოხდეს მთელი მსოფლიოს მასშტაბით, რადგან ტერიტორიის შეზღუდვა სერიოზულ საფრთხეს შეუქმნიდა ფილმის საერთაშორისო დისტრიბუციას და საერთაშორისო ფესტივალებზე მონაწილეობას შეაფერხებდა.¹²⁵

მნიშვნელოვანია ასევე განისაზღვროს სამიზნე აუდიტორია. მაგალითად, სარეკლამო რგოლის დამზადების შემთხვევაში, თუკი პროდუქტის პოტენციური მომხმარებლები არიან საქართველოს მოქალაქეები და აღნიშნული პროდუქტიც მხოლოდ საქართველოს ტერიტორიაზე უნდა რეალიზდეს, ბუნებრივია, ლიცენზირების მასშტაბიც დავინროვდება და შემოიფარგლება მხოლოდ საქართველოს ტერიტორიით.

რა ხდება იმ შემთხვევაში, თუკი საქართველოს ტერიტორიაზე სურს ლიცენზიატს გამოიყენოს ისეთი მუსიკალური ნაწარმოები, რომლის უფლებისმფლობელიც არა ქართული კომპანია, არამედ უცხოური გამომცემელი ან ლეიბლია? გარდა იმისა, რომ შესაძლებელია პირდაპირ დაკავშირება, ასევე შესაძლებელია ე.წ. ქვეგამომცემლის (“Subpublisher”)¹²⁶ დახმარებით (ასეთის არსებობის შემთხვევაში), რომელიც უფლებამოსილია, იმ ტერიტორიაზე გასცეს არაექსკლუზიური სინქრონიზაციის ლიცენზია.

ტექნოლოგიური პროგრესის პირობებში ასევე აუცილებელია განისაზღვროს გამოსაყენებელი მუსიკალური ნაწარმოების ინტერნეტსივრცეში გავრცელების

¹²⁵ Kushnir V., *Legal and Practical Aspects of Music Licensing for Motion Pictures*, *Vanderbilt Journal of Entertainment and Technology Law*, Vol. 8, No. 1, 2005, 79.

¹²⁶ კომპანია, რომელიც ხელშეკრულების საფუძველზე მართავს უცხოურ გამომცემლის კატალოგში შემავალი მუსიკალური ნაწარმოების გამოყენების ლიცენზირების პროცესს. იხ., Selsky I.B., *Music Publishing in the International Marketplace*, *Whittier Law Review*, Vol. 17, No. 2, 1995. 296. მაგ., საქართველოში შპს „ჯი ემ აი“ (GMI Rights Management) არის “Universal Music Group”-ის ქვეგამომცემელი და საქართველოს ტერიტორიაზე იგია უფლებამოსილი, უნივერსალის კატალოგში შემავალი მუსიკალური ნაწარმოების გამოყენებისათვის გასცეს ჩვეულებრივი სახის ლიცენზიები. იხ., <<https://gmi.ge/>> [12.07.2023]

არეალი. კერძოდ, გავრცელდება თუ არა სინქრონიზებული ნაწარმოები სოციალურ ქსელებში, ტელევიზიით თუ სხვა ონლაინ სტრიმინგ პლატფორმებზე.¹²⁷ ქართული კანონმდებლობით, თუ სალიცენზიო ხელშეკრულებით არ არის გათვალისწინებული ხელშეკრულების მოქმედების ტერიტორია, იგი მოქმედებს მხოლოდ საქართველოს ტერიტორიაზე.¹²⁸

3. უფლებათა გადაცემის ფარგლები

ლიცენზირების ხელშეკრულებაში მნიშვნელოვანია განისაზღვროს უფლების გადაცემის ფარგლები, ანუ იმ კონკრეტულ საავტორო ქონებრივ უფლებათა ჩამონათვალი, რა ფარგლებშიც ისარგებლებს აუდიოვიზუალური ნაწარმოების დამამზადებელი. როგორც უკვე აღინიშნა, სინქრონიზაცია გულისხმობს რეპროდუცირების უფლებას, შესაბამისად, სახელშეკრულებო ურთიერთობის ფარგლებში კონკრეტდება, რომ მუსიკალური ნაწარმოების გამოყენება მოხდება აუდიოვიზუალურ ნაწარმოებში ჩართვის მიზნით, როდესაც საუბარია კონკრეტული ფონოგრამის/ან ორიგინალური ვერსიის ცოცხლად შესრულებაზე¹²⁹. ხოლო, თუკი ორიგინალი მუსიკალური ნაწარმოების გადამუშავება ხდება, აუცილებელია აღნიშნული უფლებაც გაინეროს და შეთანხმდეს ავტორთან/უფლებისმფლობელთან, რათა ნაწარმოების გადამუშავებით არ დაირღვეს მისი არაქონებრივი უფლება, კერძოდ, ნაწარმოების ხელშეუხებლობის უფლება.¹³⁰

4. ლიცენზირების ვადა

სინქრონიზაციის ლიცენზია, როგორც წესი, არაექსკლუზიური, ჩვეულებრივი სახის ლიცენზიაა, შესაბამისად, მისი არსებითი პირობაა ლიცენზირების ვადის განსაზღვრა ხელშეკრულებაში. საავტორო უფლებების ლიცენზიის ვადა არ შეიძლება აღემატებოდეს საავტორო უფლებების ვადას.¹³¹ შესაბა-

¹²⁷ Ranaivoson H., Iglesias M., Vondracek A., The Costs of Licensing for Online Music Services: An Explanatory Analysis for European Services, Michigan State University College of Law International Law Review, Vol. 21, No. 3, 2013, 673.

¹²⁸ „საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-40 მუხლის მე-5 პუნქტი.

¹²⁹ Kushnir V., Legal and Practical Aspects of Music Licensing for Motion Pictures, Vanderbilt Journal of Entertainment and Technology Law, Vol. 8, No. 1, 2005, 86.

¹³⁰ „საავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-17 მუხლის „დ“ ქვეპუნქტი.

¹³¹ ავტორის გარდაცვალებიდან 70 წლის განმავლობაში. იხ., „საავტორო და მომიჯნავე

მისად, ხელშეკრულების მოქმედების მაქსიმალურ ვადად შეიძლება განისაზღვროს სავტორო უფლებათა მოქმედების პერიოდი – ავტორის გარდაცვალებიდან 70 წელიწადი¹³².

ქართული კანონმდებლობა ითვალისწინებს სპეციალურ ჩანაწერს იმ შემთხვევებში, როდესაც სალიცენზიო ხელშეკრულებით არ არის გათვალისწინებული ხელშეკრულების მოქმედების ვადა, – ხელშეკრულება შეიძლება გააუქმოს ავტორმა ან საავტორო უფლების სხვა მფლობელმა მისი დადებიდან 3 წლის შემდეგ. აღნიშნულის თაობაზე ლიცენზიატს უნდა ეცნობოს წერილობით ხელშეკრულების გაუქმებამდე 6 თვით ადრე.¹³³

5. სალიცენზიო ჰონორარი

სალიცენზიო ჰონორარი ხელშეკრულების ერთ-ერთი არსებითი პირობაა და შესაბამისად, მისი ოდენობა და გადახდის წესი განისაზღვრება მხარეთა მოლაპარაკების საფუძველზე იმ მოცემულობიდან და ჰონორარის განსაზღვრის სტანდარტიდან გამომდინარე, რომელიც პრაქტიკითაა დადგენილი¹³⁴. გადახდის წესი და ოდენობა, ჩვეულებრივ, უფრო პრაქტიკულ საკითხებს აჩენს, ვიდრე იურიდიულს. მხარეთა საჭიროებებისა და ინტერესებიდან გამომდინარე, დასალიცენზირებელი მუსიკალური ნაწარმოების ღირებულებისა და მხარეთა შესაბამისი უფლებამოსილების მიხედვით, ხელშეკრულებაში შეიძლება განისაზღვროს ფიქსირებული გადასახადი, ასევე პერიოდული გადახდები, ლიცენზირებული მუსიკალური ნაწარმოების ყოველი დისტრიბუციიდან მიღებული ჰონორარის განაწილება მხარეებს შორს, ან ორივე ერთად. ჰონორარი შეიძლება იყოს სტრუქტურირებული, მაგალითად, ექპლუატაციიდან მიღებული ჰონორარი პროცენტის სახით განაწილდეს უფლებისმფლობელსა და ლიცენზიატს შორის, უფლებისმფლობელთა რაოდენობიდან გამომდინარე (მაგ., როდესაც ხდება უკვე არსებული ფონოგრამის ლიცენზირება აუდიოვიზუალურ ნაწარმოებში და ჰონორარი უნდა განაწილდეს ფონოგრამის დამამზადებელს, საავტორო უფლებისმფლობელსა და ლიცენზიატს შორის). ასევე, ტექნოლოგიური პროგ-

უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონის 31-ე მუხლის პირველი პუნქტი.

¹³² Wipo Guide on the Licensing of Copyright and Related Rights, World Intellectual Property Organization, 2004, 10.

¹³³ „სავტორო და მომიჯნავე უფლებების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-40 მუხლის მე-4 პუნქტი.

¹³⁴ Goodyear M.P., Synchronizing Copyright and Technology: A New Paradigm for Sync Rights, Missouri Law Review, Vol. 87, No. 1, 2022, 116.

რესის კვალდაკვალ, ჰონორარის გადახდა შესაძლოა განისაზღვროს ინტერნეტში ნაწარმოების „ნახვების“ პირდაპირპროპორციულად.¹³⁵ ნებისმიერ კონკრეტულ შემთხვევაში, ჰონორარი განისაზღვრება ინდივიდუალურად, მხარეთა მოლაპარაკების საფუძველზე.

VI. დასკვნა

სტატიაში განვითარებული მსჯელობის შესაბამისად, შესაძლებელია ჩამოყალიბდეს რამდენიმე დასკვნითი თეზისი, რომელიც შეაჯამებს წარმოდგენილი კვლევის შედეგებს და ნაშრომის ძირითად მიგნებებს. კვლევის შედეგად გამოვლინდა, რომ მუსიკალურ ნაწარმოებზე უფლებისმფლობელი სუბიექტები სალიცენზიო ხელშეკრულებით გადაცემული უფლებამოსილების საფუძველზე შეიძლება სხვადასხვა პირები იყვნენ. ამასთან, სინქრონიზაციის უფლება, ანგლოამერიკული და კონტინენტური ევროპული სამართლებრივი სისტემის შემთხვევაში მოაზრებულია როგორც რეპროდუცირების უფლება, რომელიც ავტორის ექსკლუზიური უფლებაა და მუსიკალური ნაწარმოების აუდიოვიზუალური ფორმით რეპროდუცირების შემთხვევაში საჭიროა მხარეთა შორის გაფორმდეს სინქრონიზაციის ლიცენზია.

ნაშრომში განიმარტა, თუ რას გულისხმობს ზოგადად ლიცენზირების ხელშეკრულება, გამოიკვეთა მისი სამართლებრივი ასპექტები, ექსკლუზიური და არა-ექსკლუზიური ლიცენზიის, როგორც საავტორო/მომიჯნავე უფლებების დაცვის სამართლებრივი მექანიზმის, ძირითადი მახასიათებლები, არსებითი პირობები და ლიცენზირების, როგორც უფლებისმფლობელის ინტელექტუალური საკუთრების უფლების დაცვის, ეფექტიანი საშუალებები.

გაანალიზებული პრაქტიკული მაგალითებისა და სასამართლო გადაწყვეტილებების საფუძველზე გამოიკვეთა, რომ სალიცენზიო ხელშეკრულების მხარეები და მუსიკალურ ნაწარმოებზე უფლებისმფლობელი სუბიექტები შესაძლოა იყვნენ როგორც თავად ავტორები/სამართალმემკვიდრეები, ასევე ხმის ჩამწერი სტუდიები, ფონოგრამის დამამზადებლები და შემსრულებლები. სწორედ აღნიშნული პირები არიან უფლებამოსილნი, გასცენ მუსიკალური ნაწარმოების გამოყენების ლიცენზია. სალიცენზიო ჰონორარი გამოიანგარიშება ყოველ ინდივიდუალურ შემთხვევაში, გამოყენების მიზნიდან, ხანგრძლივობიდან, გავრცელების

¹³⁵ Wipo Guide on the Licensing of Copyright and Related Rights, World Intellectual Property Organization, 2004, 11.

არეალიდან, ავტორის/შემსრულებლისა თუ მუსიკალური ნაწარმოების პოპულარობიდან გამომდინარე.

სტატიაში შემოთავაზებულ სახელმძღვანელო პრინციპებზე დაყრდნობით შეიძლება ითქვას, რომ ქართული საავტორო სამართლის მიდგომები მეტწილად იზიარებს საერთაშორისო პრაქტიკას. იგი ამკვიდრებს ტერმინ „სინქრონიზაციას“, რომელიც გულისხმობს მუსიკალური ნაწარმოების ჩართვას აუდიოვიზუალურ ნაწარმოებში და ეს მიდგომა განმტკიცებულია ქართული პრაქტიკით. აღნიშნულს ადასტურებს საქართველოში მოქმედი მუსიკის გამომცემლისა და ფონოგრამაზე უფლების მმართველი ორგანიზაციების პრაქტიკული გამოცდილება.

ნაშრომში განვითარებული მსჯელობის საფუძველზე დადგინდა, რომ მუსიკალური ნაწარმოების სინქრონიზაციის პროცესში, მნიშვნელოვანია საავტორო და მომიჯნავე უფლებათა მფლობელების სწორად იდენტიფიცირება, ლიცენზირების ხელშეკრულების არსებობა, ჰონორარების სწორად ადმინისტრირება და შესაბამისი წილობრივი განაწილება. რადგან საავტორო და მომიჯნავე უფლებების სათანადოდ დაცვა, მუსიკალური ბაზრის ფუნქციონირებისა და განვითარების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია.

Oliko Kobakhidze*

LICENSING MUSICAL WORK FOR INCLUSION IN AUDIOVISUAL WORK

Abstract

Continuous expansion of the music industry has greatly increased the commercial aspect of music, which naturally leads to legislative changes. This article examines the positive results of the author's creative endeavors, specifically musical and audiovisual works. The primary objective is to identify legal challenges related to the inclusion of a musical work in an audiovisual work, as well as practical and topical issues.

The paper focuses on the aspects of licensing of musical works, namely identify persons (natural/legal) who can hold the right to a particular musical work and how licensing is done for inclusion in an audiovisual work as well as what is the important factor that is necessary to determine the royalty for music synchronization.

Keywords: Music Licensing, Synchronization, Intellectual Property, Copyright, Musical Work, Audiovisual Work.

* Ph.D. Candidate at Sulkhan-Saba Orbeliani University, Affiliated Assistant, Lawyer, Member of Intellectual Property Committee at Georgian Bar Association, o.kobakhidze@sabuni.edu.ge ORCID: 0000-0003-2012-2286.

მურმან გორგოშაძე*, ლევან ჯაკელი**

სახელმწიფო ენის შესახებ კანონის შედარებითი ანალიზი სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში

I. შესავალი

2004 წელიდან სამხრეთ კავკასიის სამივე სახელმწიფო – აზერბაიჯანი, საქართველო და სომხეთი ჩართულია „ევროპულ სამეზობლო პოლიტიკაში“¹, როგორც აღნიშნული დოკუმენტი, ასევე ევროკავშირთან პარტნიორობისა და თანამშრომლობის სხვა დოკუმენტები მიუთითებენ სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების მიერ ზოგადი ევროპული ღირებულებების გაზიარებაზე, მოქმედი და მომავალი კანონმდებლობის, მათ შორის, ენის შესახებ კანონმდებლობის, ევროპული სამართლის სისტემასთან ჰარმონიზაციაზე, მიუხედავად იმისა, რომ ჰარმონიზაცია უზრუნველყოფს ორი ან მეტი საგნიდან ჩამოყალიბებულ მთლიანობას, იგი არ არის ინდივიდუალობიდან საერთოში გადასვლის მცდელობა². ამ თვალსაზრისით აქტუალურია სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში სახელმწიფო ენის განვითარების, ენობრივი სუვერენიტეტის, ადამიანის ენობრივი უფლებების, ენობრივ უმრავლესობასა და უმცირესობას შორის ურთიერთობების საკითხების შედარებითი ანალიზი. აღნიშნული ანალიზი აქტუალურია ენობრივ პოლიტიკაში გამოცდილების ურთიერთგაზიარების თვალსაზრისითაც.

* ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი, murman.gorgoshadze@bsu.edu.ge ORCID: 0000-0001-7794-3179.

** ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი, l.jakeli@bsu.edu.ge ORCID: 0000-0003-0133-0733

¹ European Neighbourhood Policy, <[https://www.eeas.europa.eu/eeas/european-neighbourhood-policy_en#:~:text=The%20European%20Neighbourhood%20Policy%20\(EN-P,their%20mutual%20benefit%20and%20interest](https://www.eeas.europa.eu/eeas/european-neighbourhood-policy_en#:~:text=The%20European%20Neighbourhood%20Policy%20(EN-P,their%20mutual%20benefit%20and%20interest)> [10.07.2023].

² სამხარაძე ი., სამართლებრივ სისტემათა ჰარმონიზაცია: ევროკავშირი და საქართველო, „სამართლის ჟურნალი“, N1, 2015, 315.

II. სახელმწიფო ენის შესახებ კანონის სახელწოდება, სტატუსი და მიღების თარიღი

აზერბაიჯანში კანონს ჰქვია „აზერბაიჯანის რესპუბლიკაში სახელმწიფო ენის შესახებ“, საქართველოში კანონის სათაურია „საქართველოს ორგანული კანონი „სახელმწიფო ენის შესახებ“, ხოლო სომხეთში „სომხეთის რესპუბლიკის კანონი „ენის შესახებ“. აზერბაიჯანული და ქართული კანონმდებლები სათაურშივე მიუთითებენ, რომ ლაპარაკი იქნება სახელმწიფო ენაზე, ხოლო სომხეთში არჩიეს, რომ სათაურში არ გაეტანათ ტერმინი „სახელმწიფო ენა“.

საქართველოში სახელმწიფო ენის შესახებ სამართლებრივი ურთიერთობები მონესრიგებულია ორგანული კანონით, ხოლო აზერბაიჯანსა და სომხეთში – კანონით. აზერბაიჯანის რესპუბლიკის თავდაპირველი კანონი „აზერბაიჯანის რესპუბლიკაში სახელმწიფო ენის შესახებ“ 1992 წლის 22 დეკემბერს მიიღეს. 2002 წლის 30 სექტემბერს კი მიღებული იქნა აზერბაიჯანის რესპუბლიკის ახალი კანონი „აზერბაიჯანის რესპუბლიკაში სახელმწიფო ენის შესახებ“, რამაც ძალადაკარგულად გამოაცხადა 1992 წლის 22 დეკემბრის შესაბამისი კანონი. საქართველოს ორგანული კანონი „სახელმწიფო ენის შესახებ“ მიღებულია 2015 წლის 22 ივლისს, ხოლო სომხეთის რესპუბლიკის კანონი „ენის შესახებ“ მიღებულია 1993 წლის 17 აპრილს.

III. სახელმწიფო ენის შესახებ კანონების სტრუქტურა

სომხეთის კანონი „ენის შესახებ“ შედგება ყველაზე ცოტა – 5 მუხლისაგან, ხოლო ყველაზე ახალგაზრდა საქართველოს ორგანული კანონი „სახელმწიფო ენის შესახებ“, ყველაზე ბევრი – 41 მუხლისაგან. რაც შეეხება „აზერბაიჯანის რესპუბლიკაში სახელმწიფო ენის შესახებ“ აზერბაიჯანის კანონს, იგი 20 მუხლს მოიცავს.

სომხეთის კანონი „ენის შესახებ“, სტრუქტურული თვალსაზრისით, მარტივი სტრუქტურითაა წარმოდგენილი, იგი მხოლოდ მუხლებისაგან შედგება, მაშინ, როცა აზერბაიჯანული ანალოგი 3 განყოფილებას, ხოლო საქართველოს კანონი კი 12 თავს მოიცავს. აღსანიშნავია ისიც, რომ მხოლოდ საქართველოს ორგანულ კანონშია მოცემული კანონის რეგულირების სფერო (მ.1.)³, ხოლო თუ რა ნორმატიული აქტებისგან შედგება სახელმწიფო ენის შესახებ კანონ-

³ „სახელმწიფო ენის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის პირველი მუხლი.

მდებლობა მითითებულია მხოლოდ აზერბაიჯანისა⁴ და საქართველოს ორგანულ კანონში⁵.

სამხრეთ კავკასიის რესპუბლიკების სამივე კანონს აქვს პრეამბულა. აზერბაიჯანისა და საქართველოს კანონების პრეამბულები მიუთითებენ, რომ მათთვის სახელმწიფო ენა ეროვნულ-კულტურული თვითგამოხატვის საშუალება, უმნიშვნელოვანესი ნიშანი (აზერბაიჯანი) და აუცილებელი პირობაა (საქართველო) დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრიობისათვის და სახელმწიფოები მონო-დეტულნი არიან იზრუნონ მის განვითარებასა და დაცვაზე. სომხეთის კანონის პრეამბულა უფრო ზოგადი ხასიათისაა და მასში მითითებულია მხოლოდ, რომ კანონი განსაზღვრავს სომხეთში ენის სფეროს პოლიტიკას, ენის სტატუსს და ენობრივ ურთიერთობებს. საქართველოს კანონის პრეამბულაში, განსხვავებით აზერბაიჯანისა და სომხეთისაგან, აღნიშნულია აგრეთვე ქვეყანაში მოქმედი სხვა ენებისა და კულტურების თანაარსებობის, მათი ჰარმონიული განვითარებისა და დაცვის შესახებ.

IV. სახელმწიფო ენის

საკონსტიტუციოსამართლებრივი სტატუსი

სამივე ქვეყნის კონსტიტუცია ადგენს სახელმწიფო ენის საკონსტიტუციოსამართლებრივ სტატუსს.⁶ ენის შესახებ კანონებშიც აღნიშნულია სახელმწიფო ენის კონსტიტუციური სტატუსის თაობაზე.⁷ სამხრეთ კავკასიის რესპუბლიკებში ერთადერთია საქართველო, სადაც სახელმწიფო ენის სტატუსი მინიჭებული აქვს ორ ენას – ქართულს და აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში, აგრეთვე, აფხაზურს.⁸ სახელმწიფო ენას, მოცემულ სახელმწიფოში გამოყენებულ სხვა ენებთან შედარებით, მინიჭებული აქვს მაღალი იურიდიული სტატუსი: რიგ სახელმწიფოებში, მათ შორის საქართველოში, გამოცხადებულია სახელმწიფოს

⁴ Law of the Republic of Azerbaijan on State Language in the Republic of Azerbaijan, 2002, Art. 2.

⁵ „სახელმწიფო ენის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მე-2 მუხლი.

⁶ იხ., საქართველოს კონსტიტუციის მე-2 მუხლი; Constitution of the Republic of Azerbaijan, 1995, Art. 21(1); Constitution of the Republic of Armenia, 1995, Art. 20.

⁷ „სახელმწიფო ენის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის პირველი მუხლის პირველი პუნქტი; Law of the Republic of Azerbaijan on State Language in the Republic of Azerbaijan, 2002, Art. 1(1); Law of the Republic of Armenia on Language, 1993, Art. 1, sentence 1.

⁸ საქართველოს კონსტიტუციის მე-2 მუხლი.

სიმბოლოდ⁹; კანონმდებლობით განსაზღვრულ შემთხვევებში მისი გამოყენება აუცილებელია¹⁰; მისი მოქმედება გარანტირებულია სახელმწიფოს მთელ ტერიტორიაზე¹¹ და სხვა. სახელმწიფო ენის დაწესება განპირობებულია (მოტივირებულია) არაერთი ფაქტორით, მათ შორის: მმართველობის პროცესში ქვეყნის სატიტულო ერის ჩართვის აუცილებლობის და მათი სუვერენული უფლებების რეალიზაციის უზრუნველყოფის; სატიტულო ერის კულტურული ღირებულებების გადარჩენის (მოვლის, შენახვის, განვითარების); სხვადასხვა ეთნიკური ერთობების ინტეგრაციის და სხვ¹².

V. სახელმწიფო ენის ცოდნის ვალდებულება

აზერბაიჯანის კანონი „აზერბაიჯანის რესპუბლიკაში სახელმწიფო ენის შესახებ“ სავალდებულოდ აცხადებს სახელმწიფო ენის, ანუ აზერბაიჯანული ენის, ცოდნას აზერბაიჯანის ყველა მოქალაქისათვის (მ.1. პ.1). „სახელმწიფო ენის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მე-9 მუხლის მე-2 პუნქტის მიხედვით, „საქართველოს ყველა მოქალაქე ვალდებულია, საქართველოს ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსისა და ამ კანონის შესაბამისად, სახელმწიფო და მუნიციპალიტეტის ორგანოებთან ურთიერთობა ჰქონდეს სახელმწიფო ენაზე, გარდა საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი გამონაკლისი შემთხვევებისა“. საქართველოს სახელმწიფო უზრუნველყოფს ეროვნული უმცირესობისათვის მიკუთვნებული პირის სახელმწიფო და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებთან ამ ეროვნული უმცირესობის ენაზე თარჯიმნის დახმარებით ურთიერთობას (მ.9. პ.3). საქართველოს კანონი მხოლოდ საჯარო მოხელეებს ავალდებულებს სახელმწიფო ენის ცოდნას (მ.6. პ.4), თანაც ამავე კანონის 33-ე მუხლის მიხედვით, სახელმწიფო ენის ცოდნა დასტურდება: ა) სახელმწიფოენოვანი ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულების ან უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულების დამთავრების დამადასტურებელი დოკუმენტით; ბ) საქართველოს ტერიტორიაზე საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი წესით შექმნილი

⁹ იქვე, მე-2 მუხლის მე-3 პუნქტი; კობახიძე ი., კონსტიტუციური სამართალი, თბილისი, 2019, 37.

¹⁰ იხ., „სახელმწიფო ენის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის III-VII თავები.

¹¹ იხ., გოგიაშვილი გ., შედარებითი კონსტიტუციური სამართალი, თბილისი, 2019, 300.

¹² იხ., Воронцовский П.М., Конституционно-правовые Проблемы Статуса Государственных Языков Республик в Составе Российской Федерации, 2009, 8; Васильева Л.Н., Совершенствование Законодательства в Области Использования языков Народов России, Журнал Российского Права, N3, 2006, 53.

არასახელმწიფოენოვანი ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულების დამთავრების დამადასტურებელი დოკუმენტი; გ) სახელმწიფო ენის გამოცდის ჩაბარების მონაწილად.

„საქართველოს მოქალაქეობის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მიხედვით, დადგენილ ფარგლებში ქართული ენის ცოდნა ერთ-ერთ აუცილებელ პირობადაა გათვალისწინებული მხოლოდ ნატურალიზაციით საქართველოს მოქალაქეობის მიღებისას.¹³ როგორც ცნობილია, გასული საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისის რეალობის გათვალისწინებით, „საქართველოს მოქალაქეობის შესახებ“ ორგანულმა კანონმა საქართველოს მოქალაქეებად ჩათვალია საქართველოში მცხოვრები პირები მხოლოდ მათი ბინადრობის ცენზის მიხედვით¹⁴, რის გამოც ქართული ენის არმცოდნე ეროვნულ უმცირესობათა წარმომადგენლები საქართველოს მოქალაქეები გახდნენ, მათი შთამომავლები კი ქართული ენის დაუფლების გარეშეც ავტომატურად ხდებიან საქართველოს მოქალაქეები¹⁵.

„ენის შესახებ“ სომხეთის რესპუბლიკის კანონის მიხედვით, სომხური ენის აუცილებელი ცოდნა მოეთხოვება მომსახურების ცალკეულ სფეროებში მომუშავე სომხეთის რესპუბლიკის მოქალაქეებსა და თანამდებობის პირებს (მ.შ.). „სომხეთის რესპუბლიკის მოქალაქეობის შესახებ“ სომხეთის რესპუბლიკის კანონი ნატურალიზაციით მოქალაქეობის მიღებისას მოითხოვს სომხური ენის ცოდნას.¹⁶ „აზერბაიჯანის რესპუბლიკის მოქალაქეობის შესახებ“ აზერბაიჯანის კანონი, განსხვავებით საქართველოსა და სომხეთის შესაბამისი კანონებისაგან, ნატურალიზაციით მოქალაქეობის მიღებისას მოითხოვს სახელმწიფო ენის ფლობის შესახებ დამადასტურებელ დოკუმენტს.¹⁷ აღსანიშნავია, რომ სომხეთის კონსტიტუცია და კანონი „ენის შესახებ“ შეიცავს მოთხოვნას საზღვარგარეთ მცხოვრებ სომხებს შორის სომხური ენის დაცვისა და გავრცელებისთვის ხელშეწყობის შესახებ.¹⁸ აზერბაიჯანის კანონიც მიუთითებს აზერბაიჯანის საზღვრებს

¹³ იხ., „საქართველოს მოქალაქეობის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მე-12 მუხლის პირველი პუნქტის „დ“ ქვეპუნქტი.

¹⁴ იხ., იქვე, 30²-ე მუხლი.

¹⁵ ხეცურიანი ჯ., საქართველოს სახელმწიფო ენა, ჟურნ. „მართლმსაჯულება და კანონი“, N1, 2011, 20.

¹⁶ იხ., Law of the Republic of Armenia on Citizenship of the Republic of Armenia, 1995, Art. 13(1).

¹⁷ იხ., Law of the Republic of Azerbaijan on Citizenship of the Azerbaijan Republic, 1998, Art. 14.

¹⁸ Constitution of the Republic of Armenia, 1995, Art. 19(2); Law of the Republic of Armenia on Language, 1993, Art. 1, Sentence 2.

გარეთ მცხოვრები აზერბაიჯანელების მიერ აზერბაიჯანული ენის თავისუფლად გამოყენებასა და ამ ენაზე განათლების მიღებაში დახმარების განვეის შესახებ.¹⁹ „სახელმწიფო ენის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მე-8 მუხლით, სახელმწიფო განსაზღვრავს ქვეყნის საგარეო ენობრივი პოლიტიკის პრინციპებს და აღნიშნავს, რომ საერთაშორისო სამართლის ნორმებისა და საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულებებისა და შეთანხმებების გათვალისწინებით, სახელმწიფო ხელს უწყობს: საქართველოს ფარგლების გარეთ სახელმწიფო ენის სწავლებასა და პოპულარიზაციას; ქართველოლოგიური და აფხაზოლოგიური კვლევების გაღრმავებას; სათანადო სამეცნიერო და სამეცნიერო-პოპულარული ლიტერატურის გავრცელებას, სამეცნიერო ფორუმებისა და საზოგადოებრივი ღონისძიებების ორგანიზებას.

VI. სახელმწიფო ენის გამოყენების სფეროები

სამივე სახელმწიფოს კანონები სახელმწიფო ენის შესახებ ზოგადად მიუთითებენ სახელმწიფო ენის გამოყენების ძირითად სფეროებს – პოლიტიკა, საზოგადოება, ეკონომიკა, მეცნიერება და კულტურა²⁰, სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფერო²¹, რესპუბლიკის ცხოვრების ყველა სფერო²². აზერბაიჯანისა და საქართველოს კანონები, განსხვავებით სომხეთის კანონისაგან, ადგენენ სახელმწიფო ენის სამართლებრივი რეგულაციის ძირითად დებულებებს (აზერბაიჯანი – ოფიციალური ცერემონიები (მ.4), განათლება (მ.5), ტელე-რადიომაუწყებლობა (მ.6), მომსახურება, რეკლამა, განცხადება (მ.7), საკუთარი სახელები (მ.8), ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა (მ.9), გეოგრაფიული ობიექტები (მ.10), სამართალდამცავი ორგანოები, შეიარაღებული ძალები, სანოტარო საქმიანობა, ადმინისტრაციული წარმოება, სასამართლო წარმოება, ადმინისტრაციული გადაცდომების წარმოება (მ.11), საერთაშორისო მიმონერა (მ.12), ენის ნორმები (მ.13), ანბანი (მ. 14), საგამომცემლო საქმე (მ.15), ერთიანი სახის ოფიციალური დოკუმენტები, მოქალაქის პირადობის დამადასტურებელი დოკუმენტი (მ.16), სახელმწიფო ხელისუფლების და

¹⁹ Law of the Republic of Azerbaijan on State Language in the Republic of Azerbaijan, 2002, Art. 3(6).

²⁰ იქვე, Art. 1(2).

²¹ „სახელმწიფო ენის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მე-5 მუხლის მე-3 პუნქტი.

²² Law of the Republic of Armenia on Language, 1993, Art. 1, Sentence 1.

ადგილობრივი თვითმმართველობის, იურიდიული პირების, მათი წარმომადგენლების და ფილიალების, დაწესებულებების დასახელებები (მ.17); საქართველო – განათლება (მ.7), სახელმწიფო და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების ოფიციალური საქმისწარმოება (მ.11), სამართალშემოქმედება და საკანონმდებლო საქმიანობა (მ.12), სამართალწარმოება (მ.13), სამხედრო და სხვა გასამხედროებული ძალები (მ.14); ბეჭდის, შტამპის, შტემპელის, ბლანკის ტექსტი (მ.15), საგარეო ურთიერთობები (მ.16), არჩევნები (მ.16), რეფერენდუმი და პლემბისციტი (მ.18), კონკურსი და ატესტაცია (მ.19), ოფიციალური ღონისძიებები (მ.20), გეოგრაფიული ობიექტები (მ.21), სახელის, მამის სახელისა და გვარის დაწერილობა (მ.22), სახელმწიფო ორგანოს, ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოს, დაწესებულების, ორგანიზაციის, სანარმოს სახელწოდება (მ.23), საჯარო ინფორმირება (მ.24), საცნობარო მასალა (მ.26), მაუწყებლობა (მ.27), რეკლამა (მ.28), მომხმარებელზე ინფორმაციის მიწოდება (მ.29), მეცნიერება (მ.30), ინფორმატიკა (მ.28), კულტურა (მ.32). სომხეთის კანონი „ენის შესახებ“ მხოლოდ განათლების სფეროში სახელმწიფო ენის სამართლებრივ რეგულაციებს განსაზღვრავს (მ.2).

VII. ენის სახეები სახელმწიფო ენის შესახებ კანონში

აზერბაიჯანის კანონი არ განმარტავს სახელმწიფო ენას. საქართველოს კანონის მიხედვით კი სახელმწიფო ენა არის ენა (ენები), რომელსაც (რომლებსაც) ეს სტატუსი საქართველოს კონსტიტუციით აქვს მინიჭებული და რომელიც (რომლებიც), ისტორიული ტრადიციის შესაბამისად, სახელმწიფო ხელისუფლების განხორციელების და საქართველოს მოქალაქეების, სხვა ფიზიკური და იურიდიული პირების ურთიერთობის ძირითადი საშუალებაა.²³ სომხეთის კანონის მიხედვით, სახელმწიფო ენა არის ენა, რომელიც აღიარებულია სომხეთის რესპუბლიკის კონსტიტუციითა და კანონმდებლობით, რომელზეც სახელმწიფო ზრუნავს და მფარველობს და პრიორიტეტულია სომხეთის რესპუბლიკის ტერიტორიაზე²⁴.

სამხრეთ კავკასიის რესპუბლიკების კანონები ენის შესახებ, სახელმწიფო ენის გარდა, განასხვავებენ სხვა ენებსაც, კერძოდ: აზერბაიჯანის კანონი უცხო ენას (მ.1. პ.6; მ.9; მ.10. პ.2; მ.16. პ.2.), სხვა ენებს (მ.5. პ.2; მ.7.პ.1; მ.7. პ.4; მ.11.

²³ „სახელმწიფო ენის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მე-3 მუხლის „ა“ ქვეპუნქტი.

²⁴ Law of the Republic of Armenia on Language, 1993, Art. 1, Sentence 3.

პ.3; მ.11. პ.5-7;), შესაბამისი ტერიტორიის მოსახლეობის უმრავლესობის ენას (მ.11. პ.8.), მშობლიურ ენას (მ.11. პ.4.); საქართველოს კანონი – არასახელმწიფო ენას (მ.1. პ.1; მ.3. ქვეპუნქტი „ბ“; მ.6. პ. 2,6; მ.12. პ.1; მ.15; მ.20. პ.1; მ.23.1; მ.24; მ.25. პ.3-6; მ.30. პ.3; მ.32. ქვეპუნქტი „ბ“), ეროვნული უმცირესობის ენას (მ.3. ქვეპუნქტი „გ“; მ.7. პ.1; მ.11. პ.4; მ.12. პ.2; მ.20. პ.2; მ.23.1; მ.24; მ.25. პ.2.), სალიტერატურო ენას (მ.3. ქვეპუნქტები „დ“, „ე“; მ.22. პ.2; მ.36. პ.1-ლი; მ.40. პ.2. ქვეპუნქტი „ბ“), სხვა ენას (მ.32. ქვეპუნქტი „ა“); სომხეთის კანონი – ოფიციალურ ენას (მ.1-ლი, 1-ლი აბზაცი), ეროვნული უმცირესობის ენას (მ.1. მე-4 აბზაცი), მშობლიურ ენას (მ.2. მე-2 აბზაცი), თავის ენას (მ.4. მე-4 აბზაცი), სხვა ენებს (მ.4. მე-2 აბზაცი).

საქართველოს კანონი, აზერბაიჯანისა და სომხეთის შესაბამისი კანონები-საგან განსხვავებით, სახელმწიფო ენის გარდა, კანონში მოხსენიებული ენების განმარტებას იძლევა. იგი არასახელმწიფო ენას უწოდებს, სახელმწიფო ენის გარდა, ნებისმიერ ენას, რომლითაც საქართველოს მოქალაქეები და საქართველო-ში მცხოვრები სხვა პირები პირად ცხოვრებაში თუ საჯაროდ სარგებლობენ (მ.3. ქვეპუნქტი „ბ“); საქართველოს კანონის მიხედვით, ეროვნული უმცირესობის ენა არის არასახელმწიფო ენა, რომელსაც, ტრადიციულად, იყენებენ საქართველოს გარკვეულ ტერიტორიაზე კომპაქტურად მცხოვრები საქართველოს მოქალაქე-ები (მ.3. ქვეპუნქტი „გ“); სალიტერატურო ენა კი სახელმწიფო ენის მნიგნობრუ-ლი, ნორმირებული სახეა, რომელიც ემსახურება ოფიციალურ-საქმიანი ურთი-ერთობების, განათლების, მეცნიერების, კულტურის, მასობრივი კომუნიკაციის ყველა სფეროს (მ.3. ქვეპუნქტი „დ“).

სომხეთის რესპუბლიკის კანონი განმარტავს მხოლოდ ოფიციალურ ენას – სომხური ენის გრამატიკას, სალექსიკონო მარაგსა და წარმოთქმებზე დაქვემდე-ბარებული ენა, რომელიც საზოგადოების, კულტურისა და მეცნიერების სათანა-დო ფუნქციონირებას ემსახურება (მ.1-ლი, 1-ლი აბზაცი; მ.1.1-ლი, მე-4 აბზაცი).

VIII. განათლების ენა

განათლების სფეროს ენის სამართლებრივ რეგულაციებს ადგენს სამხრეთ კავკასიის რესპუბლიკების სამივე კანონი სახელმწიფო ენის შესახებ.²⁵ ყველა

²⁵ „სახელმწიფო ენის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მე-7 მუხლი; Law of the Republic of Azerbaijan on State Language in the Republic of Azerbaijan, 2002, Art. 5; Law of the Republic of Armenia on Language, 1993, Art. 2.

მათგანი განათლების ენად მიიჩნევს სახელმწიფო ენას. აზერბაიჯანის კანონი მხოლოდ განათლების შესახებ ლაპარაკობს (მ.5. პ.1), მაშინ, როცა სომხეთის კანონი სწავლებასთან ერთად აღზრდაზეც მიუთითებს (მ.2 1-ლი აბზაცი), საქართველოს კანონი კი აღზრდა-განათლების სფეროებს აკონკრეტებს და აღნიშნავს, რომ სახელმწიფო უზრუნველყოფს ადრეული და სკოლამდელი აღზრდისა და განათლების, ზოგადი, პროფესიული და უმაღლესი განათლების სახელმწიფო ენაზე მიღებას (მ.7. პ.1). სამივე რესპუბლიკის კანონი, შესაბამისი ქვეყნის კანონმდებლობით დადგენილი წესით, უშვებს არასახელმწიფო ენაზეც (სხვა ენები, ეროვნული უმცირესობის ენები) განათლების მიღების შესაძლებლობას, არასახელმწიფოენოვან საგანმანათლებლო დაწესებულებებში სახელმწიფო ენის სავალდებულო სწავლების მოთხოვნით.²⁶

„სახელმწიფო ენის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მე-7 მუხლის 1-ლი პუნქტით სახელმწიფო უზრუნველყოფს ზოგადი, პროფესიული და უმაღლესი განათლების სახელმწიფო ენაზე მიღებას. ამავე მუხლის მე-2 პუნქტი ეხება არაქართულენოვან ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულებაში ქართული ენის (აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ტერიტორიაზე არსებულ არააფხაზურენოვან ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულებაში – აგრეთვე აფხაზური ენის), როგორც საგნის სავალდებულო სწავლებას, ხოლო მე-3 პუნქტი არასახელმწიფოენოვან უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებაში ქართული ენის სპეციალური, ხოლო აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ტერიტორიაზე არსებული არააფხაზურენოვანი უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებაში – აგრეთვე აფხაზური ენის სპეციალური კურსის სავალდებულო სწავლებას.

აზერბაიჯანისა და სომხეთის კანონები ენის შესახებ მოითხოვენ საშუალო პროფესიულ-სპეციალურ და უმაღლეს სასწავლო დაწესებულებებში სახელმწიფო ენაში მისაღები გამოცდების ჩაბარებას, ამას უფრო იმპერატიული ფორმით აკეთებს სომხეთის კანონი, რომელიც მისაღებ გამოცდებზე სომხური ენის ჩაბარებას ექსპლიციტურად აუცილებლად მიიჩნევს (მ.2. მე-3 აბზაცი), აზერბაიჯანის კანონი კი ნაკლები იმპერატიულობით, თუმცა მაინც სავალდებულოდ ადგენს აზერბაიჯანული ენის მისაღებ გამოცდებზე ჩაბარებას (მ.5.

²⁶ იხ., „სახელმწიფო ენის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მე-7 მუხლის პირველი, მე-2 და მე-3 პუნქტი; Law of the Republic of Azerbaijan on State Language in the Republic of Azerbaijan, 2002, Art. 5(2); Law of the Republic of Armenia on Language, 1993, Art. 2, Sentences 1-2.

პ.3). ამგვარ რეგულაციას „სახელმწიფო ენის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონი არ იცნობს²⁷.

სომხეთის კანონმა ენის შესახებ, ყურადღება მიაქცია სმენადაქვეითებულთა მომზადების საკითხს სახელმწიფო ენაზე და აღნიშნულ კანონში 2014 წელს შეტანილი ცვლილებებით აღნიშნა, რომ სომხეთის რესპუბლიკაში სმენადაქვეითებულთა სწავლა და განათლება ხორციელდება ფესტების სომხურ ენაზე²⁸. ამგვარი მითითება არაა არც საქართველოს და არც აზერბაიჯანის „ენის შესახებ“ კანონში, თუმცა ზოგადად სპეციალური საგანმანათლებლო საჭიროების მქონე მოსწავლეთა ჩართვაზე ზოგადსაგანმანათლებლო პროცესში თანატოლებთან ერთად (ინკლუზიური განათლება), მიუთითებს, როგორც საქართველოს²⁹, ასევე აზერბაიჯანის³⁰ კანონმდებლობა.

IX. სახელმწიფო ენის დაცვა-განვითარება

სახელმწიფო ენისათვის სამართლებრივი სტატუსის მინიჭება, უპირველესად, მისი გამოყენება-დაცვა-განვითარებისთვის ზრუნვას გულისხმობს. შესაბამისად, სამხრეთ კავკასიის სამივე რესპუბლიკის კანონმდებლობა ენის შესახებ ადგენს შესაბამის რეგულაციებს სახელმწიფო ენის გამოყენება-დაცვა-განვითარების გარანტიებისა და პოლიტიკის შესახებ. აზერბაიჯანის კანონი სახელმწიფოს ძირითად ამოცანებად სახელმწიფო ენის გამოყენების, დაცვისა და განვითარების სფეროში მიიჩნევს: აზერბაიჯანის რესპუბლიკის კონსტიტუციისა და სახელმწიფო ენის შესახებ კანონის შესაბამისად, სახელმწიფო ენასთან დაკავშირებულ სამართლებრივი რეგულაციების შექმნას (მ.3. პ.0.1.); სახელმწიფო ენის გამოყენებასა და დაცვასთან დაკავშირებული საკანონმდებლო რეგულაციების დაცვის უზრუნველყოფას (მ.3. პ.0.2.); სახელმწიფო ენის განვითარების პროგრამის მომზადებას და მისი უზრუნველყოფის დაფინანსებას სახელმწიფო ბიუჯეტიდან (მ.3. პ.0.3.); სახელმწიფო ენის სინმინდის დაცვას, შესაბამისი პირო-

²⁷ საქართველოს უმაღლეს სასწავლებლებში ერთიან ეროვნულ გამოცდებზე ჩასაბარებელი საგნები განისაზღვრება ერთიანი ეროვნული გამოცდების ჩატარების დებულებით, რომელსაც ამტკიცებს განათლების მინისტრი შესაბამისი ბრძანებით, იხ., „უმაღლესი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-7 მუხლის 1-ლი პუნქტის „ი“ ქვეპუნქტი.

²⁸ Law of the Republic of Armenia on Amending the Law on Language, 2014, Art. 1.

²⁹ „ზოგადი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-7 მუხლი.

³⁰ იხ., Aliyev M., Democratization of Legislation Envisaging the Education Rights of Persons with Disabilities in Azerbaijan, South Caucasus Law Journal, N5, 2014, 269-275.

ბების შექმნასა და ღონისძიებების გატარებას ენათმეცნიერების თეორიისა და პრაქტიკის განვითარებისთვის (მ.3. პ.0.4.); სახელმწიფო ენის გამოყენებისთვის აუცილებელი მატერიალური ბაზის შექმნას (მ.3. პ.0.5.). საქართველოს ორგანული კანონის მიხედვით, სახელმწიფო ენის დაცვის, ფუნქციონირებისა და განვითარების უმთავრესი გარანტი სახელმწიფოა (მ.5. პ.1), რომელიც სახელმწიფო ენის შესახებ საკანონმდებლო აქტების საფუძველზე (მ.5. პ.2.), ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებთან ერთად სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში უზრუნველყოფს სახელმწიფო ენის ფუნქციონირებისა და მისი სინმინდის დაცვისათვის აუცილებელი ორგანიზაციული და მატერიალურ-ტექნიკური პირობების შექმნას (მ.5. პ.3.). სახელმწიფო ენის დაცვის სახელმწიფო კონტროლს თავიანთი უფლებამოსილების ფარგლებში ახორციელებენ: საქართველოს პარლამენტი; საქართველოს მთავრობა; ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოები; სახელმწიფო ენის დეპარტამენტი (მ.35.).

აზერბაიჯანის კანონის მსგავსად, საქართველოს კანონიც, მიზანშეწონილად მიიჩნევს სახელმწიფო ენის ერთიანი პროგრამის განხორციელების სახელმწიფო უზრუნველყოფას (მ.5. პ.4.). სომხეთის კანონი ზოგადად მიუთითებს, რომ ენის სფეროში სახელმწიფო პოლიტიკას ახორციელებს სომხეთის რესპუბლიკის მთავრობა, ადგილობრივი ხელისუფლებისა და მმართველობის ორგანოები, ასევე სომხეთის რესპუბლიკის კანონმდებლობის შესაბამისად შექმნილი, საამისოდ უფლებამოსილი სპეციალური სახელმწიფო ორგანო (მ.5. 1-ლი აბზაცი).

სამივე რესპუბლიკაში შექმნილია სახელმწიფო ენის დაცვისა და კონტროლს უფლებამოსილების მქონე სპეციალური სახელმწიფო ორგანო. საქართველოში ასეთი ორგანოა სახელმწიფო ენის დეპარტამენტი, რომელიც საქართველოს კანონმდებლობის ფარგლებში ახორციელებს სახელმწიფო ენის კონსტიტუციური სტატუსის დაცვასა და პოპულარიზაციას, ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების დადგენასა და დამკვიდრებას (მ.36. პ.1.). აზერბაიჯანში ამგვარ ფუნქციებს ასრულებს 9 ნევრისაგან შემდგარი აზერბაიჯანის რესპუბლიკის ტელევიზიისა და რადიომაუწყებლობის საბჭო³¹ და აზერბაიჯანის ჟურნალისტთა მიერ დაფუძნებული პრესის საბჭო³². სომხეთის რესპუბლიკის განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროში, ენის შესახებ სახელმწიფო ინსპექციის ბაზაზე, ჩამოყალიბდა საქვეუწყებო დაწესებულება „ენის კომი-

³¹ National TV and Radio Council of Azerbaijan, <https://www.azerbaijans.com/content_547_en.html> [11.05.2023].

³² Azerbaijan Media Council, <https://www.azerbaijans.com/content_1456_en.html> [11. 05. 2023].

ტეტი³³, რომელიც სომხეთის რესპუბლიკის ენობრივი პოლიტიკის სფეროში ასრულებს საზედამხედველო ფუნქციას და უზრუნველყოფს სომხეთის რესპუბლიკის კანონის „ენის შესახებ“ აღსრულებას.

2013 წელს აზერბაიჯანმა დაამტკიცა ენის სახელმწიფო პროგრამა, სახელწოდებით „ქვეყანაში გლობალიზაციის პირობებში ენათმეცნიერების განვითარებისა და დროის მოთხოვნების შესაბამისად აზერბაიჯანული ენის გამოყენების შესახებ“³⁴. საქართველოს მთავრობის 2021 წლის 30 დეკემბრის დადგენილებით დამტკიცდა 2021-2030 წლების სახელმწიფო ენის ერთიანი პროგრამა (სტრატეგია) და 2021-2022 წლების სამოქმედო გეგმა³⁵.

საქართველოს კანონი სახელმწიფო ენის სიცოცხლისუნარიანობის უმნიშვნელოვანეს პირობად მიიჩნევს ქართველურ ენებსა და კილოებს და აცხადებს სახელმწიფოებრივ ზრუნვას მათ შენარჩუნებასა და შესწავლაზე (მ.4. პ.3.).

X. ეროვნული უმცირესობების ენები

„ეროვნული უმცირესობის ენა“ – ამგვარ ცნებას აზერბაიჯანის კანონი არ იცნობს, როგორც აღინიშნა, კანონში მოხსენიებულია ამა თუ იმ ტერიტორიაზე მცხოვრები მოსახლეობის უმრავლესობის ენა, უცხო ენა, სხვა ენა, მშობლიური ენა. შეიძლება ითქვას, რომ კანონში ნახსენები ეს ენები გულისხმობს ეროვნული უმცირესობების ენას და ის უფლებები, რაც ამ ენებს აქვთ, ეროვნული უმცირესობების ენებსაც ეხება. ეს უფლებები კი შემდეგია: პირს, რომელიც ვერ ფლობს სახელმწიფო ენას სამართალდამცავ ორგანოებში, შეუძლია ისარგებლოს მთარგმნელის სამსახურით (მ.11. პ.1.); სანოტარო მოქმედებების განხორციელებისას პირი, რომელიც ვერ ფლობს სახელმწიფო ენას, ნოტარიუსს აქვს უფლება, შესაძლებლობის ფარგლებში, სანოტარო ტექსტი გააფორმოს სასურველ ენაზე ან უზრუნველყოს ტექსტის თარგმანი (მ.11. პ.3.); საკონსტიტუციო სამართალწარმოებაში მონაწილე სახელმწიფო ენის არმცოდნე პირი უზრუნველყოფილია საქ-

³³ Правительство Республики Армения, <<https://www.spyur.am/ru/companies/language-committee/70091>> [19.03.2023]

³⁴ Государственная Программа по Исползованию в Соответствии с Требованиями Времени Азербайджанского Языка в Условиях Глобализации и по Развитию Языкознания в Стране, Утверждено Распоряжением Президента Азербайджанской Республики от 9 Апреля 2013 Года.

³⁵ საქართველოს მთავრობის 2021 წლის 30 დეკემბრის N629 დადგენილება „2021-2030 წლების სახელმწიფო ენის ერთიანი პროგრამა (სტრატეგია) და 2021-2022 წლების სამოქმედო გეგმის დამტკიცების თაობაზე“.

მის მასალების მისთვის ნაცნობ ენაზე თარგმანითა და სასამართლოს სხდომაზე მშობლიურ ენაზე გამოსვლით (მ.11. პ.4.); სისხლის სამართლის (მ.11. პ.5.), სამოქალაქო და ეკონომიკური (მ.11. პ.6.), ადმინისტრაციულ გადაცდომათა (მ.11. პ.7.) სამართალწარმოება შესაბამისი საპროცესო კოდექსებით დადგენილ შემთხვევებში შესაძლებელია წარმართოს არასახელმწიფო ენაზე; ადმინისტრაციული აქტის მიღების, შესრულების, შეცვლის, გაუქმებისა და ადმინისტრაციული საჩივრის ადმინისტრაციული წარმოება, შესაბამისი ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ შესაძლებელია განხორციელდეს შესაბამისი ტერიტორიაზე მცხოვრები მოსახლეობის უმრავლესობის ენაზე (მ.11. პ.8.).

„სახელმწიფო ენის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონი მე-7, მე-9, მე-11, მე-12, მე-20, 23-ე, 24-ე და 25-ე მუხლებით არეგულირებს ეროვნული უმცირესობების ენობრივ ურთიერთობებს. საქართველოს სახელმწიფო შესაბამისი საგანმანათლებლო პოლიტიკით უზრუნველყოფს განათლების არასახელმწიფო და ეროვნული უმცირესობის ენებზე მიღების საკითხს (მ.7. პ.1.) ქართული ენის სპეციალური კურსის შეთავაზების დათქმით (მ.9. პ.3.). იმ მუნიციპალიტეტში, სადაც ეროვნული უმცირესობის წარმომადგენლები კომპაქტურად ცხოვრობენ, ეროვნული უმცირესობისათვის მიკუთვნებულ პირთათვის, სახელმწიფო და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებთან ურთიერთობისას, სახელმწიფო უზრუნველყოფს არა მხოლოდ ამ ეროვნული უმცირესობის ენაზე თარგმანის დახმარებით ურთიერთობას (მ.9. პ.3.), არამედ ამ მუნიციპალიტეტების სახელმწიფო და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოები უფლებამოსილი არიან, საჭიროების შემთხვევაში, დაადგინონ ეროვნული უმცირესობისათვის მიკუთვნებული პირის მიერ ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოში ამ ეროვნული უმცირესობის ენაზე წარდგენილი განცხადების, საჩივრის, მასზე გაცემული პასუხის თარგმანის წესი. იმ დათქმით, რომ ოფიციალური ძალა მხოლოდ შესაბამისი ტექსტის დედანს ექნება (მ.11. პ.4.), ამასთანავე, იმ მუნიციპალიტეტში, სადაც ეროვნული უმცირესობის წარმომადგენლები კომპაქტურად ცხოვრობენ, ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოს აქვს უფლება, საჭიროების შემთხვევაში, უზრუნველყოს მის მიერ მიღებული ნორმატიული აქტის შესაბამისი ეროვნული უმცირესობის ენაზე თარგმანა, იმ დათქმით, რომ ოფიციალური ძალა მხოლოდ შესაბამისი ტექსტის დედანს ექნება (მ.12. პ.2.). ეროვნული უმცირესობებით დასახლებულ მუნიციპალიტეტებში შესაძლებელია ადგილობრივი მნიშვნელობის ოფიციალური ღონისძიება (გარდა ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოს სხდომისა) მოცემული ეროვნული უმცირესობის ენაზე

ჩატარდეს (მ.20 პ.2.). ეროვნული უმცირესობის წარმომადგენლებით კომპაქტურად დასახლებულ მუნიციპალიტეტებში სახელმწიფო ორგანოს, ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოს ოფიციალური სახელწოდება (მ.23. პ.1.) და საჯარო ინფორმირებისათვის განკუთვნილი განცხადების, შეტყობინების, სასაათაურო წარწერის, პლაკატის, აბრის, აფიშის, რეკლამის, სხვა ვიზუალური ინფორმაციის ტექსტი სახელმწიფო ენასთან ერთად შეიძლება წარმოდგენილი იქნეს ამ ეროვნული უმცირესობის ენაზეც (მ.24.).

„ენის შესახებ“ სომხეთის რესპუბლიკის კანონი მიუთითებს სომხეთის რესპუბლიკის ტერიტორიაზე ეროვნული უმცირესობების ენის გარანტირებულ გამოყენებას (მ.1. მე-3 აბზაცი). ამავე კანონით ეროვნული უმცირესობების თემებში ზოგადსაგვლდებულო სწავლება და აღზრდა შესაძლებელია სახელმწიფოს მფარველობისა და სახელმწიფოს პროგრამის შესაბამისად მშობლიურ ენაზე, სომხური ენის აუცილებელი სწავლების დათქმით (მ.2. მე-2 აბზაცი). ასევე ეროვნული უმცირესობის ორგანიზაციებს ეძლევა უფლება დოკუმენტები, ბლანკები, ბეჭდები სომხურ ენასთან ერთად, პარალელური თარგმნით აწარმოონ თავიანთ ენაზეც (მ.4. მე-4 აბზაცი).

XI. საჯარო ინფორმირების ენა

საქართველოს ორგანული კანონი (მ.24.) საჯარო ინფორმირების ენად მიიჩნევს საჯარო ინფორმირებისათვის განკუთვნილი განცხადების, შეტყობინების, სასაათაურო წარწერის, პლაკატის, აბრის, აფიშის, რეკლამის, სხვა ვიზუალური ინფორმაციის ტექსტის ენას და მოითხოვს მათ სახელმწიფო ენაზე შესრულებას (მ.25. პ.1.). ასეთივე მოთხოვნას აყენებს სომხეთისა (მ.4. მე-2 აბზაცი) და აზერბაიჯანის (მ.7. პ.1.) კანონები. სომხეთის კანონი, აზერბაიჯანისა და საქართველოს კანონებისაგან განსხვავებით, ამომწურავად ჩამოთვლის საჯარო ინფორმირების საშუალებებს და მათ მიაკუთვნებს გარე წარწერებს, ბლანკებს, იარლიყებს, მარკებს, ბეჭდებს, საერთაშორისო საფოსტო კონვერტებს (მ. 4. მე-2 აბზაცი).

ქართული კანონი საჭიროების შემთხვევაში (მ.24), სომხეთის კანონი აუცილებლობის შემთხვევაში (მ. 4. მე-2 აბზაცი, პ.ვ), ხოლო აზერბაიჯანის კანონი უცხოელების მომსახურებასთან დაკავშირებულ სფეროებში (მ.7. პ.1.), უშვებს საჯარო ინფორმირებისთვის განკუთვნილი ინფორმაციის არასახელმწიფო ენაზე (საქართველო – მ.24), სხვა ენებზე (აზერბაიჯანი – მ.7. პ.1; სომხეთი – მ. 4. მე-2 აბზაცი), მითითებას.

სამივე ქვეყნის კანონი არასახელმწიფო ენაზე საჯარო ინფორმირებისთვის არასახელმწიფო ენის გამოყენების შესაძლებლობის დაშვებასთან ერთად განსაზღვრავს მის განლაგებას სახელმწიფო ენასთან მიმართებით. სამივე კანონი მოითხოვს, რომ სახელმწიფო ენაზე შესრულებული ტექსტი მოთავსდეს არასახელმწიფო ენაზე შესრულებული ტექსტის ნინ (მარცხნივ), ანუ არასახელმწიფო ენაზე შესრულებული ტექსტი უნდა მოსდევდეს სახელმწიფო ენაზე შესრულებულ ტექსტს.³⁶ ქართული კანონი, განსხვავებით აზერბაიჯანისა და სომხეთის კანონისაგან, მიუთითებს სახელმწიფო და არასახელმწიფო ენებზე შესრულებული ტექსტების განლაგების არა მხოლოდ ჰორიზონტალურ, არამედ ვერტიკალურ განლაგების ნესზეც, „სახელმწიფო ენის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის 25-ე მუხლის მე-3-მე-5 პუნქტების მიხედვით სახელმწიფო ენაზე შესრულებული ტექსტი უნდა იყოს არასახელმწიფო ენაზე შესრულებული ტექსტის ზევით.

აზერბაიჯანისა და საქართველოს კანონები მიუთითებს სახელმწიფო და არასახელმწიფო ენებზე გაკეთებული წარწერების შრიფტის თანაფარდობაზეც. საქართველოს შემთხვევაში არასახელმწიფო ენაზე შესრულებული ტექსტის სახელმწიფო ენაზე შესრულებულ ტექსტთან ერთად გამოყენებისას არასახელმწიფო ენოვანი ტექსტის შრიფტი სახელმწიფო ენოვანი ტექსტის შრიფტზე დიდი არ უნდა იყოს (მ.25. პ.6.). „რეკლამის შესახებ“ საქართველოს კანონი, უცხო ენაზე შესრულებული სარეკლამო წარწერის ზომის გარდა, რაოდენობაზეც მიუთითებს და აღნიშნავს „უცხო ენაზე შესრულებული წარწერა ზომით (ყველა შემთხვევაში) და რაოდენობით (გარდა ტელეპროდუქციისა) არ უნდა აღემატებოდეს სახელმწიფო ენაზე შესრულებულ (ტრანსლიტერირებულ) ფორმას“³⁷. „აზერბაიჯანის რესპუბლიკაში სახელმწიფო ენის შესახებ“ აზერბაიჯანის კანონი სახელმწიფო და არასახელმწიფო ენებზე დანერგილი ტექსტების მიერ დაჭერილ ფართობზე მიუთითებს და აღნიშნავს, რომ არასახელმწიფო ენაზე შესრულებული ტექსტის ფართობი არ უნდა აღემატებოდეს სახელმწიფო ენაზე შესრულებული ტექსტის ფართობს (მ.7. პ.1.). აზერბაიჯანის რესპუბლიკის კანონი „რეკლამის შესახებ“ მიუთითებს რა რეკლამის ფართზე, აღნიშნავს, რომ უცხოენოვანი სარეკლამო წარწერის განთავსების ფართი არ უნდა იყოს ნაკლები სახელმწიფო ენაზე შესრულებული სარეკლამო წარწერის ფართზე და არ უნდა აღემატებოდეს მთელი სარეკლამო ფართობის ერთ მესამედს³⁸. აღნიშნული საკითხები სომხეთის

³⁶ „სახელმწიფო ენის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის 25-ე მუხლის მე-3-მე-5 პუნქტები; Law of the Republic of Azerbaijan on State Language in the Republic of Azerbaijan, 2002, Art. 7(1); Law of the Republic of Armenia on Language, 1993, Art. 4, Sentence 2.

³⁷ იხ., „რეკლამის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-4 მუხლის მე-3 პუნქტი.

³⁸ Law of the Republic of Azerbaijan on Advertising, 2015, Art. 4(7).

რესპუბლიკაში რეგულირდება „რეკლამის შესახებ“ სომხეთის რესპუბლიკის კანონით, რომლის მიხედვით, რეკლამის ენა სომხეთის რესპუბლიკაში ლიტერატურული სომხური ენაა.³⁹ აღნიშნული კანონით, სომხეთის რესპუბლიკის ტერიტორიაზე მხოლოდ უცხოენოვანი რეკლამა აკრძალულია, გამონაკლისია უცხო ენაზე რეგისტრირებული სასაქონლო ნიშნები და მარკები.⁴⁰ საქართველოს კანონმდებლობა სასაქონლო ნიშანთან დაკავშირებით განსხვავებულ რეგულაციებს აწესებს და სხვა ენაზე რეგისტრირებული სასაქონლო (მომსახურების) ნიშნის (ლოგოტიპის) მფლობელს ავალდებულებს მისი ტრანსლიტერაციის წესით ქართულ ენაზე გადმოცემას⁴¹.

რეკლამის შესახებ სომხური კანონმდებლობაც, ქართულისა და აზერბაიჯანულის მსგავსად, რეკლამის შემქმნელების შეხედულების შესაბამისად, უშვებს უცხოენოვან რეკლამასაც, რომლის მოცულობა არ უნდა იყოს სომხურ ენაზე გაკეთებული სარეკლამო ტექსტის მოცულობაზე დიდი (მ.5. მე-5 აბზაცი) და უნდა დაინეროს სომხურენოვანი ტექსტის შემდეგ (მ.5. მე-6 აბზაცი). სომხეთის რესპუბლიკის კანონის „რეკლამის შესახებ“ ძველი რედაქცია მოითხოვდა, რომ უცხო ენაზე გაკეთებული რეკლამის ასოები უფრო პატარა ყოფილიყო, ვიდრე სომხურ ენაზე გაკეთებული რეკლამის ასოები⁴², მოქმედი რედაქცია მსგავს მოთხოვნას არ ითვალისწინებს. „რეკლამის შესახებ“ სომხეთის კანონი მიუთითებს, რომ უცხოენოვანი სარეკლამო წარწერა არ უნდა შეიცავდეს სომხურენოვანი წარწერისაგან განსხვავებულ ინფორმაციას (მ.5. მე-5 აბზაცი) და მისი გამომსახველობითი (ფერები, განათება) გადაწყვეტა არ უნდა აღემატებოდეს სომხურენოვანს (მ.5. მე-7 აბზაცი). მსგავს დათქმას აკეთებს „რეკლამის შესახებ“ საქართველოს კანონიც, რომლის მიხედვითაც, ორენოვანი მანათობელი წარწერის გამოყენების შემთხვევაში აუცილებელია ობიექტზე გაკეთებული ყველა წარწერა (ქართულიც და უცხოურიც) იყოს ერთნაირად განათებული და კითხვადი (მ.4. პ. 4.).

გათვალისწინებით, რომ საქართველოში, ქართულთან ერთად, აფხაზური ენაც სახელმწიფო ენაა აფხაზეთში, საქართველოს ორგანული კანონი აღნიშნავს – ოფიციალური სახელწოდების ქართულ, აფხაზურ და არასახელმწიფო ენებზე გადმოცემისას ქართული ტექსტი თავსდება წინ (მარცხნივ ან ზევით), აფხაზური ტექსტი – ცენტრში, ხოლო არასახელმწიფო ენაზე შესრულებული ტექსტი – შემდეგ (მარჯვნივ ან ქვევით) (მ.25. პ.4.).

³⁹ Law of the Republic of Armenia on Advertising, 1994, Art. 5, Sentence 2.

⁴⁰ იქვე, Art. 5, Sentence 4.

⁴¹ „რეკლამის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-4 მუხლის მე-2 პუნქტი.

⁴² Law on Advertising of Armenia, 1994, Art. 5, Sentence 3.

XII. პასუხისმგებლობა სახელმწიფო ენის შესახებ კანონის დარღვევისთვის

სამხრეთ კავკასიის სამივე ქვეყნის კანონმდებლობა ითვალისწინებს პასუხისმგებლობას სახელმწიფო ენასთან დაკავშირებული სამართლებრივი რეგულაციების დარღვევისთვის. არცერთი მათგანი კანონით არ განსაზღვრავს პასუხისმგებლობის კონკრეტულ სახეს და ფორმას ამა თუ იმ დარღვევისთვის და შემოიფარგლება მხოლოდ ზოგადი მითითებებით.⁴³ საქართველოს ორგანული კანონი, განსხვავებით, აზერბაიჯანისა და სომხეთის რესპუბლიკების კანონებისაგან, 39-ე მუხლით განსაზღვრავს სახელმწიფო ენის შესახებ საქართველოს კანონმდებლობის დარღვევისათვის პასუხისმგებელ პირებს: სახელმწიფო და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების, დაწესებულებისა და ორგანიზაციის ხელმძღვანელები, რომლებსაც, საქართველოს კანონმდებლობით, ეკისრებათ პერსონალური პასუხისმგებლობა მათდამი დაქვემდებარებულ სფეროში სახელმწიფო ენის შესახებ საქართველოს კანონმდებლობის დარღვევისათვის (მ.39. პ.1) და მომსახურების სფეროს დაწესებულებები და ორგანიზაციები, რომლებიც, საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად, ვალდებული არიან, აანაზღაურონ ამ სფეროს შესაბამისი თანამდებობის პირის ან რიგითი მუშაკის მიერ სახელმწიფოსათვის ან ფიზიკური პირისათვის სახელმწიფო ენის შესახებ კანონის დარღვევით მიყენებული ზიანი (მ.39. პ.2.).

აზერბაიჯანის რესპუბლიკის კანონი „რეკლამის შესახებ“ გარე რეკლამის კონტროლისთვის აღმასრულებელი ხელისუფლების შესაბამის ორგანოებს ავალდებულებს სპეციალური სტრუქტურის შექმნას (მ.34. პ.2.). აზერბაიჯანის რესპუბლიკის ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსი განსაზღვრავს სახელმწიფო ენისთვის ხელის შეშლასთან დაკავშირებულ პასუხისმგებლობას, რომლის მიხედვითაც, ადმინისტრაციულ გადაცდომად მიიჩნევა და ადმინისტრაციულ სასჯელს, ჯარიმის სახით, იმსახურებს სახელმწიფო ენის წინააღმდეგ მიმართული პროპაგანდა, აზერბაიჯანული ენის გამოყენებისა და განვითარებისთვის წინააღმდეგობის განწევა, აზერბაიჯანული ენის გამოყენებისთვის სფეროს შეზღუდვა, ასევე ლათინური ანბანის გამოყენებისთვის ხელის შეშლა. აღნიშნული გადაცდომისთვის ფიზიკური პირი დაჯარიმდება 20-დან 40

⁴³ იხ., „სახელმწიფო ენის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის 38-ე მუხლი; Law of the Republic of Azerbaijan on State Language in the Republic of Azerbaijan, 2002, Art. 19; Law of the Republic of Armenia on Language, 1993, Art. 5, Sentence 3.

მანეთამდე, თანამდებობის პირი 50-დან 90 მანეთამდე, ხოლო იურიდიული პირი 150-დან 300 მანეთამდე.⁴⁴

საქართველოს ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსი საქართველოს სახელმწიფო ენის შესახებ კანონის დარღვევასთან დაკავშირებულ ადმინისტრაციულ პასუხისმგებლობას არ იცნობს. კოდექსში ლაპარაკია რეკლამის შესახებ კანონის დარღვევასთან დაკავშირებულ პასუხისმგებლობაზე. რეკლამის ერთ-ერთი სახეა გარე რეკლამა, რომელიც საჯარო ინფორმირების ერთ-ერთი საშუალებაა, ამიტომ იგი „სახელმწიფო ენის შესახებ“ ორგანული კანონის 25-ე მუხლის შესაბამისად უნდა მომზადდეს და ამ მუხლის დარღვევაზე პასუხისმგებლობა განიხილება, როგორც არასათანადო რეკლამისთვის პასუხისმგებლობა, მაგრამ არა როგორც სახელმწიფო ენის შესახებ საქართველოს კანონმდებლობის დარღვევისთვის პასუხისმგებლობა, რასაც პირდაპირ მოითხოვს „სახელმწიფო ენის შესახებ“ ორგანული კანონის 38-ე მუხლი. არასათანადო რეკლამისთვის საქართველოს ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსი ითვალისწინებს ფიზიკურ პირთა დაჯარიმებას განთავსებული (გავრცელებული) რეკლამის სრული ღირებულების ოთხმაგი ოდენობით, იურიდიული პირებისა და დაწესებულებებისათვის – განთავსებული (გავრცელებული) რეკლამის სრული ღირებულების შვიდმაგი ოდენობით.⁴⁵ 2018 წლის ივლისის საკანონმდებლო ცვლილებებით, ქალაქ თბილისის მუნიციპალიტეტის ტერიტორიაზე არასათანადო რეკლამის განთავსება (გავრცელება) იწვევს ჯარიმას 1000-დან 6000 ლარამდე.⁴⁶ რეკლამის დაკვეთის, წარმოებისა და გავრცელებისათვის და აბრის დაკვეთისა და განთავსებისათვის დადგენილი წესების დარღვევა ითვალისწინებს ჯარიმას 200 ლარიდან 5000 ლარამდე,⁴⁷ იგივე ქმედება ქალაქ თბილისის ტერიტორიაზე ისჯება 1000 ლარიდან 7000 ლარამდე ჯარიმით⁴⁸.

სომხეთის რესპუბლიკაში, როგორც აღინიშნა, საჯარო ინფორმირების სამართლებრივი რეგულაცია ძირითადად „რეკლამის შესახებ“ კანონის შესაბამისად წარმართება. ეს კანონი ადგენს ასევე რეკლამის შესახებ კანონმდებლობის დაცვისა და კონტროლის განმახორციელებელი ორგანოს – ტელევიზიისა და რადიოს ეროვნული კომისიის კომპეტენციას, რომლის მიხედვითაც, აღნიშნული ორგანო უფლებამოსილია არა მხოლოდ გააფრთხილოს იურიდიული თუ ფიზიკური

⁴⁴ იხ., The Code of the Azerbaijan Republic on Administrative Violations, 2000, Art. 315(1).

⁴⁵ იხ., საქართველოს ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსის 159¹-ე მუხლი.

⁴⁶ იქვე, 158¹-ე მუხლი.

⁴⁷ იქვე, 159-ე მუხლი.

⁴⁸ იქვე, 158³-ე მუხლი.

პირი შემწნეული დარღვევის შესახებ, არამედ აკრძალოს კიდეც იგი, მოსთხოვოს კონტრეკლამირება, შეიტანოს სარჩელი სასამართლოში დარღვევის ფაქტის შესახებ, სისტემატური დარღვევის შემთხვევაში კი, შეიტანოს სარჩელი მისი ლიკვიდაციის წინადადებით,⁴⁹ სომხეთის რესპუბლიკის კანონის შესაბამისად დააჯარიმოს რეკლამის დამკვეთი, მწარმოებელი თუ გამავრცელებელი სარეკლამო კანონმდებლობის დარღვევის გამოსწორებისაგან თავის არიდებისა თუ არადროული შესრულებისთვის (მ.26. პ.1.). ჯარიმა შეიძლება იყოს მინიმალური ხელფასის ასმაგ ოდენობამდე (მ.26. პ.2.), გააკეთოს რეკლამის შესახებ კანონის ოფიციალური ახსნა-განმარტება (მ.25. 1-ლი აბზაცი, გ.). „რეკლამის შესახებ“ სომხეთის რესპუბლიკის კანონით, ქალაქ ერევანის მერი უფლებამოსილია მინიმალური ხელფასის ასმაგი ოდენობით დააჯარიმოს პირი, რომელიც თავს აარიდებს ან დროულად არ შეასრულებს მერის შეტყობინებას დადგენილი წესის დარღვევით განთავსებული გარე რეკლამის გასწორების შესახებ (მ.26.1.1.).

XIII. დასკვნა

ნაშრომში შედარებითი ანალიზის მეთოდის გამოყენებით ნაჩვენებია, რომ საქართველოში, განსხვავებით აზერბაიჯანისა და სომხეთისაგან, სახელმწიფო ენის შესახებ სამართლებრივი ურთიერთობები მოწესრიგებულია ორგანული კანონით. საქართველოს კანონის პრეამბულაში, განსხვავებით აზერბაიჯანისა და სომხეთისაგან, მითითებულია ქვეყანაში მოქმედი სხვა ენებისა და კულტურების თანაარსებობის, მათი ჰარმონიული განვითარებისა და დაცვის შესახებ. აზერბაიჯანის კანონი, განსხვავებით საქართველოსა და სომხეთის კანონებისაგან, არ განმარტავს სახელმწიფო ენას.

სამივე სახელმწიფოს კანონები სახელმწიფო ენის შესახებ ზოგადად მიუთითებენ სახელმწიფო ენის გამოყენების ძირითად სფეროებს. აზერბაიჯანული და ქართული კანონები, განსხვავებით სომხეთის კანონისაგან, კანონითვე ადგენს სახელმწიფო ენის სამართლებრივი რეგულაციის ძირითად დებულებებს. „ენის შესახებ“ სომხეთის რესპუბლიკის კანონი მხოლოდ განათლების სფეროში სახელმწიფო ენის სამართლებრივ რეგულაციებს განსაზღვრავს.

სამივე ქვეყნის კანონი ადგენს განათლების სფეროს ენის სამართლებრივ რეგულაციებს. სამივე ქვეყანა უშვებს შესაბამისი ქვეყნის კანონმდებლობით დადგენილი წესით არასახელმწიფო ენაზეც განათლების მიღების შესაძლებლო-

⁴⁹ იხ., Law of the Republic of Armenia on Advertising, 1994, Art. 25.

ბას, არასახელმწიფოენოვან საგანმანათლებლო დანესებულებებში სახელმწიფო ენის სავალდებულო სწავლების მოთხოვნით. სომხურმა კანონმა ყურადღება მი-აქცია სახელმწიფო ენაზე სმენადაქვეითებულთა მომზადების საკითხს.

სამხრეთ კავკასიის სამივე ქვეყნის კანონმდებლობა ადგენს შესაბამის რე-გულაციებს სახელმწიფო ენის გამოყენება-დაცვა-განვითარების გარანტიებისა და პოლიტიკის შესახებ. სამივე მათგანში შექმნილია სახელმწიფო ენის დაცვისა და კონტროლოს უფლებამოსილების მქონე სპეციალური სახელმწიფო ორგანო.

სამივე ქვეყნის კანონი არასახელმწიფო ენაზე საჯარო ინფორმირებისთვის არასახელმწიფო ენის გამოყენების შესაძლებლობის დაშვებასთან ერთად განსა-ზღვრავს სახელმწიფო ენასთან მისი მიმართების საკითხებს.

სამხრეთ კავკასიის სამივე ქვეყნის კანონმდებლობა ითვალისწინებს პასუ-ხისმგებლობას სახელმწიფო ენასთან დაკავშირებული სამართლებრივი რეგულა-ციების დარღვევებისთვის, თუმა არცერთი მათგანი სახელმწიფო ენის შესახებ კანონში არ განსაზღვრავს პასუხისმგებლობის კონკრეტულ სახეს და ფორმას ამა თუ იმ დარღვევებისთვის და მხოლოდ ზოგადი მითითებებით შემოიფარგლე-ბა. საქართველოს ორგანული კანონი, განსხვავებით აზერბაიჯანისა და სომხე-თის რესპუბლიკების კანონებისაგან, განსაზღვრავს სახელმწიფო ენის შესახებ საქართველოს კანონმდებლობის დარღვევისათვის პასუხისმგებელ სუბიექტებს.

სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში ხორციელდება აქტიური საკანონმდებლო საქმიანობა სახელმწიფო ენის, როგორც სახელმწიფოს ეფექტური ფუნქციონი-რების მნიშვნელოვანი ელემენტის, დაცვა-განვითარებისთვის.

Murman Gorgoshadze*, Levan Jackeli**

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE LAWS ON THE STATE LANGUAGE IN THE COUNTRIES OF THE SOUTH CAUCASUS

Abstract

All three states of the South Caucasus – Azerbaijan, Georgia, and Armenia are involved in the “European neighborhood policy”, which indicates their sharing of general European values and harmonization of current and future legislation with the European legal system. From this point of view, their legislation on the state language is important since the state language is a means of impacting the realization of the principles of the communicative unity of the state, political consolidation, and territorial integrity of the country.

Therefore, a comparative analysis of the development of the state language in the countries of the South Caucasus, linguistic sovereignty, human linguistic rights, and relations between the linguistic majority and the minority is relevant. The mentioned analysis will contribute to the mutual sharing of experience in the language policy of the South Caucasus countries.

The paper compares the state language legislation of Azerbaijan, Georgia, and Armenia, the title and status of the law, the date and structure of the law, the preamble, the constitutional status of the state language, mandatory knowledge of the state language, areas of use of the state language, types of languages, the language of education, protection of the state language.

The paper shows that the determination of the status of the state language is one of the central and important issues in the legal regulation of language relations, as it concerns not only the normative basis of language use in the state but also the rights of speakers of this or that language (both individuals and ethnic groups).

Keywords: Constitutional Status, State Language, Language of Public Information, Protection of the State Language, State Language Regulations.

* Professor at Batumi Shota Rustaveli State University, murman.gorgoshadze@bsu.edu.ge ORCID: 0000-0001-7794-3179.

** Professor at Shota Rustaveli State University of Batumi, l.jakeli@bsu.edu.ge ORCID: 0000-0003-0133-0733.

თორნიკე მერებაშვილი*

გეოინფორმაციული სისტემებისა და სივრცითი აზროვნების როლი სამართალში

I. შესავალი

გეოგრაფიული ინფორმაციული სისტემები (გის/GIS) მე-20 საუკუნეში ჩამოყალიბდა,¹ მათმა ინტეგრაციამ უმაღლესი განათლების სისტემებში, სამართალსა და სამთავრობო უწყებებში მთელი მსოფლიოს ცივილურ სახელმწიფოებში დადებითი შედეგები მოიტანა.² ბოლო ათწლეულების განმავლობაში ამ სისტემების გამოყენების მნიშვნელობამ იმატა, განსაკუთრებით, მცირე მიწიან და გეოპოლიტიკურად რთული მდებარეობის ქვეყნებში³. გეოინფორმაციული სისტემები მნიშვნელოვან როლს თამაშობს სამართლებრივი წესრიგის მდგრადობის საკითხშიც, მით უმეტეს, იმ მრავალმხრივი გეოპოლიტიკური გამოწვევების გათვალისწინებით, რომელთა წინაშეც დგას საქართველო: ოკუპაცია, ე.წ. „ბორდერიზაცია“, ისტორიული რუკების შეუსაბამობები, მეზობელ სახელმწიფოებთან არსებული საზღვრების შეუთანხმებლობა და ა.შ.⁴ ეს საკითხები კვეთს სამართლისა და გეოგრაფიული ინფორმაციული სისტემების გზებს.

ნაშრომში გაშუქებულია შეხედულებები იმის შესახებ, თუ როგორ უმკლავდება ეს სისტემები დემარკაციის, ქონების საზღვრების დადგენისა და რეგისტრაციის, სივრცითი დაგეგმარების, კარტოგრაფიის, ტოპოგრაფიისა და გეოდეზიური კვლევის გამოწვევებს. სტატია მიმოიხილავს გეოინფორმაციული

* გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტის დოქტორანტი, მიწის სამართლის სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტის დირექტორი, tornike.merebashvili21@gruni.edu.ge ORCID: 0009-0006-2993-1038.

¹ ლაოშვილი ზ., საქართველოს სამხედრო-საინჟინრო გეოგრაფიის გეოინფორმაციული საფუძვლები, თბილისი, 2014, 40.

² იხ., Kerski J.J., The Role of GIS in Digital Earth Education, International Journal of Digital Earth, Vol. 1, No. 4, 2008, 326-346.

³ Chandra D.B., Determining the Utility of GIS in Border Disputes Case Study: Sudan and South Sudan, University of Southern California, 2015, 2-6.

⁴ იხ., ლაოშვილი ზ., საქართველოს სამხედრო-საინჟინრო გეოგრაფიის გეოინფორმაციული საფუძვლები, თბილისი, 2014; Pickles J., A History of Spaces, Cartographic Reason, Mapping, and the Geo-coded World, Routledge, 2004.

სისტემების იმ ასპექტებს, რომლებიც მნიშვნელოვანია სამართლისთვის, მათი და სივრცითი აზროვნების როლს როგორც სახელმწიფოს მართლწესრიგისთვის, ისე ეროვნული გამონეგებისთვის სათანადო უნარებით აღჭურვილი პროფესიონალი იურისტების მომზადების პროცესში.

II. კარტოგრაფიისა და გეოგრაფიის განვითარება სამართლებრივ კონტექსტში

კარტოგრაფია ძველთაგანვე გამოიყენებოდა სახელმწიფოთა ტერიტორიების განსასაზღვრად,⁵ მაშასადამე, მიწების განაწილების და მათზე იურისდიქციის მთავარი ინსტრუმენტი კარტოგრაფიული მონაცემი იყო. რუკა, უპირველესად, ემსახურება ქვეყნისა თუ ცალკეული ობიექტების ფიზიკური მდებარეობის განსაზღვრას⁶, ამდენად, ის სამართალშემოქმედებისა და პოლიტიკის მიმართულებების განმსაზღვრელიცაა. რუკას სოციალურ-პოლიტიკური მნიშვნელობაც აქვს.⁷ რუკა უფრო მეტია, ვიდრე უბრალოდ გეოგრაფიული ინსტრუმენტი, ის გავლენების მოსაპოვებლად საჭირო იარაღია, რომელიც სწორად უნდა იქნეს გამოყენებული.⁸ მართალია, გეოგრაფიისთვის რუკა ერთ-ერთი უმთავრესი საშუალებაა, თუმცა იგი ბევრად მეტია ვიდრე რუკების შესწავლა⁹. ოქსფორდის ლექსიკონი განმარტავს გეოგრაფიას, როგორც კვლევების სფეროს, რომელიც ეხება დედამიწის ფიზიკურ მახასიათებლებს და მის ატმოსფეროს, ასევე ადამიანების მხრიდან მასზე გავლენებს, მათ შორის, მოსახლეობისა და რესურსების განაწილებას და პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, ასევე, სამართლებრივ ურთიერთობებს.¹⁰ მიუხედავად იმისა, რომ გეოგრაფია კვლავ განვითარებად სფეროდ რჩება, იგი გახდა ყველაზე დინამიკური, ინოვაციური და გავლენიანი სოციალურ მეცნიერებებში¹¹. სამართლისა და გეოგრაფიის ინტერ და მულტიდისციპლინუ-

⁵ Harley J.B., The Map and the Development of the History of Cartography, in: History of Cartography, Vol. 1, Cartography in Prehistoric, Ancient, and medieval Europe and the Mediterranean, Edited by J.B. Harley and D. Woodward, The University of Chicago Press, 1987, 22.

⁶ „გეოდეზიური და კარტოგრაფიული საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონის პირველი მუხლი.

⁷ იქვე, მე-3 მუხლი.

⁸ Black J., Maps and Politics, The University of Chicago Press, 1997, 115.

⁹ Soja E.W., Taking Space Personally, in: The Spatial Turn: Interdisciplinary Perspectives, Edited by W. Barney and S. Arias, Springer, 2009, 13-14.

¹⁰ იხ., Mayhew S., Oxford Dictionary of Geography, 4th Ed., Oxford University Press, 2009.

¹¹ Warf B., Arias S., Introduction: The Reinsertion of Space into the Social Sciences and

რი გაგება და შესწავლა შედარებით ახალი პრაქტიკაა.¹² თუმცა სამართლისა და გეოგრაფიის ინტერდისციპლინურ შესწავლას ისტორიული წანამძღვრებიც აქვს. მონტესკიემ ახალი თეორიები შეიმუშავა, რომლებიც კლიმატისა და სასოფლო-სამეურნეო ლანდშაფტის საკითხებსა და სამართალს ერთმანეთს უკავშირებდა.¹³ მისი ნაშრომი ცხადყოფს კავშირებს სამართალსა და გეოგრაფიას შორის ადრეული დროიდან თანამედროვე კანონების გაჩენამდე. მონტესკიეს იმჟამინდელი დასკვნები და ხედვები დღესაც აქტუალურია. უელსი ლ. გულდმა და მაიკლ ბარკუნმა შეისწავლეს გეოგრაფიის გავლენა საერთაშორისო სამართალზე, საზღვრების ტერიტორიული დემარკაციისა და წყლების რესურსების კონტექსტში.¹⁴ სამართლისა და გეოგრაფიის ინტერდისციპლინურ საკითხებზე ძველ და თანამედროვე კვლევებს შორის ძირითადი განსხვავებები განპირობებულია ტერმინოლოგიური და ტექნოლოგიური სიახლეებით, რამაც მნიშვნელოვნად დახვეწა და განავითარა კვლევის პროცესი. სამართლისა და გეოგრაფიის ინტერდისციპლინური შესწავლის საქმეში კი გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს დღეს უკვე თითქმის შეუცვლელ გეოინფორმაციულ სისტემებს.

გეოინფორმაციულმა სისტემებმა განაპირობა დანაშაულის ანალიზისა და გამოძიების მიზნებისთვის სამართალდამცავი ორგანოებისთვის პრაქტიკული გამოყენების რუკების შექმნა.¹⁵ 1829 წელს ადრიანო ბალბიმ და ანდრე მიშელ გერიმ შექმნეს ე.წ. დანაშაულის რუკები, რომლებზე დაყრდნობითაც 1849 წელს ჯოზეფ ფლეტჩერმა, ხოლო 1861 წელს ჰენრი მეიჰუმ, შეიმუშავეს შედარებით ახალი რუკები, რომლებიც გამოსახავდნენ ქვეყანაში არსებულ დანაშაულთა სტატისტიკას და კავშირებს დროსა და სივრცეში სხვადასხვა დანაშაულს შორის.¹⁶ ამდენად, რუკებმა არა მხოლოდ გამოავლინა ურთიერთკავშირები სხვადასხვა ტიპის დანაშაულს შორის, არამედ ხაზი გაუსვა მათი ჩადენის განმაპირობებელ სოციალურ-ეკონომიკურ ფაქტორებსაც, რაც თვალსაჩინოს ხდის საკითხის

Humanities, in: *The Spatial Turn: Interdisciplinary Perspectives*, Edited by W. Barney and S. Arias, Springer, 2009, 1.

¹² Soja E.W., *Taking Space Personally*, in: *The Spatial Turn: Interdisciplinary Perspectives*, Edited by W. Barney and S. Arias, Springer, 2009, 13-14.

¹³ მონტესკიე შ.ლ., *კანონთა გონი, დ. ლაბუჩიძე-ხოფერიას თარგმანი*, ნ. ნათაძის რედაქტორობით, თბილისი, 1994, პირველი ნაწილი, XIV-XVII თავები.

¹⁴ Wesley L., Barkun M., *International Law and the Social Sciences*, Princeton University Press, 1970, 256.

¹⁵ იხ., Rogers R., Craig D., *Geographic Information Systems in Policing*, *Police Studies*, Vol. 4, No. 2, 1994, 67-78.

¹⁶ Hunt J., *From Crime Mapping to Crime Forecasting: The Evolution of Place-Based Policing*, *NIJ Journal* 281, 2019, 1-2.

ინტერ და მულტიდისციპლინურ ბუნებას. დროთა განმავლობაში გეოინფორმაციული სისტემები სამართალდამცავებისათვის უმნიშვნელოვანესი მოკავშირე გახდა. ეს სისტემა მრავალმხრივი გამოყენებისაა და მოქმედებს როგორც მობილურ მონაცემთა ბაზებში, ასევე პერსონალურ კომპიუტერებში¹⁷.

III. გეოდეზიური, კარტოგრაფიული საქმიანობა და სამართლებრივი შედეგები საქართველოში

ისტორიული წარსულიც და აწმყოც მოწმობს, რომ საქართველო რთული გეოგრაფიულ/გეოპოლიტიკურ გზაჯვარედინზეა, რომელიც ქვეყნის სუვერენიტეტს უქმნის საფრთხეს მით უფრო, როცა ამჟამინდელი ტერიტორიის 20 პროცენტი ოკუპირებულია რუსეთის ფედერაციის მიერ. ამ პროცესებს საფუძველი საბჭოთა პერიოდში ჩაეყარა, რაც დიდი პრობლემაა საქართველოს კარტოგრაფიულ-სამართლებრივ სინამდვილეში. 1991 წელს საბჭოთა კავშირისგან გამოთავისუფლების შემდგომ, საქართველო იმ მრავალი საფუძველჩაყრილი ბოროტების მემკვიდრე გახდა, რომელიც საბჭოთა კავშირმა დათესა, რადგან საქართველოს განვითარების გზა გართულებოდა. სწორედ საბჭოთა მემკვიდრეობით მიღებულ რუკებს აქვს უამრავი შეუსაბამობა ქვეყნის სინამდვილესთან, უფრო კონკრეტულად, არ ემთხვევა ისტორიულ ან ეთნიკურ საზღვრებს. როგორც ჯონათან უიტლი აღნიშნავს, რომლის კვლევების მცირე ნაწილი საქართველოსაც ეთმობა, ამ შეუსაბამობებმა წარმოშვა, დამოუკიდებლობის ადრეულ წლებში პრობლემები აფხაზეთსა და სამხრეთ ოსეთში. ახალი არ არის, რომ რუსეთი სხვა ეთნიკური ჯგუფების ნაქეზებით, საქართველოს ტერიტორიების ოკუპაციას ახდენდა და დღემდე ახდენს. ასევე, რეზონანსული საქმეა გარეჯის სამონასტრო კომპლექსის მიმდებარე საზღვრის მოკვეთა აზერბაიჯანის სახელმწიფოს მიერ. ისტორიული და რელიგიური მნიშვნელობით მდიდარი ტერიტორია, რომელიც საქართველოსა და მის მეზობელ აზერბაიჯანს შორის კონფლიქტის მიძინებულ ფორმად იქცა, საკმაოდ რისკებს შეიცავს და სამომავლო უთანხმოებას მოასწავებს. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ესეც საბჭოთა პერიოდში დაშვებული შეცდომების ნაყოფია, რაც დროდადრო თვალსაჩინო ხდება. დამოუკიდებლობის შემდგომ ხანაში, რამდენიმე საერთაშორისო ორგანო ჩაერია, რათა დახმარება შეეთავაზებინა საქართველოსათვის ამ ტერიტორიული

¹⁷ Heywood I., Cornelius S., Carver S., An Introduction to Geographical Information Systems, 3rd Ed., Pearson Education, 2006, 281-283.

გაურკვევლობების აღმოფხვრის მიზნით¹⁸. როგორც პოსტსაბჭოთა ქვეყნების მკვლევარი პიკლსი აღნიშნავს, თანამედროვე ინსტრუმენტებიც კი არ არის საკმარისი საბჭოთა კავშირის მიერ დატოვილი მახინჯი რეალობის წასაშლელად, არამედ ამისთვის ინტერდისციპლინური მიდგომები და ცოდნის ამაღლებაა საჭირო¹⁹. ამდენად, მედიას, ხელისუფლებას, განათლების სისტემას და ნებისმიერ პირს, ვისაც ხელენიფება სახელმწიფოებრივი რეზონანსული საქმის გაშუქება, როგორც ჟურნალისტს, როგორც კანონშემოქმედს, როგორც ხელისუფალს თუ უბრალოდ დარგობრივ სპეციალიზაციაში მომუშავეს, მოეთხოვება მულტიდისციპლინური აზროვნება, ეთიკის ნორმების დაცვა, რამეთუ დეზინფორმაციისა და უცოდინრობის მთავარი მამოძრავებელი ძალა სუსტი განათლების სისტემა და მიკერძოებული მედიაა.

IV. გეოგრაფიული აღნიშვნებისა და სამართლის კვება

სამართლებრივი თვალსაზრისით, მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ გეოგრაფიული აღნიშვნა წარმოშობს ინტელექტუალური საკუთრების უფლებას.²⁰ ეს ობიექტები ემსახურება პროდუქტის იდენტიფიცირებას²¹, რომელიც წარმოიშობა კონკრეტული გეოგრაფიული არეალიდან და რომელსაც აქვს ხარისხი, რეპუტაცია ან სხვა მახასიათებლები, რომლებიც არსებითად მიეკუთვნება მის გეოგრაფიულ წარმოშობას²². ასეთი აღნიშვნებით გისი აძლიერებს ადგილობრივი პროდუქტების რეპუტაციას და ღირებულებას, ხელს უწყობს პროდუქტის მწარმოებლებს ბიზნესსაქმიანობაში. ჩვეულებრივ, მომხმარებელი ამოწმებს და დიდ ყურადღებას აქცევს იმ საქონლის წარმოშობას და ხარისხს, რასაც ყიდულობს ან მოიხმარს.²³ ამდენად გეო-ინფორმაციული სისტემები დეტალურ ინფორმაციას შეიცავს იმის შესახებ, თუ სად მდებარეობს (ფიზიკური ადგილმდებარეობა) და როგორ იწარმოება საქონელი, მაგალითად, მევენახეო-

¹⁸ <<https://www.osce.org/node/514940>> [15.07.2023]

¹⁹ იხ., Pickles J., A History of Spaces, Cartographic Reason, Mapping, and the Geo-coded World, Routledge, 2004.

²⁰ ძამუკაშვილი დ., ინტელექტუალურ უფლებათა სამართალი, თბილისი, 2014, 103.

²¹ WIPO Intellectual Property Handbook, World Intellectual Property Organization, 2004, 20.

²² Bramley C., A Review of the Socio-Economic Impact of Geographical Indications: Considerations for the Developing World, 1, <https://www.wipo.int/edocs/mdocs/geoind/en/wipo_geo_lim_11/wipo_geo_lim_11_9.pdf> [15.07.2023]

²³ <<https://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev.publhealth.24.012902.140835>> [15.07.2023]

ბა, რომელიც წარმოების მეთოდებით, ყურძნის ჯიშებით, ორგანული მახასიათებლებით, ალკოჰოლური სიძლიერითა და ჰექტარზე მაქსიმალური მოსავლიანობით განიჩნევა სივრცითი მონაცემების კონტექსტში.²⁴ ეს ანვდის შემძენს ინფორმაციას პროდუქტის ხარისხის თაობაზე. მაგალითად, ინტელექტუალური საკუთრების სამართალი განსაზღვრავს ღვინის სახელების აღიარებას, რაც ცალკეულ ტერიტორიულ ერთეულებთან ასოცირდება, ეს კი მევენახეობის განვითარებაზე დადებითად მოქმედებს.²⁵ აღნიშნული მიუთითებს იმაზე, თუ რა გავლენას ახდენს გეოგრაფიული აღნიშვნები ინტელექტუალური საკუთრების რეგულაციების გზით სასოფლო-სამეურნეო მოსავლიანობაზე²⁶. გეოგრაფიის, კიბერმეცნიერებებისა და სამართლის ურთიერთმიმართებისა და ერთმანეთზე ზემოქმედების კარგი მაგალითებია შეერთებული შტატების ინტერნეტის ტერიტორიალიზაციის საკითხებში.²⁷ გეოგრაფიული აღნიშვნების დაცვის საერთაშორისო მექანიზმები: სამრეწველო საკუთრების დაცვის პარიზის კონვენცია; ლისაბონის შეთანხმება „ადგილწარმოშობის დასახელებების დაცვისა და მათი საერთაშორისო რეგისტრაციის შესახებ“.

V. ფუნქციური ურთიერთობა სამართალსა და გეოგრაფიას შორის

მარტივია თვალის დევნება, თუ როგორ ვითარდება გეოგრაფია სამართალთან ერთად, როგორ მოქმედებს კანონმდებლობაში შეტანილი ცვლილებები გეოგრაფიაზე და როგორ გამოსახავს გეოგრაფია სამართლებრივი ნორმების დატოვებულ ანაბეჭდებს. კანონი ადგენს ტერიტორიულ საზღვრებს (სუვერენიტეტს)²⁸, ინარჩუნებს ან იცავს საზღვრებს და ფიზიკურ ადგილმდებარეობას²⁹, გავლენას

²⁴ Bramley C., A Review of the Socio-Economic Impact of Geographical Indications: Considerations for the Developing World, 3, <https://www.wipo.int/edocs/mdocs/geoind/en/wipo_geo_lim_11/wipo_geo_lim_11_9.pdf> [15.07.2023]

²⁵ Basaraner M., Cartography and GIS Education in Geomatic Engineering, 2014, 2.

²⁶ Swanson T., Goeschl T., The Distributive Impact of Intellectual Property Regimes: A Report from the 'Natural Experiment' of the Green Revolution, in: Intellectual Property Rights: Legal and Economic Challenges for Development, Edited by A.M. Cimoli, G. Dosi, K.E. Maskus, R.L. Okediji and J.H. Reichman, Oxford University Press, 2014, 264-287.

²⁷ Leipnik M.R., Use of Geographic Information Systems in Cyber Warfare and Cyber Counterterrorism, in: Cyber Warfare and Cyber Counterterrorism, Edited by L. Janczewski and A. Colarik, IGI Global, 2007, 291-297.

²⁸ საქართველოს კონსტიტუციის პირველი მუხლი.

²⁹ „საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-12 მუხლი.

ახდენს სივრცით დაგეგმარებაზე³⁰, ნათელს ჰფენს გეოგრაფიული ობიექტების წარმოშობას ან შენარჩუნებას. ამ თვალსაზრისით, გეოგრაფია არა მუდმივი, არამედ ცვალებადია, რაც ნაკარნახევია სამართლებრივი დინამიკისა და კანონმდებლობის ცვალებადობით. მაგალითად, აშშ-ში, დასავლეთისკენ გაფართოების დროს, საკანონმდებლო დონეზე საგრაფოები განისაზღვრა ისე, რომ მოსახლეობას შეძლებოდა ქვეყნის ცენტრში მისვლა, – ამ შემთხვევაში კანონი კარნახობდა გეოგრაფიულ მდებარეობას, ქმნიდა პოლიტიკურ რუკას შეერთებული შტატების გარკვეულ ნაწილებში და ზღუდავდა კიდევ გარკვეულად საკუთრებას.³¹ გეოგრაფიაზე სამართლის გავლენის მაგალითია ასევე პერუს ანდებში მაღალმთიანი თემებისათვის მიწების განაწილების მონესრიგება;³² ბუტანის მოქალაქეობის წესების ცვლილების შედეგები და ლჰოტმამპას მოსახლეობის პრეტენზია მიწებზე.³³ ამდენად, სამართალი საზოგადოდ და სახელმწიფოებრივად მნიშვნელოვან პროცესებში იღებს მონაწილეობას, გეოგრაფიული განსაზღვრებების კონტექსტში.

კარტოგრაფია და გეოდეზია განეკუთვნება მხოლოდ საქართველოს უმაღლეს სახელმწიფო ორგანოთა განსაკუთრებულ გამგებლობას.³⁴ ამდენად, საქართველოს მთავრობის კომპეტენციაში ექცევა ქვეყნის ტერიტორიაზე გეოდეზიური და კარტოგრაფიული საქმიანობის, საერთაშორისო პროგრამებისა და პროექტების, ტოპოგრაფიული რუკებისა და გეგმების და ქვეყნის საზღვრების დემარკაციის კოორდინირების თვალსაზრისით.³⁵ გეოდეზია და კარტოგრაფია გეოინფორმაციული სისტემების შედეგად ხორციელდება³⁶. გეოდეზია დედამიწის ზუსტი ზომისა და ფორმების განმსაზღვრელი მეცნიერებაა³⁷, რომლის დანიშნულებაა უზრუნველყოს კარტოგრაფიისათვის აუცილებელი მონაცემების

³⁰ საქართველოს სივრცის დაგეგმარების, არქიტექტურული და სამშენებლო საქმიანობის კოდექსის მე-2 მუხლი.

³¹ Braverman I., Hidden in Plain View: Legal Geography from a Visual Perspective, *Journal of Law, Culture, and the Humanities*, Vol. 7, No. 2, 2010, 173, 178.

³² Nuijten M., Rodríguez D.L., Peasant Community and Territorial Strategies in the Andean Highlands of Peru, in: *Spatializing Law, An Anthropological Geography of Law in Society*, Edited by F. von Benda-Beckmann and K. von Benda-Beckmann, Routledge, 2009, 31-55.

³³ Whitecross R., Migrants, Settlers and Refugees: Law and the Contestation of 'Citizenship' in Bhutan, in: *Spatializing Law, An Anthropological Geography of Law in Society*, Edited by F. von Benda-Beckmann and K. von Benda-Beckmann, Routledge, 57-74.

³⁴ საქართველოს კონსტიტუციის მე-7 მუხლის პირველი პუნქტის „ვ“ ქვეპუნქტი.

³⁵ „გეოდეზიური და კარტოგრაფიული საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-5 მუხლი.

³⁶ <https://www.sciencedirect.com/topics/physics-and-astronomy/geodesy>

³⁷ Geodesy, in: *A Dictionary of Earth Sciences*, 3rd Ed., Edited by M. Allaby, Oxford University Press, 2008.

ზუსტი მინოდება.³⁸ ამასთან, იგი იურიდიული მნიშვნელობის საკითხებში იღებს მონაწილეობას, როგორცაა მინის საკუთრების უფლების რეგისტრაცია: გეოდეზიური სამუშაოები აუცილებელია მინის ნაკვეთებზე საზღვრების დემარკაციისა და საკუთრების უფლების ობიექტის ადგილმდებარეობის განსაზღვრად;³⁹ საბრძოლო მოქმედებებსა და ოპერაციებში გეოგრაფიული ფაქტორების გამოყენების უამრავი მაგალითი საქართველოს ისტორიაშიც, განსაკუთრებით აღსანიშნავია შამქორის ბრძოლა, დიდგორის ბრძოლა როდესაც საბოლოო შედეგი მნიშვნელოვანწილად გეოგრაფიული ფაქტორის გონივრულ გამოყენებაზე იყო დამოკიდებული.⁴⁰ ბუნებრივი რესურსების მართვა: საქართველო ამ კუთხით დაჯილდოვებულია ბუნების მიერ, რამეთუ აქ უამრავი სახეობის ბუნებრივი რესურსია თავმოყრილი, მათ შორის წყალი, მინერალური საბადოები თუ სხვა. გეოდეზია ამ რესურსების შესახებ ინფორმაციული რუკების შემუშავებასა და მონიტორინგშიც იღებს აქტიურ მონაწილეობას⁴¹.

არანაკლები მნიშვნელობისაა კარტოგრაფია, რომელიც, როგორც რუკების შემსწავლელი მეცნიერება,⁴² სხვადასხვა პროექციაში გამოსახავს დედამიწის გეოგრაფიულ ინფორმაციას⁴³. გეოდეზია და კარტოგრაფია ძალიან ახლოს მდგომი მეცნიერებებია. კარტოგრაფია სახელმწიფო დონეზე გამოიყენება შემდეგი ძირითადი მიმართულებებით: 1. მინის რეგისტრაცია: კარტოგრაფიული მონაცემები განსაზღვრავს საკადასტრო სისტემატიზაციას. ზუსტი რუკა გამოიყენება მინის ნაკვეთის საზღვრების დასადგენად; 2. გარემოს დაცვა: კარტოგრაფია ქმნის რუკებს, რომელიც მნიშვნელოვანია გარემოს დაცვის მომწესრიგებელი ნორმების პრაქტიკაში რეალიზებისათვის.

სამართლის, კარტოგრაფიისა და გეოდეზიის განსაკუთრებული კავშირი იმითიც დასტურდება, რომ უძრავ ნივთებზე რეგისტრაციის სამართლებრივი რეჟიმი მეტწილად ეყრდნობა გეოდეზიურ და კარტოგრაფიულ მონაცემებს,

³⁸ Govorov M., *Geodesy and Cartography for Needs Geographic Information Infrastructure*, Vilnius, 2008, 18.

³⁹ საქართველოს მთავრობის 2014 წლის 23 ივნისის №414 დადგენილებით დამტკიცებული „დაცული ტერიტორიების საზღვრების დემარკაციის განხორციელების წესის“ მე-2 მუხლი.

⁴⁰ ლაოშვილი ზ., საქართველოს სამხედრო-საინჟინრო გეოგრაფიის გეოინფორმაციული საფუძვლები, თბილისი, 2014, 31-32.

⁴¹ „გეოდეზიური და კარტოგრაფიული საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-3 მუხლი.

⁴² Govorov M., *Geodesy and Cartography for needs Geographic Information Infrastructure*, Vilnius, 2008, 9.

⁴³ იხ., <<https://www.britannica.com/science/projection-cartography>> [15.07.2023]

რომლებიც ასევე უაღრესად მნიშვნელოვანია მიწის საზღვრების, მიწის აღრიცხვისა და მიწასთან დაკავშირებული დავების გადაწყვეტის პროცესში⁴⁴. გეოდეზია, კარტოგრაფია და სამართალი ერთობლივად განაპირობებს მიწის მართვის, ტერიტორიული სუვერენიტეტისა და ბუნებრივი რესურსების დაცვას როგორც თავიანთი ექსკლუზიური, ისე ინტერდისციპლინური და ურთიერთმკვეთი მიმართულებებით.

უძრავ საკუთრებასთან, განსაკუთრებით კი მიწასთან, დაკავშირებული დავები სამართლისათვის საერთო გამოწვევაა, არა მხოლოდ საქართველოში, არამედ მთელ მსოფლიოში.⁴⁵ გეოინფორმაციული სისტემები მონაცემების დამუშავებისა და სხვადასხვა თემატური თუ ზოგადგეოგრაფიული რუკების შემუშავების შესაძლებლობით, იქცა ფასდაუდებელ ინსტრუმენტად საკუთრებასთან დაკავშირებული უთანხმოებების გამორკვევისა და მოგვარების თვალსაზრისით.⁴⁶ სათვალსაჩინოა ის, რომ სამართალშემფარდებლები, ადმინისტრაციული ორგანოები, რომლებიც მიწასთან დაკავშირებულ გადაწყვეტილებებს იღებენ, ეყრდნობიან გეოსივრცით მონაცემებს, რომლებიც გეოინფორმაციული სისტემების მიერ მუშავდება⁴⁷.

ცალკეულ ქვეყნებში მიწის ადმინისტრირების ყველა საკითხი, მათ შორის, საკადასტრო მონაცემები, ელექტრონულ ბაზებსა და მონაცემთა კომპიუტერულ სისტემებში იყრის თავს, რაც გრაფიკულ მონაცემებთან შედარებით ბევრად ხელსაყრელია. თუმცა შვედეთში 1995 წელს, ავსტრიაში 1991 წელს, ხოლო ბრიტანეთში 1994 წელს უკვე უზრუნველყოფილი იყო ონლაინწვდომა მიწასთან დაკავშირებულ სამართლებრივ ინფორმაციებსა და მიწის საკადასტრო მონაცემებზე.⁴⁸ ცენტრალური ევროპის, ასევე აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში ვითარება ოდნავ განსხვავებულია, მაგალითად, უნგრეთში 1996 წელს

⁴⁴ „მიწის ნაკვეთებზე უფლებათა სისტემური და სპორადული რეგისტრაციის წესისა და საკადასტრო მონაცემების სრულყოფის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-3 მუხლის „ს“ ქვეპუნქტი.

⁴⁵ <<https://www.worldbank.org/en/topic/land#:~:text=The%20World%20Bank%20invests%20in,develop%20digital%20land%20administration%20services>> [15.07.2023]

⁴⁶ ლაოშვილი ზ., გეოგრაფიული ინფორმაციული სისტემები, თბილისი, 2021, 7-8.

⁴⁷ იხ., თბილისის სააპელაციო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა პალატის 2020 წლის 25 მარტის განჩინება N33/3399-18; „მიწის ნაკვეთებზე უფლებათა სისტემური და სპორადული რეგისტრაციის წესისა და საკადასტრო მონაცემების სრულყოფის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-3 მუხლის „ს“ ქვეპუნქტი; საჯარო რეესტრის ეროვნული სააგენტო, ეროვნული სივრცითი მონაცემების შექმნისა და განვითარების პროექტის განათლების მიმართულების 2016-2018 წლების სტრატეგია, თბილისი, 2015, 6.

⁴⁸ Dale P.D., McLaren R.A., GIS in Land Administration, in: Geographic Information Systems, 1999, 860.

დაიწყო კომპიუტერიზებული სისტემების ამოქმედება, თუმცა ჯერ კიდევ არ არის საკმარისად განვითარებული, რომ უზრუნველყოს ფართო ონლაინ წვდომა საზოგადოებისათვის.⁴⁹ გეოინფორმაციული სისტემების გამოყენება ხელს უწყობს ისეთი საკითხების საჯაროობას, როგორცაა: 1. მიწის საკუთრების განსაზღვრა, მიწის საკუთრების უფლების გადაცემა, შეზღუდული სანივთო უფლებების შესახებ ინფორმაცია, უზრუნველყოფების შესახებ ინფორმაცია; 2. მიწისა და ქონების ღირებულება; 3. მიწის ბაზრის მხარდაჭერა და ანალიზი; 4. მონაცემები კომუნალური მომსახურების დაგეგმვისა და მართვის შესახებ.⁵⁰ მიწის რეგისტრაციის პროცესში გეოინფორმაციული სისტემების ინტეგრირებამ უზრუნველყო მიწის უფრო რაციონალურად გამოყენების შესაძლებლობა, როგორც საჯარო, ისე კერძო ინტერესებისთვის. ტექნოლოგიური თვალსაზრისით, ნაბიჯი გადადგმულია, თუმცა ამ ყოველივეს სჭირდება ინტენსიური მუშაობა, რათა გისი ინტეგრირდეს სამართლის ყველა სისტემაში, სადაც სამართალი წყვეტს სივრცით საკითხებს.

კარტოგრაფია გამოიყენება სისხლის სამართალშიც, გეოინფორმაციული სისტემების მეშვეობით გამოიძიება და სისხლისსამართლებრივი დევნა ეფექტიანად მიმდინარეობს სტატისტიკურ მონაცემებზე დაყრდნობით⁵¹, სწორედ მსგავსი მონაცემები უზრუნველყოფს დანაშაულის სტატისტიკური რუკების შემუშავებას და ზოგიერთ შემთხვევაში დანაშაულის პროგნოზირებასაც კი.⁵² გისის ადგილი სასჯელალსრულების მიმართულებითაც მოიძებნება, რამეთუ სივრცითი მონაცემები, დანესებულების მდებარეობა, უსაფრთხოების სისტემები და ა.შ. თავმოყრილია გეოინფორმაციულ სისტემებში. ამ უკანასკნელის გამოყენებით კონტროლდება მსხვერპლის, დამნაშავისა თუ დანაშაულის ადგილის გეოგრაფიული მდგებარეობა რეალურ დროში⁵³.

⁴⁹ Land Administration Guidelines, With Special Reference to Countries in Transition, New York and Geneva, 1996, 76.

⁵⁰ Ventura S.J., The Use of Geographic Information Systems in Local Government, Public Administration Review, Vol. 55, No. 5 1995, 463.

⁵¹ Mohler G.O., Short M.B., Malinowski S., Johnson M., Tita G.E. Bertozzi A.L., Brantingham P.J., Randomized Controlled Field Trials of Predictive Policing, Journal of the American Statistical Association, Vol. 110, No. 512, 2015, 1399-1411.

⁵² Salcedo-Gonzalez M., Spatiotemporal Predictive Geo-Visualization of Criminal Activity for Application to Real-Time Systems for Crime Deterrence, Prevention and Control, International Journal of Geo-Information, Vol. 12, No. 7, 2023, 291-313.

⁵³ Bowers K.J., Johnson S.D., Using Geographic Information Systems in Crime Analysis, Wilian Publishing, 2004, 313-329.

VI. გეოინფორმაციული სისტემების შესახებ ცოდნის მნიშვნელობა იურისტებისთვის

გეოინფორმაციული სისტემის ჩამოყალიბებამ თვალსაჩინო გახადა სამართლისა და გეოგრაფიის ურთიერთმიმართებაში განვითარების ახალი გზები, განსაკუთრებით, მიწის რეგისტრაციისა და მიწაზე საკუთრების უფლების დაცვის (ეროვნულ დონეზე), ასევე სახელმწიფოთა შორის საზღვრების დემარკაციისა და ტერიტორიული კონფლიქტების პრევენციის მიმართულებით. ამ მიზნების გამო აშშ-ის, კანადის, იაპონიის და სხვა განვითარებული სახელმწიფოების სამართლის პროგრამათა კურიკულუმებში სრულად ან ნაწილობრივ ინტეგრირებული გეოინფორმაციული სისტემების შესახებ ინფორმაციის სწავლება, ასევე შექმნილია ინტერდისციპლინური პროგრამები და მოდულები, რომლებიც აერთიანებს სამართალს, კარტოგრაფიას, გეოდეზიას და სხვა დამხმარე მეცნიერებებს.⁵⁴ სულ მცირე 171 სხვადასხვა სამაგისტრო პროგრამა ისწავლება ევროპაში გეოინფორმაციული სისტემების ინტეგრირებით⁵⁵.

ამერიკელი და ინგლისელი მკვლევრების შეფასებით, GIS საკადასტრო სისტემების უმთავრესი ელემენტია,⁵⁶ საკადასტრო სისტემა კი, თავის მხრივ, მიწის სამართლისა და მიწასთან დაკავშირებულ სამართლებრივ ურთიერთობებში წარმოუდგენლად დიდ მნიშვნელობას ასრულებს. ამის გათვალისწინებით, სასურველია, გეოინფორმაციული სისტემების (GIS) ინტეგრირება მოხდეს როგორც გარემოს დაცვის სამართლის, კრიმინოლოგიის, სანივთო სამართლის დისციპლინებში, ასევე, საჯარო მმართველობისა და პოლიტიკის მეცნიერების შესაბამის სასწავლო კურსთან ნაწილში, განსაკუთრებით, იმ მიმართულებით, რომლისთვისაც სივრცითი აზროვნება განმსაზღვრელია.

VII. დასკვნა

სამართლისა და გეოგრაფიის ურთიერთგანპირობებულობის კვლევა ხანგრძლივი და მრავალდონიანი პროცესია, განსაკუთრებით საქართველოში, სადაც ამ საკითხებზე აქტიურად მუშაობა ჯერაც არ დაწყებულია. სტატია ხაზს უსვამს

⁵⁴ <<https://glennkong.medium.com/top-masters-in-gis-f27806e3b378>> [15.07.2023]

⁵⁵ <<https://www.mastersportal.com/search/master/geographical-information-systems/europe>> [15.07.2023]

⁵⁶ Williamson I., Enemark S., Wallace J., Rajabifard A., Land Administration for Sustainable Development, ESRI Press, 2010.

გეოგრაფიისა და სამართლის მეცნიერებებს შორის ღრმა კავშირებს, აშუქებს გეოგრაფიული ფაქტორების გავლენას სამართალზე. ნაშრომში ხაზგასმულია GIS-ის უმნიშვნელოვანესი როლი იურიდიულ კვლევებში, რომელიც განაპირობებს ინტერდისციპლინურ თანამშრომლობას ახალი პერსპექტივების, მეთოდებისა და სივრცითი ანალიზის კონტექსტში. ნაშრომის ძირითადი ამოცანა სწორედ ამ საკითხების ზოგადი მიმოხილვა იყო, მათი შემდგომი სიღრმისეული და უკვე პრობლემაზე დაფუძნებული კვლევის გაგრძელების მიზნით.

სამართალში გეოინფორმაციული სისტემების როლის განსაზღვრასთან ერთად, მნიშვნელოვანია ის, თუ რა ნაბიჯებია ამისთვის საჭირო. პროცესი სწორედ განათლებიდან უნდა დაიწყოს, სამართლის კურიკულუმების ფარგლებში საბაზისო ინფორმაციის მიწოდება დაინტერესებული პირებისთვის, მომავალი იურისტებისთვის სრულიად შესაძლებელია. ამის პარალელურად, კი აუცილებელია ინტერდისციპლინური კვლევების წარმოება, რომლებიც პრაქტიკულ საჭიროებებზე იქნება ორიენტირებული.

Tornike Merebashvili*

ROLE OF GEOGRAPHIC INFORMATION SYSTEMS AND SPATIAL ANALYSIS AND IN LAW

Abstract

The paper overviews the evolution of cartography and geography within contemporary geoinformation systems, exploring their significance within legal frameworks. It scrutinizes how law and geography intertwine functionally, and how geographic elements impact the operations of law enforcement, investigative entities, property registry, and private industries.

The article analyzes the need for geoinformatics systems for modern lawyers and fields of law, for which it is necessary.

Keywords: GIS, Cartography; Geodesy, Investigation, Legal Education.

* Ph.D. Candidate at Grigol Robakidze University, Director of the Scientific Research Institute of Land Law, tornike.merebashvili21@gruni.edu.ge ORCID: 0009-0006-2993-1038.

გურამ ანანიშვილი*, მაია შამანაური**

მშვიდობის ჟურნალისტიკის პრინციპების რეალიზების შედარებითი ანალიზი ადგილობრივი და საერთაშორისო კონფლიქტების გაშუქებაში (ქართულენოვანი მედიის კვლევის მაგალითზე)

I. შესავალი. გალტუნგის მშვიდობის ჟურნალისტიკა და მისი კრიტიკული გააზრების რელევანტურობა

მშვიდობის ჟურნალისტიკის კონცეფცია 1960-იანი წლების ბოლოს იოჰან გალტუნგმა მარი რუგესთან ერთად ჩამოაყალიბა.¹ ნორვეგიელი მეცნიერების მიერ ინიცირებული პრინციპები მედიისთვის ახალი ფუნქციის დაკისრებას ისახავდა მიზნად: მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებების მიერ, კონფლიქტის გაშუქების ალტერნატიული მიდგომით, კონფლიქტის დარეგულირებისა და მშვიდობის შენების პროცესში თავისი მნიშვნელოვანი როლის შესრულებას.²

გალტუნგის ხედვით, მედიას, თავისი გავლენის გათვალისწინებით, შეუძლია როგორც სიტუაციის კიდევ უფრო გამწვავება, ისე დარეგულირება. სწორედ ამიტომ, თავის ნაშრომში მან მკაცრად გააკრიტიკა 1960-იანი წლების მსოფლიო წამყვანი მედიასაშუალებები, რადგან მიიჩნევდა, რომ არასამართლიანად ხდებოდა მხოლოდ ელიტებისა და მმართველი პოლიტიკური ისტებლიშმენტის

* სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის ასისტენტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი. g.ananishvili@gmail.com ORCID: 0009-0004-0079-5349.

** შერიგების და სამოქალაქო თანასწორობის საკითხებში საქართველოს სახელმწიფო მინისტრის აპარატის სტრატეგიული კომუნიკაციის დეპარტამენტის უფროსის მოადგილე. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი. m.shamanauri@gmail.com ORCID: 0009-0009-7884-5816.

¹ Galtung J., Ruge M.H., The Structure of Foreign News, The Presentation of the Congo, Cuba and Cyprus Crises in four Norwegian Newspapers, Journal of Peace Research, Vol. 2, No. 1, 1965, 65-80.

² იხ., იქვე.

მოსაზრებებისა თუ არგუმენტების ფართოდ წარმოჩენა, ხოლო ომი და ძალადობა წახალისებული იყო პროპაგანდის საშუალებით.³ საომარი მოქმედებების გაშუქებისას ფოკუსირება ხდებოდა სწორხაზოვნად (თამაში ნულოვანჯამოვანი პრინციპით), სადაც მხოლოდ ერთი მხარეა გამარჯვებული, მეორე კი – დამარცხებული. ამის საპირწონედ, ნორვეგიელი მეცნიერი ამბობს, რომ მედიამ ფოკუსირება კონფლიქტის გადაჭრის შესაძლო გზებსა და ალტერნატიული ხედვის გავრცელებაზე უნდა გააკეთოს.⁴

მშვიდობის ჟურნალისტიკის კონცეფციის თანახმად, კონფლიქტის გაშუქებისას არ უნდა არსებობდეს ცნება „ისინი“ და „ჩვენ“; მედიამ არ უნდა დაიწყოს აპელირება იმაზე, თუ ვინ ისროლა პირველმა; კონფლიქტში არ არსებობს გამარჯვებული მხარე; მედიამ უნდა წარმოაჩინოს კონფლიქტში ჩართული ადამიანები, მისცეს მათ საშუალება თავიანთი მოსაზრებები გამოთქვან; აუცილებელია, გაშუქებისას ჟურნალისტმა აუდიტორიად კონფლიქტში ჩართული ყველა მონაწილე ჯგუფი თუ მხარე მოიაზროს. ჟურნალისტმა ინფორმაციის მიღებისას მრავალფეროვანი წყაროები უნდა გამოიყენოს და ისინი არ უნდა იყვნენ მხოლოდ ელიტური წრეები. არ უნდა მიეცეს რომელიმე მხარეს საშუალება მედია თავისი მიზნების განსახორციელებლად გამოიყენოს. პრინციპების თანახმად, ჟურნალისტი უნდა ეცადოს საზოგადოებას სპეციალისტებისა და ექსპერტების მოსაზრებები გააცნოს, არ უნდა შეაქოს ომის ტექნოლოგიები და აპელირება უნდა მოახდინოს ომის ნეგატიურ მხარეებზე. საჭიროა, მედიის საშუალებით მაქსიმალურად პოპულარიზაცია გაენიოს სამშვიდობო ინიციატივებს.⁵

მიუხედავად იმისა, რომ გალტუნგის სულისკვეთება ფართოდ არის გაზიარებული დღესაც, პრინციპების ჩამოყალიბების შემდეგ მას ბევრი კრიტიკოსი გამოუჩნდა,⁶ რაც, ერთი შეხედვით, კანონზომიერი მოცემულობაა, თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ მშვიდობის ჟურნალისტიკის პრინციპების ჩამოყალიბების მომენტიდან დღემდე როგორც მასმედიის, ისე კონფლიქტის ფენომენმა დიდწილად განსხვავებული ხასიათი შეიძინა. თანამედროვე სამყაროში საინფორმაციო საშუალებების მრავალფეროვნების განვითარების და ადამიანებისთვის მათზე გამარტივებული წვდომით გამონვეული მედიასაშუალებების

³ Galtung J., Violence, Peace, and Peace Research, Journal of Peace Research, Vol. 6, No. 3, 1969, 169-175.

⁴ იხ., იქვე.

⁵ იხ., იქვე, 185-190.

⁶ იხ., Hanitzsch T., Situating Peace Journalism in Journalism Studies: A Critical Appraisal, Conflict & Communication Online, Vol. 6, No. 2, 2007, 1-9.

შეუდარებლად გაზრდილი გავლენის გამო, 1960-იან წლებთან შედარებით, დღეს ბევრად კომპლექსურია მედიასამყარო. შესაბამისად, კონცეფციის რეალიზებისთვის აუცილებელი გახდა მუდმივად ცვალებად თანამედროვე რეალობასთან მისი ადაპტაცია. ამ წლების განმავლობაში მასმედიის გაზრდილი როლი საზოგადოებრივ ცხოვრებაში პირდაპირპროპორციულად აისახა მისი გავლენებისა და შესაძლებლობის ზრდაზე, შესაბამისად, მათი საქმიანობის მიზანი, ხასიათი თუ თავისებურება ახლა უფრო მეტად საჭიროებს სწორ, კაცობრიობისთვის არადამაზიანებელ განსაზღვრას, რათა მაქსიმალურად ნაკლებად მოხდეს მსგავსი მასშტაბის შესაძლებლობების, ნებისთუ უნებლიედ, არამიზნობრივად ან ბოროტად გამოყენების დაშვება.

გალტუნგის მიერ შემუშავებული სამშვიდობო ჟურნალისტიკის პრინციპები წლებია სამეცნიერო წრეებში განხილვის საგანია და თანამედროვე სამყაროში ინფორმაციის მნიშვნელობის ზრდასთან ერთად უფრო მეტ აქტუალობას იძენს. ამ მიდგომას როგორც კრიტიკოსები, ისე მიმდევრები მრავლად ჰყავს. მკვლევრებმა, ჯეიკ ლინჩმა და ანაბელ მაკგოლდრიკმა, გამოაქვეყნეს ნაშრომი სახელწოდებით – „მშვიდობის ჟურნალისტიკა“, რომელშიც ავტორები მთავარ მნიშვნელობას მშვიდობის ჟურნალისტიკის პრინციპების რეალიზებაში რედაქტორებისა და რეპორტიორების მიერ არჩევანის გაკეთებას ანიჭებენ, რადგან მიიჩნევენ, რომ ამ პროფესიის წარმომადგენლები არიან მთავარი აქტორები საზოგადოებისთვის შესაძლებლობის შექმნაში, ფართოდ იყოს განხილული და დაფასებული კონფლიქტზე არაძალადობრივი რეაგირება.⁷

ლინჩის და მაკგოლდრიკის აღნიშნული შეხედულება მჭიდრო კავშირშია მასკომუნიკაციაში არსებულ ე.წ. „კარიბჭის თეორიასთან“, რომლის მიხედვით, პროდიუსერები და რედაქტორები წყვეტენ ახალი ამბების შერჩევას და თანამიმდევრულობას.⁸ თუმცა, უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ რედაქტორების და კორესპონდენტების მიერ გასაშუქებელი თემების განსაზღვრა არაა მათი სრულად თავისუფალი ნება, არამედ დაკავშირებულია ისეთ კომპლექსურ საკითხებთან, როგორიცაა: რეიტინგი, ჟურნალისტური ეთიკა ან სააგენტოს სარედაქციო პოლიტიკა.⁹

ვილჰელმ კემფფი მშვიდობის მიღწევაში ჟურნალისტიკის როლზე მსჯელობისას ცდილობს, აქცენტი გააკეთოს ჟურნალისტიკის ხშირად დარღვეულ ისეთ ნორმებზე, როგორიცაა: სიმართლე, ობიექტურობა და ნეიტრალიტეტი, მათ შორის

⁷ იხ., Lynch J., McGoldrick A., Responses to Peace Journalism, Journalism, Vol. 14, No. 8, 2013, 1041–1058.

⁸ Shoemaker P.J., Vos T., Gatekeeping Theory, New York, 2009, 12-13.

⁹ იხ., იქვე, 26-28.

კონფლიქტებისა და კრიზისების დროს. ამ პრინციპების დაცვას ის ჟურნალისტიკის, მათ შორის, მშვიდობის ჟურნალისტიკის, უმთავრეს ვალდებულებად მიიჩნევს.¹⁰ მანამდე არსებითად იგივე პოზიცია დააფიქსირა მაკგოლდრიკმა და მედიის უპირველეს მოვალეობად ობიექტურობის პრინციპის დაცვას გაუსვა ხაზი, რაც შეუძლებლად მიიჩნია ტრადიციული „ომის ჟურნალისტიკის“ პირობებში.¹¹

ობიექტურობის საკითხი განსაკუთრებით აქტუალურია როგორც გალტუნგის კვლევებში, რომელიც მნიშვნელოვნად მიიჩნევს კონფლიქტის ფორმირების შესწავლას და ყველა მხარისთვის პოზიციის დაფიქსირების უფლებას, ისე კემფთან, რომელიც მხარს უჭერს თვითკრიტიკულ და დაუმახინჯებელ წარმოდგენას კონფლიქტში ჩართული მხარეების შესახებ.¹² ხოლო ლინჩი და მაკგოლდრიკი ისწრაფვიან, შექმნან შესაძლებლობათა კონცეპტები, რათა კონფლიქტზე არაძალადობრივი რეაგირება რაც შეიძლება ფართო საზოგადოებამ განიხილოს და შეაფასოს.¹³

სამშვიდობო პრინციპებსა და მათი რეალიზების შესაძლო ინსტრუმენტებში დიდწილად საერთო შეხედულების გარდა, არის განსხვავებებიც. მაგალითად, გალტუნგი ეწევა მშვიდობის ჟურნალისტიკის გავრცელების კამპანიას, მაშინ, როდესაც კემფი მიიჩნევს, რომ სამშვიდობო ძალისხმევა მაქსიმალურად დისტანცირებული უნდა იყოს პროპაგანდისტული მიდგომისგან, ხოლო ლინჩისა და მაკგოლდრიკის აზრით, სამშვიდობო ჟურნალისტიკა არ ნიშნავს ამა თუ იმ კონკრეტული გადანყვებილების ან ინიციატივის ადვოკატირებას და უფრო მეტად კონცეპტუალური ხასიათი აქვს.¹⁴

ბლასი, ასევე მოგეკვუ ამტკიცებენ, რომ მშვიდობის ჟურნალისტიკის პრინციპების რეალიზების საკითხში დიდი მნიშვნელობა აქვს კონფლიქტის ფაზას. მათი აზრით, როდესაც დაპირისპირება ესკალირებულია შეჯახებამდე, ჟურნალისტური სააგენტოს ძალისხმევისთვის, მოახდინოს პოზიტიური გავლენა მშვიდობაზე ჟურნალისტური საქმიანობით, ნაკლებად ხელსაყრელი

¹⁰ Kempf W., Concepts and Conceptions of Peace Journalism, Conflict & Communication Online, Vol. 18, No. 2, 2019, 7-9.

¹¹ McGoldrick A., War Journalism and 'Objectivity', Conflict & Communication Online, Vol. 5, No. 2, 2006, 3-5.

¹² იხ., Kempf W., Concepts and Conceptions of Peace Journalism, Conflict & Communication Online, Vol. 18, No. 2, 2019, 9.

¹³ იხ., Lynch J., Peace Journalism and its Discontents. Conflict & Communication Online, Vol. 7, No. 2, 2007, 10; McGoldrick A., War Journalism and 'Objectivity', Conflict & Communication Online, Vol. 5, No. 2, 2006, 6.

¹⁴ Kempf W., Peace Journalism: A Tightrope Walk between Advocacy Journalism and Constructive Conflict Coverage, Conflict & Communication Online, Vol. 6, No. 2, 2007, 5.

გარემო იქმნება; სანამ კონფლიქტი პასიურ ფაზაშია, ფარულია, ასეთ პირობებში მეტად პროდუქტიულია მშვიდობის ჟურნალისტიკის პრინციპების შესაბამისად პროცესებზე პოზიტიური ჩარევა.¹⁵ აღნიშნულ მოსაზრებას ამყარებენ ის კვლევები, რომლებშიც დასტურდება, რომ ახალი ამბები ძალადობის, შეიარაღებული დაპირისპირების თუ მკვლევლობების შესახებ ბევრად უფრო რეიტინგულია, ვიდრე ანალიტიკური რეპორტაჟი ადამიანის ან ჯგუფის ფსიქოლოგიაზე. შესაბამისად, მშვიდობის ჟურნალისტიკის პრინციპების რეალიზების პროდუქტიულობა და მათი გამოყენების ალბათობა, სავარაუდოდ, ბევრად უფრო დიდია კონფლიქტის საწყის ფაზებზე, ვიდრე შეიარაღებული მოქმედებების დროს, როდესაც ექსკლუზივის და პროცესების ინტენსიურ გაშუქებას ყველა მედია საშუალებისთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს რეიტინგის თვალსაზრისით.

ისეთი ავტორი, როგორცაა, რიჩარდ კიბლი, მიჩნევს, რომ მშვიდობის ჟურნალისტიკის პრინციპების რეალიზებისთვის გამოსავალი ამ კონცეფციის გარშემო დაგროვილი ცოდნის ერთად თავმოყრაა ე.წ. „რადიკალური ჟურნალისტიკის“ ტრადიციის შესაბამისად და მათი პროგრესული სოციალური ცვლილებებისკენ მომართვა ზუსტად ისე, როგორც ეს გლობალური კლიმატის ცვლილების წინააღმდეგ ხდება.¹⁶ კრიტიკოსების ნაწილი აღნიშნულ მიდგომას ტენდენციურად მიიჩნევს, რადგან მსგავსმა ადვოკატირების ფორმებმა კონკრეტული მიზნის მისაღწევად, შესაძლოა მთავარი ჟურნალისტური პრინციპის, ობიექტურობის, ხელყოფა გამოიწვიოს.¹⁷ თუმცა, მეორე მხრივ, კლიფორდ კრისტიანსი და მისი თანაავტორები ხსნიან, თუ რატომაა საჭირო სამშვიდობო ჟურნალისტიკაში მსგავსი მიდგომა და როგორ შეიძლება მისი განხორციელება. ისინი საუბრობენ სოციალური პასუხისმგებლობის ტრადიციაზე, რომელიც ინარჩუნებს თავისუფლებას, როგორც საზოგადოებრივი კომუნიკაციის ორგანიზების მთავარ პრინციპს, მედიის ჩათვლით და ლეგიტიმაციას უქმნის საზოგადოებრივ დისკურსში გარკვეული ზნეობრივი მოცემულობების პოპულარიზაციას. მაგალითად,

¹⁵ იხ., Bläsi B., Implementing Peace journalism: The Role of Conflict Stages, Conflict & Communication Online, Vol. 8, No. 2, 2009; Mogekwu M., Conflict Reporting and Peace Journalism: In Search of a New Model: Lessons from the Nigerian NigerDelta Crisis, in: Expanding Peace Journalism: Critical and Comparative Approaches, Edited by I.S. Shaw, J. Lynch, R.A. Hackett, Sydney, 2012, 239-258.

¹⁶ Keeble R., Peace Journalism as Political Practice: A New, Radical Look at the Theory, in: Peace Journalism, War and Conflict Resolution, Edited by P. Lang, New York, 2010, 49-68.

¹⁷ Ezedike E. U., Eyo E. B., Basse S. A., Truth and Objectivity in the Ethics of Journalism: An Appraisal, Pinisi Discretion Review, Vol. 2, No. 2, 193-202.

ჰაერის, წყლის და ზოგადად, გარემოს დაცვა, ასევე, ადამიანის რასისა და სხვა ცოცხალი არსებების მომავალი არსებობა.¹⁸

რაც შეეხება ნორშტედსა და ოტოსენს, მათი აზრით, ჟურნალისტიკის წვლილის მნიშვნელოვნად გაზრდა მშვიდობის მშენებლობის საკითხში დაკავშირებულია ჟურნალისტთა განათლების მაღალ სტანდარტთან. ავტორები მიიჩნევენ, რომ საჭიროა „ერთობლივი მიდგომა უნივერსიტეტებთან, კოლეჯებთან, სასწავლო ინსტიტუტებთან ჟურნალისტური განათლებისა და ტრენინგის სფეროში მშვიდობის ჟურნალისტიკის სისტემური და კოორდინირებული სწავლება“.¹⁹

განსხვავებით ზემოთ ხსენებული შვედი ავტორებისგან, ნათან ფარელი და სტიუარტ ალანი იკვლევენ სანდოობის საკითხებს, რომლებიც წარმოიქმნება იმ სიტუაციაში, როდესაც კონფლიქტის შესახებ მასალები საზოგადოებისთვის გამოცდილი დამკვირვებლებისა და ფილტრაციის გარეშე ხდება ხელმისაწვდომი.²⁰ მშვიდობის ჟურნალისტიკის პრინციპების რეალიზებისთვის მნიშვნელოვნად მიიჩნევენ ინფორმაციის ალტერნატიული წყაროების გაჩენას კონფლიქტის გაშუქების დროს. მაგალითად, თუ საერთაშორისო არაკომერციული ორგანიზაცია კონფლიქტის ზონებში მყოფ მოქალაქეებს ვიდეოკამერებით აღჭურავს, გაჩნდება წამყვანი, გაშუქების ე.წ. „ელიტიზმზე“ უარის თქმას და რა თქმა უნდა, მსგავსი პროცესი ხელს შეუწყობს ოფიციალური წყაროების შესუსტებას, რომელთა პრიმატად, ლინჩის აზრით, განიხილება საომარი ჟურნალისტიკა.²¹ აღსანიშნავია, რომ მსგავს მიდგომას, აღწერილ მრავალ სიკეთესთან ერთად, აქვს რისკებიც, რომლებიც გამოიხატება რიგითი მოქალაქეების მხრიდან სამაუწყებლო ეთიკის ნორმების უცოდინრობასა და შესაბამისად, მათ უგულვებლყოფაში (ძალადობის შემცველი კადრების თავისუფალი გავრცელება; კადრებში მოქმედი პირების იდენტიფიცირების შესაძლებლობა და ა.შ). ასევე, მსგავსი მიდგომა შესაძლოა გახდეს მოძალადე მხარის ინსტრუმენტი, თავიანთი მომხრეების

¹⁸ Christians C.G., Glasser T.L., McQuail D., Nordenstreng K., White R.A., *Normative Theories of the Media: Journalism in Democratic Societies*, Champaign, 2009.

¹⁹ Nohrstedt S.I., Ottosen R., *Peace Journalism: A Proposition for Conceptual and Methodological Improvements*, *Global Media and Communication*, Vol. 11, No. 3, 2015, 219-235.

²⁰ Farrell N., Allan S., *Redrawing Boundaries: Witness and the Politics of Citizen Videos*, *Global Media and Communication*, Vol. 11, No. 3, 2015, 237-253.

²¹ Lynch J., *Peace Journalism: Theoretical and Methodological Developments*, *Global Media and Communication*, Vol. 11, No. 3, 2015, 195-197.

გამოყენებით, კონფლიქტური შემთხვევის გარშემო მიზანმიმართულად შექმნან ალტერნატიული რეალობა.

ახალი ამბების შექმნა-წარმოება მოიცავს მათ შერჩევასა და ჩარჩოების შექმნას (ე.წ. „ფრეიმინგს“). ჟურნალისტიკის კვლევის სფეროში „ჩარჩო“ არის აღქმული ისე, როგორც რეალობის ზოგიერთი ასპექტის შერჩევა და ტექსტში მათი უფრო გამოკვეთა იმგვარად, რომ ხელი შეუწყოს კონკრეტული პრობლემის განსაზღვრას, მიზეზობრივ ინტერპრეტაციას, ზნეობრივ შეფასებას და წარმოადგინოს „განკურნების გზა“, რეკომენდაცია.²² ამიტომ, მშვიდობის ჟურნალისტიკაში არსებული კიდევ ერთი მიდგომის თანახმად, რომელსაც მრავალი ავტორის მოსაზრებებში შეხვდებით, საჭიროა არაძალადობრივი ინიციატივების წარმოჩენა და ამ გზით კონფლიქტის მშვიდობიანი მოგვარების ხელშეწყობა, არგუმენტირებული გაქარწყლება კოლექტიური წარმოდგენებისა, რომ ძალადობა და ომი ერთადერთი სიცოცხლისუნარიანი პასუხი და გამოსავალია.²³

რაც შეეხება მედიების, როგორც მშვიდობის ჟურნალისტიკის პრინციპების რეალიზების უმთავრესი მექანიზმების, დიფერენცირებას, ერთ-ერთი პირველი, ვინც კონფლიქტის გაშუქების კონტექსტში ლოკალური და საერთაშორისო მედიის მუშაობის შედარებით ანალიზს მიმართა, ანდრიუ პუდეპადი იყო. მართალია, პუდეპადის კვლევის საგანი უშუალოდ მშვიდობის ჟურნალისტიკის პრინციპები არ იყო, მაგრამ მისი მიდგომა საკითხისადმი და იდენტიფიცირებული პრობლემები მნიშვნელოვანწილად ეხმიანება გალტუნგისეული კონცეფციის საკითხებს. ავტორის აზრით, ადგილობრივ და საერთაშორისო მედიებს შორის არსებობს მნიშვნელოვანი უთანაბრობა რესურსების მხრივ, რაც აისახება მათ საქმიანობაზე თავისუფლების ხარისხის, რეიტინგის და დაქირავებული სპეციალისტების პროფესიონალიზმის დონის კონტექსტში. პუდეპადს მიაჩნია, რომ ადგილობრივი მედიის პრობლემები ბევრად კომპლექსურია. ადგილობრივი ჟურნალისტები და მათი ოჯახები ბევრად უფრო ექვემდებარებიან დაშინებას და ძალადობას, ვიდრე საერთაშორისო ჟურნალისტები, რომელთაც შეუძლიათ კო-

²² Entman R.M., Framing: Towards Clarification of a Fractured Paradigm, *Journal of Communication*, Vol. 43, No. 4, 1993, 51-58.

²³ Lynch J., Can the Centre Hold? Prospects for Mobilising Media Activism Around Public Service Broadcasting Using Peace Journalism, In: *Expanding Peace Journalism: Critical and Comparative Approaches*, Edited by I.S. Shaw, J. Lynch, R.A. Hackett, Sydney, 2012, 205; Keeble R., Tulloch J., Zollmann, F., *Peace Journalism, War and Conflict Resolution*, New York, 2010, 336-340; Lynch J., Galtung J., *Reporting Conflict: New Directions in Peace Journalism*, Brisbane, 2010, 55-64; Shinar D., *Peace Journalism – The State of the Art*, in: *Peace Journalism – The State of the Art*, Edited by D. Shinar and W. Kempf, Berlin, 2007, 199-210.

ნფლიქტის ზონებში გადაადგილება. ადგილობრივი მედიის სარედაქციო პოლიტიკას კი ხშირად განსაზღვრავს დაფინანსების წყარო ან თუნდაც ჟურნალისტებსა და რედაქტორებზე სხვადასხვა სახის ზეწოლა. თუმცა, მიუხედავად მეტი გამონვევისა, ადგილობრივ მედიას უპირატესობებიც აქვს. თუ საერთაშორისო ორგანიზაცია უფრო ძლიერია თავისი თანამშრომლების პროფესიონალიზმით და ტექნიკური თუ სხვა სახის რესურსებით, სანაცვლოდ, ადგილობრივ მედიას კონტაქტები და მეტი ცოდნა აქვს ლოკალური ვითარების შესახებ, რაც უფრო საინტერესო პროდუქტის შექმნის შესაძლებლობას აძლევს.²⁴

გალტუნგის კონცეფცია და ამ კონცეფციის პრაქტიკაში განხორციელების საკითხი, მაშინ, როდესაც კონფლიქტს მასში ჩართული მხარის მედია აშუქებს, კვლევის საგანი აღმოჩნდა ქართველი მეცნიერებისთვისაც. მაია გოგოლაძემ აფხაზეთის კონფლიქტის გაშუქება შეისწავლა, როგორც ქართული (გაზეთების: „24 საათი“ და „ახალი 7 დღე“), ისე აფხაზური მედიების მაგალითზე. კვლევის შედეგად დადგინდა, რომ ქართული მედიასაშუალებების მიერ აფხაზეთში მომხდარი კონფლიქტის გენეზისი ფართოდ იყო წარმოდგენილი. საუბარია მძიმე ადამიანურ ისტორიებზეც. ამავდროულად, პრესის საშუალებით მსჯელობდნენ კონფლიქტის მშვიდობიანად გადაჭრის გზებზე და კეთდებოდა აქცენტი შერიგების საფუძვლებზე, ასევე ქართველებისა და აფხაზების საერთო ისტორიულ წარსულზეც, ტრადიციებსა და ახლო გენეტიკურ კავშირებზე. ჟღერდებოდა სხვადასხვა ინიციატივაც, რომლის ადრესატი აფხაზური მხარე იყო. განსხვავებული მოცემულობა აღმოჩნდა აფხაზურ მედიაში. როგორც გაირკვა, იმ პერიოდის აფხაზური გამოცემები არც კონფლიქტის გენეზისს, არც მისი გადაჭრის გზებსა და საერთო ისტორიულ წარსულს არ მიიჩნევდნენ აქტუალურ თემად და უფრო მეტად მოგება-წაგების პრინციპზე იყვნენ ორიენტირებული, სრულიად უარყოფილი იყო როგორც საქართველო, ისე დევნილი ქართული მოსახლეობა.²⁵

მშვიდობის ჟურნალისტიკის პრინციპებში მოცემული პირვანდელი მიდგომების კრიტიკა შემდგომ წლებში მეცნიერთა მხრიდან ან ამ პრინციპების გალტუნგისეული მიდგომებით რეალიზების პრობლემები, გარკვეულწილად, შეგვიძლია კანონზომიერ მოვლენად მივიჩნიოთ, თუ გავითვალისწინებთ დღევან-

²⁴ იხ., Puddelphatt A., *Voices of War: Conflict and the Role of the Media*, Copenhagen, 2006, 24.

²⁵ გოგოლაძე მ., ქართულ-აფხაზური კონფლიქტი, მედიადისკურსი და პოლიტიკური სისტემა, წიგნში: მასისაშვილი ხ., გოგოლაძე მ., ტოკლიკიშვილი ლ., *Pax Georgiana – აფხაზური საკითხი ქართული პრესის დღის წესრიგში 2002-2010*, თბილისი, 2015, 83-117.

ნდელი სინამდვილისგან იმ გარემოებათა მნიშვნელოვან განსხვავებას, რომლებშიც აღნიშნული კონცეფცია შეიქმნა.

იმ დროს, როდესაც გალტუნგის პრინციპები ყალიბდებოდა, ერთა თვითგამორკვევის უფლების რეალიზება, როგორც შემდგომში მრავალი სამოქალაქო კონფლიქტის რეალური თუ გამოგონილი მიზეზი, უკავშირდებოდა კოლონიალიზმის წინააღმდეგ აქტიურ ფაზაში მყოფ ბრძოლას, რომელსაც დიდი იმპერიების მიერ დაპყრობილი სახელმწიფოები აწარმოებდნენ დამოუკიდებლობისთვის. მაშინ, როდესაც უკანასკნელ ათწლეულებში ერთა თვითგამორკვევა დაუკავშირდა მრავალეთნიკურ სახელმწიფოებში მიმდინარე სეცესიონისტურ ან ირედენტისტულ მოძრაობებს, სადაც სხვადასხვა ეთნიკური უმცირესობა, როგორც წესი, სხვა სახელმწიფო(ებ)ს მატერიალური და პოლიტიკური მხარდაჭერით, ებრძვის ცენტრალურ ხელისუფლებას.

1960-იანი წლებიდან რამდენიმე ათწლეულში დასრულდა ცივი ომი, შესაბამისად, იდეოლოგიური ბრძოლაც, რომელიც მსოფლიოს ყველა კონტინენტზე მიმდინარეობდა და განსაზღვრავდა როგორც საერთაშორისო, ისე შიდასახელმწიფოებრივი კონფლიქტების აბსოლუტური უმრავლესობის დღის წესრიგს. საერთაშორისო კონფლიქტებში შეიქმნა და დამკვიდრა სახელმწიფოთა ქცევის პრაქტიკა, რომელიც მანამდე, მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ არსებულ საერთაშორისო წესრიგში, უცხო იყო და რომელიც გულისხმობს ერთი სახელმწიფოს მიერ მეორე სახელმწიფოში ინტერვენციის განხორციელებას, მისი ტერიტორიის ოკუპაციის ან ანექსიის მიზნით, მნიშვნელოვანი პოლიტიკური თუ სხვა სახის ფასის გადახდის გარეშე.

მხოლოდ უკანასკნელ ათწლეულში წარმოქმნილ კონფლიქტებს უკავშირდება ბრძოლის ჰიბრიდული მეთოდი, რომელიც არამშვიდობისმოყვარე სახელმწიფოების მთავრობების მიერ, სხვა კომპონენტებთან ერთად, უმთავრესად, საინფორმაციო ომის წარმოებას მოიაზრებს. აღნიშნულმა დაპირისპირებული მხარეებისთვის შეუდარებლად გაზარდა მასმედიაზე წვდომის, არადემოკრატიული მმართველობის პირობებში, მათი შეცდომაში შეყვანის თუ მათზე გავლენის დახმარებით თავიანთი ინტერესების გატარების მნიშვნელობა. მედიასივრცე პროცესისგან დისტანცირებული მაკონტროლებელი მსაჯულიდან გადაიქცა ირიბი თუ პირდაპირი თავდასხმის და დაპყრობის ობიექტად, მისი საბრძოლო იარაღად შემდგომი გამოყენების მიზნით, რამაც მოახდინა მედიასააგენტოების ინტეგრირება კონფლიქტურ პროცესში და შესაბამისად, გაზარდა ინტელექტუალური და ფინანსური ზეწოლა მათზე. განსაკუთრებული სამიზნეები, უპირველეს ყოვლისა, ადგილობრივი, ხოლო

შემდეგ, პოლიტიკური მიზნების შესაბამისად, საერთაშორისო და/ან მოწინააღმდეგე მხარის მედიასივრცეები გახდნენ.

ამასთან, საერთაშორისო კონფლიქტებში მნიშვნელოვანი როლი შეიძინეს ტერორისტულმა ორგანიზაციებმა, როგორც, ერთი მხრივ, უსაფრთხოების ყველა სახელმწიფოსთვის საერთო, ერთ-ერთმა მთავარმა, გამონწვევამ, ხოლო, მეორე მხრივ, კონფლიქტის მხარის ისეთმა ტიპმა, რომელთან მშვიდობიანი მოლაპარაკება ან შეთანხმება სხვადასხვა მიზეზის გამო თითქმის შეუძლებელია.

1960-იანი წლების შემდეგ, ასევე, თვალშისაცემია ტენდენცია საერთაშორისო თუ შიდასახელმწიფოებრივი კონფლიქტების წარმოქმნის სიმრავლისა მათი გადანაცვების რაოდენობასთან შედარებით. შესაბამისად, უკანასკნელი ათწლეულებია სტაბილურად იმატებს ე.წ „გაყინულ კონფლიქტთა“ რაოდენობა, სადაც შესაძლოა შეჩერებულია შეიარაღებული დაპირისპირება, მაგრამ მხარეები ვერ თანხმდებიან კონფლიქტის შედეგებზე. შესაბამისად, მუდმივად არსებობს მათი ესკალაციის რისკი. მსგავსი კონფლიქტების პირობებში მხარეთათვის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს შემთხვევის გარშემო მათთვის სასურველი განწყობების ფორმირება, რომლის ყველაზე მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტი მედიები არიან.

II. გალტუნგის პრინციპების გადააზრება – არგუმენტები კვლევის ჰიპოთეზისთვის

მშვიდობის ჟურნალისტიკაზე დანერგილი კვლევები ფართოდ, სხვადასხვა იდეოლოგიური თუ სოციალური პერსპექტივიდან განიხილავს როგორც ჟურნალისტიკის ფუნდამენტურ პრინციპებს, ისე მშვიდობის ცნებას, როგორც მდგომარეობის, ისე პროცესის კონტექსტში. მაგრამ არსებული ლიტერატურის ანალიზმა აჩვენა, რომ მშვიდობის ჟურნალისტიკის პრინციპების პრობლემების და გამონწვევებზე მუშაობისას, როგორც წესი, მედიასაშუალებები, როგორც ჟურნალისტებთან ერთად ამ პრინციპების რეალიზების მიმართულებით უმთავრესი აქტორები, განხილულნი არიან ერთ მთლიანობად. შესაბამისად, სათანადოდ არ ხდება იმ არაერთგვაროვანი გარემოებების გათვალისწინება, რომლებიც მედიების საქმიანობის სპეციფიკას მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს. აღნიშნული, ჰოლისტური მიდგომის ტრადიცია სათავეს გალტუნგისა და რუგეს კვლევიდან იღებს, რომელიც შეეხებოდა უცხოური სიახლეების გაშუქებას ნორვეგიულ პრესაში, რაც, თავის მხრივ, იყო ძირითადი ემპირიული საფუძველი მშვიდობის

ჟურნალისტიკის პრინციპების ჩამოყალიბებისთვის.²⁶ აღნიშნული პრინციპები კი შემდეგ განზოგადდა მსოფლიოს ნებისმიერ ნერტილში მომუშავე მედიასაშუალებაზე, რაც მედიებს შორის არსებული განსხვავებიდან გამომდინარე, შესაძლოა ყველა შემთხვევაში მართებული განზოგადება არ იყოს.

ცხადია, არსებობს მრავალი მახასიათებელი, რომელიც მსოფლიოს ყველა მედიას აერთიანებს, იქნება ეს ობიექტური და ოპერატიული მაუწყებლობის მიზანი, ეთიკის საერთო ნორმები, მაღალი რეიტინგისკენ სწრაფვა თუ სხვა, მაგრამ ისეთი გარემოებების გათვალისწინებით, როგორც არის, ლინგვისტური შეზღუდულობა სამიზნე აუდიტორიის თვალსაზრისით ან კომერციული მიზნებისთვის აუცილებელი კეთილგანწყობის, სანდოობისა და პოპულარობის შენარჩუნება იმ გეოგრაფიულ არეალში მცხოვრებ აუდიტორიაში, რომელშიც მედიასაშუალება მაუწყებლობს, რაც, თავის მხრივ, მოითხოვს ამ მოსახლეობის მოლოდინების მნიშვნელოვანწილად გათვალისწინებას საეთერო ბადის შესაბამისად აწყობით, ახალი ამბების შესაბამისი თანმიმდევრობით და ა.შ. მნიშვნელოვანი განსხვავება იკვეთება როგორც სხვადასხვა ქვეყანაში მოქმედ მედიას შორის, ისე აღნიშნული მედიების სარედაქციო პოლიტიკაში ადგილობრივი და საერთაშორისო ახალი ამბების გაშუქებისადმი დიფერენცირებული მიდგომის საჭიროების თვალსაზრისით.²⁷

ადგილობრივი მედიუმები (*მედია, რომლის სათავე ოფისი მდებარეობს გასაშუქებელ კონფლიქტში ჩართული სახელმწიფოებიდან (მხარეებიდან) რომელიმე ტერიტორიაზე და მისი ძირითადი სამიზნე აუდიტორიაა კონფლიქტში ჩართული რომელიმე სახელმწიფოს (მხარის) მოსახლეობა*) და უცხოური მედიები (*მედია, რომლის სათავე ოფისი არ მდებარეობს გასაშუქებელ კონფლიქტში ჩართული სახელმწიფოებიდან (მხარეებიდან) არცერთის ტერიტორიაზე და მისი ძირითადი სამიზნე აუდიტორია არაა კონფლიქტში ჩართული რომელიმე სახელმწიფოს (მხარის) მოსახლეობა*) განსხვავდებიან პროცესებზე მათი ზემოქმედების ხასიათით და თავისებურებითაც.

მშვიდობის ჟურნალისტიკის გარშემო მსჯელობაში წამყვანი, ერთიანი მიდგომის გამო, როგორც წესი, ვერ ხერხდება პროცესების განვითარების იმ მიმართულების ანალიზი, რომელშიც კონფლიქტში ჩართული მხარეებიდან ერთ-ერთში მაუწყებელი მედიასაშუალებები შესაძლოა უფრო მეტად იცავდნენ

²⁶ იხ., Galtung J., Ruge M.H., The Structure of Foreign News, The Presentation of the Congo, Cuba and Cyprus Crises in four Norwegian Newspapers, Journal of Peace Research, Vol. 2, No. 1, 1965, 65-80.

²⁷ Hallin D.C., Mancini P., Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics, Cambridge University Press, 2004.

აღნიშნულ პრინციპებს (დამახასიათებელია უფრო განვითარებული დემოკრატიის მქონე სახელმწიფოსთვის), ხოლო დაპირისპირებული მეორე მხარის საზოგადოებაში მოქმედი მედიები – უფრო ნაკლებად ან საერთოდ არ იცავდნენ. ამ შემთხვევაში კითხვის ნიშნის ქვეშ დგება მშვიდობის ჟურნალისტიკის პრინციპების დაცვის პროდუქტიულობა.

კონფლიქტში ცალმხრივად მშვიდობის მიღწევის შესაძლებლობა, რასაც ამ შემთხვევაში მშვიდობის ჟურნალისტიკის პრინციპების დაპირისპირებულ მხარეთაგან მხოლოდ ერთში რეალიზება გულისხმობს, ძირითადად უკავშირდება კონფლიქტის თეორიაში არსებულ განრიდების ან შეგუების ტაქტიკების²⁸ პირდაპირ ან ირიბ ლობირებას, ხოლო აღნიშნული, როგორც წესი, ემთხვევა კონფლიქტში ჩართული მეორე მხარის (რომლის მოსახლეობაში მოქმედ მედიებში არ ან ნაკლებად ხდება პრინციპების რეალიზება) არასამშვიდობო ინტერესებს, რაც უგულვებელყოფს თანასწორობის პრინციპს. განსხვავებით ადგილობრივისგან, უცხოური მედიის მხრიდან მშვიდობის ჟურნალისტიკის პრინციპების რეალიზება კონფლიქტის შემთხვევის გაშუქებისას, თუ მისი სამაუწყებლო არეალი კონფლიქტის ყველა მხარეს მოიცავს, შეიცავს მხოლოდ მინიმალურ რისკებს, რომელიმე მხარე არასამართლიან პირობებში ჩააყენოს.

უცხოური მედიები საერთაშორისო (არა მხოლოდ ადგილობრივ) საზოგადოებას აცნობენ შემთხვევის გარშემო მიმდინარე პროცესებს და შესაბამისად, მათი უნარი უფრო მეტად მდგომარეობს სახელმწიფოების გარეთ ამ სახელმწიფოებში მიმდინარე პროცესების შესახებ ინფორმირებულობის გაზრდასა და გარკვეულწილად, საერთაშორისო საზოგადოების დამოკიდებულებების ფორმირებაში. მაშინ, როდესაც ადგილობრივი მედიები მუშაობენ უშუალოდ პროცესში ჩართული სახელმწიფოს საზოგადოებებისთვის. ამ ტიპის საზოგადოებისთვისაც ადგილობრივ მოვლენებზე ინფორმაციის მიღების ძირითადი წყარო სწორედ ლოკალურად მომუშავე მედიასაშუალებებია. თავის მხრივ, ეს საზოგადოებები არიან ძალაუფლების ის წყარო, რომელთაგან ლიდერებს ჯგუფისგან დელეგირებული აქვთ პოლიტიკურ სარბიელზე მათი სახელით პოზიციონირების უფლება. შესაბამისად, ადგილობრივი მოსახლეობის განწყობები და აქედან გამომდინარე, ამ განწყობათა ხასიათზე გავლენის უნარის მქონე ინსტრუმენტები, ამ შემთხვევაში – ადგილობრივი მედიები, განსხვავებული შესაძლებლობის მქონენი არიან, უცხოურ მედიასაშუალებებთან შედარებით.

²⁸ ფიშერი ს., აბდი დ.ი., ლუდინი ჯ., სმიტი რ., უილიამი ს., უილიამი ს., კონფლიქტზე მუშაობა: უნარ-ჩვევები და სტრატეგიები, ა. ლეკიაშვილის თარგმანი, ზ. სირაძის რედაქტორობით, თბილისი, 2002.

ჰიპოთეზა

განხილული გარემოებების კვალდაკვალ, რომელებიც სხვადასხვა კონტექსტში პარალელურად უსვამენ ხაზს, ერთი მხრივ, მედიების არაერთგვაროვნებას, ხოლო სხვა მხრივ, იმ განსხვავების და მისი გამომწვევი მიზეზების არგათვალისწინებას, რომელებიც არსებობს მედიებს შორის მათ მიერ ადგილობრივი და საერთაშორისო კონფლიქტის გაშუქების კონტექსტში, წარმოიშვა ვარაუდი, რომელიც შეიძლება შემდეგი ჰიპოთეზის სახით ჩამოყალიბდეს: ადგილობრივი კონფლიქტების გაშუქებისას უფრო ნაკლებად რეალიზდება მშვიდობის ჟურნალისტიკის პრინციპები, ვიდრე არაადგილობრივი კონფლიქტების წარმოჩენის პროცესში.

კვლევის დიზაინი

კვლევის მეთოდი: შერეული კონტენტანალიზი. კვლევის ფარგლებში საკვლევ პოპულაციად შევარჩიეთ ქართულენოვანი ონლაინგამოცემები, რომელებიც აქტიურად ამუშებენ როგორც ქართულ-რუსულ კონფლიქტს, ისე მსოფლიოში არსებულ სხვა კონფლიქტებს. ეს მედიუმებია: საქართველოს საზოგადოებრივი მაუწყებელი (1tv.ge); ინტერპრესნიუსი (ipn.ge); ნეტგაზეთი (netgazeti.ge). სამივე სააგენტო მუშაობს საქართველოში, წერს როგორც რუსეთ-საქართველოს, ისე უცხო კონფლიქტებზე და მკითხველთა ძირითადი სამიზნე ჯგუფი ჰყავს ქართულენოვანი საზოგადოება.

საკვლევ პერიოდად შერჩეულ იქნა 2020 წლის 1 იანვრიდან 31 დეკემბრის ჩათვლით პერიოდი. განხილული იქნა ქართული მედიის 1894 ნიმუში.

ანალიზის ემპირიული ბაზა: ნებისმიერი მედიური ტექსტი, რომელიც ასახავს აქტუალურ კონფლიქტს არა მხოლოდ საქართველოში, არამედ მსოფლიოს ნებისმიერ ნერტილში, რომელთა წარმოჩენასაც საინფორმაციო ღირებულება აქვს.

ანალიზის ერთეულად შერჩეულ იქნა სტატიებში არსებული სიტყვები, სიტყვათა შეთანხმებები, რომელებიც: (1) ასახავდნენ კონფლიქტისადმი ემოციურ ან მიკუთვნებულობით დამოკიდებულებას; (2) მიუთითებდნენ კონფლიქტის ინიციატორზე, წამომწყებსა ან დამნაშავეზე; (3) თავიანთი მნიშვნელობით გამოდნენ ძალადობას.

კონტენტანალიზი ემსახურებოდა შემდეგ მიზანს: შეგვედარებინა მოცემულ მედიებში რუსულ-ქართული და მსოფლიოს სხვა არსებული კონფლიქტების გაშუქების პროცესში მშვიდობის ჟურნალისტიკის შემდეგი პრინციპების რეალიზების ინტენსივობა: კონფლიქტის გაშუქების დროს „არ უნდა არსებობდეს

„ისინი“ და „ჩვენ“; „არ უნდა არსებობდეს ვინ ისროლა პირველმა“; „აუცილებელია სიმართლის გამოვლენა ყველა მხრიდან“; „აუცილებელია ძალადობის გამოვლენა და დაგმობა ყველა მხრიდან“.²⁹ თვისებრივი კონტენტანალიზის შინაარსობრივ კატეგორიებად გამოყენებულ პრინციპებს შესაბამისი რაოდენობრივი მაჩვენებელი მიეუსადაგეთ.

ანალიტიკური ლოგიკა ამგვარად შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ: მოცემული ოთხი პრინციპის რეალიზების შემთხვევების იდენტიფიცირება და აღრიცხვა ქართულენოვანი ბეჭდური მედიების მიერ, ერთი მხრივ, რუსეთ-საქართველოს (ადგილობრივი) კონფლიქტის, ხოლო, მეორე მხრივ, სხვა, დანარჩენ მსოფლიოში არსებული კონფლიქტების შესახებ დანერილ პუბლიკაციებში; რუსეთ-საქართველოს კონფლიქტის შესახებ პუბლიკაციად მიჩნეულ იქნა ის სხვადასხვა ჟანრის მედიური ტექსტები, რომლებიც შეეხებოდა საქართველოს ოკუპირებულ ტერიტორიებზე რუსეთის ფედერაციის ან მის მიერ მხარდაჭერილი დეფაქტო ადმინისტრაციის ქმედებებს ცენტრალური ხელისუფლების ან ამ უკანასკნელის მიერ კონტროლირებად ტერიტორიაზე მცხოვრები მოსახლეობის მიმართ (არა რეგიონის ადგილობრივი მოვლენების მიმოხილვას), ასევე, რუსეთ-საქართველოს სახელმწიფოთაშორის ურთიერთობებს. სხვა დანარჩენ კონფლიქტებად კვლევაში მიჩნეულია, რუსეთ-საქართველოს კონფლიქტის გარდა, არსებული ნებისმიერი კონფლიქტი, როგორც მიმდინარე, ისე პასიურ ფაზაში მყოფი შეიარაღებული დაპირისპირება, სადაც მხარეებს ჯერ კიდევ არ მიუღწევიათ შეთანხმებისთვის/ ყველა მხარეს დეკლარირებულად არ განუცხადებია მშვიდობის დამყარების თაობაზე. ცხრილი 1 გვიჩვენებს ამ მედიური ლანდშაფტის აღწერით სურათს.

ცხრილი 1. აღწერითი სტატისტიკა

მედია	ქართული კონფლიქტი	უცხოური კონფლიქტი
ნეტგაზეთი	112	149
ინტერპრესნიუსი	202	575
საზომადოებრივი მაუწყებელი	209	647
სულ	523	1371

²⁹ იხ., Galtung J., Ruge M.H., The Structure of Foreign News, The Presentation of the Congo, Cuba and Cyprus Crises in four Norwegian Newspapers, Journal of Peace Research, Vol. 2, No.1, 1965, 65-80.

კვლევის მეორე ეტაპზე შევადგინეთ სპეციალური ფორმულარი, რომელიც, გალტუნგის კონცეფციის პრინციპების რეალიზების ინტენსივობის გაზომვის მიზნით, შედგებოდა პრინციპების შესაბამისი კითხვებისგან.

ცხრილი 2. ფორმულარი

პრინციპი	კითხვა
„არ უნდა არსებობდეს „ისინი“ და „ჩვენ“	რამდენ სტატიაში იქნა მოხსენიებული რომელიმე მხარე, როგორც საკუთარი?
„არ უნდა არსებობდეს ვინ ისროლა პირველმა“	რამდენ სტატიაში მოიხსენიეს რომელიმე მხარე, როგორც კონფლიქტის დამწყები ან დამნაშავე?
„სიმართლის გამოვლენა ყველა მხრიდან“	რამდენ სტატიაში იყო მოცემული კონფლიქტის ორივე მხარის პოზიცია სტატიაში აღწერილ მოვლენასთან მიმართებით?
„ძალადობის გამოვლენა“	რამდენ სტატიაში იყო დაფიქსირებული პოზიცია მხარეთა ძალის გადამეტებაზე?
„ძალადობის დაგმობა“	რამდენ სტატიაში იყო დაგმობილი (პირდაპირ ან ირიბად) ძალადობა? <i>(მათ შორის, კონფლიქტური ქმედებით გამონკვეულ მსხვერპლსა და ზიანზე განსაკუთრებული ხაზგასმას)</i>

ჰიპოთეზის გამოსაცდელად მივმართეთ კროს-ტაბულაციის სტატისტიკურ პროცედურას, რომლის მიზანიც იყო ორი ცვლადის ურთიერთმიმართების, სტატისტიკური კორელაციის დადგენა: (1) კონფლიქტის მასშტაბი და ბუნება და (2) მშვიდობის ჟურნალისტიკის პრინციპების დაცვის მაჩვენებელი.

აღნიშნული სტატისტიკური პროცედურა გულისხმობს თავისუფლების ხა-რისხის (df) ფარგლების დადგენას, რომელიც გამოითვალა ფორმულით: $(R-1) \times (C-1)$, სადაც R მწკრივების რაოდენობაა, ხოლო C – სვეტების.³⁰

შედეგების განხილვა

კვლევის შედეგად მიღებული რაოდენობრივი მონაცემები შემდეგნაირად გადანაწილდა (ცხრილში მოცემული რიცხვები ასახავს იმ სტატიების რაოდენობას, რომლებშიც ესა თუ ის პრინციპი იყო რეალიზებული).

³⁰ Wimmer R.D., Dominick J. R., Mass Media Research: An Introduction, 10th Ed., Wadsworth, 2011, 310-312.

ცხრილი 3. მონაცემების რაოდენობრივი გადანაწილება

	„არ უნდა არსებობდეს „ისინი“ და „ჩვენ“	„არ უნდა არსებობდეს ვინ ისროლა პირველმა“	„სიმართლის გამოვლენა ყველა მხრიდან“	„ძალადობის გამოვლენა“	„ძალადობის დაგმობა“	ჯამი
ადგილობრივი	523	235	21	356	439	1574
საერთაშორისო	1371	1289	1220	178	178	4236
ჯამი	1894	1524	1241	534	617	5810

ფორმულა $(R-1) \times (C-1)$ ჩვენს შემთხვევაში ასე გამოყურება: $(2-1) \times (5-1) = 4$.

ადგილობრივი კონფლიქტის შესახებ დანერგილი პუბლიკაცია

„არ უნდა არსებობდეს „ისინი“ და „ჩვენ“/ადგილობრივი = 513.1

„არ უნდა არსებობდეს ვინ ისროლა პირველმა“/ადგილობრივი = 412.9

„სიმართლის გამოვლენა ყველა მხრიდან“/ადგილობრივი = 336.2

„ძალადობის გამოვლენა“/ადგილობრივი = 144.7

„ძალადობის დაგმობა“/ადგილობრივი = 167.2

საერთაშორისო კონფლიქტის შესახებ დანერგილი პუბლიკაცია

„არ უნდა არსებობდეს „ისინი“ და „ჩვენ“/საერთაშორისო = 1421.9

„არ უნდა არსებობდეს ვინ ისროლა პირველმა“/საერთაშორისო = 1111.1

„სიმართლის გამოვლენა ყველა მხრიდან“/საერთაშორისო = 904.8

„ძალადობის გამოვლენა“/საერთაშორისო = 389.3

„ძალადობის დაგმობა“/საერთაშორისო = 449.8

კროსტაბულაციის ფორმულამ მოგვცა X^2 ის მნიშვნელობა, რომელმაც 1.541 შეადგინა.

$$X^2 = (523-513)^2:513 + (235-413)^2:413 + (21-336)^2:336 + (356-145)^2:145 + (439-167)^2:167 + (1371-1422)^2:1422 + (1289-1111)^2:1111 + (1220-905)^2:905 + (178-389)^2:389 + (178-450)^2:450 = 0.19 + 76.71 + 295.31 + 307.04 + 443.01 + 1.83 + 28.52 + 109.64 + 114.45 + 164.41 = \underline{1,541.11}$$

შერჩევის ზომიდან და შერჩევის ბუნებიდან გამომდინარე p განისაზღვრა .01-ით. Chi-Square-ის დისტრიბუციის სტანდარტული ცხრილიდან გამომდინარე, თავისუფლების ამ ხარისხისა და p -ის კორელაცია შეადგენს 7.779. ვინაიდან

ჩვენ მიერ მიღებული მონაცემი კროსტაბულაციისა ნაკლებია, ვიდრე სტანდარტული დისტრიბუცია, ჰიპოთეზა სტატისტიკურად დადასტურებულია.

რაოდენობრივი და თვისებრივი კონტენტანალიზიდან მიღებულმა შედეგებმა აჩვენა, რომ მშვიდობის ჟურნალისტიკის კონცეფციის პრინციპების რეალიზება სხვადასხვა ინტენსივობით ხდება რუსულ-ქართული (ადგილობრივი) კონფლიქტის და სხვა კონფლიქტების გაშუქებისას.

რაოდენობრივი კონტენტ-ანალიზის შედეგი ამყარებს მოსაზრებას, რომლის თანახმადაც, კონფლიქტის შემთხვევას ბევრად უფრო ინტენსიურად აშუქებენ ადგილობრივი მედიები (მოცემულ სამ სააგენტოში სხვა არცერთი უცხოური კონფლიქტის შესახებ რუსულ-ქართულის გარშემო დანერგილი სტატიების რაოდენობის ნახევარიც არ დანერილა), რაც, თავის მხრივ, დამატებითი არგუმენტია, საერთაშორისო მედიასთან შედარებით, ადგილობრივი საზოგადოების განწყობებზე ადგილობრივი მედიების უფრო მეტი ზეგავლენის შესაძლებლობის სასარგებლოდ.

სტატიების ზომები როგორც რუსეთ-საქართველოს, ისე სხვა კონფლიქტების გაშუქებისას, ძირითადად იდენტურია.

გასაშუქებელი უცხო კონფლიქტების არჩევისას მედიებისთვის გადამწყვეტი ფაქტორია კონფლიქტის შემთხვევის გეოგრაფიული მდებარეობა. უფრო ინტენსიურად შუქდება მეზობელ სახელმწიფოებსა და ახლო რეგიონებში მიმდინარე კონფლიქტები. რაც, თავის მხრივ, მეტყველებს სააგენტოების მხრიდან მათი სამიზნე აუდიტორიის ინტერესების გათვალისწინებაზე.

არცერთ გამოკვლეულ სტატიაში, არც რუსულ-ქართული და არც სხვა კონფლიქტების შესახებ, არ ყოფილა შემთხვევა, ჟურნალისტს რომელიმე მხარე წარმოეჩინოს როგორც საკუთარი.

რომელიმე მხარე, როგორც კონფლიქტის დამწყები, უცხოური კონფლიქტების გაშუქების დროს, მოიხსენიეს მთლიანი რაოდენობის დაახლოებით 6%-ში. აღნიშნული ძირითადად ეხებოდა შემთხვევებს, როდესაც კონფლიქტის მხარე იყო ტერორისტული ორგანიზაცია. მეორე მხრივ, რუსულ-ქართული კონფლიქტის გაშუქებისას ერთ-ერთი მხარე (რუსეთის ფედერაცია), როგორც კონფლიქტის დამწყები, მოხსენიებული იყო საერთო რაოდენობის ნახევარზე მეტ სტატიაში (55%).

პრინციპი	რეალიზება ადგი- ლობრივი კონფლიქტის გაშუქებისას	რეალიზება უცხო კონფლიქტის გაშუქებისას
„არ უნდა არსებობდეს „ისინი“ და „ჩვენ“	523 (100%)	1371 (100%)
„არ უნდა არსებობდეს ვინ ისროლა პირველმა“	235 (45%)	1289 (94%)
„სიმართლის გამოვლენა ყველა მხრიდან“	21 (4%)	1220 (89%)
„ძალადობის გამოვლენა“	356 (68%)	178 (13%)
„ძალადობის დაგმობა“	439 (84%)	178 (13%)

რაც შეეხება კონფლიქტის გაშუქებისას ყველა მხარის პოზიციის წა-
რმოჩენას, რუსულ-ქართული კონფლიქტის შემთხვევაში აღნიშნული მიდგო-
მა გვხვდება საერთო რაოდენობის 4%-მდე სტატიაში. მაშინ, როდესაც სხვა
ყველა დანარჩენი კონფლიქტის გაშუქების პროცესში ორივე მხარის პოზიცია
89%-მდე რაოდენობის სტატიებშია დაფიქსირებული. დანარჩენი შემთხვევე-
ბი, როგორც წესი, უკავშირდება კონფლიქტის მხარედ ტერორისტული ორგა-
ნიზაციის ყოფნას, ან დროით ისეთ მონაკვეთს, როდესაც საინფორმაციო საა-
გენტო დღეში რამდენიმე სიახლეს აქვეყნებს ერთი კონკრეტული შემთხვევის
შესახებ.

ძალადობის პირდაპირ ან ირიბი ფორმით დაგმობა რუსულ-ქართული კო-
ნფლიქტის გაშუქებისას სტატიების მთელი რაოდენობის 68%-ში გვხვდება.
რაც შეეხება დანარჩენი კონფლიქტების შესახებ გამოქვეყნებულ სიახლეე-
ბს, აქ ძალადობის დაგმობა 13%-ში გვხვდება. მოცემულ საკითხის კვლევის
დროს ძალადობის დაგმობად მიჩნეულია, როგორც სამშვიდობო მოწოდებე-
ბის გაშუქება, ისე კონფლიქტის მსხვერპლთა რაოდენობის ზრდაზე ხაზგასმა,
ასევე, საერთაშორისო სამართლის ნორმებისა და პრინციპების დარღვევაზე
აპელირება.

მსგავსი ტენდენცია შეინიშნება სტატიებში რომელიმე მხარის მიერ ძალის
გადამეტების შესახებ ხაზგასმისას. რუსულ-ქართული კონფლიქტის შესახებ
დანერილი სტატიების 84%-ში მითითებულია ერთ-ერთი მხარის (რუსეთის ფე-
დერაცია) ძალის გადამეტებაზე, ხოლო სხვა დანარჩენი კონფლიქტების გაშუქე-
ბისას ძალის გადამეტებაზე საუბარია მთელი რაოდენობის 13%-ში.

III. დასკვნა და არგუმენტები ახალი კონცეფციისთვის

მიღებულმა შედეგებმა აჩვენა, რომ კვლევისთვის შერჩეულ მშვიდობის ჟურნალისტიკის პრინციპების რეალიზების ინტენსივობა სამ ქართულ ბეჭდურ მედიაში ადგილობრივი კონფლიქტის და უცხო ქვეყანაში მიმდინარე კონფლიქტის გაშუქებისას განსხვავებულია. ძირითადი არაერთგვაროვნება მდგომარეობს შემდეგში: როდესაც პრინციპი უკავშირდება მხოლოდ ობიექტურობის გარკვეულ ხარისხს („არ უნდა არსებობდეს „ისინი“ და „ჩვენ“; „არ უნდა არსებობდეს ვინ ისროლა პირველმა“; „აუცილებელია სიმართლის გამოვლენა ყველა მხრიდან“), უცხოური კონფლიქტის გაშუქებისას ზედმინევით ხდება მისი რეალიზება, მაშინ, როდესაც ადგილობრივი კონფლიქტის შემთხვევაში მათი რეალიზება მნიშვნელოვნად შეზღუდულია. მშვიდობის ჟურნალისტიკის ის პრინციპები, რომლებიც ობიექტურობასთან ერთად მოითხოვს, სხვა შემთხვევებთან შედარებით, ავტორთა მხრიდან უფრო მეტ, შესაბამის ინტერპრეტაციას („ძალადობის გამოვლენა და დაგმობა“), უფრო წარმატებით რეალიზდება ადგილობრივი კონფლიქტის გაშუქებისას, ვიდრე უცხო კონფლიქტებზე დანერგულ სტატიებში.

კვლევის ფარგლებში ადგილობრივ და უცხოურ მედიებს შორის კონფლიქტის შემთხვევის გაშუქებისას მშვიდობის ჟურნალისტიკის ამა თუ იმ პრინციპის დაცვის მიმართულებით გამოკვეთილი და აღწერილი არაერთგვაროვნება მიუთითებს მედიების განსხვავებულ შესაძლებლობებზე, მოახდინონ მშვიდობის ჟურნალისტიკის პრინციპების, როგორც ერთიანი კონცეფციის, პრაქტიკაში რეალიზება.

მშვიდობის ჟურნალისტიკის კონცეფციის კრიტიკული ანალიზი, მისი პრინციპების შინაარსობრივი წინააღმდეგობის, ემპირიული საფუძვლების, მიღწევადობის თუ მოქნილობის კონტექსტში, ცხადია, არ გულისხმობს იმ სულისკვეთებას, რომ მასმედია, როგორც დემოკრატიული, ანუ შესაძლო საუკეთესო ფორმისა და შინაარსის, საზოგადოების ფუნქციონირების განუყოფელი ნაწილი, უნდა დაშორდეს საზოგადოებრივი განვითარების ისეთ ფუნდამენტურ და სასიცოცხლო კონდიციის მიღწევისა და შენარჩუნების პროცესს, როგორც მშვიდობაა. მსგავსი მცდელობა, ერთი მხრივ, შეუძლებელი, და მეორე მხრივ, აღნიშნული შეუძლებლობის გამო, სრულად კონტრპროდუქტიული იქნებოდა.

აქვე აღსანიშნავია ისიც, რომ მშვიდობის ჟურნალისტიკის არსებულ კონცეფციაში მოცემული პრინციპების არასრულყოფილი ან არასრულფასოვანი, შერჩევითი დაცვაც არ ეწინააღმდეგება მის მიზანს და გარკვეული კონტრიბუცია ნებისმიერ შემთხვევაში შეაქვს საერთო სამშვიდობო ძალისხმევაში. თუმ-

ცა, წლების განმავლობაში კონცეფციის შესახებ სხვადასხვა თვალსაზრისით შექმნილი კრიტიკა ცხადად ასახავს მედიის ყოველდღიურად მზარდი გავლენის ფონზე აღნიშნული წვლილის სრულიად არაპროპორციულ, შეუსაბამო სიმცირეს. ამ სტატიაში მოცემული ინტელექტუალური ძალისხმევაც სწორედ იქითაა მიმართული, რომ შესაბამისი შესაძლებლობების აღმოჩენით, მედიის აღნიშნული ძალა უფრო პროდუქტიულად იქნეს გამოყენებული მშვიდობის შენებისა და შენარჩუნების საკითხში.

დღეისათვის მშვიდობის ჟურნალისტიკის აქტუალური ამოცანა არა მიზნის, არამედ, არსებული რეალობიდან და პროცესთა განვითარების ტენდენციებიდან გამომდინარე, მისი მიღწევის საშუალებების ადეკვატური შეფასება და აქედან გამომდინარე, რეკონცეპტუალიზაციაა, რომელიც, თავის მხრივ, უზრუნველყოფს ჟურნალისტიკის და მედიასაშუალებების უფრო ქმედით და პროდუქტიულ როლს მშვიდობის მიღწევისა და შენარჩუნების საკითხში.

მიუხედავად იმისა, რომ კონცეფციის ამა თუ იმ ცალკეული ელემენტის კრიტიკული ანალიზი არსებითად მნიშვნელოვანია ჩვენს წინაშე მდგარი გამოწვევის საპასუხოდ, აღნიშნული ამოცანის ამოხსნა, ბუნებრივია, ბევრად უფრო ფართო და მრავალსომოცველ ძალისხმევას მოითხოვს, სადაც აუცილებლად გასათვალისწინებელი რამდენიმე პირობა ჩვენი კვლევის ფარგლებშიც გამოიკვეთა:

1. მნიშვნელოვანია კონცეფციის მოდიფიცირება დაფუძნდეს ისეთ კვლევებზე, სადაც მედიუმები დიფერენცირებულია (არა მხოლოდ ადგილობრივი-უცხოურის დიქტომიაში), რათა პრინციპები გახდეს მეტად ინკლუზიური და სამუშაო გარემო პირობების მიმართ რეფლექსური, შესაბამისად, რეალიზებადი;
2. ჟურნალისტიკის მეშვეობით მშვიდობის ლოკალურ დონეზე მიღწევის პროდუქტიულობისთვის მნიშვნელოვანია გათვალისწინებული იქნეს ჰერმენევტიკული ასპექტი. სტატიის ფორმატიდან გამომდინარე, მოკლედ და ზედაპირულად რომ განვმარტოთ: რადგან არსებულ კონცეფციაში პრინციპების სახით ჩამოყალიბებული უნივერსალიები არსებითად წარმოადგენენ იმ სააზროვნო ტრადიციას, რომელიც განმანათლებლობიდან იღებს (ერთ-ერთ არსებით) სათავეს (ისევე, როგორც გალტუნგის „პოზიტიური მშვიდობის“ გაგება) და ორგანულია დასავლური ღირებულებების მქონე სახელმწიფოთა საზოგადოებებისთვის (რომელთა შორისაც შეიარაღებული კონფლიქტები ისედაც არ ხდება), იმ საზოგადოებებში, სადაც აღნიშნულ ღირებულებით სისტემას თანამედროვეობაში არ აქვს შესაბამისი და მნიშვნელოვანი იმპლიკაციები, იქ პრინციპების დაცვა არათუ უშედეგო, შესაძლოა, კონტრპროდუქტიულიც იყოს. ამის

მაგალითია გოგოლაძის ზემოთ განხილული ნაშრომი კონფლიქტის გაშუქების თავისებურების შესახებ აფხაზურ მედიაში. მსგავსი ცალმხრივობის პირობებში, მშვიდობის ჟურნალისტიკის პრინციპების რეალიზება მხოლოდ ქართულ საზოგადოებაში მოქმედ ქართულ მედიებში მიზნობრიობას კარგავს, რაზეც ქართული მედიების შეგნებული ან შესაძლოა, უნებლიე რეფლექსიაც გამოვლინდა კვლევის შედეგებში;

3. საზოგადოების აღქმის საკითხში „ჰერამენევტიკული პრობლემის“ განსაკუთრებული მნიშვნელობის არგუმენტირებისთვის შეგვიძლია მოვიტანოთ შრომები, ერთი მხრივ, სოციალურ ფსიქოლოგიაში, ადამიანის გონებისთვის დამახასიათებელი კოგნიტიური სიძუნის და ხელმისაწვდომი ევრისტიკის მიმართულებით,³¹ მეორე მხრივ, მედიური ნაწარმების მიმართ კროსკულტურული აღქმის თავისებურებათა შესახებ სოციოლოგიურ კვლევებში,³² ხოლო სხვა მხრივ, სოციალურ ფილოსოფიაში, სადაც ინდივიდის აზროვნებას (შესაძლებლობას და შედეგს) გადამწყვეტად განაპირობებს ლინგვისტური და კულტურული ნიადაგი, რომელშიც აღნიშნული გონისმიერი აქტი ხორციელდება;³³
4. მნიშვნელოვანია, მოხდეს არგუმენტირება მშვიდობის ჟურნალისტიკის ცალმხრივად (დაპირისპირებულ მხარეთაგან მხოლოდ ერთ-ერთ საზოგადოებაში) რეალიზების მიზნობრიობის ან ცალმხრივი რეალიზებისთვის ისეთი კონცეპტუალური საფუძველის შექმნა, რომელიც მინიმუმამდე დაიყვანს ჩვენ მიერ განხილულ, გოგოლაძის კვლევაში გამოვლენილი უთანასწორობის შესაძლებლობას. რადგან მშვიდობის მისაღწევად განეული ძალისხმევა, სხვა კომპონენტებთან ერთად, გულისხმობს საზოგადოების მხრიდან უფრო მარტივად მისაღწევ, მოკლევადიან და ცხად პერსპექტივაზე მიმართულ მიზნებზე უარის თქმას, უფრო გრძელვადიანი სამშვიდობო მიზნების სასარგებლოდ, რომელიც, წინასთან შედარებით, უფრო რთულ, ხანგრძლივ, კომპლექსურ და თანმიმდევრულ ინტელექტუალურ აქტივობას მოიაზრებს და ამასთან, კონფლიქტის მეორე მხარეზე დიდად არის დამოკიდებული, რაც მიზანს უფრო ბუნდოვანს ხდის და ამ თვალსაზრისით, საზოგადოებისგან ცალმხრივად გაღებული ერთგვარი მსხვერპლია ტაქტიკური თვალსაზრისით.

³¹ არონსონი ე., სოციალური ცხოველი, ქ. თოდაძის, ა. მაყაშვილის, ე. ბერიკიშვილის თარგმანი, ჯ. ჯავახიშვილის რედაქტორობით, თბილისი, 2014, 139.

³² თომპსონი ჯ.ბ., მედია და მოდერნულობა, ნ. ბარძიმიშვილის თარგმანი, ლ. ლვინჯილიას რედაქტორობით, თბილისი, 2014, 216-222; Sinclair J., Review & Booknote: The Export of Meaning: Cross-Cultural Readings of Dallas, Media Information Australia, Vol. 75, No. 1, 1995 167-168.

³³ მამარდაშვილი, მ. ვილნიუსის ლექციები სოციალურ ფილოსოფიაში, თბილისი, 2020, 91-93.

Guram Ananeishvili*, Maia Shamanauri**

A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE REALIZATION OF THE PRINCIPLES OF PEACE JOURNALISM IN THE MEDIA COVERAGE OF LOCAL AND INTERNATIONAL CONFLICTS (ON THE EXAMPLE OF GEORGIAN-LANGUAGE MEDIA RESEARCH)

Abstract

Based on research into contemporary Georgian media, the article aims to provide a critical understanding of the principles of peace journalism. Galtung and Ruge's principles of peace journalism, based on research of Norwegian news media coverage of conflicts in foreign countries and an important part of their critical understanding, are built on a unified approach that considers all media as a kind of entity of homogeneous subjects and thus carries universal content, the lack of differentiation in mass media between local and international media working on the conflict case, as well as between covering local and international news, should have been a problem in implementing the principles. This should be expressed in the intensity with which some of the obligations contained in the principles are implemented, because the media's ability to fulfil them would be essentially limited, depending on their various broadcasting spaces and audiences.

These principles, which were developed in the spirit of modernism, are likely to fluctuate in the modern media of the countries affected by the current conflict, just as they do in Georgia's modern media. The synthetic content analysis of the cross-sectional content selection of three Georgian media outlets, as information agencies operating in a conflict-affected state, examines the intensity of the implementation of the four principles of the concept of peace journalism and investigates the circumstances that facilitate or hinder the implementation of the specified principles.

Keywords: Peace journalism, Conflict; Local Media, Foreign Media.

* Assistant at Sulokhan-Saba Orbeliani University, Ph.D. Candidate at Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, g.ananeishvili@gmail.com ORCID: 0009-0004-0079-5349.

** Ph.D Candidate at Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Deputy Head of the Strategic Communication Department at the Office of the State Minister of Georgia for Reconciliation and Civic Equality, m.shamanauri@gmail.com ORCID: 0009-0009-7884-5816.

თენგიზ ვერულავა*, ინგა გოგუა**

ორსულთა ცოდნა, დამოკიდებულება და ქცევა რკინადეფიციტური ანემიის პრევენციაში

I. შესავალი

ორსულთა რკინადეფიციტური ანემია მდგომარეობაა, როდესაც ორსულის ორგანიზმში მცირდება ჰემოგლობინის დონე.¹ რკინის დეფიციტი მსოფლიოში ყველაზე გავრცელებულ ნუტრიციულ დეფიციტად მიიჩნევა.² კვლევებით დადასტურებულია, რომ რკინადეფიციტური ანემიის პრობლემის გადაჭრის საუკეთესო მიდგომაა რკინის პრეპარატების მიღება და სწორი კვება.³

ჯანმოს ინფორმაციით, მსოფლიო მოსახლეობის 27%-ს აღენიშნება რკინადეფიციტური ანემია.⁴ 2019 წლის მონაცემებით, რკინადეფიციტური ანემია აღენიშნება ორსულების 30%-ს და დედათა სიკვდილიანობის 22%-ის მიზეზია.⁵ რკინადეფიციტური ანემიით გამონეული დედებისა და ახალშობილთა სიკვდილიანობა გლობალურად შეადგენს საშუალოდ 2,5-3,5 მლნ. შემთხვევას.⁶

2012 წელს ჯანმოს დედათა და ბავშვთა ნუტრიციული მიზნებიდან ერთ-ერთი რეპროდუქციული ასაკის ქალებში ანემიის გავრცელების შემცირება

* კავკასიის უნივერსიტეტის პროფესორი, მედიცინის დოქტორი, tverulava@cu.edu.ge ORCID:0000-0001-8110-5485.

** კავკასიის უნივერსიტეტის საზოგადოებრივი ჯანდაცვის მაგისტრი, i_gogua2@cu.edu.ge ORCID: 0009-0007-6408-2323

¹ World Health Organization, The Global Prevalence of Anemia in 2011, 2015.

² Georgieff M.K., Iron deficiency in Pregnancy, American Journal of Obstetrics & Gynecology, Vol. 223, No.4, 2021, 516-534.

³ Abu-Ouf N.M., Jan M.M., The Impact of Maternal Iron Deficiency and Iron Deficiency Anemia on Child's Health, Saudi Medical Journal, Vol. 36, No. 2, 2015, 146-149.

⁴ Owaidah T., Al-Numair N., Al-Suliman A., Zolaly M., Hasanato R., Al Zahran F., Albalawi M., Bashawri L., Siddiqui K., Alalaf F., Almomen A., Sajid R.M., Iron Deficiency and Iron Deficiency Anemia Are Common Epidemiological Conditions in Saudi Arabia: Report of the National Epidemiological Survey, Hindawi, 2020.

⁵ Gretchen A., Stevens T., Mduuzi N.N., Hanqu L., Lynnette M., Neufeld M., Micronutrient Deficiencies among Preschool-aged Children and Women of Reproductive Age Worldwide: A Pooled Analysis of Individual-level Data from Population-representative Surveys, The Lancet Global health, Vol. 10, No. 11, 2022, 2-3.

⁶ Centers for Disease Control and Prevention, Micronutrients, 2023, <<https://www.cdc.gov/nutrition/micronutrient-malnutrition/index.html>> [11.07.2023]

იყო.⁷ 2019 წელს ამ მიზნის მიღწევის თარიღი გადაინია 2030 წლამდე და ცხადი გახდა, რომ ანემიის გავრცელება არ შემცირდა ისე სწრაფად, როგორც თავიდან ვარაუდობდნენ.

რკინდეფიციტური ანემიის განსაკუთრებით მაღალი გავრცელება საშუალო და დაბალშემოსავლიან ორსულ ქალებში აღინიშნება. შემუშავდა რეკომენდაციები რკინადეფიციტური ანემიის პრევენციის შესახებ, რომელთა თანახმად, საჭიროა ანემიის პერიოდული სკრინინგი მაღალი რისკის პოპულაციაში (ბავშვები, ორსული ქალები) და რკინის პრეპარატების პროფილაქტიკური დოზის მიღება.⁸

საქართველოში ანემიის გავრცელება შეადგენს 20-39% პროცენტს, რაც უფრო მეტია, ვიდრე ჩრდილოეთ ამერიკისა და ევროპის ქვეყნებში. ჯანმოს რეკომენდაციების თანახმად, ანემია საშუალო სირთულის პრობლემად მიიჩნევა ჩვენს ქვეყანაში. 2009 წლის მონაცემებით, საქართველოში ანემიის გავრცელება ორსულ ქალებში შეადგენდა 25.6%-ს.

საქართველოში, დედათა და ბავშვთა დაცვის სახელმწიფო პროგრამის ფარგლებში, 2014 წლიდან ხდება რკინადეფიციტური ანემიის მქონე ყველა ორსულის უზრუნველყოფა რკინის უფასო პრეპარატებით ორსულობის 26-ე კვირიდან. თუმცა პროგრამა არ ითვალისწინებს ანემიაზე ექვსის შემთხვევაში ორსულის კვლევის ანაზღაურებას და რკინის პრეპარატების უფასო ხელმისაწვდომობას რკინადეფიციტური ანემიის პრევენციის მიზნით.

მიუხედავად იმ ფაქტისა, რომ არსებობს ორსულთა რკინადეფიციტური ანემიის პრევენციის მრავალი მეთოდი, აღნიშნული პრობლემა მაინც აქტუალური რჩება და ქალების დიდ რიცხვს აღენიშნება ანემიასთან ასოცირებული ჯანმრთელობის პრობლემები და გართულებები.

რკინადეფიციტური ანემიის გამომწვევი რისკ-ფაქტორები მნიშვნელოვნად დამოკიდებულია ორსული ქალების ცოდნა-განათლებლასა და დამოკიდებულებაზე ანემიის მიმართ, რაც, თავის მხრივ, დამოკიდებულია პირველადი ჯანდაცვის (მეან-გინეკოლოგის ან ოჯახის ექიმის) დამოკიდებულებაზე (რჩევის მნიშვნელობის აღიარება), ამიტომაც მიიჩნევა, რომ შესაძლებელია რკინადეფიციტური ანემიის პრევენციის შემცირება ორსულების განათლების დონის გაუმჯობესებით.

⁷ World Health Organization, Global Nutrition Targets 2025: Anemia Policy Brief (WHO/NMH/NHD/14.4), 2014, <<https://www.who.int/publications/i/item/WHO-NMH-NHD-14.4>> [11.07.2023]

⁸ Parisha S.R., Mwangi N.M., Moya E., Ataide R., Mzembe G., Harding R., Ferric Carboxymaltose versus Standard-of-care Oral Iron to Treat Second-trimester Anaemia in Malawian Pregnant Women: a Randomised Controlled Trial, The Lancet, Vol. 401, 2023, 1595-1609.

ბესებით, აგრეთვე, ამ პრობლემის მიმართ ოჯახის ექიმებისა და მებან-გინეკოლოგების დამოკიდებულებისა და პრაქტიკული მიდგომის შეცვლით.⁹

პრევალენტობის შესამცირებლად ეფექტიანი სტრატეგიების შესამუშავებლად, საჭიროა რკინადეფიციტური ანემიის ცვალებადი რისკ-ფაქტორების შესახებ ორსულების მიმდინარე აღქმისა და ცოდნის შეფასება. ამ პრობლემის გადასაჭრელად პირველი ნაბიჯია საგანმანათლებლო პროგრამაში ორსულების ცოდნა-განათლებისა და აღქმის ყველაზე სუსტი წერტილების გათვალისწინება. კვლევის მიზანია, რკინადეფიციტური ანემიის პრევენციისადმი ორსულთა ცოდნის, დამოკიდებულების და აღქმის შესწავლა. ზემოაღნიშნული ხელს შეუწყობს პროფილაქტიკური მეთოდების გაუმჯობესების გზების პოვნას.

II. კვლევის მეთოდოლოგია

ფენომენოლოგიური თვისებრივი კვლევა გამოყენებულ იქნა რკინადეფიციტური ანემიის მქონე ორსული ქალების გამოცდილების შესასწავლად სიღრმისეული ინტერვიუების მეშვეობით. მათმა გამოცდილებამ შესაძლებლობა მოგვცა, უკეთ გაგვეგო ორსული ქალების დამოკიდებულება, ცოდნა და ქცევები რკინადეფიციტურ ანემიასთან მიმართებით.

კვლევაში მიიღეს მონაწილეობა ექიმ-გინეკოლოგებმა და ორსულმა პაციენტებმა. მიზნობრივი შერჩევის ზომა შეადგენდა 9 ექიმ გინეკოლოგს და 26 ორსულ ქალს. ქალები შეირჩნენ მიზანმიმართული შერჩევის გზით თბილისის სამი სამშობიარო სახლიდან. ორსულ ქალებს თავდაპირველად ექთანი სთავაზობდა მონაწილეს. ინტერვიუებში მონაწილეობაზე ორსული ქალების თანხმობის შემთხვევაში, ტარდებოდა პირისპირ შეხვედრა სამშობიარო სახლების პოლიკლინიკურ დეპარტამენტებში სამუშაო საათებში, დღის 11 საათიდან დღის 3 საათამდე. კვლევაში მონაწილეობით დაინტერესებულ ქალებს მკვლევარი აძლევდა სრულ ინფორმაციას კვლევის მიზნების, პროცესის და ეთიკური საკითხების შესახებ. წერილობითი თანხმობის შემდეგ მონაწილეების შერჩევა ხდებოდა კვლევაში ჩართვისა და გამორიცხვის კრიტერიუმების მიხედვით. ჩართვის კრიტერიუმი – ორსული ქალები, რომლებსაც დაუდგინდათ რკინადეფიციტური ანემია, ყოველგვარი გართულებების გარეშე. კვლევიდან გამოირიცხნენ ორსული ქალები, რომლებსაც ჰქონდათ რაიმე გართულება და სტრესის უკიდურესად მაღალი მაჩვენებლები.

⁹ Serbesa M.L., Iffa M.T., Pregnant Women's Knowledge, Attitude and Practice Regarding the Prevention of Iron Deficiency Anemia among Ethiopian Pregnant Women, Caspian Journal of Reproductive Medicine, Vol. 4, No.1, 2018, 1-7.

მონაცემები შეგროვდა მეან-გინეკოლოგებთან და ორსულ პაციენტებთან ინდივიდუალური სიღრმისეული ინტერვიუების მეშვეობით 2023 წლის მარტიდან ივლისამდე. მკვლევრის მიერ შემუშავდა ნახევრად სტრუქტურირებული კითხვები ორსულობის დროს რკინადეფიციტური ანემიის შესახებ კონცეფციების, კვლევის მიზნებისა და კონტექსტის საფუძველზე. კითხვების პუნქტები გადა-მონმდა დედათა და ახალშობილთა საკითხებში სამი ექსპერტის მიერ შინაარსის, კონსტრუქციისა და ენის თვალსაზრისით. თითოეულ მონაწილესთან ინტერვიუ გაგრძელდა დაახლოებით 30-დან 45 წუთამდე და ჩანერილ იქნა ციფრული ხმის ჩამწერით და საველე ჩანაწერებით.

ცხრილი: კვლევის მონაწილე ორსულ ქალთა დემოგრაფიული მახასიათებლები

მახასიათებლები	N=26	%
ასაკი		
18-20	2	7.7
21-33	18	69.2
≥ 34	6	23.1
ბავშვების რაოდენობა		
0		
1	15	57.7
2-ზე მეტი	11	42.3
დასაქმება		
დასაქმებული	7	26.9
თვითდასაქმებული	5	19.2
დიასახლისი	14	53.8
განათლება		
საშუალო განათლება	9	34.6
ბაკალავრი	13	50
მაგისტრი	4	15.4
შემოსავალი		
250	3	11.5
250-500	11	42.3
500-800	10	34.6
800	3	11.5
გესტაციური ასაკი		
≤12 კვირა	15	57.7
≥12 კვირა	11	42.3

III. კვლევის შედეგები

1. მეან-გინეკოლოგების გამოკითხვის შედეგები

1.1. ორსულობის დროს რკინადეფიციტური ანემიის მიზეზები

ექიმებმა დაასახელეს გაუარესებული სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა, როგორც არაადეკვატური კვების და ანემიის გავრცელების მომატების ერთ-ერთი მიზეზი. ორსულებს ფინანსურად არ მიუწვდება ხელი ბევრ ძვირადღირებულ პროდუქტზე, რაც რკინადეფიციტური ანემიის ერთ-ერთი გამომწვევი მიზეზი ხდება.

„ეს არის ყველაზე გავრცელებული მდგომარეობა ჩვენს რეალობაში. ჩემი ორსული პაციენტების დაახლოებით 80%-ს აღენიშნება ანემია. უკანასკნელ წლებში ანემიის შემთხვევები საგრძნობლად მოიმატა. აღსანიშნავია, რომ გასული საუკუნის 80-იან, 90-იან წლებში ანემია ნაკლებად იყო გავრცელებული, ვიდრე ახლა. ჩემი აზრით, ამის მიზეზია კვებითი რეჟიმის ცვლილება. ადრე ორსული ქალები იღებდნენ ბევრ ხორცსა და ცხიმს, ხორცი კი, მოგებსენებათ, ახდენს რკინადეფიციტური ანემიის პრევენციას, მაგრამ ზრდის ჭარბი წონის და ჰიპერტენზიის რისკს. ახლა ყველაფერი არის vice versa, სოციალურ-ეკონომიკური სირთულეების გამო ორსულები იღებენ მეტწილად ვეგეტარიანულ საკვებს, რომელიც იცავს ჰიპერტენზიისგან, მაგრამ ზრდის ანემიის გავრცელებას.“

მე-3 გინეკოლოგი

ერთ-ერთმა გინეკოლოგმა რკინადეფიციტური ანემიის გამომწვევ ძირითად მიზეზად დაასახელა ორსულობებს შორის მოკლე ინტერვალი და განსაკუთრებით მრავალნაყოფიანი ორსულობა.

„ორსულობის დროს იქმნება სისხლნაკლებობის, ანუ ანემიის, ხელშემწყობი პირობები. დედის ორგანიზმი აწვდის ნაყოფს მისთვის საჭირო ნივთიერებებს, მათ შორის, რკინასაც. მოკლე ინტერვალის შემდეგ განმეორებითი ორსულობის დროს რკინის მარაგი დედის ორგანიზმში ვერ ასწრებს აღდგენას, ეს კი რკინადეფიციტური ანემიის ერთ-ერთი მთავარი გამომწვევი მიზეზია.“

I გინეკოლოგი

ერთ-ერთი გინეკოლოგის აზრით, რკინადეფიციტური ანემიის გავრცელების მომატება არის ეკოლოგიური პრობლემების (მაგ., რადიაციის გაზრდილი დონე),

საკვების დაბალი ხარისხის, სტრესის, არასტაბილური ეკონომიკური და ოჯახური მდგომარეობის შედეგი.

„იმპორტირებული პროდუქტები მეტწილად ვადაგასულია და შეიცავს ჯანმრთელობისთვის მავნე, ტოქსიკურ ნივთიერებებს.“

მე-4 გინეკოლოგი

1.2. ორსული პაციენტების დამყოლობა და ცოდნა რკინადეფიციტური ანემიის შესახებ

ექიმთა გარკვეულმა ნაწილმა გამოთქვა კმაყოფილება კვების შესახებ ორსულების ზოგადი ცოდნის გამო. მათი აზრით, ორსულები ძირითადად იცავენ რჩევა-დარიგებებს შეძლებისდაგვარად. თუმცა მათი უმეტესობა არ არის კმაყოფილი ორსული პაციენტების დამყოლობით, რის მთავარ მიზეზად დაასახელეს სოციალურ-ეკონომიკური სირთულეები.

„ქალები ბევრს კითხულობენ და მოდიან ჩემს კლინიკაში ჯანსაღი კვების შესახებ საბაზისო ცოდნით.“

მე-2 გინეკოლოგი

„როდესაც ვაძლევ ჩემს ორსულებს რჩევა-დარიგებას სწორ კვებაზე, ისინი ჩუმად არიან და მხოლოდ მიყურებენ. როგორ შევიძინოთ ყველა ეს პროდუქტი? ჩვენ მივირთმევთ იმას, რისი შეძენაც შეგვიძლია.“

მე-5 გინეკოლოგი

„ორსულთა სახელმწიფო პროგრამაში არ შედის უფასო რკინის პრეპარატები, ამიტომ ორსულების უმეტესობას არ უნდა რკინის პრეპარატების შეძენა ფინანსური მიზეზების გამო.“

მე-6 გინეკოლოგი

1.3. რკინადეფიციტური ანემიის პრევენციის მეთოდები

მიუხედავად იმისა, რომ ექიმები უნიშნავენ ორსულებს რკინის პრეპარატებსა და სწორ დიეტას რკინადეფიციტური ანემიის პრევენციისთვის, პრობლემა მაინც არსებობს. ექიმთა უმეტესობის აზრით, სასურველია ორსულებისთვის რკინის პრეპარატების და პრენატალური ვიტამინების უფასოდ დაერიგება სამშობიაროებსა და ქალთა კონსულტაციებში. ექიმები მიიჩნევენ, რომ ორსულების

სათანადო ინფორმირების გარეშე პროფილაქტიკური ჩანაცვლებითი თერაპია რკინის პრეპარატებით არაეფექტურია.

„თუ ორსულმა არ იცის რკინადეფიციტური ანემიის რისკის შესახებ, მათ არ სურთ ვიტამინების მიღებაც კი. ამიტომ ნებისმიერ შემთხვევაში საჭიროა პაციენტების ინფორმირება რკინის პრეპარატების მნიშვნელობის შესახებ.“

მე-8 გინეკოლოგი

„ზოგჯერ გვყავს ორსულების გრძელი რიგი, რომელიც ელოდება კონსულტაციას და ჩვენ უბრალოდ არ გვაქვს დრო, რომ ვესაუბროთ ყველა ორსულ პაციენტს ნუტრიციულ პრობლემებზე. ხელმისაწვდომია ბროშურები ლაქტაციასზე, რომელიც თავად დავბეჭდეთ ჩვენი სამშობიაროს პაციენტებისთვის. ეს ბროშურები ამარტივებს ჩვენს ამოცანას. რა თქმა უნდა, ჩვენ ხაზს ვუსვამთ ძუძუთი კვების აუცილებლობას, როდესაც ვესაუბრებით ორსულს, მაგრამ უფრო დანვრისებით ინფორმაციას და კითხვებზე პასუხს პაციენტი პოულობს ამ ბროშურაში. სასურველი იქნებოდა ასეთი საინფორმაციო ბროშურების შექმნა ორსულობის დროს ჯანსაღ კვებაზე, განსაკუთრებით რკინადეფიციტური ანემიის პრევენციის კუთხით, რადგან ეს უკანასკნელი სერიოზულ პრობლემაა დღევანდელ რეალობაში.“

მე-7 გინეკოლოგი

ექიმების უმეტესობის აზრით, რკინის პრეპარატების მიმართ ორსულების განათლების დონის ამაღლება და მათი აღქმა-დამოკიდებულების შეცვლა ხელს შეუწყობს რკინადეფიციტურ ანემიასთან ბრძოლას და შექმნილი სიტუაციიდან გამოსავლის პოვნას. თუმცა, მათ აღნიშნეს, რომ პრობლემის გადასაჭრელად აუცილებელია სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესება.

1.4. ოჯახის ექიმის როლი რკინადეფიციტური ანემიის პრევენციაში

გინეკოლოგების აზრით, ორსულთა რკინადეფიციტური ანემიის მართვის პროცესში გინეკოლოგთან ერთად საჭიროა ოჯახის ექიმის ჩართვა. ამ მხრივ, საქართველოში რკინადეფიციტური ანემიის პრევენციის პროცესში ოჯახის ექიმის ჩართულობა ერთ-ერთი მთავარი გამოწვევაა.

„ქვეყანაში ჩამოყალიბდა ისეთი ტენდენცია, რომ მთლიანად ორსულობას მართავს მხოლოდ გინეკოლოგი და აგვარებს მთელ რიგ პრობლემას, მათ შორის, რკინადეფიციტურ ანემიას. ოჯახის ექიმი ნაკლებად ჩა-“

რთულია ან თითქმის არ მონაწილეობს ამ პროცესში და არ იღებს თავის თავზე ამ პასუხისმგებლობას.“

მე-2 გინეკოლოგი.

2. ორსულების გამოკითხვის შედეგები

2.1. ორსულების ცოდნა და წარმოდგენები ანემიის შესახებ

ორსულების უმეტესობა ანემიას განმარტავს როგორც „სისხლის ნაკლებობას“. მხოლოდ ოთხმა რესპონდენტმა, რომელთაც ჰქონდათ უმაღლესი განათლება, იცოდნენ კლინიკური ტერმინი „ანემია“. კლინიკური ტერმინის უცოდინრობის შესაძლო მიზეზი შეიძლება იყოს მათი ზოგადი განათლების დაბალი დონე ან სამედიცინო პერსონალის მიერ კლინიკური ტერმინოლოგიის იშვიათი გამოყენება პაციენტებთან.

„მე არ ვიცი კონკრეტულად რას ნიშნავს სიტყვა „ანემია“. მე მის შესახებ პირველად ექიმ-გინეკოლოგისგან გავიგე.“

21 წლის დედა პირველ ორსულობაში

ორსულებმა ანემიის შესახებ ინფორმაციის წყაროდ დაასახელეს ექიმ-გინეკოლოგი, ინტერნეტი, ტელევიზია, წიგნები, ოჯახის ექიმი, დედა, ნათესავები.

„ღიახ, მსმენია, რომ ანემია ორგანიზმში სისხლის ნაკლებობას ნიშნავს და ეს ძალიან ხშირია ორსულობისას. ექიმმა მიჩნია სისხლის ანალიზის გაკეთება, რადგან მითხრა, რომ სისხლში წითელი უჯრედების რაოდენობა შემცირებულია და ჰემოგლობინის დაბალი დონე მაქვს.“

22 წლის დედა ერთი შვილით

რესპონდენტები ანემიას ძირითადად აღწერდნენ მისი სიმპტომებით, როგორცაა: საერთო სისუსტე, ადვილად დაღლა, მადის დაკარგვა, გულისრევა და ღებინება, ზიზღი გარკვეული სახის საკვების მიმართ, კანისა და კონიუნქტივის სიფერმკრთალე. „თვალეების ქვეშ შავი წრეები“, „თავბრუსხვევა“, „გონების დაკარგვა“, „თეთრი ხაზები ფრჩხილებზე“.

თორმეტ რესპონდენტს ორსულობის დროს აღენიშნებოდა მსუბუქი და ზომიერი სისუსტე, ზოგიერთს კი – თავბრუსხვევა; თუმცა, მსუბუქი მიმდინარეობის გამო, არცერთ მათგანს არ მიუმართავს ექიმთან. ზოგი რესპონდენტის აზრით, ანემია არ არის სერიოზული დაავადება, რადგან ანემიასთან დაკავშირებული სისუსტე და თავბრუსხვევა არის „ორსულობის პერიოდის ნორმალური“ მდგომარეობა.

„დაღლილობა და სისუსტე ორსულობის ნაწილია. ეს არ მოქმედებს არც დედაზე ან მის შვილზე.“

23 წლის დედა ორი შვილით

„ორსული სხვა სხეულს ატარებს თავის შიგნით. ეს რაღაც ახალია მისი სხეულისთვის და შეიძლება ამის გამო დაიღალოს, ან ამიტომ განიცადოს თავბრუსხვევა და სხვა სიმპტომები.“

21 წლის დედა ერთი შვილით

„გულისრევის შეგრძნება და ზოგი საკვების მიმართ ზიზღი ბუნებრივია ორსულობისას. თანდათანობით ორსული ეგუება ამ სიმპტომებს.“

22 წლის დედა ორი შვილით

რესპონდენტების მიერ ანემიის, როგორც „ორსულობის ნორმალური მოვლენის“, აღქმას, ასევე ამყარებდა სოციალურ ქსელებში რეპროდუქციული ასაკის ქალების მსგავსი გამოცდილების გაზიარება. მათი რჩევებით, ანემია ორსულობის ბუნებრივი ნაწილია, რადგან ამ დროს ორგანიზმი განიცდის ცვლილებებს, რომლებიც არანაირ ზიანს არ აყენებენ ბავშვს ან დედას.

„თუ სხვა ქალებს, მიუხედავად ამ სიმპტომებისა, შეუძლიათ ნორმალური და უსაფრთხო მშობიარობა, მაშინ რა საჭიროა ამის სერიოზულად მიღება?“

27 წლის ქალი ორი შვილით

რესპონდენტთა აზრით, ანემიის სიმპტომები შეიძლება აღმოიფხვრას დასვენებით და გარკვეული საკვების მიღებით.

„ორსულობისას ხშირად განიცდი დაღლილობას, თავბრუსხვევას, სისუსტეს. დედა მეუბნება, რომ ეს ბუნებრივია ორსულობის დროს. ასეთ დროს ვისვენებ. დასვენების შემდეგ თავს კარგად გგრძნობ.“

25 წლის დედა ორი შვილით

თუმცა, თუ ორსულები განიცდიდნენ ძლიერ სისუსტეს, ცხელებას, მუცლის ტკივილს, აღენიშნებოდათ ვაგინალური თეთრი გამონადენი ან სისხლდენა, შეიძლება ამ სიმპტომებს სერიოზული გავლენა მოეხდინა ბავშვზე და მიმართავდნენ ექიმს.

„სისხლდენამ შეიძლება უარყოფითი გავლენა იქონიოს ბავშვზე, რადგან ის ვერ მიიღებს საკმარისი რაოდენობით სისხლს და შეიძლება შეაფერხოს ჩემი შვილის განვითარება. სისხლდენამ ასევე შეიძლება გამოიწვიოს ნაადრევი მშობიარობა ან მუცლის მოშლა.“

27 წლის დედა ორი შვილით

„მუცლის ტკივილი საფრთხის ნიშანია, რადგან ბავშვი ჩემს მუცელში იზრდება და ყველაფერი, რაც ჩემზე მოქმედებს, იმოქმედებს ჩემს შვილზე; ამიტომ მუცლის ტკივილის დროს მაშინვე უნდა მიმართოთ ექიმს“.

23 წლის დედა ორი შვილით

2.2. რკინადეფიციტური ანემიის გამომწვევი მიზეზები

რესპონდენტთა უმრავლესობამ აღნიშნა, რომ ორსულობის დროს ანემიის ძირითადი მიზეზებია: არასაკმარისი, არაბალანსირებული და დაბალი ხარისხის კვება, ორსულებს უწევთ ნაყოფთან სისხლის გაზიარება, ორსულებში ენერჯის გაზრდილი წვა, ემოციური სტრესი, მზის ხანგრძლივი ზემოქმედება, ფიზიოლოგიური ფაქტორები.

მიუხედავად იმისა, რომ რესპონდენტებმა დაასახელეს ანემიის სხვადასხვა მიზეზი, თითქმის არცერთს არ ჰქონდა სწორი ცოდნა ანემიის ეტიოლოგიის შესახებ.

„ორსულობის დროს ჩვენ გვჭირდება დამატებითი საკვების მიღება, რადგან სისხლს ვუზიარებთ ჩვენს შვილს. ამიტომ ჩვენ უნდა მივირთვათ მეტი რაოდენობით ბოსტნეული, რომელიც გაზრდის ჩვენს სისხლს.“

24 წლის დედა ერთი შვილით

„როდესაც ქალი არ იცავს სწორი კვების რეჟიმს და აქვს ემოციური პრობლემები, არ სეირნობს ჰაერზე ყოველდღე – ყოველივე ამან შეიძლება ხელი შეუწყოს ანემიის განვითარებას.“

21 წლის დედა პირველ ორსულობაში

„ანემია შეიძლება გამოწვეული იყოს დაბალანსებული დიეტის ნაკლებობით, რომელიც შეიცავს აუცილებელ საკვებ ნივთიერებებს, რომლებსაც შეუძლიათ ორგანიზმში სისხლის საჭირო მოცულობის შენარჩუნება.“

20 წლის დედა ერთი შვილით

„ანემია განსაკუთრებით ხშირია ორსულობისას, რადგან ქალის შიგნით ერთი ახალი სიცოცხლე ვითარდება და ამიტომ მას მეტი ენერჯია და ძალა სჭირდება.“

27 წლის დედა ორი შვილით

„სამუშაო საათებში მზეზე ხანგრძლივმა ყოფნამ და დამღლელობამ სამუშაო შეიძლება გამოიწვიოს სხეულში სისხლის რაოდენობის შემცირება.“

21 წლის დედა ორი შვილით

„ორსულობამ შეიძლება გამოიწვიოს ანემია, რადგან ნაყოფი იღებს სისხლს დედისგან, ანუ ნაყოფის სისხლის მოცულობა დამოკიდებულია დედის სისხლზე. ასე რომ, დედა საკუთარი სისხლის ნაწილს გადასცემს ნაყოფს.“

19 წლის დედა ერთი შვილით

2.3. საკვების როლი რკინადეფიციტური ანემიის პრევენციაში

რესპონდენტებმა ერთხმად განაცხადეს, რომ ჯანსაღი დიეტა ორსულ ქალებში ანემიის პრევენციის ყველაზე ეფექტიანი საშუალებაა, ხოლო მედიკამენტები მეორეხარისხოვან, დამხმარე როლს თამაშობენ. მათი განმარტებით, ჯანსაღი კვება არის „ნუტრიენტებით მდიდარი“; „მაღალკალორიული“, „მეტწილად რძის პროდუქტებისგან, ბოსტნეულისგან და ხილისგან შემდგარი“, „ვიტამინებით მდიდარი კვება“.

კვლევის მონაწილეთა უმრავლესობამ განაცხადა, რომ ორსულმა ქალებმა უნდა მიირთვან ისეთი საკვები, როგორცაა, ხილი, ბოსტნეული და ხორცი, რძე და რძის პროდუქტები, ნატურალური წვენი, რადგან ჯანსაღი საკვები „ენერჯის და ძალას აძლევს ორსულ ქალს“, „ზრდის სისხლის რაოდენობას ორგანიზმში“.

„ჩემი აზრით, ორსულობის დროს სწორი კვება მნიშვნელოვანია როგორც არასდროს. ჩვენ გვესაჭიროება უფრო მეტი ხილი და ბოსტნეული, უნდა მივირთვათ ხორცი, დავლიოთ რძე და მივიღოთ მეტი რძის პროდუქტები. ყოველდღე საჭიროა მხოლოდ ჯანსაღი საკვების მიღება, რაც ბავშვს ყველაფერ იმას მისცემს, რაც ესაჭიროება. ასევე, ჯანსაღი საკვები ხელს შეუწყობს ნორმალური წონის ბავშვის დაბადებას.“

27 წლის დედა ორი შვილით

„უნდა მივირთვათ ისეთი საკვები, რომელსაც შეუძლია გაზარდოს სისხლის მოცულობა და მაღლა ასწიოს ჰემოგლობინის დონე, როგორცაა, წითელი ხორცი, ლობიო, თაფლი, ნიგოზი, ბროწეულის წვენი და სხვა. ექიმები გვასწავლიან, როგორ ვიკვებოთ სწორად, ჯანსაღი საკვებით. ჩვენი პასუხისმგებლობაა მივყვეთ მათ მითითებებს, რათა უკეთ გავხდეთ.“

22 წლის დედა ორი შვილით

„ვცდილობ, ჩემი დიეტა რაც შეიძლება მრავალფეროვანი გავხადო. ორსულის კვებითი რაციონი წარმოუდგენელია რძის პროდუქტების, როგორც ცილის და კალციუმის წყაროს, გარეშე. ასევე, წითელი ღვინოს, სა-

ფერავის, დღეში 1-2 სუფრის კოვზის მიღება აუმჯობესებს ჰემოგლობინის მაჩვენებელს“.

23 წლის დედა ორი შვილით

ორსულების უმეტესობამ ერთნაირად დადებითად უპასუხა კითხვაზე, რომ ორსულთა კვება უნდა განსხვავდებოდეს არაორსული ქალების კვებისგან, მაგრამ პასუხები, თუ როგორი უნდა იყოს ორსულის კვების რაციონი, განსხვავებული იყო.

„ორსულობის ერთ-ერთი თავისებურებაა, რომ ორსულ ქალს შეიძლება გაუჩნდეს სურვილი მიირთვას რაიმე განსხვავებული, თუნდაც უცნაური. ამიტომ აუცილებელია, რომ მან დაიკმაყოფილოს თავისი სურვილი და მიირთვას ის, რაც უნდა. რაც უფრო ბედნიერია მომავალი დედა, მით უფრო მეტია ჯანმრთელი ბავშვის დაბადების ალბათობა. მაგალითად, მაქვს ძლიერი სურვილი, მივირთვა მჟავე კიტრი, მწნილი და ჯონჯოლი, თუმცა ვიცი, რომ ორსულობის დროს არ არის რეკომენდებული ამ საკვების მიღება“.

21 წლის დედა პირველ ორსულობაში

„ჩემთვის მნიშვნელოვანია მივიღო ის საკვები, რომელიც მინდა ორსულობის დროს, მიუხედავად იმისა, რომ ჩემი ექიმი ანემიის თავიდან აცილების მიზნით სხვა საკვებს აძლევს რეკომენდაციას.“

19 წლის დედა პირველ ორსულობაში

ორსულების უმეტესობა მეტ-ნაკლებად კმაყოფილია საკუთარი კვების რაციონით. ორსულებმა აღნიშნეს, რომ ორსულობის დროს გაზარდეს ხორცის, რძის პროდუქტების, ხილის და ბოსტნეულის რაოდენობა თავის რაციონში.

„კმაყოფილი ვარ ჩემი კვების რაციონით. ვფიქრობ, რომ ჩემი მდგომარეობისთვის ოპტიმალური კვების რაციონი მაქვს.“

22 წლის დედა ერთი შვილით

ჯანსაღი დიეტის შესახებ ინფორმირებულობის მიუხედავად, რესპონდენტები არ იყენებდნენ სათანადო დიეტას. მათ მიერ ყოველდღიურად აუცილებელი საკვების მიღება არასტაბილური იყო. რამდენიმე ორსულის (26-დან 7) აზრით, უკეთესი ფინანსური მდგომარეობის შემთხვევაში კვებითი რაციონი უფრო მრავალფეროვანი ექნებოდა. ჯანსაღი კვების მიღების ერთ-ერთი დაბრკოლებაა საკვები პროდუქტების გაძვირება და ნაკლები ფინანსური ხელმისაწვდომობა:

„ორსულობის დროს უნდა მივირთვათ ბევრი ბოსტნეული და ხილი, მაგრამ საკვებზე მზარდი ხარჯების გამო, შეუძლებელია კარგი საკვების მიღება ყოველდღე“.

22 წლის ქალი მეორე შვილზე ორსულად

„თუ ფული არ მაქვს, როგორ მივირთვა კარგი და სასარგებლო საკვები?“

29 წლის დედა ორი შვილით

თუმცა ორსულთა კვებაზე გავლენას ახდენდნენ კულტურული ბარიერებიც. ქალების გარკვეული ნაწილი (26-დან 7) ეყრდნობოდა ვეგეტარიანულ დიეტას რელიგიური ორიენტაციის გამო. მათ ასევე აღნიშნეს, რომ ოჯახის სხვა წევრებზე ზრუნვასთან დაკავშირებული მოვალეობები ართულებდა ორსულობის დროს ჯანსაღი დიეტის განხორციელებას.

„ოჯახის წევრებზე პასუხისმგებლობა ართულებს საკუთარ თავზე ზრუნვას. სულ სხვაა, როცა დედის სახლში ხარ, სადაც შეგიძლია მეტი დრო დაუთმო საკუთარ თავს და მოიქცე ისე, როგორც გინდა“.

21 წლის დედა პირველ ორსულობაში

„სახლში დედამთილი და კიდევ ერთი შვილი მყავს და მათზე უნდა ვიზრუნო, საჭმელი მოვუზადო, სხვა საქმეებიც მაქვს გასაკეთებელი. ძალიან ვიღლები. ზოგჯერ დროზე ვერ მივირთმევ საკვებს.“

24 წლის დედა ერთი შვილით

ორსულების აზრით, საჭიროა „კვების რეჟიმზე და საკვების შემადგენლობაზე“ მეტი ინფორმაციის მიღება.

„სასურველი იქნებოდა „უფრო მეტი გვცოდნოდა საკვებზე, რომელიც რეკომენდებულია ორსულობის დროს“.

21 წლის დედა პირველ ორსულობაში

2.4. ორსულების ცოდნა რკინის და ფოლიუმის მჟავას შემცველი საკვების შესახებ

თითქმის ყველა ქალს სმენია სიტყვები – „რკინა“ და „ფოლიუმის მჟავა“. მათ ჰქონდათ გარკვეული წარმოდგენა რკინის შემცველი საკვების შესახებ, მაგრამ რესპონდენტთა უმრავლესობამ არ იცოდა, რომ ანემიის მიზეზი არის მათ ორგანიზმში რკინის დეფიციტი. ასევე, არცერთმა ორსულმა არ იცოდა ფოლიუმის შემცველი საკვების შესახებ.

„რკინა არის ხილში, მწვანე ბოსტნეულში, კვერცხში, ხორცსა და თევზში.“

21 წლის დედა პირველ ორსულობაში

„საკვები, როგორცაა, ხილი და ბოსტნეული, განსაკუთრებით მწვანე ბოსტნეული, შეიცავს რკინას.“

26 წლის დედა ერთი შვილით

„მე არ ვიცი, რომ ფოლიუმის მჟავას შეიცავს რომელიმე საკვები, მისი მიღება მხოლოდ მედიკამენტის სახით შეიძლება.“

22 წლის დედა პირველ ორსულობაში

2.5. ორსულების ცოდნა და დამოკიდებულება რკინის და ფოლიუმის მჟავას დანამატების მიმართ

თითქმის ყველა რესპონდენტ ორსულს ჰქონდა გარკვეული წარმოდგენა რკინის და ფოლიუმის მჟავას დანამატებთან დაკავშირებით. თუმცა მხოლოდ ხუთმა ქალმა დაასახელა რკინის დეფიციტი ანემიის მიზეზად.

რესპონდენტებმა გამოხატეს დადებითი დამოკიდებულება რკინის პრეპარატების მიმართ რკინადეფიციტური ანემიის პრევენციის მიზნით. მათი აზრით, რკინის და ფოლიუმის მჟავას დანამატების მიღება დადებითად მოქმედებს ქალების და ბავშვების ჯანმრთელობაზე, „აძლევენ ძალას“ და სასარგებლოა „ქალებში სისუსტის თავიდან ასაცილებლად“, განსაკუთრებით ორსულობის დროს.

„დიახ, მე ვიცი, რომ ქალებმა უნდა მიიღონ ეს დანამატები ორსულობის დროს, რადგან ორგანიზმი უკეთესად გრძნობს თავს მათი მიღების შემდეგ, ეხმარებიან ქალებს და მზარდ ბავშვს გახდნენ ძლიერი და ჯანმრთელი.“

21 წლის დედა პირველ ორსულობაში

„ქალებმა უნდა მიიღონ რკინის და ფოლიუმის მჟავას დანამატები ორსულობის დროს, რათა იყვნენ ჯანმრთელები და ძლიერები. გეხმარება ჯანმრთელი ბავშვის გაჩენაში.“

20 წლის დედა პირველ ორსულობაში

„მე ვიცი, რომ რკინის და ფოლიუმის მჟავას დანამატები დადებითად მოქმედებს ქალის ჯანმრთელობაზე, განსაკუთრებით ორსულობის დროს.“

ხელს უწყობს სისხლის გამომუშავებას და ორსულობის დროს ანემიის პრევენციას.“

20 წლის დედა ერთი შვილით

გამოკითხული ორსულების გარკვეული ნაწილი (26-დან 12) რეგულარულად ღებულობდა რკინის და ფოლიუმის მჟავას დანამატებს. რესპონდენტებმა ამ დანამატების რეგულარული მოხმარება ახსნეს იმით, რომ ჯანდაცვის პროფესიონალებმა ისინი დაარწმუნეს მათ დადებით გავლენაზე ბავშვის ფიზიკურ და გონებრივ განვითარებაზე. მათ ასევე სჯეროდათ, რომ დანამატები კარგი უნდა იყოს ბავშვისთვის, რადგან „ექიმებმა უკეთ იციან რა არის საუკეთესო ორსულებისთვის“.

„ექიმმა ამიხსნა, რომ ეს დანამატები ხელს შეუწყობს ჩემი ბავშვის გონებრივ განვითარებას. მე მჯერა ჩემი ექიმის. ამ დანამატების მიღებით ჩემი შვილი ჯანმრთელი დაიბადება.“

26 წლის დედა ერთი შვილით

„ჩემი ოცნებაა, მყავდეს ჯანმრთელი ბავშვი. იმისთვის, რომ ჩემი შვილი ჯანმრთელი დაიბადოს, ჩემი მოვალეობაა, რეგულარულად მივიღო დანამატები. თუმცა მხოლოდ მედიკამენტებზე დაყრდნობა არ შეიძლება. ჯანსაღ კვებასა და მედიკამენტებს შორის უნდა იყოს ბალანსი.“

21 წლის დედა პირველ ორსულობაში

გამოკითხული ორსულების მცირე ნაწილს (26-დან 6-ს) საერთოდ არ სურდა ორსულობის დროს რაიმე მედიკამენტის მიღება. მათი აზრით, იმ შემთხვევაში, თუ კვება მდიდარი და მრავალფეროვანია, არ არის რკინის პრეპარატების დამატებით მიღების საჭიროება რკინადაფიცითური ანემიის პროფილაქტიკის მიზნით.

„ჯანსაღი საკვების მიღება უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე მედიკამენტები, რადგან კვება ორგანიზმის განვითარების ბუნებრივი საშუალებაა.“

22 წლის ქალი ერთი შვილით

„სავსებით შესაძლებელია რკინის ტაბლეტები უფრო მეტი ზიანის მომტანი იყოს. ანემიას შემიძლია შევებრძოლო სწორი კვებით – რკინის შემცველი პროდუქტების მიღებით.“

21 წლის დედა პირველ ორსულობაში

„ვამჯობინებ, მაქსიმალურად მოვერიდო ორსულობის პერიოდში რაიმე წამლის მიღებას და რკინის პრეპარატი გამონაკლისი არაა.“

22 წლის დედა პირველ ორსულობაში

„ჩემს შვილს ახლა სჭირდება კარგი კვება. ამიტომ წამალს მხოლოდ იმ შემთხვევაში მივიღებ, თუ ის კარგ გავლენას მოახდენს ჩემი შვილის ზრდაზე.“

24 წლის დედა ერთი შვილით

ამ ქალებმა არ იცოდნენ, რა ჯანმრთელობის პრობლემები შეიძლება მოჰყვეს, თუ ისინი არ მიიღებენ რკინის და ფოლიუმის მჟავას დანამატებს ორსულობამდე და ორსულობის დროს. თუმცა ორსულების ნაწილმა აღნიშნა, რომ თუ ისინი არ მიიღებენ ამ დანამატებს, მზარდ ბავშვს შეიძლება ჰქონდეს ფიზიკური ან ფსიქიკური ჯანმრთელობის პრობლემები.

„თუ ქალები არ მიიღებენ ამ დანამატებს ორსულობის დროს, ისინი ფიზიკურად სუსტი იქნებიან. დანამატების არმიღება უარყოფით გავლენას ახდენს ბავშვის ჯანმრთელობაზე, განსაკუთრებით ბავშვის ფიზიკურ ან ფსიქიკურ ჯანმრთელობაზე.“

20 წლის დედა პირველ ორსულობაში

ორსულების უმრავლესობამ არ იცოდა რკინის და ფოლიუმის მჟავას დანამატების რეკომენდებული დოზის შესახებ, რაც შეიძლება გამონეული იყოს მათი განათლების დაბალი დონით.

2.5. ორსულების ცოდნა რკინის და ფოლიუმის მჟავას დანამატების დანყების შესახებ

კვლევაში ჩართული ორსულების გარკვეულმა ნაწილმა აღნიშნა, რომ მათ არ იციან, როდის უნდა დაიწყონ ქალებმა ამ დანამატების მიღება. ეს აჩვენებს, რომ ჯანდაცვის ზოგიერთი მუშაკი ნაკლებად აწვდის ორსულ ქალებს სათანადო ინფორმაციას რკინის და ფოლიუმის მჟავას დანამატებთან დაკავშირებით.

„არ ვიცი, ზუსტად როდის უნდა დაიწყონ ორსულებმა რკინის და ფოლიუმის მჟავას დანამატების მიღება, მაგრამ ვიცი, რომ ქალებმა უნდა მიიღონ, როცა დაორსულდებიან.“

19 წლის დედა პირველ ორსულობაში

მხოლოდ რამდენიმე ორსულმა იცოდა ამ დანამატების მიღების დანყების აუცილებლობის შესახებ ორსულობამდე.

„ქალებმა რკინის და ფოლიუმის მჟავას დანამატების მიღება ორსულობის დასაწყისშივე უნდა დაიწყონ, უმჯობესია ორსულობამდე რამდენიმე თვით ადრე.“

20 წლის დედა პირველ ორსულობაში

მონაწილეთა უმრავლესობამ იცოდა, რატომ უნდა მიიღონ ორსულებმა რკინის და ფოლიუმის მჟავას დანამატები ორსულობამდე.

„მე ვიცი, რატომ უნდა დაიწყოთ ქალებმა ამ დანამატების მიღება ორსულობამდე. თუ ქალები ამ დანამატებს ორსულობამდე არ მიიღებენ, ბავშვი შეიძლება დაიბადოს ფსიქიკურად და ფიზიკურად სუსტი.“

22 წლის დედა ერთი შვილით

IV. დისკუსია

კვლევის შედეგებმა გვიჩვენა, რომ თითქმის ყველა ორსულს ჰქონდა გარკვეული წარმოდგენა რკინადეფიციტური ანემიის თაობაზე. ორსულების უმეტესობამ სწორად დაასახელა რკინადეფიციტური ანემიის სიმპტომები, როგორცაა, თავბრუსხვევა, სისუსტე. ორსულ ქალებში ანემიის შესახებ შედარებით მაღალი ცნობადობის მიზეზი შეიძლება იყოს კვლევის მონაწილეთა სოციალურ-ეკონომიკური მახასიათებლები. ჩვენი კვლევა ჩატარდა ქალაქში მცხოვრებ ორსულ ქალებს შორის, რომელთაც შესაძლოა ჰქონოდათ ადეკვატური ინფორმაცია ანემიის შესახებ. მსგავსი შედეგები იქნა მიღებული სხვა კვლევებით.¹⁰ თუმცა, მიუხედავად ასეთი მაღალი ცნობადობისა, რესპონდენტ ორსულთა უმეტესობამ არ იცოდა ანემიის კლინიკური ტერმინი, რკინადეფიციტური ანემიის გამომწვევი მიზეზები და რისკ-ფაქტორები.

რესპონდენტებმა ანემია განმარტეს, როგორც „სისხლის ნაკლებობა“ ორგანიზმში, რომელიც „ორსულობის პერიოდის ნორმალური, ბუნებრივი“ მდგომარეობაა, არანაირ ზიანს არ აყენებს ბავშვს ან დედას და არ საჭიროებს ექიმთან მიმართვას. ეს მოსაზრებები ანემიის შესახებ ხაზს უსვამს, რომ მიუხედავად სამთავრობო და არასამთავრობო ორგანიზაციების საინფორმაციო-საგანმანათლებლო ღონისძიებებისა, ორსულ ქალთა წარმოდგენები ანემიის შესახებ მცირედ შეიცვალა ბოლო ათწლეულების განმავლობაში.¹¹ ანემიის მაღალი გავრ-

¹⁰ Al-Sattam Z, Hassan S, Majeed B, Al-Attar Z., Knowledge about Anemia in Pregnancy Among Females Attending Primary Health Care Centers in Baghdad, Open Access Macedonian Journal of Medical Sciences, Vol. 10, No. B, 2022, 785-792; Appiah P.K., Nkuah D., Bonchel D.A., Knowledge of and Adherence to Anaemia Prevention Strategies among Pregnant Women Attending Antenatal Care Facilities in Juaboso District in Western-north Region, Ghana. Journal of Pregnancy, Vol. 2020, 2020:2139892.

¹¹ Klankhajhon S., Pansuwan K., Klayjan K., Thojampa S., Nensat N., Perspectives of Pregnant Women Regarding Iron Deficiency Anemia, Jurnal Ners, Vol. 16, No. 2, 2021, 119-127.

ცვლება ორსულ ქალებში კიდევ უფრო აძლიერებს აღქმას, რომ „ორსულობის დროს ანემია ნორმალურია“.

რესპონდენტებმა ერთხმად განაცხადეს, რომ ანემიის პრევენციის საუკეთესო საშუალებაა ჯანსაღი დიეტა. მიუხედავად ამ ცოდნისა, რესპონდენტები არ იყენებდნენ სათანადო კვებას. მათ მიერ ყოველდღიურად აუცილებელი საკვების მიღება არასტაბილური იყო. მათ ჰქონდათ გარკვეული წარმოდგენა რკინის შემცველი საკვების შესახებ, მაგრამ რესპონდენტთა უმრავლესობამ არ იცოდა, რომ ანემიის მიზეზი არის მათ ორგანიზმში რკინის დეფიციტი. ასევე, არცერთმა ორსულმა არ იცოდა ფოლიუმის შემცველი საკვების შესახებ. ფოლიუმის შემცველი საკვების შესახებ უცოდინრობის მიზეზი შეიძლება იყოს ის, რომ ფოლიუმის მჟავას ორსულები ძირითადად მედიკამენტად განიხილავენ. მსგავსი შედეგები იქნა მიღებული სხვა კვლევებით¹².

ჩვენს კვლევაში ორსული ქალების უმეტესობამ კარგად იცოდა ანემიის პრევენციის სტრატეგიები. ჯანსაღი კვების შესახებ ინფორმირებულობის მიუხედავად, რესპონდენტები არ იყენებდნენ სათანადო დიეტას. მათ მიერ ყოველდღიურად აუცილებელი საკვების მიღება არასტაბილური იყო. ჯანსაღი კვების მიღების ერთ-ერთ დაბრკოლებად დასახელდა საკვები პროდუქტების გაძვირება და ნაკლები ფინანსური ხელმისაწვდომობა. ორსულთა კვებაზე გავლენას ახდენდა კულტურული ბარიერებიც. რელიგიური ან კულტურული ღირებულებების გამო, ორსული ქალების გარკვეული ნაწილი მისდევს ვეგეტარიანულ დიეტას, რაც ამცირებს ხორცის პროდუქტების მეშვეობით რკინის მიღებას. მათ ასევე აღნიშნეს, რომ ოჯახის სხვა წევრებზე ზრუნვასთან დაკავშირებული მოვალეობები ართულებდა ორსულობის დროს ჯანსაღი დიეტის განხორციელებას, რაც მიუთითებს ოჯახის წევრების ჩართვის აუცილებლობაზე ანემიის შემცირებაში.

ორსულების უმეტესობას მცდარი შეხედულებები ჰქონდა ანემიის პრევენციის მეთოდების შესახებ. მათი აზრით, შესაძლებელია რკინადეფიციტური ანემიის კორექცია და კონტროლი მხოლოდ სწორი კვებით და არ არის რკინის პრეპარატების მიღების საჭიროება. მათი მტკიცებით, თუ კვება მდიდარი და მრავალფეროვანია, არ არის რკინის პრეპარატების დამატებით მიღების საჭიროება რკინადეფიციტური ანემიის პროფილაქტიკის მიზნით. შესაძლებელია

¹² Balcha WF., Eteffa T., Arega T.A., Abeje Alemayehu B., Maternal Knowledge of Anemia and Adherence to its Prevention Strategies: A Health Facility-Based Cross-Sectional Study Design, Inquiry, 2023, 60; Margwe JA, Lupindu A.M., Knowledge and Attitude of Pregnant Women in Rural Tanzania on Prevention of Anaemia, African Journal of Reproductive Health, Vol. 22, No. 3, 2018, 71-79.

რკინის პრეპარატებმა, ისევე როგორც სხვა მედიკამენტებმა, ნაყოფზე უარყოფითად იმოქმედოს და ზიანი მიაყენოს.

მათ ნაკლები ცოდნა ჰქონდათ რკინის პრეპარატების არმილების შემთხვევაში ჯანმრთელობის შესაძლო პრობლემების შესახებ. აღნიშნული შეიძლება გამონვეული იყოს მათი განათლების დაბალი დონით.

კვლევამ აჩვენა, რომ ექიმები ნაკლებ დროს უთმობენ რკინადეფიციტური ანემიის თაობაზე ორსულთა კონსულტირებას. ორსულების უმეტესობა ინფორმაციას პოულობს მეტწილად ინტერნეტის, ტელევიზიის ან ლიტერატურის საშუალებით, დანარჩენებს ინფორმაცია მიაწოდეს ძირითადად ექიმმა-გინეკოლოგებმა. აღსანიშნავია, რომ გამოკითხული ორსულებიდან მხოლოდ ერთმა მიიღო კონსულტირება რკინადეფიციტური ანემიის შესახებ ოჯახის ექიმისგან, რაც მიუთითებს ოჯახის ექიმის ლიმიტირებულ როლზე რკინადეფიციტური ანემიის პრევენციაში.

V. დასკვნა, რეკომენდაციები

მიუხედავად იმისა, რომ რკინადეფიციტური ანემიის მიზეზების და პრევენციის შესახებ არსებობს გარკვეული ცოდნა, მისი გავრცელების საჭიროება ისევ მაღალი რჩება მსოფლიოში და საქართველოში. ეს მიუთითებს იმაზე, რომ არ არსებობს კავშირი ანემიის ცოდნასა და ჯანმრთელ ქცევას შორის, რაც საჭიროა მისი სიხშირის შესამცირებლად. აღნიშნული ხაზს უსვამს, რომ ანემიის გამომწვევი მიზეზების შესახებ წარმოდგენები რთულია და პრობლემის გადასაჭრელად საჭიროა კომპლექსური მიდგომა, კერძოდ, დაავადების პრევენციის მეთოდების გაუმჯობესება, ოჯახის ექიმების მეტი ჩართულობა, ორსული ქალებისთვის სახელმწიფო ნუტრიციული გაიდლაინების და პროგრამების სრულყოფა. კვლევამ დაადასტურა, მიუხედავად იმისა, რომ ცოდნა აუცილებელია, ის არ არის საკმარისი ჯანმრთელობის გასაუმჯობესებლად საჭირო ქცევის ცვლილებისთვის. ამ მხრივ, საზოგადოების მეტმა ჩართულობამ და პოლიტიკის შემქმნელების ეფექტურმა ინტერვენციებმა შეიძლება გადამწყვეტი როლი ითამაშონ არსებული პრობლემების გადასაჭრელად.

Tengiz Verulava*, Inga Gogua**

KNOWLEDGE, ATTITUDE AND BEHAVIOR OF PREGNANT WOMEN IN PREVENTING IRON DEFICIENCY ANEMIA

Abstract

Anemia in pregnancy is a challenge in modern global health, especially in developing countries. The research aims to study knowledge, attitude and perception of pregnant women to prevent iron deficiency anemia. Using qualitative research, a survey of pregnant patients and gynecologists was conducted in several maternity homes in Tbilisi through a semi-structured in-depth interview. The study showed that almost all pregnant women had some knowledge about iron deficiency anemia. However, despite high awareness, most pregnant women are unaware of the causes and risk factors of anemia. Despite being aware of a healthy diet, the respondents did not follow a proper diet. Financial problems in order to buy food, also cultural and religious barriers were mentioned as one of the obstacles to healthy eating. Most pregnant women receive information about iron deficiency anemia from their family doctor, which suggests a limited role for the family doctor in preventing iron deficiency anemia. Despite some knowledge about anemia prevention, its prevalence remains high, indicating a weak link between anemia knowledge and healthy behaviour. In order to solve the problem, more involvement of society and effective interventions of policymakers, improvement of disease prevention methods, more participation of family doctors, and improvement of state nutritional programs for pregnant women are needed.

Keywords: Anemia, Prevention, Healthy Nutrition.

* Professor at Caucasus University, Doctor of Medicine, tverulava@cu.edu.ge ORCID:0000-0001-8110-5485.

** Master of Public Health, Caucasus University, i_gogua2@cu.edu.ge ORCID: 0009-0007-6408-2323

ანა გოგილაშვილი*

გურამ გეგეშიძის რომანი „სტუმარი“: მხატვრული თავისებურებანი და არასიუჟეტური ელემენტების კონცეპტი

I. შესავალი

გურამ გეგეშიძე ერთ-ერთი გამორჩეული, თუმცა ფართო საზოგადოებისათვის ნაკლებად ცნობილი ქართველი ავტორია. მკითხველმა იგი მეოცე საუკუნის 50-იან წლებში გაიცნო. გურამ გეგეშიძე სამწერლობო ასპარეზზე 22 წლის ასაკში გამოვიდა. 1957 წელს ჟურნალ „ცისკარში“ დაიბეჭდა მისი პირველი მოთხრობა „სანამ ერთად ვართ“ და კრიტიკოსთა მყისიერი ყურადღება და კეთილგანწყობა დაიმსახურა. ლიტერატურის მკვლევრები სამართლიანად აღნიშნავენ, რომ გურამ გეგეშიძე არის მწერალი, რომელმაც მთელი თავისი ინტელექტი და შემოქმედებითი უნარი სამშობლოს სამსახურში ჩააყენა¹.

მარტოსულობის საკითხი, ცხოვრების საზრისისა და დანიშნულების ძიება, არსებობის ფილოსოფიური მოტივი, საკუთარ თავთან ბრძოლა და ადამიანის ზნეობა, ეთიკური კოდექსი – ეს ის საკითხებია, რომელიც გურამ გეგეშიძის არაერთ რომანსა თუ ნოველაში პოვებს გასაქანს.²

მწერლის მიერ 1970 წელს შექმნილი რომანი „სტუმარი“ მის შემოქმედებაში გამორჩეულია თავისი ფორმითა და სტილური მახასიათებლებით. მთავარ გმირად გვევლინება თარხუჯი, ახალგაზრდა მამაკაცი, რომელიც თვითაღმოჩენის მუდმივ პროცესშია ჩართული და საზოგადოებაში თავის დამკვიდრებას ცდილობს. ძვირფასი ადამიანების დაკარგვით გამოწვეული ტკივილი და წარსულის მოგონებები ვაჟს გამუდმებით თან სდევს და მოსვენებას უკარგავს.

* სულხან-საბა ორბელიანის უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი, ana.gogilashvili@sabauni.edu.ge ORCID: 0000-0003-4327-3917.

¹ მამაცაშვილი ნ., ბედისწერა და შემთხვევითობის დილემა, წვეთში მოქცეული ზღვის მოქცევა, თბილისი, 1997, 93.

² იხ., გოგია ზ., ერთი რომანის ინტერირი, თბილისი, 2006; კანკავა გ., პრობლემურობა, უწინარეს ყოვლისა, წიგნში: ლიტერატურული შენიშვნები, თბილისი, 1972; მუზაშვილი ნ., დამარცხებული კაცი, ჟურნ. „მნათობი“, N7, 1992.

განსახილველი რომანის დასაწყისში თხზულების მთავარი პერსონაჟი ახალი დაბრუნებულია თბილისში სოფლიდან, სადაც მასწავლებელად მუშაობდა და შემდეგ სამსახური მიატოვა. ამავე დროს გატაცებულია მთამსვლელობით. ნაწარმოების კითხვისას ჩნდება განცდა, რომ თარხუჯს საქმეზე გულის დადება უჭირს და მისი ცხოვრებაც, თითქოს, კალაპოტში ჩადგომას ვერ ახერხებს. ცხოვრების ამგვარი სტილის, ობლობისა და სხვა არაერთი ფაქტორის გათვალისწინებით, რთულად მისახვედრი არ არის, რომ თარხუჯი ეგზისტენციური პრობლემატიკით დატვირთული გმირია და ე.წ. გაუცხოებული პერსონაჟების კატეგორიას მიეკუთვნება.

თხზულება განსაკუთრებით საინტერესოა როგორც მთავარი პერსონაჟის ფორმირების ეგზისტენციური საწყისების, ასევე ტექსტის სტილურ თავისებურებათა გამო. სტატიის მიზანია, რომანის მხატვრული თავისებურებებისა და არასიუჟეტური ელემენტების კონცეპტის ანალიზით, სიზმრის ფუნქციის განხილვითა და მაგიური რეალიზმის ნიშნების გამოკვეთით გურამ გეგეშიძე წარმოჩინდეს არა როგორც მხოლოდ რეალისტი, არამედ მოდერნისტული ტენდენციების გამტარებელი ავტორი.

II. ეგზისტენციალიზმი და ადამიანის გაუცხოების პრობლემა

მარტინ ჰაიდეგერი მიიჩნევს, რომ ადამიანის არსებობის იდეის შესაცნობად უპირველესი ნაბიჯი პიროვნების თავისუფლებისაკენ სწრაფვა უნდა იყოს: „ჭეშმარიტება არის აბსოლუტური ყოფნის გახსნა ადამიანის მიმართ და ადამიანიც ასევე უნდა გაიხსნას აბსოლუტური ყოფნის მიმართ. ყოფნისადმი ეს გახსნა თავისუფლებაა. ადამიანი ყოფნის საშუალებას აძლევს აბსოლუტურ ყოფნას, მიენდობა და უკავშირდება მას და ამგვარად გადალახავს უბრალო დროითობასა და ბანალურობას.“³

როგორც ჟან პოლ სარტრი წერს, ადამიანები უპირველესად თავისუფალი ინდივიდები არიან, რომლებიც დამოუკიდებლად მოქმედებენ და საკუთარ ქმედებებზე თავადვე აგებენ პასუხს, ისინი საკუთარი ცნობიერებით განსაზღვრავენ თავიანთი ცხოვრების საზრისს და საკუთარ ღირებულებათა სისტემას აყალიბებენ: „ადამიანი ჯერ არსებობს და შემდეგ განსაზღვრავს საკუთარ თავს. არ

³ ჰაიდეგერი მ., ყოფიერება და დრო, გ. თევზაძის თარგმანი, თ. ბუაჩიძის რედაქტორობით, თბილისი, 1983, 223.

არსებობს არანაირი წინასწარ გასაზღვრული ადამიანური ბუნება ან ბედი. ადამიანი მარტოა სამყაროში და არანაირი დახმარების იმედი არ უნდა ჰქონდეს. თურად იქცევა იგი, მხოლოდ და მხოლოდ მასზე დამოკიდებული, რადგან იგი აბსოლუტურად თავისუფალია არჩევანში, იგი „განწირულია თავისუფლებისთვის“. ადამიანი ნებისმიერ შემთხვევაში აკეთებს არჩევანს, რადგან არჩევანის არ გაკეთებაც არჩევანია.“⁴

ეგზისტენციალიზმის ერთ-ერთ პირველ მიმდევრად ნოდებულის კირკეგორის შეხედულებით კი, მნიშვნელოვანია ისეთი ჭეშმარიტებების პოვნა, რომელთაც გარკვეული აზრი აქვს ინდივიდის სიცოცხლისთვის. მკვლევარი თავის ნაშრომში – „ესთეტიკურისა და ეთიკურის წონასწორობა პიროვნულობის განვითარების გზაზე“, აღნიშნავს, რომ პიროვნების ჩამოყალიბებისა და განვითარების ყველაზე მნიშვნელოვანი ასპექტი არჩევანის გაკეთების უნარია.⁵

ზემოთმხმობილი დებულებები განსახილველ თხზულებას რომ მოვარგოთ, აღმოჩნდება, – დიდწილად სწორედ ეგზისტენციური მოტივები განსაზღვრავს ნაწარმოების ხასიათს. ნიშნულია რომანის სათაური – „სტუმარი“, რაც მთავარი პერსონაჟის სამყაროსადმი მიმართებას გულისხმობს. თარხუჯი ამქვეყნად თავს უცხოხავეთ, სტუმარივით, გრძნობს. მიუხედავად მისი მცდელობისა, ცხოვრების მდინარების განუყოფელ ნაწილად იქცეს, თანდათანობით უფრო შორი და მიუწვდომელი ხდება მისთვის არსი და იდეა ამქვეყნიური ყოფისა. „სიტყვები ვერ ამონურავენ იმას, რასაც ცხოვრება თავის თავში იტევს. ის კი, რასაც მოვერეთ, რისი დაჭერაც მოვახერხეთ, რამდენად უმნიშვნელოა იმასთან შედარებით, რაც უთქმელი, აუხსნელი, გადმოუცემელი, ხელუხლებელი დაგვრჩა სულის სიღრმეში?“⁶ რთული სათქმელია, ეს პერსონაჟის, თუ თავად ავტორის ფიქრთა გამოძახილია. ის ფაქტი, რომ რომანის ერთ-ერთი გმირის, ტრაგიკულად დაღუპული ვაჟას, პროტოტიპად გურამ რჩეულიშვილი და მწერლის კიდევ ერთი მეგობარი, ნოდარ ჩხეიძე გვევლინება, ვფიქრობ, შესაძლებელია, თარხუჯი ავტორის სახე-ხატად და ნაწარმოები კი ავტობიოგრაფიულ რომანად მივიჩნიოთ.

⁴ ჟან პოლ სარტრის ეგზისტენციალური იმედი, <<https://presa.ge/ka/3577/page/>> [10.08.2023]

⁵ კირკეგორი ს., ესთეტიკურისა და ეთიკურის წონასწორობა პიროვნულობის განვითარების გზაზე, თ. ბუაჩიძის თარგმანი, ჟურნ. „ლარი“, N1, 1991, 15.

⁶ გეგეშიძე გ., ცოდვილი, სტუმარი, თბილისი, 2017, 283.

III. მაგიური რეალიზმის ნიშნები რომანში

ნაწარმოებში ერთგვარად ნაშლილია ზღვარი რეალურ და გამოგონილ, არსებულ და არარსებულ სამყაროებს შორის, რის გამოც ადვილად სავარაუდოა, რომ რომანი „სტუმარი“ ამჟღავნებს „მაგიური რეალიზმის“ ნიშნებს. მთავარი პერსონაჟის ფიქრები, მარკესის პერსონაჟთა მსგავსად, ლაბირინთებში მოგზაურობს და ერთი ათნლეულიდან მეორეს სწვდება. მის ცნობიერებაში, ისევე, როგორც ეს ჭოლა ლომთათიძის პერსონაჟებს ახასიათებს, ნაკადად მოდის და ერთმანეთს ენაცვლება ისტორიები, რომლებსაც უამბობს მკითხველს. ჩნდება განცდა, თითქოს, თარხუჯი დროსა და სივრცეში გაუნონასწორებელი ადამიანია. იგი სამყაროს განიცდის „არა ისე როგორც ამას ადამიანი აღიქვამს საკუთარი გრძნობის ელემენტებით, არამედ ისე როგორც ეს გაბზარულ სარკეში გამოჩნდებოდა. ამ დროს ყველა დეტალი რეალობის შემცველია, თუმცა ისეა ერთმანეთში არეული ამდენი რეალობა, რომ ფანტასტიკურ სახეს იძენს და როგორც ბორხესი შენიშნავდა მასზე, ეს არის, ლაბირინთის ლაბირინთი, რომლის დროსაც ყოველი ფაქტი მოცემული გაქვს, თუმცა გზა თავად უნდა გაიგნო“⁷.

ვფიქრობ, აქ უნდა ვახსენოთ ტერმინი „ცნობიერების ნაკადი“, რომელიც პირველად გამოიყენა ამერიკელმა ფსიქოლოგმა, უილიამ ჯეიმსმა 1880 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში „ფსიქოლოგიის საფუძვლები“.⁸ მართალია, იგი ლიტერატურას არ უკავშირდებოდა, მაგრამ საკითხი ადამიანის არაცნობიერის უწყვეტად დინების შესახებ თავდაპირველად სწორედ აქ დადგა. „ცნობიერების ნაკადს“, როგორც ტექნიკას, პირველად ედუარდ დიუჟარდენმა მიმართა 1887 წელს, თუმცა, ტექნიკა მონოდების სიმალღეზე მე-20 საუკუნეში ავიდა.⁹ გავიხსენოთ ამ პერიოდის სამი უდიდესი ავტორი თავიანთი ნაწარმოებებით: მარსელ პრუსტი – „დაკარგული დროის ძიებაში“, ჯეიმს ჯოისი – „ხელოვნების პორტრეტი ახალგაზრდობაში“ და დოროთი რიჩარდსონი – „მოგზაურობა“, რომელთაც ნილად ხვდათ ახალი ლიტერატურული ტენდენციის დამკვიდრება, ახალი ფსიქოლოგიური ტიპის შექმნა ლიტერატურაში. უნდა აღინიშნოს, რომ დორითი რიჩარდსონის პროზა მხატვრული ტექნიკის მრავალფეროვნებით შემოიფარგლა, პრუსტის დამსახურება რთული ასოციაციური ნაწილის შემოტანაა ლიტერატურაში, ჯეიმს ჯოისის მთავარი ღირსება კი ცნობიერების ნაკადის დამკვიდრებაა,

⁷ ცნობიერების ნაკადი, <<https://limpidart.wordpress.com/2013/06/20/ცნობიერების-ნაკადი/>> [10.07.2023]

⁸ James W., The Principles of Psychology, Vol. 1, Dover Publications, 1950.

⁹ თევდორაძე ნ. ცნობიერების ნაკადი, თბილისი, 2004, 12.

რომელიც უმაღლეს საფეხურზე „ულისეშია“ წარმოდგენილი.¹⁰ უდავოა, ამ ტენდენციას დასაბამი დაუდო ფროიდისტულ-ფსიქოანალიტიკურმა კონცეფციამ არაცნობიერის შესახებ¹¹.

როგორც მაია ძიგუა თავის წერილში – „ცნობიერების ნაკადი ჭოლა ლომთათიძის შემოქმედებაში“ წერს, ცნობიერების ნაკადი მეთოდის სახით მე-20 საუკუნეში გაფორმდა, რასაც ხელი აწყო ბერგსონის ინტუიტიურმა ფილოსოფიამ და ფროიდ-იუნგისეულმა ფსიქოლოგიურმა სკოლამ შეუწყო: „ბერგსონმა სიცოცხლის წარმართველ ძალად ცნობიერება მიიჩნია და დაამკვიდრა ცნობიერებასთან დაკავშირებული ისეთი მნიშვნელოვანი ტერმინები, როგორცაა „გრძლივობა“ და „კონტინუუმი“, რაც უწყვეტობასა და დენადობას გამოხატავს. თავის ერთ-ერთ ნაშრომში კი ჩამოაყალიბა მოძღვრება სულიერი მეხსიერების, როგორც წარსულის ჭვრეტის შესახებ. ფროიდმა, შეიძლება ითქვას, თავიდან „აღმოაჩინა“ ადამიანის არაცნობიერი და ასევე დაასკვნა, რომ ის ადამიანის ცხოვრებაში განმსაზღვრელ როლს ასრულებს. „ცნობიერების ნაკადის“ ლიტერატურულმა მეთოდმა სწორედ უწყვეტი, მუდმივად დენადი არაცნობიერის გამოხატვა დაისახა მიზნად, რისი შედეგიც, კლასიკური ფსიქოანალიზის მეთოდის მსგავსად, ადამიანის პრობლემების აღმოჩენა და მისი გადაჭრის გზის დასახვა უნდა ყოფილიყო“¹².

როგორც ცნობილია, ცნობიერების ნაკადში ასოციაციური ბუნება ძირითადად ორი სახისაა: ერთ შემთხვევაში ასოციაციები ეყრდნობა გმირის ან მთხრობელის ცნობიერებაში არსებულ ფაქტებს (ხშირად ერთმანეთისგან გათიშულ), რომლებიც ცნობიერს ახალი ასოციაციებისკენ მიმართავენ. ესენი გააზრებული ან გაუაზრებელი ფაქტებია, მაგრამ მაინც ფაქტებია, გმირის ცხოვრების დეტალები, რომლებსაც ის ქაოსურად იაზრებს. მეორენაირი ასოციაცია კი მთლიანად მწერლის მხატვრულ გააზრებაზეა დამოკიდებული. „ამ შემთხვევაში ასოციაცია არ ეხება გმირის ფიზიკური არსებობის ფიქრებსა თუ მის სულიერ ცხოვრებას და ის მთლიანად მწერლის მხატვრული გაფორმებაა, რომ პირველი სახის ასოციაცია დაუკავშიროს მეორეს და ჰარმონიულად შერწყას ერთმანეთს.“¹³

¹⁰ James Joyce's Method – Regarding the 'Stream of Consciousness, <<https://campuspress.yale.edu/>> [10.07.2023]

¹¹ ცნობიერების ნაკადი, <<https://limpidart.wordpress.com/2013/06/20/ცნობიერების-ნაკადი/>> [10.07.2023]

¹² ძიგუა მ., ცნობიერების ნაკადი ჭოლა ლომთათიძის შემოქმედებაში, წიგნში: ლიტერატურული წერილები, თბილისი, 2005, 32.

¹³ ცნობიერების ნაკადი, <<https://limpidart.wordpress.com/2013/06/20/ცნობიერების-ნაკადი/>> [10.07.2023]

შინაგანი მონოლოგი ერთ-ერთი ლიტერატურული ხერხია ცნობიერების ნაკადის ეფექტის მისაღწევად. ვფიქრობ, სწორედ ამ ეფექტის მიღწევა სურს გეგეშიძეს რომანის კომპოზიციის ქმნადობით. ნაწარმოები, ძირითადად, თარხუჯის შინაგანი მონოლოგებისგან შედგება. აშკარაა, თხზულებაში შეგნებულადაა დარღვეული ტრადიციული ლიტერატურული კომპოზიცია: შესავალი, კვანძის შეკვრა, კულმინაცია, კვანძის გახსნა და დასკვნა. გმირის ცხოვრების დეტალები სრულებით გათიშულია ერთმანეთისგან, მათ პერსონაჟი ერთმანეთის მიყოლებით, ქაოსურად იაზრებს. ყოველივე ეს კი ადასტურებს, რომ მწერალი შეგნებულად არღვევს სიუჟეტურ ქარგას და შინაგანი მონოლოგებით ტვირთავს თხზულებას, რაც მკითხველს ცნობიერების ნაკადის მკვეთრ ასოციაციას უჩენს. მთავარი პერსონაჟის ემოციას, რომელიც, მაგალითად, მთანმინდიდან თბილისის ხედის შთაბეჭდილებითაა მოგვრილი, მოჰყვება პაპასა და დეიდასთან დაკავშირებული ისტორიის მოგონება.

ამ მხრივ, საგულისხმოა ის ეპიზოდიც, როდესაც თარხუჯს ძველი ნაცნობი, აბრო ხვდება, სახლში წაიყვანს და სასმელზე დაპატიჟებს, მის მომცრო, დახშულ, ბინძურ ოთახში უეცრად და უადგილოდ სრულიად შეუსამაბო მოგონება ჩნდება. „საკმეველის სუნმა და სანთლების მკრთალმა ციმციმმა საბოლოოდ დამამშვიდა. მერე ვიღაც ქალ-ვაჟი შემოვიდა ეკლესიაში. ისინი კართან შეჩერდნენ. მორცხვად გადაავლეს თვალი მონაზვნებს, მეც შემომხედეს. მე ფეხიფეხგადადებული ვიჯექი გრძელ სკამზე, ისინი, ეტყობოდათ, პირველად იყვნენ სიონში, თბილისელებს არ ჰგავდნენ. მორიდებულად შემოვიდნენ ტაძარში და მარმარილოს ფილებზე თითქმის წაშლილ წარწერებს დაუნყეს თვალიერება.“¹⁴ ამ მოგონებას სრულიად არალოგიკურად მოჰყვება ისტორია ვინმე ლეილასა და ჟანაზე. აშკარაა, რომ ავტორი შეგნებულად ცდილობს თანმიმდევრული თხრობის ჯაჭვის დარღვევას.

საგულისხმოა თარხუჯის დეიდის გარდაცვალების ამბავიც. ერთ საღამოს, როდესაც თხზულების მთავარი გმირი შინ დაბრუნდა, კიბეზე ნათესავი შეხვდა და უთხრა, გამაგრებულიყო, რადგან დეიდა გარდაიცვალა. რა მოხდა შემდეგ, როგორ შევიდა სახლში თარხუჯი, რა ხდებოდა ოთახში და რა ემოცია დაეუფლა ვაჟს, ამის შესახებ არაფერს მოგვითხრობს ავტორი. ნათესავის სიტყვებს მომხდართან სრულიად შეუსაბამო ფიქრი მოჰყვება: „იმ დღიდან სოფიკოზე აღარც მიფიქრია, საბოლოოდ ამოვიგდე გულიდან. მე მგონი, ეს იმიტომ მოვახერხე, რომ ამ დროისათვის ჩემი ვნება ამოიწურა, თუმცა სოფიკო დარჩა, არ შეცვლილა.“¹⁵

¹⁴ გეგეშიძე გ., ცოდვილი, სტუმარი, თბილისი, 2017, 283.

¹⁵ იქვე, 359.

– რა კავშირი აქვს სოფიკოს დავინყებას დეიდას სიკვდილთან, მკითხველისათვის დაუდგენელია, რადგან ამ ორ პერსონაჟს არანაირი გადაკვეთა არ ჰქონია რომანში და მნიშვნელობითაც სრულიად განსხვავდება მათი ფუქცია მთავარი გმირის ცხოვრებაში.

კიდევ ერთ მსგავს მაგალითს მოვიხმობ: თარხუჯი ბაზარში დადის, ბოსტნეულსა და ხილს ათვალიერებს და თან მერიზე ფიქრობს, ქალზე, რომელიც უყვარდა, თუმცა დაშორდა, რადგან თავისი გარდაცვლილი მეგობრის საყვარელი აღმოჩნდა. იხსენებს მის ტანს, შავ, დიდ თვალებს, ძლივს შესამჩნევ, ვნებიან ბუსუსებს ზედა ტუჩზე და უცებ მის ცნობიერებაში ამოტიტივდება შემდეგი მოგონება: „შალვა დიდიმამიშვილი ვახტანგმა გამაცნო. ერთ დროს მამამისის მეგობარი ყოფილა. ახლა უკვე ძნელი წარმოსადგენი იყო, როგორ უნდა ემეგობრათ შალვას და ბატონ დავითს...“¹⁶ და ამ პასაჟის შემდეგ თარხუჯის ფიქრები ტრამვაით მგზავრობასთან დაკავშირებულ მოგონებებს ეთმობა.

სწორედ ამგვარი თხრობის მანერით არის შექმნილი მთელი რომანი. აშკარაა გმირის ცხოვრების დეტალები, სრულებით გათიშულნი ერთმანეთისგან, რომლებსაც იგი ერთმანეთის მიყოლებით, ქაოსურად იაზრებს, რაც ადასტურებს ზემოაღნიშნულს, რომ მწერალი შეგნებულად არღვევს სიუჟეტურ ქარგას და შინაგანი მონოლოგებით ტვირთავს თხზულებას, რათა მკითხველს ცნობიერების ნაკადის ასოციაცია გაუჩნდეს. მიუხედავად ამისა, ვფიქრობ, რომანი „სტუმარი“ არ უნდა გავიაზროთ, როგორც ცნობიერების ნაკადის ლიტერატურული მეთოდის პრინციპით შექმნილი თხზულება, რადგან ასეთ შემთხვევაში ასოციაცია არ უნდა ეხებოდეს გმირის ფიზიკური არსებობის ფიქრებსა თუ მის სულიერ ცხოვრებას და ის მთლიანად მწერლის მხატვრული გაფორმება უნდა იყოს, თუმცა ცნობიერების ნაკადის ერთ-ერთი მახასიათებელი – შინაგანი მონოლოგის გამოყენების ტექნიკა აშკარაა, რაც იმის თქმის საშუალებას გვაძლევს, რომ გურამ გიგაშვილის რომანი „სტუმარი“ უდავოდ ამჟღავნებს ცნობიერების ნაკადის ნიშნებსა და ტენდენციას.

IV. წინასწარმეტყველური სიზმრის ფუნქცია ნანარმოებში

მარიამ მირესაშვილი და ნანა გაფრინდაშვილი თავიანთ ნაშრომში – „ლიტერატურათმცოდნეობის საფუძვლები“ აღნიშნავენ, რომ მხატვრული ქსოვილი

¹⁶ იქვე, 365.

სხვადასხვა ელემენტებით იქმნება და მხოლოდ სიუჟეტის, ან კონფლიქტის განსაზღვრა არ არის საკმარისი ტექსტის სრულყოფილად გასააზრებლად. სწორედ ამიტომ, მწერლები თავიანთი ნაწარმოებების გმირების ხასიათების წარმოსაჩენად არასიუჟეტურ ელემენტებს იყენებენ ხოლმე. ასეთებია, მაგალითად, პროლოგი, ეპილოგი, ექსპოზიცია. მათ შორის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს პერსონაჟის სიზმარი.¹⁷

იუნგი წერს: „სიზმარი არ ჰგავს ისტორიას, მოყოლილს ჩვეულებრივად. ყოველი ინდივიდი აბსტრაქციას განსხვავებულად იგებს და მეტიც, თავისებური ინტერპრეტაციით იყენებს კიდევ“.¹⁸ მისივე აზრით, სიზმრის ერთ-ერთი ფუნქციაა, ყურადღება მიგვაქცევინოს იმაზე, რაც არ გვაღელვებს, ვერ ვხვდებით, რომ ჩვენთვის ეს პრობლემაა.¹⁹ სიზმარი ქვეცნობიერის სპეციფიკური ენაა, მაგალითად, როცა რაიმე გვაზიზღებს, სინამდვილეში კი არ გვაზიზღებს, ცნობიერიდან სიღრმეში გადადის.²⁰

ზიგმუნდ ფროიდმა კი ცნობიერის ქვეცნობიერის ფონის გამოკვლევა ემპერიული გზით სცადა. მას მიაჩნდა, რომ ძილის დროს ცნობიერებას ვერ ვაკონტროლებთ, ამიტომ სიზმრები საშუალებას გვაძლევს, შევისწავლოთ ადამიანის გაუცნობიერებელი ფსიქიკური გამოვლინებები. „სიზმრის შინაარსი შეესაბამება ადამიანის არაღიარებულ სურვილებს, მისწრაფებებსა და მოტივებს. სიზმრის ახსნა კი ამ ყველაფრის გაცნობიერებასა და რეალიზებაში გვეხმარება, რადგან იგი, შესაძლოა, ჩვენი ფარული განცდებისა და სურვილების სარკედ იქცეს.“²¹

სიზმარი ყველა ლიტერატურულ ჟანრში გვხვდება და მას სხვადასხვა პერიოდის თხზულებებში სხვადასხვა დატვირთვა აქვს. როგორც ანა დოლიძე თავის დისერტაციაში – „სიზმრის ფსიქოსემიოტიკა ქართულ მხატვრულ დისკურსში“ წერს, სიზმრის ფუნქცია რეალიზმისა და მოდერნიზმის ხანის ლიტერატურაში განსხვავებულია. მისი დაკვირვებით, „სიზმრის პარადიგმის გააქტიურებაც მოდერნიზმის ხანას დაუკავშირდა, ხანას, რომელიც ქართულ ლიტერატურაში კ. გამსახურდიას, გრ. რობაქიძისა და დემნა შენგელაიას სახელთანაა დაკავშირებული. ამ ხანაში ხდება უძველესი ქართული მითოლოგიის გაცოცხლება და ამ ხანაში გვხვდება სიზმრისქმნადობაც, რომელიც არ არის მხოლოდ ძილთან და-

¹⁷ გაფრინდაშვილი ნ., მირესაშვილი მ., ლიტერატურათმცოდნეობის საფუძვლები, თბილისი, 2008, 108.

¹⁸ იუნგი საუბრობს სიზმრებზე, <<https://merzannablume.wordpress.com/2011/12/04/იუნგი-საუბრობს-სიზმრებზე/>> [10.08.2023]

¹⁹ იქვე.

²⁰ იქვე.

²¹ იქვე.

კავშირებული პროცესი.“²² მკვლევრის თქმით, სიზმარი წინასწარმეტყველური ფუნქციით განსაკუთრებით მოდერნიზმის ეპოქის თხზულებებში დაიტვირთა.

„სიზმარი წარმოადგენს ნიშანს, რომელიც უნდა ახდეს. ახდენილი სიზმარი ახალი ეპოქის დასაწყისია, რომელსაც პოეტი „ფრთიანი სიტყვით“ ეხმაურება. ამრიგად, სიზმარი რამდენიმე მოვლენის დამაკავშირებელი ხდება და დაკავშირების ჯაჭვის ბოლო, ახალ ეპოქასთან გამოსხმინება, ქებით – რიტმული პროზითა – წარმოდგენილი.“²³ ამ თვალსაზრისით, ძალიან საინტერესოდ გვეჩვენება სიზმრის ფუნქცია რომან „სტუმარში“. ზემოაღნიშნული მოსაზრების გათვალისწინებით, სიზმარი თხზულებას კიდევ ერთ მოდერნისტულ შტრიხს სძენს, რადგან იგი წინასწარმეტყველურია.

„გარემოს მოლურჯო-მომწვანო ფერი ედო. დღე იყო, მაგრამ მზე არ ანათებდა. ბაცი ლურჯი, არაამქვეყნიური სინათლე იდგა.“²⁴ ეს სურათი, თითქოს, ღვთიურ სამყოფელს მოგვაგონებს და არ ვცდებით, რადგან მალევე გამოჩნდება კაცი, რომლის ზურგს უკან უზარმაზარი ხის ჯვარი აღმართულა. თარხუჯი ამ მისტიკურ სამყაროში თავის გარდაცვლილ მეგობრებთან, კახასთან და ცოტნესთან ერთად მოგზაურობს. „ქალაქი ძალიან ჩუმი იყო, მთის კალთებზე გაშენებული. ირგვლივ თეთრი სანატორიუმები და მინერალური წყლების ჯიხურები იდგა. ხალხი ჩუმად დადიოდა და, რატომღაც ყველას უცნაური, ძველებური საზაფხულო ტანსაცმელი ეცვა: თეთრი შარვლები, თეთრი ფეხსაცმელები, თეთრი ქუდები, თეთრი პერანგების საყელოები პიჯაკებზე ჰქონდათ გადმონეული.“²⁵ აშკარაა, თარხუჯი მიცვალებულთა შორის მოგზაურობს. თეთრი და ლურჯი ფერის სიჭარბე, სიმშვიდე და ჰარმონია ადვილად აფიქრებინებს მკითხველს, რომ მწერალი სამოთხეს აღგვიწერს.

რომანის გმირი მიცვალებულ მეგობრებს მიჰყვება უკან, საცაა, გამოქვაბულში უნდა შევიდნენ და ამ დროს, მოულოდნელად, თეთრი ცხენი ჩნდება, რომელიც ვაჟს ხელზე კბენს, აუტანელ ტკივილს შეაგრძნობინებს, თითქოს, აფხიზლებს და თარხუჯი შეჩერდება. ვფიქრობ, თეთრი ცხენი სიცოცხლის სიმბოლოდ შეიძლება, გავიზროთ. იგი თარხუჯის მომავლის ერთგვარი ალეგორიაა. მტკიცება იმისა, რომ ვაჟმა ბევრი წინააღმდეგობისა და საკუთარ თავთან ბრძოლის შემდეგ გაიმარჯვა სიკვდილზე.

²² დოლიძე ა., სიზმრის ფსიქოსემიოტიკა ქართულ მხატვრულ დისკურსში, თბილისი, 2018, 101.

²³ იქვე.

²⁴ გეგეშიძე გ., ცოდვილი, სტუმარი, თბილისი, 2017, 554.

²⁵ იქვე, 555.

საგულისხმოა მათეს სახარების ოცდამეოთხე თავის მოხმობა სიზმრის ეპიზოდში. „მომესმა საოცრად მშვიდი ხმა: „გესმოდიან ბრძოლანი და ამბავნი ბრძოლათანი. იხილეთ და ნუ შესძრუნდებით, რამეთუ ჯერ არს ესე ყოველი ყოფად, არამედ არა არს აღსასრული“²⁶. მაცხოვარი მეორედ მოსვლას წინასწარმეტყველებს, თარხუჯი მის წინ დგას, უსმენს და ხვდება, რომ წინ მთელი ცხოვრებაა: სიყმილნი, სვრანი და ძვრანი, რომელიც უნდა დაითმინოს, რათა ცხონდეს.

V. დასკვნა

სიზმარს თარხუჯის ცხოვრებაში ერთგვარად წინასწარმეტყველური ფუნქცია ეკისრება. სწორედ ვაჟის სოფელში გამგზავრებაა იმ შფოთიანი, მღელვარე, მაგრამ უზომოდ საინტერესო ცხოვრების დასაწყისი, რომელიც მას სიზმარში მაცხოვარმა უწინასწარმეტყველა.

აშკარაა, რომანი „სტუმარი“ გურამ გეგეშიძის შემოქმედებაში საინტერესო და მსგავსი ხასიათის ნაწარმოებთაგან გამორჩეულია თავისი მხატვრული ფორმითა და უჩვეულო დასასრულით, როდესაც ეგზისტენციური პრობლემატიკით დატვირთული პერსონაჟი ხსნის გზად არა თვითმკვლელობას, არამედ სიცოცხლეს ირჩევს და პოულობს საყრდენს ტკივილითა და სევდით დატვირთულ ყოფიერებაში, მით უფრო, თუ გავითვალისწინებთ, რომ 1966 წელს შექმნილ რომანში „ცოდვილი“ და 1968 წელს შექმნილ თხზულებაში „დევილი“ ეგზისტენციური პრობლემატიკით დატვირთული მთავარი პერსონაჟები იღუპებიან. 1970 წელს შექმნილ რომანში „სტუმარი“ კი მთავარი გმირი (თარხუჯი) ცოცხალი რჩება.

²⁶ იქვე, 556.

Ana Gogilashvili*

STYLISTIC PECULIARITIES AND NON-STORY ELEMENTS CONCEPTS OF NOVEL “GUEST” BY GURAM GEGESHIDZE

Abstract

The novel “Guest” is important because of the signs of magical realism, as the boundary between real and fictitious, existing and nonexisting world does not exist. The flow of the protagonist’s thoughts is like the characters of Marquez travels in the labyrinth from one decade to another, the thoughts in his consciousness come as a flow, and the histories are replaced by one another, which are ignored by the reader. A strange feeling fell into him, as if, Tarkhuji is an unbalanced individual in time and space.

In the paragraph findings of Martin Dujardin and William James are used as a theoretical base to analyse the originality of the “flow of consciousness”. In the paper two kinds of associative natures of consciousness flow are separated: Random and ficional analysis dependant. An internal form of monologue existing in the story is assigned to the last one, which created the works.

In the mentioned novel in order to analyse the function of dreams the works of psychologist Sigmund Freud and fundamentalists of psychology Carl Gustav Jung are used in the paper. Also, the dissertation of specialist of Literature Ana Dolidze Psychosemiotic of Dream in Georgian fiction discourse. Herewith, the textbook of Nana Gafrindashvili and Mariam Miresashvili is used as a theoretical base: “Fundamentals of Literature”.

Considering the above-mentioned textbook dream is illustrated as a nonthematic element in the paper that is used as an ideological content of the work and psychological description of a character. Based on the dissertation of Ana Dolidze in which a prophetic dream is illustrated as a characteristic of a modernistic story, the article's function of dream is discussed as another proof confirming that the modernistic ecbasis and tendencies of novel “Guest” is striking. In the paper prophetic dream is discussed based on the example of Tarkhuji’s dream being on the verge of committing suicide.

Keywords: Guram Gegeshidze; Georgian Literature of XX Century; Existential Motives.

* Assistant Professor at Sulkhan-Saba Orbeliani University, ana.gogilashvili@sabauni.edu.ge
ORCID: 0000-0003-4327-3917.

Shorena Gogiashvili*, Teona Khachidze**

THE IMPACT OF ONLINE EDUCATION ON ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE (EFL) TEACHERS' PROFESSIONAL DEVELOPMENT IN GEORGIA

I. Introduction

The spread of COVID-19 forced educational institutions in Georgia to switch to online education which caused an unprecedented transformation in education. The advancement in technology and the rise of online education also influenced teacher professional development. The shift to online learning required new skills and knowledge of new strategies from teachers, including EFL teachers, in order to successfully perform teaching using technologies¹. This made online education challenging² as well as full of opportunities in terms of professional development.

As English language proficiency is crucial in the globalized role, the importance of qualified and well-trained EFL teachers grows. Professional development for EFL teachers in Georgia traditionally included face-to-face training programs. The rise of online education provided alternative ways to acquire new knowledge and skills to meet the requirements.

Online education is associated with benefits such as flexibility, accessibility, and vast resources. However, alongside the benefits, it also presents challenges including lack of immediate feedback and interaction. Low level of computer literacy and access to reliable internet may be barriers for some teachers in Georgia, especially

* Associate Professor at Sulkhan-Saba Orbeliani University, sh.gogiashvili@sabauni.edu.ge
ORCID: 0000-0003-1291-6254.

** Assistant Professor at British Teaching University in Georgia, khachidzeteona@yahoo.com
ORCID: 0009-0007-0461-7429.

¹ Atmojo A.E.P., EFL Teachers' Online Teacher Professional Development Experiences amidst the COVID-19 Pandemic: Practices and Perceptions, *Journal of Language, Education, and Humanities*, Vol. 9, No. 1, 2021, 1.

² Hakim B., Technology Integrated Online Classrooms and Challenges Faced by the EFL Teachers in Saudi Arabia during the COVID-19 Pandemic, *International Journal of Applied Linguistics and English Literature*, Vol. 9, No. 5, 2020, 33.

in rural areas. Therefore, online education was met with skepticism and excitement at the same time.

Taking into consideration its benefits and challenges, it is important to investigate to what extent online education affected EFL teachers' knowledge and their teaching practice. This article aims to study the impact of online education on EFL teachers' professional development in the context of Georgian educational institutions. The findings gave a picture of the situation that can be interesting for researchers and considered for future improvements.

II. Literature Review

The rise of online education changed the educators' approach towards education, teachers' role, their skills and professional development. Switching from face-to-face teaching to online mode caused some changes and teachers as well as students had to adapt them. EFL teachers needed to design online resources, acquire new knowledge, enhance digital literacy and pedagogical skills which would enable them to conduct a high-quality teaching process.

Alongside the challenges, online education brought opportunities to teachers that promoted their professional development in different ways. Before COVID-19, not every teacher was familiar with integrating technologies in the teaching-learning process. Online education gave them an opportunity to experience different teaching strategies and improve their digital skills³.

In spite of transmitting some of the challenges into opportunities, teachers "necessitated the provision of efficacious and coherent professional development training in order to smoothly navigate the transition"⁴. Professional development is described as a way of teachers' professional growth which may be undertaken in different forms such as informal and individual activities or formal ones⁵. It is the

³ Sundarwati E., Pahlevi M.R., EFL Teachers' Challenges and Opportunities of Emergency Remote Teaching during the COVID-19 Pandemic: Narrative Inquiry, *Language and Education Journal Undiksha*, Vol. 4, No. 2, 2021, 79-80.

⁴ Al-Bargi A., ELT Online Teachers' Professional Development During the COVID-19 Pandemic Outbreak: Perceptions, Implications and Adaptations, *Theory and Practice in Language Studies*, Vol. 11, No. 10, 2021, 1161.

⁵ Atmojo A.E.P., EFL Teachers' Online Teacher Professional Development Experiences amidst the COVID-19 Pandemic: Practices and Perceptions, *Journal of Language, Education, and Humanities*, Vol. 9, No. 1, 2021, 3.

process which focuses on giving participants new experiences, skills or knowledge that allow them to transfer this knowledge into practice⁶. Professional development is highly important for improving student learning outcomes⁷.

As online education changed teachers' roles and required new pedagogical skills or knowledge from them, quality professional development became essential, especially in digital skills, in order to prepare or adapt materials for online teaching⁸ as well as to ensure continuous professional development⁹. During the pandemic, the main way of involvement in professional development programs was online programs. "Online professional development refers to courses, workshops, or learning modules that are delivered in an online format for teacher professional development."¹⁰ It is described as a complex process, needing relevant planning and implementation¹¹, which can be provided synchronously or asynchronously through different online platforms¹².

There are different practices and attitudes towards online education and professional development in different countries. On the one hand, online learning saves costs but on the other hand, there are concerns about the quality of teaching. The quality of online education depends on the quality of experiences of teachers and students¹³. EFL teachers generally participated in formal online programs as well

⁶ Holmes A., Signer B., MacLeod A., Professional Development at a Distance: A Mixed-Method Study Exploring Inservice Teachers' Views on Presence Online, *Journal of Digital Learning in Teacher Education*, Vol. 27, No. 2, 2010, 76.

⁷ Powell C.G., Bodur Y., Teachers' Perceptions of an Online Professional Development Experience: Implications for a Design and Implementation Framework, *Teaching and Teacher Education*, Vol. 77, 2018, 19.

⁸ Sundarwati E., Pahlevi M.R., EFL Teachers' Challenges and Opportunities of Emergency Remote Teaching during the COVID-19 Pandemic: Narrative Inquiry, *Language and Education Journal Undiksha*, Vol. 4, No. 2, 2021, 75.

⁹ Al-Bargi A., ELT Online Teachers' Professional Development During the COVID-19 Pandemic Outbreak: Perceptions, Implications and Adaptations, *Theory and Practice in Language Studies*, Vol. 11, No. 10, 2021, 1161.

¹⁰ Powell C.G., Bodur Y., Teachers' Perceptions of an Online Professional Development Experience: Implications for a Design and Implementation Framework, *Teaching and Teacher Education*, Vol. 77, 2018, 21.

¹¹ Philipsen B., Tondeur J., Pareja Roblin N., Vanslambrouck S., Zhu C., Improving Teacher Professional Development for Online and Blended Learning: A Systematic Meta-Aggregative Review, *Educational Technology Research and Development*, Vol. 67, 2019, 1164.

¹² Atmojo A.E.P., EFL Teachers' Online Teacher Professional Development Experiences amidst the COVID-19 Pandemic: Practices and Perceptions, *Journal of Language, Education, and Humanities*, Vol. 9, No. 1, 2021, 4.

¹³ Holmes A., Signer B., MacLeod A., Professional Development at a Distance: A Mixed-Meth-

as in informal activities such as communication with their colleagues¹⁴. In Indonesia, although teachers experienced self-development, they considered online education as a chance to develop as a teacher with the help of training modules and their experience of online teaching¹⁵. According to the survey in Saudi Arabia, most of the teachers participating in the study had positive attitudes towards teaching English online¹⁶. As for Georgia, EFL teachers did not have much experience in online teaching and they did not know how to integrate technologies in the teaching and learning process. Although different training sessions were provided, they were less need-based and teachers had to collaborate intensively with their colleagues to share practices and overcome the challenges¹⁷.

It is highlighted that in order to achieve a successful implementation of online teaching strategies, online courses should involve not only content and technology but instructional design, assessment and course management¹⁸. Besides, teachers need support from their educational institutions¹⁹. They should provide necessary technologies to promote successful online teaching²⁰. Moreover, teachers need support in “learning best practices for using the technology”²¹. In Georgia, schools did

od Study Exploring Inservice Teachers' Views on Presence Online, *Journal of Digital Learning in Teacher Education*, Vol. 27, No. 2, 2010, 77.

¹⁴ Atmojo A.E.P., EFL Teachers' Online Teacher Professional Development Experiences amidst the COVID-19 Pandemic: Practices and Perceptions, *Journal of Language, Education, and Humanities*, Vol. 9, No. 1, 2021, 5.

¹⁵ Sundarwati E., Pahlevi M.R., EFL Teachers' Challenges and Opportunities of Emergency Remote Teaching during the COVID-19 Pandemic: Narrative Inquiry, *Language and Education Journal Undiksha*, Vol. 4, No. 2, 2021, 81.

¹⁶ Hakim B., Technology Integrated Online Classrooms and Challenges Faced by the EFL Teachers in Saudi Arabia during the COVID-19 Pandemic, *International Journal of Applied Linguistics and English Literature*, Vol. 9, No. 5, 2020, 38.

¹⁷ Tabatadze S., Chachkhiani K., COVID-19 and Emergency Remote Teaching in the Country of Georgia: Catalyst for Educational Change and Reforms in Georgia?, *Educational Studies*, Vol. 57, No. 1, 2021, 87.

¹⁸ Holmes A., Signer B., MacLeod A., Professional Development at a Distance: A Mixed-Method Study Exploring Inservice Teachers' Views on Presence Online, *Journal of Digital Learning in Teacher Education*, Vol. 27, No. 2, 2010, 77.

¹⁹ Philipsen B., Tondeur J., Pareja Roblin N., Vanslambrouck S., Zhu C., Improving Teacher Professional Development for Online and Blended Learning: A Systematic Meta-Aggregative Review, *Educational Technology Research and Development*, Vol. 67, 2019, 1148.

²⁰ Sundarwati E., Pahlevi M.R., EFL Teachers' Challenges and Opportunities of Emergency Remote Teaching during the COVID-19 Pandemic: Narrative Inquiry, *Language and Education Journal Undiksha*, Vol. 4, No. 2, 2021, 75.

²¹ Shin J.K., Borup J., Barbour M.K., Quiroga Velasquez R.V., Webinars for English Language

not have necessary resources as well as some teachers and students did not have access to the internet²².

Overall, as the shift from face-to -face classes to online education required new skills and competences for teachers, participation in high-quality online professional development programs, formal or informal activities is important. Different studies depict that experiences and attitudes towards online professional development vary, however, it is clear that online education helped teachers develop and improve their digital skills that enable them to integrate technologies in teaching.

III. Research Methods

The article aimed to assess the impact of online education on the professional development of EFL teachers in Georgia. The study employed quantitative research methodology to address the following research questions:

- I. To what extent do EFL teachers in Georgia agree that online education has positively impacted their professional development?
- II. In what ways has online education influenced EFL teachers' professional development in Georgia?
- III. What are the perceptions of EFL teachers in Georgia regarding the effectiveness of online professional development opportunities compared to traditional one?
- IV. To what extent are EFL teachers in Georgia satisfied with the level of support and resources provided for online professional development?

To obtain comprehensive statistical procedures, a Likert scale questionnaire was developed to evaluate the impact of online education on EFL teachers' professional development, according to Georgian teachers' viewpoints. The questionnaire involved 10 items assessed in 5 points, ranging from "completely agree" to "completely disagree." 5 points corresponded to 'completely agree', 4 – 'agree', 3 – 'neutral', 2 – 'disagree', while 1 point referred to 'completely disagree'. The questionnaire was conducted in English.

Teachers During the Pandemic: Global Perspectives on Transitioning to Remote Online Teaching, AERA Open, Vol. 8, No. 1, 2022, 10.

²² Tabatadze S., Chachkhiani K., COVID-19 and Emergency Remote Teaching in the Country of Georgia: Catalyst for Educational Change and Reforms in Georgia?, Educational Studies, Vol. 57, No. 1, 2021, 87.

To standardize the questionnaire, it was given to 10 participants with the similar qualification to the target population. As the target population was teachers from schools and universities of Georgia, 10 of them were asked to fill out the form twice with a 15-minute interval. They were informed about the aim of the survey and the fact that the responses would be anonymous and confidential. The participants filled out the printed version. A coding system was used for measuring the correlation of the questionnaire in order to keep the results anonymous.

To measure the correlation between the two results, Pearson Correlation was applied. Table 1 represents the results.

Table 1: Correlation

		VAR00001	VAR00002
VAR00001	Pearson Correlation	1	0.878
	Sig, (2-tailed)		<0.001
	N	10	10
VAR00002	Pearson Correlation	0.878	1
	Sig, (2-tailed)	<0.001	
	N	10	10

Based on the results, Pearson Correlation equals to 0.878, which indicates that the correlation is high (more than 0.8) and the significance is $p < 0.001$. It means that there is a strong correlation between the two results, the result is statistically significant and the questionnaire is reliable.

IV. Participants

The target population was EFL teachers from educational institutions including schools and universities of three Georgian cities – Tbilisi, Kutaisi, and Batumi. Participants were informed about the aim of the study as well as the fact that their responses would be anonymous and confidential. The survey was conducted using an online version of a questionnaire created in Google Forms, and it was completed by 50 teachers.

V. Results Analysis

SPSS program was used for the statistical analysis of the collected data. Table 2 below shows the descriptive statistics for 10 items of the Likert scale questionnaire.

Table 2: Results

ITEM / STATISTICS	MEAN	MODE	MEDIAN	ST. DEVIATION	SKEWNESS	KURTOSIS
Online education has positively impacted my professional development as an EFL teacher	3.7	4	3.5	0.698	-0.693	1.259
Online education has helped me to improve my EFL teaching skills and strategies	3.7	3	3.5	0.814	0.142	-0.709
Online education has improved my ability to effectively use technology in the EFL classroom	4.3	4	4	0.626	-0.395	-0.612
Online education has improved my ability to communicate and collaborate with other EFL teachers	3.4	3	3.5	0.925	0.064	-0.789
Online education has improved my ability to design and deliver effective EFL lessons	3.8	4	4	0.680	0.209	-0.782
Online education has helped me to stay current with the latest EFL teaching trends and best practices	4.3	4	4	0.519	0.235	-0.957
Online education has provided me with more opportunities for professional development than traditional face-to-face workshops or conferences	3.6	3	3.5	1.030	-0.047	-1.125
I feel confident in my ability to effectively use online resources and tools for professional development as an EFL teacher	4.2	4	4	0.728	-0.330	-1.023

I am satisfied with the level of support and resources provided to EFL teachers in Georgia for online professional development	3.2	3	3	0.699	-0.298	-0.885
Online professional development is important for EFL teachers in Georgia considering the current state of the education system and technological advancements	4.2	4	4.5	0.404	1.547	0.407

The given data depicts that the mean scores for most items are higher than 3.5, with the exception of items 4 and 9, which present lower mean scores. Specifically, item 4 indicates that online education has not improved teachers' ability to communicate and collaborate with other EFL teachers (Mean=3.4) while item 9 reports lower satisfaction levels regarding the level of support and resources available for EFL teachers in Georgia for online professional development (Mean=3.2). Thus, these two items were negatively evaluated by the respondents while the rest of the items got positive evaluations.

Items 3 and 6 have the highest mean (4.3), which indicates that the participants positively evaluated the role of online education in improving teachers' ability to effectively use technology in the EFL classroom, as well as staying updated with the latest EFL teaching trends and best practices. Additionally, they have positive attitudes towards their ability to effectively use online resources and tools for professional development, as well as the importance of online professional development (Mean=4.2).

The median and mode for all items are also relatively close to the mean, particularly for items 3, 5, 6, 8 and 9 indicating a more or less normal distribution and accurate representation of the results. Furthermore, the standard deviation for item 7 is greater than 1, implying heterogeneous responses for this item (1.030). This variation may be due to the different experiences of teachers with professional development during online education. Conversely, item 4 has standard deviation close to 1 which indicates that the responses are more homogeneous (0.925). For all other items, standard deviations are less than 1, indicating that the answers are relatively uniform.

Regarding the Skewness and Kurtosis, the results fall between -3 and 3, indicating that the opinions are not substantially divergent. However, in terms of item 3 (Skewness = -0.395; Kurtosis = -0.612), item 7 (Skewness = -0.047; Kurtosis = -1.125), item 8 (Skewness = -0.330; Kurtosis = -1.023), and item 9 (Skewness = -0.298; Kurtosis = -0.885), both Skewness and Kurtosis are negative which indicate that the results are mostly lower than the mean.

Overall, based on the obtained data, the results can be regarded as reasonably reliable.

VI. Discussion

The findings of the study showed that the participants positively evaluated the impact of online education on their professional development. It is highlighted that online education helps the respondents stay current with the latest EFL teaching trends and best practices. Different studies also show that teachers consider online teaching and professional development as a chance to develop as a teacher²³.

Another finding of the study indicates that the participants did not evaluate the impact of online education on increasing communication and collaboration with colleagues while in the literature review, it is mentioned that teachers shared practices and tried to overcome the challenges through collaboration with each other²⁴.

In addition, different studies stress the importance of support by educational institutions during online education²⁵. Necessary technologies should be provided in order to help teachers conduct a high-quality teaching process²⁶. As it is mentioned, although some training programs were provided in Georgia, teachers

²³ Sundarwati E., Pahlevi M.R., EFL Teachers' Challenges and Opportunities of Emergency Remote Teaching during the COVID-19 Pandemic: Narrative Inquiry, Language and Education Journal Undiksha, Vol. 4, No. 2, 2021, 81.

²⁴ Tabatadze S., Chachkhiani K., COVID-19 and Emergency Remote Teaching in the Country of Georgia: Catalyst for Educational Change and Reforms in Georgia?, Educational Studies, Vol.57, No.1, 2021, 87.

²⁵ Philippsen B., Tondeur J., Pareja Roblin N., Vanslambrouck S., Zhu C., Improving Teacher Professional Development for Online and Blended Learning: A Systematic Meta-Aggregate Review, Educational Technology Research and Development, Vol. 67, 2019, 1148.

²⁶ Sundarwati E., Pahlevi M.R., EFL Teachers' Challenges and Opportunities of Emergency Remote Teaching during the COVID-19 Pandemic: Narrative Inquiry, Language and Education Journal Undiksha, Vol. 4, No. 2, 2021, 75.

lacked resources and expertise in using them²⁷. The finding of the presented study also depicts that the participants are not satisfied with the support and resources provided during online education in Georgia.

VII. Research Limitations

The obtained results indicate that online education had a positive impact on the professional development of EFL teachers in Georgia as well as online professional education is important for them, considering the current state of the education system and technological advancements. However, the results also show participants' dissatisfaction with the level of support and resources provided to EFL teachers in Georgia for online professional development. Moreover, the impact of online education on improving teachers' ability to collaborate with colleagues was not positively evaluated. It is important to note that the given results cannot be generalized due to the following reasons:

1. The number of respondents was limited, with only 50 EFL teachers engaged in the research;
2. The respondents included teachers from educational institutions located in only three Georgian cities – Tbilisi, Kutaisi, and Batumi. The results may differ significantly in other regions, especially in villages;
3. The research did not investigate the computer literacy of the participants or the quality of internet access they had during online education. Both factors could influence teachers' attitudes and the impact of online education on their professional development.

VIII. Conclusions

The quantitative research measured the impact of online education on EFL teachers' professional development in Georgia. EFL teachers from schools and universities of three Georgian cities participated in the research.

- Analysis of the findings illuminated mostly positive attitudes towards the impact of online education on the participants' professional development (Mean=3.7, Mode=4; Median=3.5);

²⁷ Tabatadze S., Chachkhiani K., COVID-19 and Emergency Remote Teaching in the Country of Georgia: Catalyst for Educational Change and Reforms in Georgia?, Educational Studies, Vol. 57, No. 1, 2021, 87.

- Another important finding was that online education was regarded to help the respondents stay current with the latest EFL teaching trends and best practices (Mean= 4.3, Mode and Median=4) Mean, mode and median are similar in case of Item 3 stating that online education had a positive impact on EFL teachers' ability to effectively use technology in the EFL classroom. However, Kurtosis and Skewness are negative which indicates that the results were generally lower than the mean.
- Online professional development is mostly regarded to be important for EFL teachers in Georgia considering the current state of the education system and technological advancements (Mean=4.2, Mode=4, Median=4.5)
- On the other hand, some of the respondents indicated that online education has not improved their ability to communicate and collaborate with other EFL teachers. Mean=3.4, while Kurtosis and Skewness are negative.
- The findings also illuminated that the respondents were dissatisfied with the level of support and resources provided to EFL teachers in Georgia for online professional development. Mean=3.2, Kurtosis and Skewness are negative.

IX. Recommendation

Although the overall results indicate that the impact of online education on EFL teachers' professional development, especially improving their ability to effectively use technology in the EFL classroom and staying update with the latest EFL teaching trends and best practices, was positively evaluated by the respondents, the following recommendations can be made:

- EFL teachers in Georgia should be offered increased support and resources for online professional development;
- EFL teachers in Georgia should be given more opportunities for professional development in both online and traditional modes;
- Collaboration among EFL teachers should be encouraged to facilitate their online professional development.

Abstract

The article aims to assess the impact of online education on English as a foreign language (EFL) teachers' professional development in Georgia. 50 teachers from educational institutions including schools and universities located in three Georgian cities – Tbilisi, Kutaisi, and Batumi participated in the quantitative research. A 5-point Likert scale questionnaire was used to answer the following research questions: 1. To what extent do EFL teachers in Georgia agree that online education has positively impacted their professional development? 2. In what ways has online education influenced EFL teachers' professional development in Georgia? 3. What are the perceptions of EFL teachers in Georgia regarding the effectiveness of online professional development opportunities compared to traditional one? 4. To what extent are EFL teachers in Georgia satisfied with the level of support and resources provided for online professional development? The results showed that the teachers positively evaluated the impact of online education on their professional development and the importance of online professional education, however, they are not satisfied with the level of support and resources provided to EFL teachers in Georgia for online professional development. The article might be interesting for researchers working on the topic.

KeyWords: Online Education, Professional Development, EFL Teachers

* Associate Professor at Sulkhan-Saba Orbeliani University, sh.gogiashvili@sabauni.edu.ge
ORCID: 0000-0003-1291-6254.

** Assistant Professor at British Teaching University in Georgia, khachidzeteona@yahoo.com
ORCID: 0009-0007-0461-7429.

